

HABERİ OKUMAK

M. Ayşe İnal

TEMUÇİN YAYINLARI

HABERİ OKUMAK

M.Ayşe İnal

1996

Baskı

Temuçin Yayınları

Himaye-i Etfal Sokak

Yıldırım Han 11/104

Cağaloğlu / İSTANBUL

0212- 526 15 28 / 522 88 02

Dizgi

Çağdaş Yayıncılık Ve Bilgisayar Hizmetleri Ltd. Şti

Halaskargazi Cad. GülhanApt.97/4

Harbiye / İSTANBUL

212-230 81 82/230 84 52

975-96066-0-7

ÖNSÖZ

Bu çalışma, gazetecilik, haber metin çözümlemeleri ve haberin alımlanması sorunlarını konu alan derslerde yaşanan alana yönelik bilgi birikimini özetleyen Türkçe kaynak sıkıntısını kısmen de olsa gidermeyi amaçlamaktadır. Post yapısalcı dil tartışmalarının ve kültürel çalışmaların alana getirdiği yeni yaklaşımlar ve nitel yöntembilimler aracılığı ile haberin söylemi ve alımlanması üzerine yapılan, 1980 sonrasında alana etkileyen çalışmalar üzerinde durulmuştur. Gazetecilik konusunda görgül çalışma yapmayı düşünenler için yol gösterici olması amacı ile örnek çalışmalara uzunca yer ayrılmıştır. Ayrıca Batı kökenli çözümleme çerçevelerinin Türkçe haber metinlerine uyarlanmasına da yer verilmiş, böylece gazeteciliğin günlük uygulamaları ve sunum biçimlerine ilişkin örnekler de çalışmada yer almıştır.

"Haber" bir söylem olarak ele alınmış ve haber söylemi dolayımı ile toplumsal güç/iktidarın hangi biçimlerde yeniden kurulduğu sorunu üzerinde durulmuştur. Alımlama sorunu da benzer bir yaklaşımla ele alınmış ve alımlama çalışmalarında 1980 sonrasında tartışmaya açılan; "bilişsel çerçevelerin" önemi, "farklı okuma biçimleri", "söylemsel toplulukların" haber metinlerinin farklı okunma ve alımlanma biçimleri üzerindeki etkisi gibi konulara yer verilmiştir.

Çalışmada benimsenen kuramsal ve disiplinlerarası yaklaşım giriş ve 1. bölümde yer almaktadır. Özellikle 1. bölümde oluşturulmaya çalışılan yaklaşım sadece "gazetecilik" değil fakat "iletişim" ve "kitle iletişimi" sorunlarına yönelik genel bir çerçeve çizmeyi amaçlamaktadır. Haber farklı bir tür olsa da, haber metinlerinde güç/iktidarın üretilme biçimlerini sorgulayan bir yaklaşımın, iletişim sorununa ve medyaya yönelik çağdaş tartışmalardan ayrı olarak düşünülemeyeceği kanısındayım.

Beni bu kitabı yayınlamak konusunda yüreklendiren arkadaşlarıma ve öğrencilerime, dikkatle duyup eleştirilerini belirten Raşit Kaya'ya ve başta Oğuz Akbaş olmak üzere basılmasında emeği geçen herkese teşekkürü borç bilirim.

A. İnal

Bahar'a

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
LIBERAL BASIN ANLAYIŞININ FELSEFİ VE BİLGİBİLİMSEL DAYANAKLARI.....	13
GAZETECİLİĞİN BİR İNCELEME ALANI OLARAK ÖNEMİ.....	19
HABER ARAŞTIRMALARINDA YENİ ARAYIŞLAR.....	24

BÖLÜM I: HABER SÖYLEMİ VE ALIMLANMASINA YÖNELİK ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLARIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL TEMELLERİ	29
MEDYA VE HABER ÇALIŞMALARINDA TEMEL KURAMSAL EĞİLİMLER	29
Nicel Yöntembilim ve ABD Medya Çalışmaları	32
Nitel Yöntembilim Anlayışı ve Avrupa'da Gelişen İletişim ve Medya Çalışmaları.....	37
HABER ARAŞTIRMALARINDA DİL, İDEOLOJİ VE GÜÇ/İKTİDAR SORUNUNA ÇAĞDAŞ BİR YAKLAŞIMIN KURAMSAL TEMELLERİ	45
Materyalist Bir Dil Kuramı Oluşturma Yolunda "İşaret" ve "İdeoloji" sorunları üzerine gelişen tartışmalar	46
Dil ve Söylem İçinde Güç/İktidarın Kurulma Sürecinde Sembolik Seçkinlerin Kilit Konumu	58
SONUÇ	69

BÖLÜM II: HABERDE DİL VE SÖYLEM	73
HABER METİN ÇÖZÜMLEMELERİNDE NİCEL YÖNTEMBİLİMDEN NİTEL YÖNTEMBİLİMLERE GEÇİŞ	73

ARAÇCI DİL ANLAYIŞI İÇİNDE YANSIMASINI BULAN "BİLİMSELÇİLİK"	77
TOPLUMSAL GÜÇ/İKTİDAR VE BASIN	88
HABER SÖYLEMİ	97
BİR DİYALOG BİÇİMİ OLARAK HABER	105
HABERİN DİLİ: SÖZCÜK SEÇİMLERİ VE SENTAKS	114
HABER MEDYASI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARDAN ÖRNEKLER	126
SONUÇ	132

BÖLÜM III: HABER VE ALIMLAMA	133
ALIMLAMA ÇALIŞMALARINDA NİCEL YÖNTEMBİLİMDEN NİTEL YÖNTEMBİLİMLERE GEÇİŞ	133
HABERİN ALIMLANMASINDA BİLİŞSEL MODELLER	143
KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR VE ALIMLAMA ANALİZLERİ	152
KÜLTÜREL ÇALIŞMALARA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER VE YENİ KAVRAMSAL ARAYIŞLAR	160
SONUÇ	181

SONUÇ YERİNE: GAZETECİLİK EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	185
ELEŞTİREL MEDYA PEDAGOJİSİ	195
TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK EĞİTİMİ	203
KAYNAKÇA	211

GİRİŞ

"Basın özgürlüğü sadece gazete sahipleri için garantilidir."

A. J. Liebling

"Bir toplumun özgürlüğünü geliştirmesine ve doğruyu bulmasına yardımcı olacak olan şey kültürdür- ancak bunun, sözü edilen değerleri bastırmak isteyen otoriteler için ne anlamı olabilir? Onların tanıdıkları bir tek "doğru" vardır: bu da onların gereksinimleri ile belirlenir. Ve bir tek özgürlük vardır: Bu "doğruyu" savunma özgürlüğü."

V. Havel

Düşünce ve ifade özgürlükleri bizim Batı'dan edindiğimiz, fakat bir türlü tanımında anlaşılmadığımız iki kavram. Batı'dan edindik, çünkü liberal çoğulcu demokrasilerin gelişmesi ile serpilip gelişen bu özgürlükler, aynı zamanda kapitalist ekonominin gelişmesine de eşlik etmiş ve gerek Batı Avrupa, gerekse ABD'de 18, 19 ve 20. yüzyıllarda tekrar tekrar tanımlanarak bu günkü anlamına kavuşmuş. Ekonomik, kültürel ve siyasal dönüşümler içinde anlamları da değişip dönüşen bu kavramlar, Türkiye'de yaşanan tepeden inme anayasacılık anlayışı ile bir türlü uzlaşmayan diğer liberal özgürlükler gibi, çoğu zaman içleri boşaltılıp, değişik çıkarlar tarafından tekrar tekrar, farklı vurgular taşıyarak tanımlanmakta. Değişik siyasal görüşleri paylaşan partiler, ifade özgürlüğüne ilişkin tartışmalarda, ancak liberal demokrasilerin gereği olan özgürlükler silsilesinin bir parçası olarak anlaşılabilen bu özgürlüğü kimi zaman bir umacı gibi görmekte ve başımıza örebileceği felaketleri vurgulamaktalar. Diğer yandan, ifade özgürlüğüne en çok sahip çıkan basın kuruluşları ve gazeteciler de, bunu savunurken, liberal siyasal düşüncenin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan diğer özgürlükleri aynı heyecan ve tutarlılıkla savunmamaktalar. Hatta, bu özgürlüklerin kimilerini günlük pratiklerinde açıkça çiğneyebilmekteler.

Özel televizyon kanallarında yayınlanan haber programların pek çoğunda "yıldız" (star) gazetecilerin, ellerinde mikrofon, arkalarında kameralarla, habere konu olan kişilerin özel alanlarına, yani evlerine, işyerlerine nedeysse zor kullanarak girdiklerini sıkça izlemekteyiz. Bu özgün "araştırmacı gazetecilik" örneklerini verenler, diğer yandan basın özgürlüğünü savunurken, haber kaynaklarının konut dokunulmazlıklarını nasıl ihlal ettiklerini nedense hiç tartışmamakta, ve bu tür suçlamalar ve eleştirilerle karşılaştuklarında ise tahammülsüz davranmaktalar. Bu gün pek çoğumuz hem polis, hem yargıç olan bu gazetecileri eleştirirken sesimizi yükseltmekten neredeyse korkar olduk. "Basın özgürlüğü" Demokles'in kılıcı gibi tepemizde asılı durmakta. İfade özgürlüğü ise hala askıda bir "tanım" beklemekte.

Sözü edilen çelişkinin altında yatan nedir diye sorguladığımızda, Türkiye'de pek çok "aydının" düşüncesinde köksalan ve Batı hayranlığına varan bir "özgür Batı" tiptemesi, diğer bir deyişle "metaforu" olduğunu görmek güç değil. Bu, Batı ülkelerinin kendilerini tanımlarken oluşturdukları bir metafor ve ne yazık ki gerek Türkiye, gerekse pek çok gelişmekte olan ülkenin halkları tarafından sogsuz sualsiz benimsenmekte. Gelişmiş, modern Batı demokrasilerinin ne kadar çok "özgürlükçü" ve "insan hakları savunucusu" olduklarına ilişkin bir bakış açısı ve Türkiye gibi ülkelerin ne kadar "geri", "sapkın" olduklarına ilişkin kesin bir yargı bu gün acilen kurtulmamız gereken bakış açısını ve haksız yargıyı oluşturuyor. Batı ülkelerinin politikacıları ve basını hiç bir zaman çuvaldızı kendilerine batırmayı düşünmüyorlar. Oysa medya okullarında çalışan pek çok değerli akademisyen çuvaldızı çoktan kendilerine batırmışlar bile...

Bu çalışmada, Türk okuruna kısmen yabancı olan bu akademisyenlerin görüşlerinden yola çıkarak "haber" ve gazetecilik olgusunu ele almak istiyoruz. 1970 sonlarına doğru, kendilerini eleştirel medya kuramcıları olarak tanımlayan bu akademisyenler, 80 sonrasında postyapısalcı dil kuramcıları ile birleşerek "kültürel" süreçlerin önemi üzerinde yoğunlaşmışlar ve medya metinleri ile bu metinlerin okunma süreçlerine ilişkin kuramsal yaklaşımları biraraya getirmeye yönelik çalışmalara yönelmişlerdir. Gerek kuramsal, gerekse yöntembilimsel arayışların yoğunlaştığı bu dönemde yapılan pek çok önemli çalışmanın odaklandığı temel sorunlardan biri de "haber" ve "gazetecilik" olgusudur. 1970 yılında Halloran, Elliot ve Murdock'un "Demonstrations and Communication" (Gösteriler ve İletişim) çalışması ile bir ivme kazanan eleştirel haber analizleri, Glasgow Üniversitesi tarafından yapılan bir dizi çalışma (1976, 1980, 1982), CCCS (Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi) tarafından gerçekleştirilen "Policing the Crisis" (Kriz-

lerin Denetimi, 1978) çalışması, ve daha sonra dilbilimcilerin (van Dijk 1983,1988; Fowler, 1991) çalışmaları ile bütünleşmiş ve gazetecilik ve haber konularına yönelik eleştirel bir görüş açısının oluşmasını sağlamıştır. Bu gün sorumlu editörlüğünü van Dijk'ın sürdürdüğü ve onursal yayın kurulu içinde Hall, Bourdeiou, Graber gibi tanınan akademisyenlerin yer aldığı "Discourse and Society" dergisinde haber metinleri üzerine yapılan eleştirel söylem çözümlemeleri örneklerinin en yenileri yayınlanmaktadır.

Çuvaldızı kendilerine batırmasını bilen bu Batılı akademisyenler, kapitalist pazar ekonomisinin gelişmesi ile birlikte gelişen siyasal demokrasi anlayışını sorgusuz sualsiz kabullenmek yerine, liberal düşüncenin altında yatan bireycilik anlayışını sorgulamışlar. Refah devleti (Welfare state) anlayışı ile, 1920'lerin başında yaşanan ekonomik krize siyasal platformda bir yanıt oluşturarak varlığını meşrulaştıran kapitalist devlet, 1970'ler sonrasında yeni sağ ideolojisi ile birlikte tekrar "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlayışına geri dönerken, medyaya ilişkin yeniden düzenleme (deregulation/reregulation) girişimlerini de başlatmıştır. 1970'lerin sonlarında kendilerini çoğulcu medya kuramlarına karşı bir tavır alarak tanımlayan eleştirel medya kuramcıları ise 1980 sonrasında bir yol ayrımına gelmişlerdir. Garnham (1983, 1991) gibi kapitalist toplumsal oluşumlar içinde medyanın konumunu ve rolünü, kapitalist ekonominin dinamikleri açısından ele alıp incelemeyi sürdürenler dışında kalan pek çok araştırmacı sosyal bilimlerdeki çağdaş kuramsal eğilimlerin etkisi ile ya özne, dil, söylem ve kültür sorunları üzerinde durmayı seçmiş, ya da sosyolojinin temel sorunsalını ve hatta sosyal bilimlerin bilgilimsel (epistemology) sorunsalını radikal biçimde eleştirel bir tavırla yeniden gözden geçirmek gereğini vurgulamışlardır.

Yaşanan Kuhn'cu bir anlayışla formüle edilebilecek paradigmatik bir dönüşüm değilse de, farklı disiplinlerden gelen kuramların buluştuğu bir alan olarak iletişimin yeniden tanımlanması sorundur. İletişim konusunu disiplinler arası bir araştırma alanı olarak tanımlamak belki de zaman zaman hepimizin kolayına gelen bir çözüm olduğu görüşündeyiz. İletişim araştırmalarındaki çağdaş eğilimler, sorunu disiplinler arası bir alan olarak görmek yerine farklı disiplinlerden gelen farklı kuramların buluştuğu bir alan olarak görmeyi zorunlu kılmaktadır. İletişimciler, psikolojiden, siyaset biliminden, sosyolojiden, dilbilimden, ekonomiden yararlansalar da bunu asla bir sosyolog, bir dilbilimci, bir siyaset bilimci gözü ile yapmamaktadırlar. Aslında yaptıkları farklı disiplinlerden alınan kuramların ve kavramların buluşmalarını sağlamak, ama bu disiplinlerin temel sorunlarına dokunmamaktır. Bu

açından bakıldığında iletişim, farklı disiplinlerden gelen farklı kuram ve kavramların buluştukları bir alandır. Ancak bu disiplinlerin bütünüyle kesiştikleri bir alan değildir.

İletişim, farklı disiplinlerin arasında köprü kurmaya en elverişli sorun alanını oluşturmaktadır. Uzun yıllar siyaset biliminde yaşanan gelişmelerle birlikte gelişen iletişim kuramları, 1960 sonrasında dilbilim ve psikanalizle örtüşmüş ve 1990'larda medyanın ekonomi politiği ile ilgilinen araştırmacıların medya metin çözümlemelerine yönelmesi ile birlikte farklı kuramsal yaklaşımların birleştikleri bir sorun olarak iletişim olgusu yeniden tanımlanmıştır. İletişimcilerin "kitle iletişiminin etkileri" sorununu ele alırken, psikoloji ve sosyal psikolojiden yararlanmaları daha eski bir olgudur. Ancak bu çabalar davranışçı anlayışın sınırlarını aşamamış, iletişim sürecini açıklamak için ise Shannon ve Weaver'ın doğrusal iletişim modeli kullanmıştır. Bu dönem içinde yapılan haber analizlerinde ise bir yandan bu doğrusal model benimsenmiş, bir yandan da habercilik olgusu, Lasswell'in "Kim, neyi, nasıl, kim ve nasıl bir etki ile söylüyor?" soruları ile formülleştirildiği iletişim modeli ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Gerek Easton'un "sisem kuramı" gerekse Parsons'un yapısal işlevselci anlayışının izleri 1970'lere dek yapılan araştırmalara damgasını vurmuş, pek çok çalışmada kitle iletişim araçlarının işlevleri sıralanmıştır. Bu işlevler arasında sayılan bilgi ve haber aktarımı "gazetecilik" ve "haber" konularını canlı bir inceleme alanı haline getirmiştir. 1900'lerden de gerilere gidip kitle iletişiminin gelişimine baktığımızda "gazetecilik" olgusunun önemi daha da belirgin biçimde karşımıza çıkar. İlk kitle iletişim araçları yazılı basın yani günlük gazetelerdir. Basılı medya, gerek ifade gerekse basın özgürlüğü düşüncesine ilişkin tartışmalarla birlikte gelişmiş ve 1900'lerin başında çoğulcu liberal demokrasilerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Gazetecilik ve haber konularının önemini daha iyi anlamak için bu gelişmelere kısaca değinmenin yararlı olacağı kanısındayız. Bu çalışmada görüşlerine yer verdiğimiz eleştirel medya kuramcıları ve eleştirel haber çözümlemecilerinin yaklaşımları, liberal yaklaşımın sorgulanmasına dayanmaktadır. Liberal yaklaşım içinde gazetecinin rolünün tanımlanma biçimi, bu gün, haber metinleri içinde güç/iktidarın nasıl kurulduğunu gözlerden silmektedir. Haberi bir söylem olarak kavramak, ve haberin alımlanma süreçlerine çağdaş bir yaklaşımı oluşturmak açısından liberal basın anlayışının öncülleri ile birlikte sorgulamaya açılması gerekmektedir. Bu nedenle biz de, profesyonel gazetecilik ideolojisini oluşumuna yönelik kısa bir tarihsel analizle sözgeirmek istiyoruz.

LIBERAL BASIN ANLAYIŞININ FELSEFİ VE BİLGİBİLİMSEL DAYANAKLARI

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ifade özgürlüğü düşüncesi liberal siyasal düşünce ile birlikte gelişen özgürlükler silsilesinin bir parçasıdır. Ortaçağ Hristiyan felsefesinin yıkılması ile birlikte bireyin öne çıkması ve öneminin vurgulanması ile birlikte gelişmiştir. Toplum sözleşmesi düşüncesinin babası sayılan Hobbes'dan farklı olarak Locke tarafından siyasal düşüncenin içine yerleştirilmiştir. İnsanların eşit ve bağımsız olduklarına ilişkin vurgusu ile Locke, hiç kimsenin bir diğersinin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ve mülkiyetine zarar vermemesi gerektiğini savunmuştur. Locke'un bu düşünceleri, yalnız İngiltere'yi ve Kıta Avrupası'nı etkilemekle kalmamış, Amerika'daki bağımsızlık hareketine de bir ivme kazandırmıştır (Lamberth, 1986).

Locke, basın özgürlüğü düşüncesine giden yolu açmanın yanı sıra iletişim ve dil sorununu ele alış biçimiyle de yeni bir dil paradigmasının öncüsü sayılmaktadır. Kristeva (1989), Saussure'un yapısalcı dilbiliminde işaret sorunun ele alınışına benzer bir yaklaşımın Locke'un yazılarında yer aldığını vurguluyarak dilbilimin gelişiminde yazarın önemine değinir. İşaret ve gönderge ikiliğini ilk vurgulayan Locke olmuştur.

Klasik liberalizmin kurucusu sayılan Locke'dan sonra Adam Smith'in 1776 yılında yayınladığı "The Wealth of Nations" (Ulusların Zenginliği) kitabı "bırakınız yapsınlar"cı kapitalist anlayışın temelini atmıştır. Smith'in görüşleri Locke'un "herkesin mülk edinmeye hakkı vardır" düşüncesi ile birleşerek basın özgürlüğü kavramının da yenden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Keane, faydacılık kuramının "kamuoyu üzerindeki devlet sansürünü istibdata verilmiş bir açık kart" olarak gördüğünü vurguluyor (1992; 31). Faydacılara göre her tür sansür, yönetilenlerin mutluluğunun en üst düzeye çıkarılmasını engelleyen bir devlet karışımıdır. James Mill ve Bentham'ın yapıtlarında basın özgürlüğünün önemi faydacı düşünce ile örtüşmüştür.

Bentham en iyi hükümetin ve en iyi yasaların en fazla insan için en fazla mutluluk sağlayanlar olduğunu savunuyordu. En önemli siyasal sorun 'despotik olmayan' hükümetleri seçme ve göreve getirme sistemini geliştirmek, yani mutluluğu en yüksek düzeye çıkaran yasalar yapıp uygulayacak yetkilileri seçip göreve getirecek sistemi oluşturmaktır. İyi bir siyasal sistemin özellikle iki şeyi yapabilmesi gerekir: "Yasalar ile serbest pazarda mübadele tarafından belirlenen sivil toplum aracılığıyla yurttaşlar arasında mutluluğu besleyip geliştiren hükümetler oluşturmak ve yurttaşları açgözlü hükümetlerden

korumak." (Keane, 1992; 32)

Bentham, basın özgürlüğünün asla bir kaosa ve iç savaşa yol açmayacağını savunurken yönetimin açık biçimde eleştirilmesinin önemini vurguluyordu. Faydacılar basın özgürlüğünü despotik yönetimler baskısına karşı savunurken, J. S. Mill baskının sadece yöneticilerden değil "çoğunluğun tiranlığından" da gelebileceğini vurguladı. Bir faydacı olmasına rağmen J. S. Mill, babası ve Bentham'ın yaptıkları "fayda" tanımına katılmadı. Ona göre mutluluk sayı ile ölçülemeyecek nitel bir kavramdı. Kanı ve düşüncelerin serbest dolaşımını nicel bir mutluluk anlayışının dışına taşıyarak "hakikati a-ramanın bir yolu" olarak gördü (Lamberth, 1986).

Keane, J. S. Mill'in basın özgürlüğüne ilişkin görüşlerinin temelde üç öneriye dayandığını belirtiyor. Öncelikle "hükümet ve sivil toplum tarafından yanlış olduğu iddiası ile susturulan herhangi bir düşünce aslında doğru olabilir" (1992; 34). Neyin doğru olduğuna ilişkin karar verme hakkını ellerinde tutanlar kendi yanlışlıklarını savunurken potansiyel doğruyu ve hakikati baskı altına almak isterler. Diğer yandan bir düşünce yanlış da olsa, içinde "bir dirhem hakikat bulunabilir". Yanlış yargısı ile bu düşüncelerin susturulması, içlerinde taşınabilecek hakikatin hiç bir zaman duyulmaması ile sonuçlanır. Son olarak J. S. Mill şunu vurguluyordu; bir düşünce doğru da olsa farklı düşüncelerle çarpışmadığı sürece kısa zamanda bir dogmaya dönüşebilir.

"Eğer bir teki dışında bütün insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnız bir kişi karşıt düşüncede olsa, nasıl bu kişinin, elinde güç olması halinde, insanları susturmaya hakkı yoksa, insanların da bu tek kişiyi susturmaya daha fazla hakları yoktur. Fakat bir düşüncenin susturulmasındaki asıl kötülük, insan türünden; bugünküler kadar gelecek kuşaklar, bir düşüncenin sahiplerinden ve onlardan da fazla bu düşüncüyü benimsemeyenlerden birşeyler çılmak oluşundandır." (Mill, 1985; 37)

Faydacıların ve Mill'in görüşleri çoğulcu düşüncenin temellerini atarken basın özgürlüğünü de çoğulculuğun ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Çoğulcu liberal düşünce basını; yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü güç olarak nitelerken bir yandan da temsili demokrasilere yönelen eleştirilere bir yanıt oluşturmuştur. Genel ve eşit oy ilkesine dayanan temsiliyet, diğer yandan seçim dönemleri ile sınırlı kalmakta, bir kez seçilen yöneticiler, seçmenlerinden kopmakta ve yönetim dışı kalmaktadır. Burada basının rolü bir "watch dog" (bekçi köpeği) gibi hükümet uygulamalarını denetlemek ve halkı olup bitenden

haberdar etmektir. Günün önemli sorunlarının ne olduğu ve ne gibi çözüm yolları olduğu konusunda halkı bilgilendirecek olan yine basındır. Baskı gruplarına dayanan çoğulcu demokrasilerde farklı çıkarların biraraya gelerek örgütlenmesinde de, baskı gruplarının seslerini duyurmasında da basın vazgeçilmez bir kanal olarak görülmüştür. Profesyonel gazetecilik normları da bu anlayış çerçevesinde oluşmuştur. Bu normlar arasından belki de en önemli yere sahip olan "nesnellik" (objectivity) ilkesinin bu gelişmelerle bağlantısını Glasser şöyle vurgulamakta:

"Nesnel habercilik, öncelikle, basının demokrasilerde kendi rolünü tanımlama biçiminden yana bir tavrı yansıtır- bu Dördüncü Güç, bekçi köpeği rolü ve muhalif basın anlayışıdır. Gerçekten de gazetecilikte "nesnellik" statükodan taraftır. "Nesnellik", gazetecilerin, Alvin Gouldner'ın doğru olarak tanımladığı gibi "statükonun yöneticileri olan" önemli kişi ve elitlere bağımlılığını teşvik ettiği için doğası gereği muhafazakardır." (Glasser, 1992; 176)

Keane, yazılı basının gelişmesinin, yazılı metinlerin kullanımına yönelik katkılarını vurgularken, metinlerin laik bir nitelik kazandıklarından ve daha kolay okunur bir hale geldiklerinden sözeder. Yaza göre rönesans metinlerinin sıkışık ve kesintisiz yapısı 17 ve 18. yüzyıllar boyunca bir değişime uğradı. Yazılı basın, metinleri bölerek, boşluklara yer vererek bir ferahlama sağlarken "ayırma teknikleri sayesinde söylemin düzeni gözle görülür bir hale geldi" (Keane, 1992; 43). Böylece gazetecilikteki gelişimler edebiyat metinlerinin yapısını da dönüştürdü.

Shudson (1982), yazılı basındaki gelişmelerin kamusal ve özel alanların tanımında ağır fakat radikal bir dönüşüm oluşturduğunu vurguluyor. Örneğin 18. yüzyılda avukatlar, toplumdan sorumlu kamusal kişilikler olarak görülürken, 19. yüzyılda müşteriye sorumlu bir profesyonele dönüştüler. Bu müşteri ister birey, ister demiryolu şirketi olsun, durum değişmemektedir. Ucuz gazeteler (penny papers), bu radikal yeni tanımları beslerken diğer yandan yorum ve haber arasına kesin bir çizgi yerleştirdiler. Haberi vurgulamak aynı zamanda olguyu vurgulamak demektir. Parti gazeteleri, ucuz gazetelerin rekabeti ile karşılaştıklarında bu yeni gazetecilik anlayışını benimsemek zorunda kaldılar.

Tuchman (1978 a), olay (fact) sözcüğünün anlamının da zaman içinde değişip dönüştüğünü vurgularken, 1848'de "olay" sözcüğünün taşı-

dığı anlamın, 1865, 1890 ve 1925'ki anlamları ile aynı olmadığını belirtiyor.

"Haberçalışanları arasında profesyonelleşme, 1980'lerde ortaya çıkmasına rağmen, olgusallığın profesyonel tarafsızlık ve nesnellik anlamına gelmesi, ve gazetecilerin yansızlıklarını kişisel görüş ve çarpıtmadan bilinçli olarak kaçınarak sergilemeleri 1920'lere kadar gerçekleşmemiştir. Daha sonra, muhabirlerin kişisel öznelliklerinin kaçınılmazlığını kabul eden gazeteler, imzalı siyasal yazılara yer vermeye başladılar." (Tuchman, 1978 a; 160)

Haber medyası bu süreç içinde kendine bir yol açtı. Demokratik ideallere paralel olarak enformasyonu tüm kişilere iletmek yerine medya ve gazetecilik işi ile uğraşanlar kendilerini toplumsal gerçeğin bir sözcüsü olarak gördüler. Nasıl sosyal bilimlerle uğraşanlar doğa olaylarını bilimin yerleşik yöntemleri ile inceleyip ortaya çıkarıyorlarsa gazetecilerde bu yöntemlerden yararlanarak toplumsal gerçekliği tüketicilere ileteceklerdi (Tuchman, 1978 a). Nesnellik ilkesi, 1800'lerin ortasında gerçek anlamda popüler basının ortaya çıkışı ile birlikte, adım adım gelişerek, yansız bir dünya görüşünü anlatmak için kullanıldı. Daha önceleri siyasal parti ve girişimci elitlerle içiçe geçen basın artık kapitalist bir girişim olarak pazardaki yerini alıyordu, ve bu konumunu haklılaştırmak durumundaydı. "Gazetecilikte "nesnellik" anlayışının gelişimine ilişkin farklı açıklamalardan pek çoğunda vurgulanan, nesnel sunumun, tecimsel yayıncılığın zorunlu bir sonucu oluşu ve sorumlu gazetecilik anlayışının bir standardı olarak gelişmediğidir." (Glasser, 1992; 177)

Böylece basın bir yandan gelişen pazarın bir parçası olurken diğer yandan bilimsel metodları gerçekliğin kavranmasında ve aktarılmasında kendisine kılavuz edindi. Nasıl ki pozitivist bilim anlayışının araştırmacıdan beklentisi, değer yargılarından arınarak gözlenebilen gerçeğin bilgisine ulaşmak idiyse, gazeteciden de beklenen siyasal yanlılığından arınıp, olayları habere dönüştürmek oldu. Gazetecilere bilimsel yöntemin ilkelerini öğretmeliyiz diyenlerin bilimsel yöntemden anladıkları sadece tek bir yöntembilim anlayışıydı. Bu anlayış da pozitivist bilgikuramına dayanıyordu.

"Kendi ekonomik çıkarlarını First Amendment'in arkasına gizleyen yayıncılar bununla da kalmayarak, bilimin ölçütlerini nesnel habercilik haklılaştırmak ve meşrulaştırmak için kullanmayı başardılar. Walter Lippman'ın 1920'lerde, bilimsel gazetecilik konusundaki savunusu

yayıncıları bu konuda rahatlattı. Bilimsel gazetecilik yeni bir gerçekçilikti, gazetecilere, irrasyonel, açığa çıkmamış yargılarından arınmaları için yapılan bir çağrıydı." (Glasser, 1992; 178)

1900'lerin başında "nesnellik" ilkesi ciddi ve güvenilir haberciliğin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bu ilkeye duyulan saygı, güvenilir oluşuna dayanıyordu, güvenilirlik ise standartlaşma ile yakından ilgiliydi. Glasser'in belirttiği gibi, "nesnel" haberciliğin dayandığı uzlaşımlar (conventions) bu dönemde ortaya çıktı. Nesnellik ilkesi ile birlikte gelişen diğer bir profesyonel norm ise, haberin olaya ilişkin olması (factual/facticity) gerektiği vurgusunu taşıyordu.

Shudson'un (Tuchman, 1978 a) belirttiği gibi 19. yüzyıl boyunca "özel" (private) kavramı, kişisel çıkar anlayışı ile bütünleşti ve ekonomik bir anlayış ile kullanıldı. Yine aynı yüzyılda gazeteler ilk kez olarak ekonomik çıkar kaygıları ile örgütlenmeye başladı. 20. yüzyılda ise medya ekonomik dönüşümlerden etkilendi ve merkezileşme yoğunlaşma ve tekeller bir önceki yüzyılın özel girişim anlayışının bir uzantısı oldu. Kamusal bilginin parçalı hale dönüşmesi, diğer yandan devlet ve tekeli sermaye arasındaki ilişkilerin anlaşılmasını engelleyerek, statükonun korunmasına hizmet eder hale geldi. Gazetelerde ekonomik haberler, politikaya ilişkin haberlerden ayrıldı ve uzmanlık gerektiren bir konuya dönüştü. Özel sayfalar ve uzman muhabirler, ekonominin sıradan insanın anlayamayacağı, uzmanlık gerektiren bir iş olduğunu pekiştirdi.

Haberciliğin örgütlenme biçimi profesyonel gazetecilik normlarının dolayımı ile gerçekleşti. Başını "nesnellik" ilkesinin çektiği bu kurallar, haberin tarafsız ve dengeli olması gerektiğini vurguluyordu. "Tarafsızlık" ve "nesnellik" bir paranın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz iki ilke iken, dengeli (balance) habercilik hakkaniyet (fair) anlayışını beraberinde getirdi. Tuchman, "fair speech"in "free speech" ile aynı anlamda kullanıldığını vurguluyor. Gazeteciler, böyle bir anlayışı her zaman paylaşmasalar da, karşı çıkanların sayısı o kadar çok değil. Gazetecilik işinin "nasıl yapılması gerektiğine" ilişkin yazılan kitaplar da ise çoğu kez "olmazsa olmaz" kurallara yer veriliyor. Eğitim sisteminin de pekiştirdiği bu kuralcılık diğer yandan editörlerin belli kriterlere göre gazetecileri yönlendirebilecekleri anlayışını da beraberinde getiriyor (Tuchman, 1978 a).

Locke'dan, faydacılardan ve çoğulcu düşünceden beslenerek dönüşen "basın özgürlüğü" düşüncesini paylaşanlar, özgürlüğü devletin doğrudan karışımının olmaması ile açıklarken, gazetelerin siyasal partilerden kopması ve mali özerkliklerine kavuşmasını düşüncelerini doğrulamak amacı ile vurguladılar (Murdock, 1980). Bu vurgular içinde yer almayan ise basının kapitalist pazar ekonomisinde karlılık kay-

gıları ile örgütlenmesinin beraberinde getirdiği standartlaşmadır. Düşüncesine yukarıda yer verdiğimiz araştırmacıların belirttikleri gibi, profesyonel gazetecilik ilkeleri (nesnellik, olay ve yorum ayrımı gibi), gerek haber üretiminin örgütlenmesini gerekse haber metinlerinin dilini biçimlendirdi. Keane'in belirttiği gibi "özgür basın savunucuları basının kendi kendini sansür etmesi olayını hesaba katmadılar" (1992; 48). İfade özgürlüğüne karşı tehdidin sadece devletten gelebileceği varsayıldı.

Söz ve basın özgürlüğünün devletin karışım alanının dışında kalan bir "negatif özgürlük" olarak tanımlanması beraberinde, basın kuruluşlarının ekonomik örgütlenme biçimlerini ve bununla birlikte gelişip yapılanan pratikleri fazla sorgulamayan, şeffaf bir medya anlayışını getirdi. Sıkça tekrarlanan biçimiyle "ayna metaforu" bu anlayışın bir sonucuydu. Keane'nin belirttiği gibi "basın özgürlüğü" için bireyin siyasal iktidara karşı yürüttüğü kahramanca savaşta "iletişim medyaları", içlerinden dünya hakkındaki bilgilerin geçtiği edilgen ve tarafsız illetkenler olarak görülüyordu.

"Belirlenebilecek bir anlam taşıyan olgular ve gerçekler dünyası ile bu olgulara (potansiyel olarak) rasyonel bir biçimde tepki gösterebilecek bireylerin varlığını otomatik olarak kabul etmekle yanılgıya düşülüyordu. 'Bilgi'nin kendisinin simgesel olarak yapılandığı, 'kod'larının birey yurttaşlar tarafından sürekli olarak yorumlandığı ve bu yurttaşların da aynı kodlar tarafından biçimlendiği kavranamıyordu.Başka bir deyişle, özgür basının o dönemdeki savunucuları bireylerin her şeyi bilen özneler değil, 'konumlandırılmış yorumcular' olduklarını anlayamamışlardı." (Keane, 1992; 49/50)

Keane'nin burada vurguladığı gibi, bireylere ilişkin söylenen bu "herşeyi bilen özneler" anlayışı ifade ve basın özgürlüğünün iki dayanağından kaynaklanmakta. Bunlardan birincisi liberal bireycilik anlayışı, diğeri ise pozitivist bilim anlayışı idi. Liberal bireycilik anlayışı Mc Pherson'un (1964) da belirttiği gibi "insanın bedeninin ve ruhunun tek sahibi olduğu" fikrine yani doğal hukuk ve toplum sözleşmesi fikrine dayanıyor. Diğer yandan faydacı düşüncenin vurguladığı "hazı en yükseğe çıkaracak ussal insan" anlayışı yine bu düşüncenin bir ögesi idi. Çoğulculuk düşüncesi içinde ise söylenen, kendi çıkarlarını korumak için biraraya gelecek ve baskı grupları oluşturacak bireylerdi ki bunlar yine ussal bir bireycilik anlayışına dayanıyordu. Smith ve Weber'in düşünceleri çevresinde gelişen "karar alma" yaklaşımlarının da böyle bir bireycilik anlayışını taşıdığını iddia etmek yanlış olmaz kanısındayız.

Diğer yandan pozitivistizmin vurguladığı ise bilim adamının açık gözlenebilir olgular karşısında değer yargılarından arınmasıdır. Böylesi bir birey anlayışı, bilinç altı, bilinç dışı ile birlikte var olan Freud'cu birey anlayışına da, dile girerken bilinç altı oluşan Lacan'cı birey anlayışına da uzak bir anlayıştır. Keane'in vurguladığı gibi bu, özgürlüğü devlet karışımının yokluğu ile özdeşleştiren, bireyi özgürleşimci (emancipatory) bir bakış açısı ile ele almayan bir yaklaşımdır. 20. yüzyılda liberal bireycilik anlayışının gerek dilbilimden gerek psikanalizden gerekse idoloji kuramlarındaki gelişmelerden kaynaklanan yeni yaklaşımlar ışığı altında sogulanması, ussal, bütünlüklü birey anlayışının yerini, değişen ve dönüşen, sürekli yapılaşma halinde olan bir "özne" anlayışına bırakması ile sonuçlanırken, liberal teorinin de, liberal gazetecilik anlayışının da öncüllerini oluşturan yaklaşımlar büyük ölçüde sarsılmıştır.

GAZETECİLİĞİN BİR İNCELEME ALANI OLARAK ÖNEMİ

"Kitle iletişim araçları" ve şimdi çokça kabul gören adı ile medya üzerine yapılan çalışmaların kuramsal temelleri yazılı basının gelişimine dayanır. Yukarıda da kısaca vurguladığımız gibi, "basın özgürlüğü" düşüncesi yazılı basının gelişmesi ile içiçe geçmiştir. Bu gün ifade ve basın özgürlüğünden sözedildiğinde anlaşılan, kuşkusuz yalnızca yazılı basın değildir. Kastedilen sadece haber medyası (news media) da değildir. Tüm iletişim araçlarını kapsayacak biçimde genişlemiş bir anlayış artık bu kavramların içini doldurmaktadır. Oysa sinema, radyo ve televizyon 20. yüzyılın olgusudur. Çağın iletişim araçları olan bu yeni görsel ve işitsel araçlar, yazılı basının oluşturduğu bir iletişim serbestisi tartışmasının üzerine kurulmuşlardır.

Habercilik işi artık sadece yazılı basının, yani günlük gazete ve haftalık dergilerin tekelinde değildir. Radyolar ve televizyon kanalları bu gün daha yaygın bir kullanıma ve tüketime sahip iletişim araçlarıdır. Yani bir anlamda günlük gazetelerin yerini almışlardır. 1993 yılında Ankara'da yaptığımız alan araştırmasının bulgularına göre (Bieber-Roberts et al., 1993) görsel medya kullanım bakımından yazılı basının önüne geçmiştir. Ve yine bu araştırmanın bulguları bizlere, görsel medya türleri içinde haber ve haber programların en çok tüketilen içerikler olduğunu göstermiştir. Türkiye'de okuma alışkanlığının da fazla olmadığını gözönüne aldığımızda, 90 sonrasında özel kanalların yayına başlaması ile yaşanan gelişmelerin ibreyi televizyon kanallarından yana çevirdiğini söylemek yanlış olmaz.

İzleyicilerin yazılı basından görsel medya haberciliğine (broadcast journalism) yönelmesi toplumsal, kültürel ve ekonomik yapılanma ile

sıkı sıkıya ilişkilidir. Olaya pazarın dinamikleri açısından yaklaştığımızda arzın, yani özel kanallarda yaşanan patlamanın talebini de yattığını görmek mümkün. Diğer yandan bu arz/talep ilişkisinde yazılı basının gerilediğini sanmak bizi yanıltıcı yorumlara sürükler. Yazılı basın belki basit bir arz/talep mantığı açısından nicel olarak gerilemiştir ama görsel medya haberciliği yolu ile halkın tüketimine yani piyasaya sunulanlar, aslında yazılı basının oluşturduğu geleneğin bir devamıdır.

Medya içeriklerinin tüketimine ekonomi politik açıdan baktığımızda talebin yazılı basından görsel basına kayması pek de abartılacak ve açıklanması güç bir olgu değildir. Garnham (1983, 1990), talebin içinde olduğu ekonomik koşulların önemini vurgularken üç unsura değinir. Bunlar; 1. tüketim zamanı, 2. tüketimin mali yönü ve 3. tüketim için yeterli kültürel donanımdır. Talebin görsel medyaya kaymasını bu üç unsurla açıklamak mümkündür. Görsel medya metinlerinin tüketimi için gereken zaman daha sınırlıdır. Dikkat televizyon izlerken daha az yoğun ve birlikte başka bir iş yapmayı olanaklı kılacak düzeydedir. İşinden günün yorgunluğu ile eve dönen kişi, bir yandan kucağında çocuğuyla oynarken diğer yandan televizyon ana haber bültenlerini izleyebilir. Görsel medya, günlük yaşam uğraşlarının yerini almak yerine onlara eşlik eder niteliktedir. Diğer yandan televizyon ve radyo içeriklerini tüketmek araca bir kez sahip olunduktan sonra tüketiciye ek bir mali yük getirmemektedir. Elektrik faturalarının kısmi kabarcıklığı, günlük gazetelere ödenen bedel ile karşılaştırılmayacak kadar azdır. Yazılı basının promosyon aracılığı ile bu maliyet farklılığını kapatmaya çalıştığının gözlemekteyiz.

Tüketim için yeterli kültürel donanım açısından bakıldığında ise yine televizyon ve radyo kanallarının daha avantajlı bir konumda olduklarını görmek mümkündür. Yazılı metinlerin okunması dikkat ve alışkanlık gerektirir. Oysa görsel medya günlük sohbetlerdeki dikkat yoğunluğu ile ve hatta bunun altında bir dikkatle de izlenebilir. İlk haberin bir kısmını kaçırırsanız da bir sonraki haber sizi yakalar, bir görüntü, bir röportaj yine sizin dikkatinizi çekebilir. Üstelik ülke nüfusunun hala önemli bir kısmının okuma yazma bilmediği gözönüne alındığında görsel medya haberlerinin artan önemini teslim etmek gerekir. Görsel medyanın dilinin kültürel donanımımıza (cultural competencies) daha uygun düştüğünü iddia etmemiz yanlış olmayacaktır. Talebin profiline baktığımızda televizyon haberciliğinin artan önemi yadsınamaz. Diğer yandan dikkatimizi arz edilen ürünlerin niteliğine yönelttiğimizde ise durum bir değişimden çok bir benzeşme ve hatta bir kötüye gidiştir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi profesyonel gazetecilik normları 19. yüzyıl boyunca basının kapitalistleşmesi, diğer bir deyişle haberin pa-

zara sunulan bir metaya dönüşmesi doğrultusunda yaşanan bir gelişmenin ürünüdür. Liberal basın anlayışının temelde savunduğu görüş ise, talebin arzı belirlediğidir. Pazarın dinamiklerini, basının çıktılarını açıklamak için şiar edinmiş olanların sıkça karşılaştıkları, medya çıktılarındaki tekbiçimcilik ve benzeşmeye yönelik eleştirilere karşı kendilerini savunurken öne sürdükleri görüş; "Halkın talebinin sunumu belirlemesidir". Bu gün özel televizyon kanallarının artması ve izlenmelerinin yaygınlık kazanması ile sayıları hızla artan program türlerine baktığımızda karşımıza çıkan "şiddet" ve "özel yaşamı" konu alan haber programlarıdır. Halk böyle programlar istiyor mantığı ile bu haber değerlerini haklılaştırmaya çalışmak, kamusal sorumluluk taşıyan bir habercilik anlayışı ile pek de bağdaşmamaktadır. Diğer yandan, yukarıda vurguladığımız gibi, basın özgürlüğü adına bireylerin özel yaşamlarına bir röntgenci merakı ile dalan gazeteciler; "hangi 'liberal' özgürlükten söz ediyorlar acaba?" sorusu ise büsbütün yanıtsız kalmaktadır. Yani piyasa mekanizmasına ve liberal basın anlayışına dayanarak bile, günümüzde yaşanan "habercilik" anlayışını savunmak çok güçtür.

Gerek radyo haberciliği, gerekse televizyon haberciliği, gazetecilik anlayışına -format değişiklikleri dışında- yeni bir şey getirmemiştir. Profesyonel gazetecilik kodu, yazılı basın için ne idi ise, işitsel ve görsel medya için yine odur. Nesnellik ilkesi, tarafsızlık ve dengelilik anlayışı, haberin yorumdan (fact/opinion) ayrılması gereği üzerine yapılan vurgu, haberin yansız olması gerektiği konusundaki yaygın kabul, yazılı basın haberciliğinin olduğu kadar, radyo ve televizyon gazeteciliğinin de temel doğrularını oluşturmaktadır. Sözkonusu olan bu profesyonel gazetecilik normları (ideolojisi) yazılı basını siyasal yanlılık kıskacından kurtarmak adına kaynak kişi ve kuruluşların (diğer bir deyişle akredite haber kaynaklarının) söylemlerine bağımlı bir konuma getirmiştir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi nesnellik ilkesi "değer yargılarından arınmış bir gazeteci" metaforunu üretir. Diğer yandan tarafsız olmak demek, gazetecinin "haber metninde" kendi görüşlerini açık bir dille yazmaması gerektiğine işaret eder. Hackett'in (1983) de belirttiği gibi dengelilik, "nesnel" ve "tarafsız" haberciliğin bir garantör ilkesidir. Burada kastedilen "gazetecinin farklı görüşlere eşit oranda yer vermesi" gereğidir. Gazetecinin yer vermesi gereken farklı görüşler ise, güncel sorunlara ilişkin ortaya atılmış ve güç/iktidar sahibi kişi ve kuruluşlarca dillendirilen görüşlerdir; siyasal partilerin, güçlü baskı gruplarının, sendikaların, kimi üniversite profesörlerinin görüşleridir. Yani yine, akredite kaynakların söylemleri dengelilik ilkesi yolu ile habere girer, ve J. S. Mill'in sözünü ettiği "tek bir düşünce bile susturulmaması ve kamuya malolmalıdır" anlayışı liberal basın ideolojisi ve pratiklerinde içinde bir türlü gerçekleşemez.

"Haberin olaya ilişkin, yorumunsa köşe yazarlarına ait" olması gerektiğine ilişkin yaygın kanı ise gazetecilerin haber kaynaklarına bağımlılığını bir kat artırmıştır. Bu sorun "yorumun" nasıl tanımlandığı ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Kişisel kanısını birincil tekil özne konumundan, yani "ben ...yorum" biçimiyle aktarması yasaklanan gazeteci, kendi görüşlerini farklı biçimlerde yazabilmektedir. Burada temelde sorgulanması gereken konu "yorundan arınmış bir dil" olabileceğine ilişkin önkabuldur. Haberde yorum, gazeteciler tarafsız olmadıkları için değil; dil, sözcükler, kullanılan işaretler çokvurgulu (multiaccentual) olduğu için her zaman vardır ve kaçınılmazdır.

Gazeteci bir yandan kullandığı dil ve farklı kodların taşıdığı çok anlamlılık dolayımı ile mesajını oluştururken, diğer yandan dengelilik ve olaysal (factual) olma kaygısı ile haber kaynaklarının söylemlerinin bir yeniden üreticisi konumundadır. Haber bir söylemdir, ama bu söylemin ne olduğu sadece haber metillerinin yapısal özelliklerinin sistematik çözümlenmesi ile anlaşılamaz. Haberin söylemi, ancak, içinde olduğu bağlamla ilişkilendirildiğinde anlaşılır. Bu bağlam ise bizleri haber üretimi ve toplumsal yapı içinde medyanın konumuna ilişkin tartışmalara geri götürür ve haber medyasını toplumsal güç/iktidarın kurulup sürdürülmesindeki rolünü sorgulamaya açar. Ayrıca profesyonel gazetecilik normlarına yönelik eleştirel bir sorgulamayı da zorunlu kılar.

Bu çalışmaya, haberin söylemini toplumsal bağlamı içinde anlamaya çalışan bir çözümleme arayışının önemini bir kez daha ortaya getirmek amacı ile giriştik. Tüm medya metinleri gibi haber de, gerek üretim gerek okunma ve izlenme (alımlama) süreçleri içine yerleştirildiğinde anlaşılabilir. Bu açıdan konuya yaklaştığımızda, "basın özgürlüğü" kavramı, ve profesyonel gazetecilik normları haberdeki "yapısal yanlılığı" kavramsallaştırmakta ve açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tüm bu sözkonusu kavramlar tarihsel bir gelişimin sonucunda ortaya çıkmışlardır ve ancak toplumsal ve tarihsel bağlamları ile ilişkilendirildiklerinde anlaşılır olabilmektedirler. Bu normları "soyut", "evrensel" doğrular olarak benimsemek, bizleri gazetecilik olgusunu tüm boyutları ile anlamaktan alıkoymaz.

Çoğulcu basın anlayışı ile gazetecilik pratiklerini ele almak, bizleri profesyonel normların içine hapseder ve haberde yanlılık olgusunun "siyasal tarafgirlik" olarak anlaşıldığı miyop bir "bilimselcilik" anlayışına mahkûm eder. Haberi bir söylem olarak kavramak ise, bu söylemin oluşum ve alımlanma süreçlerini de içine katan bir çözümleme anlayışını benimsememizi zorunlu kılar. Haberi bir söylem olarak kavramak, bizleri, siyasal, ekonomik ve kültürel yapı içinde medyanın konumuna ilişkin bir sorgulamaya yöneltir. Montesquieu'nun güçler

ayrımı ilkesinin sunduğu ve daha sonra anayasacılık anlayışı içinde serpilip güçler ayrılığı ilkesini kabul ederek medyaya bir rol biçmek yerine, siyasal, ekonomik ve kültürel koşulların gelişmişlik düzeyi içinde medyanın rolünün tarihselci bir anlayışla tanımlanmasını beraberinde getirir. Haberi bir söylem olarak kavramak, alımlama süreçlerine yönelik duyarlı bir kuramsal çabayı da beraberinde getirir. Söylem üretim pratikleri kadar alımlanma süreçleri içine yerleştirildiğinde anlaşılabilir. Ve nihayet haberi bir söylem olarak kavramak, haberin diline duyarlı bir kuramsal tartışmayı da beraberinde getirir. Bizleri varolan anlamların aktarıcısı olan şeffaf dil anlayışından, diğer bir deyişle araççı dil anlayışından uzaklaştırır ve anlamlandırma süreçleri üzerinde duran bir dil sorgulamasına kapılarını açar.

1970 sonrasında yapılan eleştirel haber analizleri, 1980 sonrasında yoğunlaşan kültürel ve dilsel boyutu daha ayrıntılı biçimde ön plana çıkaran haber çözümlemeleri, tüm medya metinleri gibi ve hatta tüm iletişim süreçleri gibi haber ve gazetecilik pratikleri üzerinde yapılan çalışmaları farklı disiplinlerden gelen farklı kuramların kesiştikleri bir sorun alanı haline getirmiştir. Gazeteciliği bir uzmanlık alanı olarak görmek yerine, geniş iletişim olgusunun içinde bir pratik olarak ele almak, bizleri, habercilik işine farklı bir açıdan bakmaya yöneltecektir. Böylece, gerek haber üreten kuruluşların örgütsel dinamikleri içinde, gerekse profesyonel gazetecilik normları dolayımı ile yapılan haber metinlerini bir adım daha ileri giderek siyasal, ekonomik ve kültürel yapı içinde ele almamızı gerektirecektir. Haberi güç/iktidar sahibi kişi ve kurumların söylemlerinin kurulduğu bir anlatı olarak incelememizi olanaklı kılacak kuramsal çerçeveler bu yolla oluşacaktır.

Haberi geniş bir bakış açısı ile ve farklı disiplinlerden gelen kuramsal ve kavramsal çerçevelerin yardımı ile ele almak bizleri pozitivist yöntembilim anlayışı ile yapılan nicel içerik çözümlemelerinden de, yapısalcı dilbilimin oluşturduğu ve metni bağlamından yalıtarak ele alan metin analizlerinden de kurtararak haberi bir söylem olarak kavramaya yöneltecektir. Haber, farklı iletişim araçlarının ortak paydası, hepsinde yer alan bir türdür (genre). Ve hala haber tüm medya türleri içinde özel bir konuma sahiptir. Ne roman, hikaye, şiir gibi edebi türler, ne sinema, pembe diziler, reklamlar, çizgi romanlar, radyo tiyatroları vb. gibi medyada yer alan türler bir açıdan habere benzemez. Ya da tersinden söylersek haber tüm bu edebi ve medya metinlerinden bir yönden farklıdır. "Haber" dili ve söylemi profesyonel ilkelere dayanması gereken tek metindir. Kimse bir şaire, "böyle şiir yazmalısın" diyemez, roman yazmanın hiçbir "katı" uzlaşım kodu yoktur. Sinema metinlerinin kurgu, kamera hareketi ve senaryo yazımını denetleyen hiçbir etik değer yoktur. Bu metinlerin üretimi, belli dönemsel uzlaşımlara dayansa bile, kültürel ve tarihsel koşullar içinde özgün birey-

sel yaratıcılığa her zaman yer verir. Oysa bir tek metinde, bir tek haber metinlerinde metni yazan kişinin uyması gereken ilkeler belirlenmiştir ve bunlara uymamak "etik bir ihlal" demektir. Bu iddia, "haber hiçbir zaman özgün bireysel yaratıcılığı harekete geçirmez" kesin yargısına dayanmasa da buna en az izin veren metindir tarzında bir önermedir.

Haber dili birinci tekil şahıs dili olamaz, asla açık bir kişisel yorum içeremez. Haber nesnel bir dille olayı anlatmalıdır. Haber kaynakların görüşlerini aktarmalıdır. Haber tüm tarafların görüşlerine yer vermelidir. Haberi yazan mutlaka tarafsız olmalıdır. İşte tüm bu özellikler haberi diğer tüm metinlerden farklı ve özgün kılar, diğer medya metinleri için genellenemeyecek birtakım özellikler haber için geçerli olur. İronik bir ifadeyle şöyle de demek yanlış olmayacaktır "Haber globalleşen tek metindir." Kültürel özgün bir sinema dili olabilir, yine kültürel özgün bir şiir dili, müzik dili olabilir. Oysa gazeteciliğin profesyonel uzlaşım sal yazım ilkeleri, diğer bir deyişle anlatı biçimi dilden dile, kültürden kültüre en az değişen ve en çok benzeşendir (van Dijk, 1988b).

Habere belki de en çok benzeyen bir başka yazılı metin dili, bilimin dilidir. Özelliğ in açığa çıkmadığı, birinci tekil şahsa dayanmayan, mesafeli bir dil olma özelliğ i ile bilimsel metinlerin kullandığı dil de "evrensel" uzlaşım a dayalı bir dildir. "Nesnelliğ in" ve "doğrunun bilgisinin" dilidir. Ancak etnografik çalışmalarda ve bu çalışmaların kökeni sayılan antropoloji araştırmalarında kimi zaman bu mesafeli "özne konumundan" bilinçli biçimde vazgeçildiğ i örneklere rastlamak mümkündür.

HABER ARAŞTIRMALARINDA YENİ ARAYIŞLAR

Yukarıda televizyon haberciliğ inin artan önemine değ indik. Ülkemizde diğer televizyon türleri arasında haberler ve haber programlar ilk sıraları paylaşmaktadır. Yalnız Türkiye'de değ il, Batı ülkelerinde de televizyon haberciliğ inin önemi gün geçtikçe artmaktadır (GUMG, 1993). İletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte değ iş en izleyici talebi, habercilik anlayış ına da yeni bir dil ve format getirmiştir. Yazılı basın nın rönesans metinlerini dönüş üme uğ ratması gibi görsel medya da haberin dilini değ iş tirmiştir. Habercilik anlayış ının temelinde yatan profesyonel meslek ilkeleri de basın özgürlüğü düş üncesi gibi değ iş en medya ortamında dönüş müş ve yeniden tanımlanmıştır. Ancak televizyon haberciliğ i ile bu profesyonel ilkelerin tamamen değ iş tiğ ini söylemek güçtür. Haberciliğ in dilinde ve formatında yaşanan değ iş im temelde gazetecilik normlarının korunması ile oluş an bir dönüş ümdür.

Yaşanan daha çok nicel bir dönüşümdür, nitel bir değişimden söz etmek ise oldukça zordur.

Pek çok araştırmacı haberi bir öykü anlatım biçimi olarak ele alıp incelemişlerdir (Tuchman 1978 a, Davis, 1993). Televizyon haberlerinin ise "pembe dizilere" benzer özellikler taşıdıklarını vurgulamışlardır. Haberleri diğer medya türleri ile ortak özellikleri ile ele almak gerektiği yine sıkça vurgulanmaktadır (Elliot, Murdock ve Schlesinger, 1986; Fiske, 1987). Özel televizyon kanallarının sayılarının artması ile sayıları gün geçtikçe artan, "reality show", "paparazzi" gibi özgün isimlerle adlandırılan televizyon programları da diğer televizyon türleri ile kimi ortak özellikler taşımaktadır. Aynı biçimde haber program niteliği taşıyan tartışma programları da, "talk show" türüne benzer özellikler sergilemektedir. Televizyonda yer alan haber ve haber programlarını diğer televizyon türleri ile kesin çizgilerle ayırmak zor da olsa, yukarıda belirttiğimiz gibi habercilik tüm bu türler içinde profesyonel ideoloji içinde yapılanan tek metin olma özelliğini hala korumaktadır.

Metinlerarası özelliklerin oluşturduğu benzeşme haberi kapalı bir metin olmaktan kısmen uzaklaştırırken, profesyonel kodlara ve örgütlü üretim pratiklerine dayanıyor olması haber metinlerini hala kısmen kapalı metinler olarak nitelememizi olanaklı kılmaktadır. Haber, metinlerarası okumaya olanak veren "açık bir metin midir?" yoksa metin yapısı içinde öne çıkan ve inanılabilirlik kazanan egemen söylemlerin kurduğu "kapalı bir metin midir?". Bu soruların yanıtlarına ilişkin olarak henüz net bir açıklamaya ulaşamamıştır. Haber metinleri ve haberin alımlanma süreçlerine yönelik gerçekleştirilen nitel çözümlemeler, haberin, diğer medya türleri içinde özgün bir yere ve anlatı yapısına sahip olduğu yönünde bulgular getirmişse de, metin/alımlama ilişkisi hala farklı karşıt açıklamaların egemenliğini sürdürdüğü bir sorun alanı olmaya devam etmektedir.

Gazetecilik ve haber, medya çalışmalarının her zaman odaklandığı konulardan biri olmuştur. Belki de zaman içinde en yaygın araştırma konusu olan medya türü "haber"dir. Medya çalışmalarında da pek çok gelişme ilk kez habercilik ve haber konuları ile ilgilenen araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Örneğin ilk kez katımlı gözlemle medya kuruluşlarını inceleyen araştırmacılar (Tuchman, 1978 a; Molotch ve Lester, 1988; Fishman, 1988) haber üreten kuruluşlarda çalışmalarını yapmışlardır. Yine içerik çözümlemesi tekniği haber araştırmaları ile gelişmiştir. İlk kez eleştirel yaklaşımla içerik çözümlemesini bir araya getiren yine haber çalışmalarıdır (Murdock, Elliot, Halloran, 1970; Halloran, 1974). Farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların medya ile ilgilendiklerinde yine en sık odaklandıkları konu haberdır. Lass-

well'den günümüze, bunun çeşitli örneklerine rastlanmaktadır. Medya kuramcılarının öncülerinden ve modernleşme okulunun bir üyesi sayılan Shramm'da bunların arasındadır. Ve nihayet, 1980 sonrasında dilbilim kökenli pek çok araştırmacı haberin söylemi üzerine çeşitli çalışmalar yapmışlardır.

Dilbiliminden gelen farklı kuramsal yaklaşımların haber konusu ile tam olarak bütünleştiğini söylemek mümkün değildir. Bu çalışmalar Türk okuru için ise daha da yeni ve yabancı kalınmış bir sorun alanını oluşturmaktadır. Biz de, bu nedenle, çalışmamızda, dilbilim kökenli farklı kuram ve kavramların haber metinlerinin ve haberin alımlanma süreçlerinin analizine getirdiği katkıları vurgulamak gereğini duyduk. Söz konusu olan kuramsal ve kavramsal katkılar henüz uzlaşılmış bir paradigmaya dönüşmüş değilse de, bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılara yol gösterici niteliktedir. Amacımız kültürel çalışmalar bünyesinde sosyoloji, siyaset bilimi ve dilbilimi kuramlarının buluştuğu bir sorun alanını tartışmaya açmaktır. Arayışların sürdüğü medya çalışmalarında, bu çabalara bir parça katkıda bulunmak, ve dilimize henüz çevrilmemiş ve bu nedenle gazetecilik konusunda yapılan araştırmalarla henüz bütünleşmemiş çağdaş yaklaşımları okuyucunun dikkatine sunmak bu çalışmada temel amacımızı oluşturdu. Katılımcı demokratik değerlerin öne çıktığı bir kamusal tartışmanın oluşmasında haber medyasına düşen önemli görev ve sorumluluğa paralel olarak, bu konuda çalışan akademisyenlere de benzer bir görev düşmektedir. Bu da haberin anlatı yapısını ve alımlanma süreçlerini toplumsal güç/iktidarın kurulmasındaki rolü açısından sorgulayan bir bakış açısı ile ele almak ve medya eğitiminde de benzer önceliklere yer vermektir.

Haber üretimi ve haber metinleri üzerine yapılan çalışmalar oldukça eski bir tarihe dayansa da, haberi alımlama süreçleri ile ilişkilendiren söylem analizleri kültürel çalışmalar ile birlikte gelişmiş ve 1970 ve 1980 sonrasında yaygınlık kazanmıştır. Post yapısalcı anlayış ile "işaret", "söylem" ve "özne" kavramlarının tanımlanma biçimlerinin eleştirel haber çözümlemelerine taşınması ise 1990'larda gerçekleşmiştir. Henüz üzerinde uzlaşılan bir metin çözümleme yöntemi gelişmemiştir. Diğer yandan alımlama konusunda yapılan çalışmalar da bir o kadar yeni ve azdır. Metin çözümlemesini alımlama analizleri ile birleştirecek bir yöntem arayışı gereğine şiddetle inandığımız bir sorundur. Bu arayış beraberinde yöntembilimsel bir sıçrayış da getirecektir. Bu sıçrayışın öncülerini nicel yöntembiliminden nitel yöntembilimlere geçişte görmekteyiz. Biz de bu çalışmada haberin söylemini okunma süreçleri ile nitel bir yöntembilim anlayışı içinde biraraya getirmeye çalışan bir arayışı benimsedik.

Bu amaçla gerek liberal basın anlayışını paylaşılarak yapılan çalışmalara gerekse 1970 sonrasında gelişen yeni araştırma yöntemlerine yer vererek, haber metin analizleri ve haberin alımlanması konusu üzerinde durduk. Haber üretim süreci ve haber metinlerini birarada ele alan çalışmalar kısmen daha fazladır. Biz de daha önce böyle bir görgül araştırma girişiminde bulunduk (İnal, 1992). Bu nedenle bu çalışmada kısmen ihmal görmüş bir konuya yani metin ve alımlama ilişkisine yer vermeyi özellikle seçtik.

Çalışmanın birinci bölümünde, medya ve haber araştırmalarında bu güne dek ortaya çıkan temel kuramsal ve yöntembilimsel yönelmelere özet olarak yer verildikten sonra, güç/iktidar, dil ve ideoloji kavramlarını tartışmaya açan temel yaklaşımlara yer verilmiştir. "İşaret", "söylem" ve "özne" kavramlarının, yapısalcı, postyapısalcı dilbilim ve postMarksist söylem kuramcılarının görüşleri ışığında nasıl tanımlandıkları ve bu tanımların haber çalışmaları açısından önemi tartışılmıştır. Medya ve haber analizlerinin disiplinlerarası bir uğraş alanına dönüşmesinde, postyapısalcı yaklaşımlar sosyal bilimlerin paradigmasından, insani bilimlere kayışın itici gücünü oluşturmuş, ve her ikisi arasında bir köprü olmuştur.

Birinci bölümde yer verdiğimiz kuramcıların yaklaşım ve kavramları, 1990'larda medya ve haber analizlerini gittikçe daha fazla etkilemekte, çağdaş gelişmelerin kavranması açısından önemleri artmaktadır. Haber analizlerinin bu güne dek kısmen uzağında kalmış olan dilbilimsel yaklaşım, bu gün, haberin anlatı yapısı ile alımlama süreçlerini birarada ele almamıza yolaçacak kavramları akademik tartışmalara taşımıştır. Güç/iktidarın dilsel, söylemsel süreçler içinde kurulduğu yönündeki iddialar ve direnmenin (resistance) okunma (alımlama) süreçlerine ilişkin bir kavram olarak ele alınması yine son on, onbeş yılın olgusudur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, haber metin analizlerinde ortaya çıkan temel iki eğilim ele alınacaktır. Bunlardan ilki "içerik çözümlemesi" tekniğini kullanarak, görünen (açık/manifest) anlam üzerinde yoğunlaşan pozitivist eğilim, ikincisi ise, haberi "söylem" olarak ele alan eleştirel eğilimdir. Bu ikinci eğilim, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımları ile birlikte gelişmiştir. Nicel içerik çözümlemesi yaklaşımına karşı olarak eleştirel söylem çözümlemecilerinin dili ele alma biçimleri, "anlamaların taşıyıcısı şeffaf dil" anlayışına dayanmaz. Diğer bir deyişle araççı dil anlayışına karşı çıkan eleştirel dilbilimciler, buna karşıt olarak dili bir anlamlandırma süreci olarak ele alırken, bu süreci, değişen, dönüşen ve sürekli bir yapılaşma halinde olan "öznenin" süreci olarak görmüşlerdir. İkinci bölümde, haberin

anlatı yapısını bu bakış açısı ile ele alarak inceleyen araştırmacıların görüşlerine yer verirken, önerilen analitik düzeyin, Türkiye'de haber medyası üzerine yapılacak çözümlemeler için de geçerli çerçeveler oluşturduğu savunulup örneklerlenecektir.

Üçüncü bölümünde ise, haberin alımlanma süreçleri ile ilgili farklı kavram ve yaklaşımlara yer verilmiştir. Bunu yaparken temelde üzerinde durulan sorun, haber metninin yapısal özelliklerini alımlama süreçlerine ilişkin kavram ve yaklaşımlarla birlikte ele alma gereğidir. Kültürel çalışmaların alımlama anı üzerinde duran yaklaşımı ile "bilişsel yaklaşımın" uzun dönemli etkiler ve anımsama olgusu üzerinde duran yaklaşımı, haberin alımlanma süreçlerine ilişkin iki farklı açıklama eğilimini oluşturmaktadır. Bu bölümde her iki eğilimin de katkıları ve eksiklikleri tartışılacaktır.

Haber metinleri içinde güç/iktidarın kurulması kadar, bu metinlerin izleyici ve okuyucular tarafından nasıl alımlandığı da önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Katılımcı, demokratik bir toplumun oluşmasında, özgürleşimci değerleri ön planda tutan bir kamusal tartışmanın yerleşmesinde haber medyasının önemi yadsınamaz. Bu açıdan ele alındığında klişeleşmiş ve sloganlaşmış gazetecilik normlarının sorgulandığı eleştirel yaklaşımların önemi büyüktür. Medya ve gazetecilik eğitimi veren yüksek öğretim kurumlarının eğitim izlencelerinde, gazetecilik pratiklerine yönelik çağdaş yaklaşımların hakettikleri yeri almaları gerektiğine inanıyoruz. Bu inançla hareket ederek, katılımcı, özgürleşimci demokratik idealler adına eleştirel bir medya pedagojisi geliştirmeye yönelik katkılarda bulunan medya kuramcı ve eğitimcilerinin görüşleri de gazetecilik konusundaki çağdaş yaklaşımların bir uzantısı niteliğindedir. Biz de bu çalışmanın son bölümünde gazetecilik eğitimine ilişkin tartışmalara yer verdik ve kuramı pratikten koparmamanın gereğini vurguladık.

BÖLÜM I

HABER SÖYLEMİ VE ALIMLANMASINA YÖNELİK ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLARIN KURAMSAL VE KAVRAMSAL TEMELLERİ

MEDYA VE HABER ÇALIŞMALARINDA TEMEL KURAMSAL EĞİLİMLER

Çalışmanın giriş bölümünde haberciliğin profesyonel bir uğraş alanı olarak gelişmesinin felsefi ve ekonomik temellerine sınırlı da olsa değindik ve haberi bir söylem olarak kavramanın gerektiği yolundaki temel yaklaşımımızı vurguladık. "Haberi bir söylem olarak anlamak", iletişim ve medya kuramlarında yaşanan yüzyıllık bir gelişmenin sonucunda ortaya çıkan yeni yaklaşımların desteklediği bir kuramsal çerçevedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu yaklaşımın gelişmesi 1970 sonrasında ivme kazanan kuramsal ve görgül çabaların bir sonucu da olsa, bu yaklaşımların temelleri 1900'lerin başından bu yana yaşanan akademik birikimin sonucudur. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlık kazanması ile birlikte ortaya çıkan tüm akademik çabaların 1970 ve 80 sonrasında yaşanan kuramsal gelişmelere önemli katkıları olmuştur. Aynı zamanda çağcıl kuram ve kavramları, diğer bir deyişle habercilik konusundaki güncel yaklaşımları kavramak, ancak bu kuram ve kavramları tarihsel gelişme çizgisine oturtmakla mümkündür. Nasıl profesyonel gazetecilik normaları (ideolojisi), kapitalist medya kuruluşlarının gelişmesinden ayrı olarak düşünülüp kavranamazsa, haberi toplumsal iktidarın kurulduğu söylemsel pratikler içinde ele almak da, "medya", "etki", "iktidar", "dil" ve "ideoloji" sorunlarına yönelik kuramsal çabaların dışında anlaşılamaz.

Çağdaş çoğulcu demokratik toplumlarda medyanın konumuna ilişkin tartışmalar bu toplumsal yapının ele alınma biçimleri ile ilişkilidir. Aynı zamanda "iktidar", "dil" ve "ideoloji" sorunlarına yönelik tartışmalar ile içiçe geçmiştir. Tüm bu kuramsal ve kavramsal tartışmalar

ise ancak tarihsel bağlamları içinde ele alındığında anlaşılabilir. "Medya kuramları" ya da "medya çalışmaları" dediğimizde göndermede bulunduğumuz kuram ve araştırmalar kümülatif olarak değerlendirilecek bir bilimsel birikim anlayışını beraberinde getirmektedir. Oysa iletişim ve medya konusundaki kuramsal çalışmalar, bu çalışmaların ortaya çıktığı ülkelerde yani ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Kuzey Avrupa ülkelerinde ortak bir çizgi izlememiştir. 1900'lerin başından günümüze dek yaşanan gelişmeler bizleri farklı kuramsal geleneklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Örneğin ABD'de ortaya çıkan davranışçılık ve görgücü gelenek, Almanya'da ikinci dünya savaşı öncesinde ortaya çıkan Frankfurt Okulu, yine Fransa'da gelişen yapısalci ve post yapısalci yaklaşımlar (her ne kadar kitle iletişimi paradigmasından çok dilbilimindeki gelişmelerle ilgili ise de), ve nihayet 1970 sonrasında İngiltere'de ortaya çıkan kültürel çalışmalar, farklı disiplinlerden gelen kuramların kesişmesi ile oluşmuştur.

İletişim konusunun disiplinler arası kimliği, daha önce belirttiğimiz gibi sadece konuyla ilişkili disiplinlerin adını zikretmekle kavrana-maz. Örneğin siyaset bilimi ve sosyoloji, baştan beri gerek "basın özgürlüğü" kavramının gerekse profesyonel gazetecilik ideolojisinin gelişmesine dayanak oluştursa da, bir önceki bölümde işaret edilen liberal teorinin bu belirleyici rolü daha sonra ABD'de yapılan iletişim araştırmalarını daha fazla etkilemiş, Avrupa ise eleştirel görüşün geliştiği topraklar olmuştur. Gerek dilbilim, gerek siyasetbiliminde eleştirel kuramların önde gelen isimleri Avrupa kökenlidir ve Frankfurt Okulu'ndan başlayarak ve hatta kitle toplumu eleştirilerine uzanarak (Bennett, 1982; Garnham, 1983) medyanın toplumsal rolüne ilişkin özgürleşimci bir arayışın temellerini oluşturmuşlardır. Her ne kadar kitle toplumu kavramsallaştırması geleneksel topluma yönelik nostaljik bir özlemi içinde taşısa da ve bu özelliği ile özgürleşimci olmaktan çok bir "geçmişe dönüş isteğini" sergilese de, kapitalist gelişme ile ortaya çıkan toplumsal değişimin eleştirisinin kökenlerini burada bulmak olasıdır. Bennett'in belirttiği gibi "eleştirel okul" olarak adlandırılan ve Freud ve Marks'ın düşüncelerini biraraya getirerek özne sorununa yönelik yeni arayışlarda sosyoloji ve siyaset bilimi dışında bir disiplinlerarasılık arayışının ilki sayılan Frankfurt Okulu'nda da kitle toplumu eleştirisinin izlerini bulmak olasıdır.

Gazetecilik ve "haber" konuları ise bu gelişmelerde itici bir sorun alanını oluşturmuştur. Konunun en uzağında kalmış olarak düşünebileceğimiz Frankfurt okulu ve Fransız yapısalci ve post yapısalci geleneğinin bile gelişmelere doğrudan ya da dolaylı etkilerini itiraf etmemek olanaksızdır. Konuya medya araştırmaları açısından baktığımızda ha-

berciliğin oynadığı öncü rolü tartışmak bile olanaksızdır. Daha genel anlamda iletişim ve dil sorunları açısından yaklaştığımızda ise karşımıza çıkan inceleme konusu medya metinleri olmayıp, daha çok edebi metinlerdir. Bu açıdan yapısalcı ve post yapısalcı Fransız geleneği de, 1970, yani kültürel çalışmalar öncesi İngiliz geleneği de medya metinlerinden çok edebi metinlere yönelik çalışmalarla gelişmiştir. Bu açıdan sözkonusu olan ülkelerde sorun medyanın rolünden çok dile ve edebi metinlerin okunmasına yöneliktir (Garnham, 1983; Hardt, 1989; Eagleton, 1990).

O zaman şunu teslim etmemiz gerekir: Kitle iletişim araçlarının toplumsal rolüne ilişkin tartışmalar habercilik işlevinin önemi ile ayrılmaz bir bütünlük sergilemektedir. Yine şunu kabul etmemiz gerekir: Ne yazık ki habercilik konusunda yapılan çalışmalar ve kuramsal tartışmalar 1970'lere dek sadece kitle iletişim sorunsalı çerçevesinde ele alınıp incelenmiş; dil ve iletişim konusunda katedilen kuramsal gelişmelerden yeterince nasibini almamıştır. Bunda ABD davranışçı geleneğinin oynadığı başat rolün önemi büyüktür. Ayrıca dil ve söylem üzerine yapılan öncü çalışmalar, ki bunların arasında Barthes, Bakhtin, Volosinov, Kristeva gibi dilbilimcileri isimlerini sayabiliriz, genellikle edebi metinler üzerine odaklanarak öncü (avant garde) metinlerin önemini vurgulamışlardır. Dostoyevski, Balzac, Mallarmé gibi edebiyatçıların dili kullanma biçimleri dil kuramlarındaki gelişmeleri etkilemiştir. Bu dilbilimsel birikimin medya metinlerine taşınmasında kültürel çalışmaların oynadığı rol önemlidir (Hall, 1994; Morley, 1986; Fiske, 1987).

Diğer yandan van Dijk (1983, 1988a, 1988b) Fowler (1991), Kress (1993; 1995) gibi dilbilimciler haber konusu ile yakından ilgilenmişlerdir. Bu araştırmacıların çalışmaları oldukça yenidir. Kuramsal birikimleri dilbilim kökenli olduğundan, dili sentaktik ve semantik yapısı açısından ele alırken analitik bir çerçeve geliştirmekteki ustalıkları yadsınamazsa da, iktidar olgusunun söylemsel pratikler içinde nasıl kurulduğu sorununu ele alırken izledikleri yaklaşım sosyoloji ve siyaset bilimi kuramlarının biraz uzağında kalmış ve bu alanlardan gelen araştırmacılara fazlaca yakın gözükmemiştir. Gerek Hall (1994), gerekse van Dijk (1994) medya ve haberin dilini ele alırken ortaya çıkan bu iki yaklaşım farklılığına işaret etmişlerdir. Bir yanda toplumsal analizin ortaya getirdiği söylemsel oluşumlar üzerinde yoğunlaşan sosyolojik bir bakış açısı, diğer yanda ise dilbilimsel birikimin beraberinde getirdiği dilin sentaktik yapısına ve gramerine duyarlı bir bakış açısı. Bu açıdan bakıldığında alandaki bu iki farklı yaklaşıma işaret eden iki araştırmacıdan birincisinin toplumsal ve siyasal oluşumlar, diğerinin

ise dilsel ve söylemsel yapılanma üzerinde daha fazla durduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda adını belirttiğimiz "Discourse and Society" (Söylem ve Toplum) dergisi bu iki farklı yaklaşımın buluştuğu ve haber sorunu üzerinde yoğunlaşan bir örnek yayın olarak önemlidir ve biz bundan sonraki bölümde bu dergide yayınlanmakta olan yeni çalışmalarından örnekler vereceğiz.

Bu bölümde özellikle üzerinde durmak istediğimiz iki sorunu şöyle sıralayabiliriz: Birincisi kitle iletişim araçlarının gelişimi ve bu gelişim içinde haber konusuna yönelik araştırmalarda izlenen yöntembilimsel yaklaşımlar neler olmuştur? Ayrıca bu araştırmalarda kullanılan kuramsal çerçeveler ve kavramlar hangi disiplinlerin buluşması ile oluşmuştur? İkinci olarak, medya ve habercilik olgusuna çağdaş yaklaşımları hazırlayan temel kuram ve kavramlar nelerdir?

Medya araştırmaları ve haber konusunda yapılan çalışmalarda nicel yöntembilimden nitel yöntembilimlere doğru bir kayışa yukarıda işaret etmiştik. Bu eğilim "kitle iletişim" paradigmasından, daha genel ve bütünlüklü bir "iletişim" anlayışına kayışa işaret eder. Görgücü ABD geleneği medya konusunda yapılan araştırmalara 1960'lara dek damgasını vurmuştur. 1960'larda medya ve iletişim konusu gerek yapısalcı Marksist kuramlar gerekse yapısalcı ve daha sonra post yapısalcı dilbilim kuramlarından etkilenecek daha genel bir dil perspektifine yönelmiş, bunun yanı sıra iletişimde "dil" sorunu önceleri ideoloji sorunsalı çerçevesinde ve daha sonra da söylemsel boyutu içinde ele alınıp incelenmeye başlanmıştır.

Bu bölümde iki ayrı başlıkta bu sorunları ele alıp tartışacağız. Medya ve haber çalışmalarındaki kuramsal eğilim ve dönüşümler bizleri farklı ülkelerde yapılan çalışmaları ayrı başlıklarla ele almaya yöneltmiştir. Bu bakış açısı bu çalışmalarının disiplinlerarası niteliğini daha iyi kavramamızı olanaklı kılacaktır. Aşağıda öncelikle ABD'de gelişen görgücü geleneğe yer verilmiştir. Daha sonra Avrupa'da gelişen kuramlara değinilecektir.

Nicel Yöntembilim ve ABD Medya Çalışmaları

Hardt (1989), ABD'de iletişim araştırmalarının gelişiminde iki farklı yönsemeye işaret etmekte. Bunlardan ilki Chicago Okulu'nun "pragmatist" geleneği, diğeri ise Lazarsfeld'in görgücü sosyolojisi. Her ikisinde de iletişim olgusu demokratik toplumların temel sorunlarından biri olarak ele alındı. Gelişen medyanın ortaya çıktığı koşullardan çok, demokratik siyasal yapıya getireceği katkılar pragmatist açıdan ele alınıp incelendi. ABD'de toplumsal yapıya yönelik karamsar bir kaygı-

dan çok iyileştirmeci (progressive) bir bakış açısı egemendi. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da ortaya çıkan kaygıları ABD'li sosyal bilimciler aynı biçimde paylaşmadılar. Çoğulculuk siyasal sistemin temel dayanağı, iletişim kurumları da bu çoğulculuğun koruyucuları olarak ele alındı. Bu akademisyenler Avrupalı meslektaşlarının demokratik siyasal sisteme yönelik kaygılarına şöyle bir yanıtla karşılık verdiler; "Çoğulculuk burada işliyor." (Hall, 1994; 60).

Pragmatist gelenek içinde egemen olan arayış kusursuz bir demokrasiye inanca dayanıyordu. Liberal teorinin bireycilik anlayışı ABD'de medya kuramları açısından atomistik bir bireycilik anlayışına yolaçtı. Bu anlayış "gazeteci"nin rolünün kavramsallaştırılması ile birlikte gelişti ve basın üzerine yapılan incelemeleri etkiledi. Hardt'ın belirttiği gibi ABD'de eleştirel medya analizi 1900'lerin başında basına yönelik incelemelerle ortaya çıktı.

"Sosyal bilimlerde eleştirel görüş, toplumsal eylemler ve sosyal bilimlerden gelen eleştirmenlerin sık sık hedef tahtası haline gelen ABD basınının derinlemesine incelemeleri ile ortaya çıktı. Basının rolünün ne olması gerektiğine yönelik ilgi yaygınlaştı ve gazetecilik eğitiminin basın etiğine ve etkilerine uzanan makalelerin oluştuğu bir forum haline gelen American Journal of Sociology'de yansımaları buldu..." (Hardt, 1989; 563)

Bu dönemde eleştiri basın etiğini iyileştirmeye yönelikti. Bu tartışmalar diğer yandan basının profesyonel ideolojisinin 1800'lerin başından beri süregelen dönüşümünün bir devamını oluşturdu. Bilimin amacı demokratik hedeflere hizmet olarak görülüyordu. Chicago okulunun temel hedefi Millvari demokratik idealleri gerçekleştirmek ve aydınlanmış bir komuoyunu oluşturmaktı. "Eşik bekçileri" ve "iletişimini kademeli akışı" kavramları bu dönemde basına yönelik eleştirilerin içinden gelen kavramlardı. Araştırmalarda iktidar bireysel bir olgu olarak tanımlandı, toplumsal kültürel yapı ise gözardı edildi.

1940 tarihi, Chicago okulunun oluşturmaya çalıştığı ve bireysel iktidar ve eylem üzerinde duran sınırlı eleştirilerin de sonu oldu (Hardt 1989). Bu tarihten sonra ABD'de toplumbilime ve medya çalışmalarına egemen olan Parsons'un yapısal işlevselci kuramı oldu. 1940 sonrasında bu ülkede yapılan medya çalışmalarına baktığımızda egemen modelin öncülüğünü Shonnon ve Weaver'ın doğrusal modelinin yaptığını ve Lasswell'in etkisini görüyoruz. Bu gün bile basına yönelik bilimsel bakış açısında ve gazetecilik kuramlarında Lasswell'in sorularla formüle ettiği habercilik anlayışının izlerine rastlamak mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'de ilginç bir buluşma gerçekleşti. Bu buluşma Lazarsfeld'in pozitivist sosyolojisi ile Frankfurt Okulu'nun eleştirel geleneği arasındaydı (Hall, 1994; Hardt, 1989). Adorno ve Lazarsfeld arasında gerçekleşen bu anlamlı birliktelik ABD'de toplumsal yapıya yönelik bir eleştirinin serpilip gelişmesine yetmedi. Böylece pozitivist araştırmalara kayan medya çalışmaları Frankfurt Okulu'nun bütünsel eleştirel bakış açısından pek fazla etkilenmeksizin tuttuğu yolda ilerlemeye devam etti. Görgücü, bilimci, nicel medya araştırmaları daha çok etki paradigması üzerine kuruluydu ve sosyal psikolojideki kavramsal ve kuramsal gelişmelerle içiçe geçmişti. Frankfurt Okulu'nun önde gelen araştırmacıları kendi eleştirel bakış açılarını ABD'ye getirmek yerine kendileri bu akımdan etkilendiler. "Authoritarian Personality" (Otoriter Kişilik) araştırması bir tutum ölçeği olmayıp, bir kişilik tipinin ortaya çıkarılmasına dayansa da, büyük ölçüde dönemin sosyal psikolojik bakış açısını izlerini taşıyor.

Bu dönemde yapılan araştırmalarda üzerinde durulan temel sorun "medya" ve "basının" etkileri oldu. Neumann (1983) ABD görgücü geleneği içinde yapılan araştırmalardaki temel kuramsal yönsemeyi şöyle özetlemekte: 1. Araştırmalarda üzerinde durulan sorun özgün medya içeriklerinin doğrudan kısa dönemli etkileri oldu; 2. Araştırmalarda laboratuvar çalışmalarına yönelik deneysel yöntem benimsendi; 3. Bu çalışmalarda yazılı basının etkileri temel sorunsalı oluşturuyordu; 4. Bireyin tutum ve davranışı üzerine medyanın etkileri olup olmadığına bakıldı, daha geniş toplumsal ortam gözardı edildi. Tüm bu çalışmalardan ortaya çıkan sonuç, medyanın sanıldığı kadar da güçlü etkilere sahip olmadığı bulgusu oldu (Klapper, 1975).

Yukarıda belirttiğimiz gibi nicel yöntembilim anlayışı ile medyanın etkileri üzerinde duran sosyal bilimcilerin belki de en çok etkilendikleri disiplin siyaset bilimi ve sosyolojiden sonra "sosyal psikoloji" dir. "Tutum" kavramı bireysel davranış yönsemesini toplumsal analizden soyutladı ve tek bir değişkene başarı ile indirgedi. Böylece medyanın etkilerinin işlemsel (operational) olarak ölçülebileceği bir birim (düzey) olarak bireyin tutumları anlamlı analitik bir çerçeve olarak benimsendi. Bu eğilim sadece medya çalışmalarının değil pazar araştırmalarının ve kamu oyu araştırmalarını da kolayca uzlaşabileceği bir analitik çerçeve oluşturdu. Böylece ekonomik, siyasal ve akademik çevrelerin ortaklaşa benimsedikleri ve birey davranışını açıklayan bir kavram olarak "tutum", akademik çalışmalarda hakettiğinden fazla bir kabul gördü. Medyanın "pekiştirici etkisi" varsayımı da, pek de sanıldığı kadar güçlü olmayan bir "medya" anlayışı da tüm bu görgül çalışmaların sonunda ortaya çıktı. Neumann bu dönemin akademik önka-

bullerini eleştirirken özet olarak şu noktaları vurgulamakta:

"Minimum etki (pekiştirici etki) varsayımının Lazarsfeld Enstitüsü'nden gelmesi bir tesadüf değildi. Lazarsfeld ve diğerlerinin övgüye değer ve hala heyecan veren 1940 çalışması, bir ayrılık noktasını oluşturuyordu ve 1960'da Klapper'in pekiştirici etki hipotezini doğrulamasına yolaçtı. Ancak 1940 çalışmasının sonuçlarının bir tür akademik otosansür ile seçici olarak yayınlanmış olduğu görülüyor." (Neumann, 1983; 160)

Neumann, Lazarsfeld'in çalışmalarının sonuçlarını yazarken böylesi bir oto-sansür uygulamasının nedenlerini açıklarken akademik çalışmalarla basın içiçe geçmiş ilişkilerine değinerek, "pekiştirici etki" varsayımının basın patronlarının işine yarayan bir açıklama olduğuna değiniyor. Medyanın etkilerinin "sanıldığı kadar" fazla olma nası, basın kuruluşlarına yönelik eleştirilerin azalmasını ve haber edyasını ellerinde tutanlara yönelik eleştirilerin yumuşamasını da beraberinde getirmiştir. Böylece pragmatist ABD geleneği içinde Ross, Park gibi akademisyenlerin yazılarında ortaya çıkan erken dönem eleştirel yorumlar da sonlanmışır (Hardt, 1989). Medya çalışmaları da piyasanın gereksinimlerinden etkilenerek bilgi üretmekte olan ABD sosyal bilimleri geleneğinin bir parçası olmuştur. Her ne kadar Lazarsfeld, pratik politikalara yönelik araştırma geleneğinin beraberinde getirdiği sorunlara tamamen duysarsız değildiyse de, hiçbir zaman toplumsal yapıyı bütüncül bir anlayışla ele almaya yönelik kuramsal bir arayışı da taşımadı (Hardt, 1989). ABD'de sosyal bilimlerinin, medya çalışmalarının bütünsel toplumsal analize yönelik Marksist bakış açısının uzağında gelişmesinin en önemli nedenlerinden biri de uzun dönem etkisini koruyan komünizm korkusu olmuştur. Bu korku, Frankfurt Okulu'nun etkisinin de neden sınırlı kaldığını açıklayabilir.

1930 sonrasında kitle toplumu kuramlarının izlerini taşıyan pragmatist eleştirilerden de arınan medya kuramları çoğulculuk şöleninin söylemiyle karşılandı:

"Bir zamanlar kitle toplumunun sorun yaratıcıları olarak tanımlananlar, şimdi de liberal çoğulculuğun zaferinin görölmez kahramanları oldular. İçeriklerinde taşıdıkları görüşlerin çeşitliliği ve çatışması, düşüncelerin serbest ve açık dolaşımına hizmet etti. Böylece yönetici seçkinleri, çoğunluğun görüşü yönünde etkileyebilecek bir dördüncü güç rolü oynamaları mümkün oldu." (Ben-nett, 1982; 40)

Bu dönemde yapılan görgül çalışmalar bir yandan medyanın doğru-
dan ani etkileri olmadığı varsayımını desteklerken, medya metinleri ve
bunların üretim süreci de benzer kuramsal ve yöntembilimsel bir anla-
yıyla ele alındı. Çoğulculuk tezi hem medyanın toplumda özerk bir
güç olduğu varsayımı üzerine kuruluydu, hem de bu varsayımın ön-
cüllerini oluşturuyordu. Giriş bölümünde belirttiğimiz gibi çoğulculuk
düşüncesi ile birlikte gelişen basının profesyonel ideolojisi, gazetecile-
rin "özerklik" sorununun bireysel bir olgu olarak kavramsallaştırılma-
sını ve haber üreten kuruluşların daha çok örgüt kuramından etkilene-
rek ele alınıp incelenmesini de beraberinde getirdi. Haber üreten ku-
ruluşları örgütsel açıdan ele alıp incelemek bu kurumların işlediği si-
yasal, kültürel ve ekonomik yapıyı gözardı eden bir bilimselcilik anla-
yışını medya çalışmalarına yerleştirdi (İnal, 1993).

"Eşik bekçisi" (gate keepers) kavramı bu dönemde yaygın kabul
gördü. Eşik bekçileri örgüte giren enformasyon akışını denetleyenler-
di. "Neden bazı konular haber olmuyor?" sorusu acilen yanıtlanmalıy-
dı ve bunu yanıtlayacak iki yaklaşım olabilirdi. Bu açıklamalardan bi-
rincisi, gazetecilerin bir türlü siyasal yanlılıktan kurtulamamaları ve
bir türlü "bilim adamları gibi nesnel" olamamaları sorunu, diğeri ise
haber üreten kuruluşların hiyerarşik yapısının oluşturduğu kontrol so-
runu üzerine kuruluydu (İnal, 1993). Her iki formülasyon da ABD'nin
iyileştirmeci sosyal bilim anlayışına uygun düşmekteydi. 1940 sonra-
sında Berelson'un itici gücüyle gelişmeye başlayan içerik çözümleme-
leri basında yanlılığı sergilemek ve bu yanlılıktan kurtulmanın yolları-
nı arama kaygıları ile yapıldı (Hackett, 1983). İçerik çözümlemelerinin
taşıdığı kuramsal ve yöntembilimsel sorunlara bu çalışmanın 2. Bölü-
münde daha uzun biçimde yer vereceğimizden burada yalnızca bu a-
raştırmaların görgücü, bilimselci ve nicel ABD geleneğinin içine oturu-
duğunu belirtmekle yetiniyoruz. Hall'un belirttiği gibi:

"Mesajın bir tür boş dilsel inşa olarak kabul edilmesin-
den ötürü, mesajları üretenlerin niyetlerini göreceli ba-
sit bir şekilde yansıtaçağı düşünüldü. Mesaj bir araçtı.
Gönderici konumunda yeralan kimseler, mesajların ara-
cılığına başvurarak tekil alımlayıcıların davranışlarına
sonuç alıcı bir şekilde tesir edebiliyorlardı." (Hall,
1994; 64)

Sorun, eşik bekçilerinin veya gazetecilerin niyetleri olarak ele alın-
duğunda medya, toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıdan yalıtıldı.
A'nın B üzerinde etkisi biçiminde kavramsallaştırılan "iktidar/güç", si-
yasal, ekonomik ve askeri seçkinlerin söylemlerinin üretiminde med-
yanın oynadığı önemli rolü bütünüyle gözardı etti (Hall, 1994). Özerk

medya çağulculuğun garantörü idi. Medyanın iktidar/güç sahibi kişi ve kurumlara bağımlı konumunu sorgulamaya açmak, demokratik ideallerden ve çoğulculuk inancından vazgeçmek demek olacaktı. İşte bu nedenle sözkonusu idealler üzerine kurulu ABD siyasal kültürü, nasıl medyada çalışan sembolik seçkinler tarafından benimsendiye, üniversitede çalışan sembolik seçkinlerce de aynı biçimde benimsendi ve gerek İngiltere gerekse Kıta Avrupasında kökleşen eleştirel yaklaşımlar bu ülkeye bir türlü nüfus edemedi.

Nitel Yöntembilim Anlayışı ve Avrupa'da Gelişen İletişim ve Medya Çalışmaları

Kültürü "görgül olaylar dizgesinin ortaya çıkarılması" (Hardt, 1989; 588) olarak inceleyen ABD geleneği, gazetecinin konumunu "yorumdan arınarak olaya ilişkin rapor yazan kişi" olarak tanımlarken hiç zorlanmaksızın, bilimsel "nesnellik" nosyonunu gerek üniversitede gerekse basında çalışan sembolik seçkinler için aynı tanım içinde düşündü. Oysa Avrupa'da 1900'lerin başından itibaren böylesi bir bilimselcilik anlayışının sorgulandığını görmekteyiz. Avrupa'nın iletişim konusudaki yaklaşımı "tarihsel, felsefi bakımdan kapsamlı ve spekülâtifti" (Hall, 1994; 60). İletişim ve medya kuramlarının geliştiği Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde davranışçı, pozitivist nicel yöntemli-mlere bilinçli bir uzaklık varlığını hemen hep korudu.

Avrupa'da kitle iletişim sorunu ABD'de olduğu gibi gelişen teknolojiler ve bu teknolojilerin yaygınlık kazanması ile ortaya çıkan "kitle iletişim araçları" kavramsallaştırmasının net bir tanımı üzerine oturmaktan çok daha genel bir "iletişim" sorunsalı çevresinde gelişmiştir. Her ne kadar Avrupalı sosyal bilimcileri gelişen medya ortamı karşısında karamsarlığa iten, kitle toplumu bakış açısı içinde bu araçlara yönelik bir eleştiri olsa da, kitle iletişim süreci, toplumsal, ekonomik yapı, dil ve bireyin ruhsal yapısı (psyche) gibi daha genel sorunlardan tamamen yalıtılmış bir bakış açısı ile ele alınıp incelenmemiştir. Diğer bir deyişle iletişim sorunu farklı disiplinlerden gelen kuramların buluştukları bir alan olarak görülmüştür. Sosyoloji ve siyaset biliminin bakış açısı temelde önemini hep koruduysa da, iletişim sorunu, dilbilim, psikanaliz, felsefe gibi disiplinlerden kopuk olmayan bir anlayışla ele alınmıştır. Bu açıdan bakıldığında sosyal bilimleri insani bilimlerle (humanities) birleştiren bir yaklaşımın önemi kavranmıştır. İnsani bilimlere yönelik bu eğilim "kitle iletişim" kavramsallaştırmasından çok genel bir "iletişim" anlayışını da beraberinde getirmiştir. Bu eğilimi Almanya'da "Frankfur Okulu"nun, Fransa'da yapısalcı ve post yapı-

salcılarının ve İngiltere'de kültürel çalışmaların yaklaşımları içinde gözlemek mümkündür.

Adorno, Horkheimer ve Marcuse'nin isimleri ile birlikte anılan Frankfurt Okulu içinden, Fromm, Benjamin gibi önemli kuramcılar da çıkmıştır. 1923 yılında Frankfurt'da kurulan Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde biraraya gelen bu Alman entellektüelleri, bir yandan kitle toplumu kuramcılarının karamsar bakış açılarını taşıırken diğer yandan yetiştikleri toplumsal ortamın önemli olaylarından etkilenecek yaklaşımlarını geliştirdiler. 1917 Ekim Devrimi, ABD'de nasıl bir korkuya neden oldu ise, onlarda da bir hayalkırıklığı yaratmıştı. Diğer yandan Hitler'in hızla taraftar toplaması, akademik olarak "doğru" bir eleştirel rota çizilmesini acil bir sorun olarak beraberinde getirdi. İşte bu ortamda toplumsal analizde "kusursuz" bir bütünsellik sergileyen Marksist kuramın eksik bıraktığı "özne" sorununu Freudcu psikanalitik kuramın yardımı ile ele alan Frankfurt Okulu, sosyoloji ve psikanaliz arasında bir köprü oluşturdu. Okulun, bu kuramların, başarılı bir buluşmasını hedeflemekten çok eklektik bir anlayışı benimsediği görüşündeyiz. Bu buluşma Frankfurt grubundan çok bu gruptan daha sonra ayrılan Fromm'un (1979) yazılarında kısmen de olsa gerçekleşmiştir.

Bottomore (1989), Frankfurt Okulu'nun birbiriyle ilintili üç öğeyi savunduğunu belirtiyor:

"Sosyal bilimlerde pozitivism ya da çok daha geniş olarak bilimciliğin bilgilimsel ve yöntembilimsel bir eleştirisi, teknokratik-bürokratik yeni bir egemenlik biçiminin yaratılışında temel bir etmen olarak bilim ve teknolojinin ideolojik etkisine yönelik eleştirel bir tavır, ve kültür endüstrisi ya da daha genel olarak egemenliğin kültürel boyutlarıyla bir öniletilim." (Bottomore, 1989; 53)

Yükselen Nazi tehdidi karşısında yaşamlarını koruma kaygısı ile ABD'ye göçetmek zorunda kalan akademisyenler bu ülkede geçirdikleri dönemde sosyal psikolojiye yönelik bir ilgi sergilemeler de daha sonra yayınladıkları "Dialectic of Enlightenment" (Adorno ve Horkheimer'in ortak çalışması) çalışmasında iletişim geniş bir çerçeveden ele alırken hem "dil" sorununa duyarlı bir tavır sergilemişler hem de post modernizmin habercisi olmuşlardır (Jay, 1989). Frankfurt okulunun toplumsal koşullar ve özne sorununu tarihselci bir bakış açısı ile ele alıp incelemesi onları radikal bir toplumsal dönüşümü engelleyen koşulları incelemeye yöneltmiştir.

Jay, Frankfurt okulunun ortaya attığı "eleştirel teorinin kendisini diğer düşüncelerin ve felsefi geleneklerin eleştirilmesi yolu ile ifade et-

meyi yeğlediğini" belirtiyor (1989, 69). Dönemin önemli geleneklerinden birini oluşturan Viyana Çevresinin mantıkçı pozitivistleri, Frankfurt Okulu kuramcıları tarafından eleştirilse de, pragmatist Amerikan düşüncesi ile bütünleşmek açısından bu çevre Frankfurt Okulu'ndan daha etken oldu. Jay, Amerikan geleneği ile mantıkçı pozitivistlerin düşüncelerinin birbirlerine çok denk düştüğünü belirtiyor.

Eleştirel kuramcılar, katı bir ekonomik belirleyicilik anlayışına karşı çıkarken, bütün zamanlarda altyapının öncelik taşıyacağı düşüncesini de eleştirdiler. İnsanın özgürleşimci eylemi üzerinde dururken, mutlak bir gerçek üzerinde uzlaşmak yerine, gerçeğin "ussal bir toplum yönündeki toplumsal değişimlere katkıda bulunan bir şey" sayılmasının gerektiğini vurguladılar (Jay, 1989; 99). Böylece "gerçeğin" göreceliğini savunarak her toplumun belli dönemlerine egemen olan bir "gerçeklik" olduğunu vurgularken, tarihselci ve kültürel bakış açısını sürdüren Horcheimer, mutlakçılık ve görecelilik arasındaki ikilemin asılsız bir ikilem olduğunu vurguladı. Eleştirel Kuram, popüler kültür ve medyaya yönelik eleştirilerinde ise, bu ürünleri, özgürleşimci idealleri engelleyici özellikleri açısından ele aldı.

Basında yer alan açıklamaların alternatif siyasal çözümleri tartışmaya açmaktan çok statükoyu koruyucu bir yönde olduğu ve bu biçimi ile 'söylemlerin evreninde bir kapanya' neden olduğuna işaret ederken Marcuse liberal basının pratiklerini eleştirdi.

"Önde gelen kamusal kişilerin ABD popüler basını tarafından sunumuna ilişkin bir çalışmada, Marcuse, kullanılan dilin, kişi ve işlevin "otoriter bir tanımına" yönelik olduğunu ve sonuçta, kavramsal düşünceyi engelleyen, "işlevsel, özet ve homojen bir dil" ortaya çıktığını iddia etti.

Marcuse'nin karşı çıkışı gazetelerin aşırı somutlayıcı diline yönelikti: "bu dil, kavramların gelişip dışavurulmasını engelleyen bir nitelik taşımaktadır. Ayrıntı bolluğu ve doğrudanlığı ile kavramsal düşünmeyi engeller dahası düşünmeyi engeller." (Bennet, 1982;44)

Marcuse'nin "Tek Boyutlu İnsan" da ortaya attığı bu yaklaşım iki açıdan önemlidir. Birincisi haberin dilini ele alırken alımlama konusuna yönelik çıkarsamalarla birleştirmiştir, ikincisi, dil ve düşünceyi ayrı olarak ele almayan bir bakış açısını taşımaktadır. Frankfurt Okulu'nun diğer medya içeriklerine yönelik yaptığı çalışmalarda da koruduğu bu duyarlı tavır, hem dil sorunu üzerinde durması açısından hem de özne sorununu dilden kopuk olarak ele almaması açısından önemlidir. Ayrı-

ca Horkheimer'in de vurguladığı gibi, düşünce tarihsel koşulların ürünüdür ve sosyo ekonomik koşulların anlaşılması ile açıklanabilir. (Jay, 1989). Bu yaklaşım spekülâtif, felsefi ve tarihselci Avrupa geleneğinin iyi bir örneği sayılabilir.

Frankfurt Okulu'na değinirken saymamız gereken son isim Habermas. Haber medyasının gelişimine ilişkin tartışmaları "kamusal alan" kavramı ile bütünleştirip geliştiren Habermas, Freud'dan Piage'ye, Marks'dan Parsons' a uzanan eklektik kuramsal çerçevesi ile medya ve kamusal tartışma konularını ele alırken "dil" sorununa duyarlı bir yaklaşımı yinelemektedir. Bütünsel kuramlara dayanan toplumsal projelerin "iflasının" yaşandığı günümüz akademik ortamında, "özgürleşimci" (emancipatory) arayışı ile pek çok kişiye iyimserlik aşılayan Habermas, haber konusu ile doğrudan ilgilenmese de kamusal tartışmanın biçimlenmesi üzerinde durması açısından önemlidir. Habermas'ın kamusal alan ve kamusal tartışmaya ilişkin görüşleri, gerek medyayı, gerekse, medya eğitimi eleştirel bir bakış açısı ile ele alıp tartışan medya kuramcılarını ve eğitimcilerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu tartışmalara çalışmanın üçüncü ve son bölümünde daha ayrıntılı biçimde yer verilecektir.

Fransa ise, yapısalcı ve post yapısalcı yaklaşımların geliştiği önemli bir merkez olmuştur. Saussure, Levi Strauss, Barthes, Lacan, Pecheux, Althusser, Foucault, Bourdieu, Derrida, Kristeva gibi önemleri kolayca yadsınamayacak kuramcılar, dil, ideoloji ve iktidar/güç sorununun ele alınışında dönemlerine damgasını vuran ve kendilerinden sonra gelen kuramcılar önemli ölçüde etkileyen kavramları tartışmaya açmışlardır. Yapısalcılığın itici gücünü dilbilimin temel sorununu tanımlamaya çalışan Saussure (1985) oluşturmuştur. Her ne kadar kendi yaklaşımında dilbilimin uğraş alanını tanımlama çabası temel kuramsal kaygısını oluşturuyor idiyse de, bu çabanın altında toplumsal ve psikolojik süreçlere giden kapılar da açılmıştır. Barthes (1990a; 1990b) toplumsal ve ideolojik olana öncelik verirken, Lacan (1994) bireyin ruhsal yapısının (psyche) önemini altını çizmiştir. Böylelikle Frankfurt Okulundan sonra ikinci kez Freud iletişim sorunsalının içine çekilmiştir.

Bu düşünürlerin "işaret" (sign) sorununu irdeleme biçimine aşağıda daha ayrıntılı biçimde yer vereceğiz. Burada önemle işaret etmek istediğimiz sorun ise siyaset biliminin temel kavramları olan iktidar/güç ve ideoloji nin Fransız yapısalcı geleneği içinde tekrar tanımlanmış olmalarıdır. Sosyolojinin sunduğu bütünsel modelleri, dilbilim ve psikanalitik kuramlarla birleştiren bu kavramlar, diğer yandan Levi Strauss'un yazıları ile antropolojiye taşınmıştır. Saussure'un yapısalcılığın en sadık taraftarlarından olan Levi Strauss (1986), kültürel gramerlerin

ortak özelliklerinden yola çıkarak dil dizgesi içinde oluşan akrabalık sözcüklerinin aile bağlarının kurulma biçimleri ve toplumsal üretim sürecinin örgütlenme biçimini yansıttığını vurgulamıştır. Mitlerde, ritüellerde ve massalarda ortak olan yapısal özelliklerin önemi üzerinde durulması yapısalcı gelenek içinde değişen ve dönüşen toplumsal yapılaşmadan çok, durağan, "yapı" üzerinde duran bir anlayışı yaygınlaştırmıştır. Ne Levi Strauss'un ne de Barthes'in odaklandığı sorun kitle iletişim araçlarıdır. Ancak Barthes (1990a) "Çağdaş Söylenler" üzerine incelemesinde farklı metinler ve etkileşim ortamları üzerinde dururken, medyadan da örnekler vermiştir. "Çağdaş Söylenlerden" çok "Moda Dizgesi" medya ile daha fazla ilişkili bir çalışma sayılabilir (1990b).

Yukarıda isimlerini saydığımız Fransız entellektüellerinin kuramsal katkıları Fransa dışındaki ülkeleri, özellikle Latin Amerika ve İngiltere'yi büyük ölçüde etkilerken, kendi ülkelerinde yapılan medya çalışmalarını aynı oranda etkilememiştir.

"Althusser'in devletin ideolojik aygıtları kuramının Latin Amerika'da basın, televizyon ve din üzerine yapılan araştırmalara etkisi veya İngiltere'de medya üretimi üzerine yapılan çalışmalara bıraktığı iz hatırlanabilir. Althusser'den sonra, içinde Greimas, Barthes, Metz gibi önemli isimlerin yer aldığı ve yenilerde Foucault ve Lacan'ın yaklaşımlarını da içinde sayabileceğimiz Fransız yapısalcı dilbilim okulunu belirtebiliriz. Tüm bu kuramlar popüler kültüre, özne ve metin etkileşimine, anlamın üretim sürecine ve güç/iktidar ve karşı güç/iktidar analizine yönelik yeni soruların ortaya çıkmasına büyük katkılarda bulunmuşlardır." (Mattelart ve Mattelart, 1992; 8)

Fransa'da dilbilim, antropoloji, sosyoloji, psikanaliz, siyasetbilimi gibi farklı disiplinlerden gelen kuramların yapısalcılık içindeki bu buluşması bir yandan "iletişimin" disiplinlerarası bir sorun olarak formüle edilmesi ile birlikte bilimsel bir çıkmazı da beraberinde getirmiştir. Mattelart'lar bu durumu bilginin bir reddi olarak özetlemekteler (1992; 35). ABD'de pozitivist bilginin egemenliğinin tersine Fransa'da yaşanan, bu sorunun eriyip dağılışı mıdır? Yoksa spekülative ve bütünselci Fransız yapısalcılığının, görgül araştırmalara yeterince ağırlık vermemeşi ile ilişkili bir sorun mudur? Yapısalcı dil anlayışı başlangıcından beri mutlak bir nesnellik anlayışının reddini de içinde taşıyordu. Post yapısalcı gelenek içinde ise özne sorunu ve anlamlandırma pratikleri ele alınma biçimleri ile araştırmacının konumu da içine katan "oluşum halindeki özne" anlayışını beraberinde

getirdi ki bu, bilimsel "nesnellik" anlayışının büsbütün reddi idi.

Oysa araştırmacı her toplum, dönem ve kültürde yaşadığı koşulların içinde ve onlarla etkileşerek değişen dönüşen bir "özne" olarak bu toplumsal yapıya yönelik kaygılar taşımaktaydı. Televizyon metinlerinde yer alan şiddet programlarının küçük yaştaki izleyicileri etkileyip etkilemediğini ölçmeye çalışan bir sosyal bilimci de, dilsel pratikler içinde egemen söylemlerin nasıl kurulduğu ile ilgilenen bir araştırmacıdan daha az samimi değildi. Ancak siyasal tercihler arasındaki farklılık, kuramsal, yöntembilimsel ve bilgilimsel farklılıkları oluştuyordu. Unutmamak gerekir ki, Avrupa ülkelerinin siyasal yelpazeleri ABD'ye göre her zaman daha geniş olmuştur.

Matteları'lar bugün Fransa'da, "Barthes, Levi Strauss, Althusser ve Foucault'un düşüncelerinde ortaya çıkan yapısalcılığın" tarihe karıştığını vurguluyorlar (1992; 60). Matteları'lar ayrıca yapısalci gelenek içinde ortaya çıkıp, ego psikolojisine ve davranışçılığa sırtını dönerek Freud, Marx ve Saussure'u biraraya getirme çabalarının da ortadan kalkması konusunda duydukları endişeyi dile getiriyorlar. Bu çabaların gücünü yitimesi, toplumsal ve tarihsel bağlamından kopuk bir yaklaşımı da beraberinde getirmekte. Bu üç yapısalci kuramcının yaklaşımlarını buluşturmak belki Fransa'da bu gün modası geçmiş bir düşünce ama İngiltere'de hala bunun gereğini vurgulayan araştırmacılar var (Hall, 1991).

Fransız yapısalci geleneği medya ve haber çalışmalarına ortaya çıktığı topraklarda fazla bir katkı getirmese de, yukarıda belirtildiği gibi, 1970 sonrasında İngiltere'deki medya çalışmalarını oldukça güçlü biçimde etkilemiş gözüküyor. Hardt (1989) kültürel çalışmaların sosyal bilimlerle ve insani bilimlerle arasında bir köprü oluşturduğunu vurguluyor. Hardt'ın belirttiği gibi kültürel çalışmalar, ideoloji, dil ve özne sorununu, siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji, dilbilim gibi farklı disiplinlere ait kuramlar aracılığı ile ele alıp tartışması açısından önemli.

Morley (1984; 1986; Silverstone ve Morley, 1991), Hall (1984; 1991; 1994), Fiske (1987; 1991; 1993) gibi araştırmacıların yazılarında, kültürel çalışmaların farklı disiplinlerden gelen kuram ve kavramları bir potada eritme ve bunlardan çağdaş medya kuruluşları, bu kuruluşlarca üretilen metinler ve bu metinlerin okunma süreçlerine ilişkin bütüncül bir kuramsal yaklaşım oluşturma çabasını görmek mümkün. Bu çabada, Birmingham'da kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi öncü bir rol oynamış ve 1970 ve 80 lerde gerçekleştirdiği çalışmalarda tutarlı bir kuramsal çizgi izlemiştir. Merkezin temel eğilimi, yapısalci

Marksist bakış açısını, dilbilimsel gelişmelerin ışığında tekrar ele alarak ideoloji, dil ve özne sorununu dinamik ve bütüncül bir yaklaşımla tanımlamak olmuştur. Medya çalışmaları açısından merkezin asıl önemi, alımlama sorununu tartışmaya açmak ve iletişim araçlarında yer alan farklı türlerin okunma biçimlerini, kodlama/metin/kodaçılama modeli içinde sorgulamaktır.

Kültürel çalışmalara kadar Marksist eleştirel gelenek içinde medya metinleri daha çok üretim süreci ile ilişkili olarak düşünülmüş ve gerek araççı yaklaşım içinde gerekse ekonomi politik yaklaşımı içinde bu metinlerin okuyucusu olan kişi ve gruplar başlı başına önemli bir araştırma konusu olmamıştır. Görgücü ABD geleneği medya metinlerinin güçsüz etkilerinden sözettiği dönemde, toplumsal formasyon ve ideoloji sorunu üzerinde duran radikal Marksist kuramcılar, medyanın güçlü etkisinin, varolan ideolojiyi yeniden üretmek olduğu üzerinde görüş birliği etmişlerdi. Kültürel çalışmalar farklı okuma biçimleri üzerinde düşünmemiz gerektiğini ve metnin söylemi ile okunma biçimi arasında birebir bir tekabülîyet olmadığını, bu açıdan alımlama analizlerinin önemini ve gereğini vurguladı. Bu vurgu, Curran (1994), Golding ve Murdock (1991) gibi kuramcıları da etkiledi. Murdock ve Golding 1990 sonrasında, alımlama analizlerinin, ekonomi politik yaklaşımın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirterek, kültürel çalışmaların medya kuramlarına olan katkısını açık bir dille kabul etmişlerdir.

Kültürel çalışmalar farklı kuramlardan gelen kavramların oluşturduğu renkli bir mozaik gibidir. Volosinov (1973) ve Bakhtin'in (1992a) işaretin çok vurgulu olduğu konusunda yazdıkları, Barthes'in (1990a; 1990b) dil içinde gerçekliğin ve ideolojinin nasıl kurulduğuna ilişkin tartışmaları, Althusser'in (1991) medyanın devletin ideolojik aygıtı olduğu yönündeki önermesi, Gramsci'nin hegemonyanın kültürel pratikler dolayımı ile kurulduğu yönündeki vurgusu (Hall, 1994), post yapısalçı kuramcıların özneyi bir anlamlandırma süreci olarak ele alışı (Ellis ve Coward, 1985), Laclau ve Mouffe'nin (1992) söylemsel pratikler içindeki özne üzerindeki vurgusu, yine Gramsci'nin "direnme" kavramına ilişkin önermeleri (Merrington, 1985), kültürel çalışmaların medya metinleri, bu metinlerin üretim ve alımlanma süreçlerine ilişkin kuramını biçimlendiren önemli yaklaşım ve kavramları oluşturmuştur (Morley, 1986; Fiske, 1987; Hall, 1994). Bu kavramları aşağıda ayrıntılı biçimde tartışacağız.

Haber konusunda yapılan çalışmalar açısından, ne Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin, ne de genel anlamda İngiltere'deki medya okullarının önemi yadsınamaz. Yeni sağ ideolojisinin sarsıp dönüştür-

düğü İngiliz toplumunda, özelleştirmeler, ve ekonomik yeniden yapılanmanın beraberinde getirdiği işsizlik, toplumsal huzursuzluk sorunlarının, gerek Thatcher gerekse Muhafazakar Partinin diğer tükeleri tarafından nasıl bir çerçeveye oturtularak devletin meşruiyetinin, (Gramsci'nin terminolojisi ile hegemonyanın) kurulduğunu ve bu ideolojik yapılanmada haber medyasının oynadığı aktif rolü, İngiliz araştırmacılar yakından gözlemişler ve çeşitli araştırmalarla sergilemeye çalışmışlardır (Hall et al. 1978; Murdock ve Hansen, 1985; Glasgow University Media Group, 1976, 1980, 1982, 1993; Fowler, 1991; Philo, 1992).

Haber analizleri açısından eleştirel metin çözümlemelerinin ilk örnekleri yine İngiltere'de yapılmıştır (Halloran, Murdock, Elliot, 1970). Basının profesyonel ideolojisini metin çözümlemeleri ile ilk sorgulamaya açan yine İngiltere'deki araştırma merkezleri olmuştur. İngiltere'de kültürel çalışmaların eleştirel yaklaşımı biçimlenmeden önce, edebi metinlerin nitel çözümlemeleri ile gelişen metin analizleri daha sonra medya çalışmalarına da sıçramış ve bu sıçrayışta, toplumsal yapı, dil ve ideoloji sorunlarına yönelik duyarlı bir bakış başat bir öneme sahip olmuştur. İngiltere'de kültürel çalışmalar, dil ve ideoloji sorununu Marsist toplumsal analize taşıyan ve kuram ile görgül analizi birleştiren örnekleri haber metin analizleri ve alımlama analizleri ile vermişlerdir.

Bu çalışmalarda toplumsal güç/ıktıdarın haber anlatı yapısı içinde nasıl kurulduğu sorunu temel odak noktasını oluşturmuştur.

Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezinin yanı sıra Glasgow Üniversitesi Medya Grubu'nun haber analizleri açısından önemi yadsınamaz (Davis, 1993). Devlete ait maden ocaklarının özelleştirilmesi sırasında yaşanan uzun grevlerin medyada sunumuna yönelik metin analizlerinin yanı sıra bu metinlerin nasıl alımlandığı konusunda grubun ampirik çalışmaları literatüre iz bırakacak niteliktedir (Philo, 1992). Bu metin ve alımlama çalışmaları, nicel yöntembilimden nitel yöntembilimlere kayışta önemli olup, haber analizlerine yöntembilimsel katkıları açısından yeni tartışmaları beraberlerinde getirmişlerdir. 1980'lere dek, eleştirel çözümlemelerin yöntembilimsel açmazları bu çalışmaları da etkilemiş ve eleştirel kuramlarla nicel yöntembilimlerin bütünleşmesi çabalarında önemli bir yol katedilmiştir. 1980 sonrasında ise medya ve haber incelemelerinde nitel yöntembilim anlayışına dayanan araştırma yöntemleri gelişmiştir ve metin çözümlemelerinde söylem çözümlemesi, alımlama analizlerinde de emografik çalışmalar pozitivist tekniklerin egemenliklerine neredeyse son vermişlerdir.

HABER ARAŞTIRMALARINDA DİL, İDEOLOJİ VE GÜÇ/İKTİDAR SORUNUNA ÇAĞDAŞ BİR YAKLAŞIMIN KURAMSAL TEMELLERİ

Bu bölümde, öncelikle, haber metinleri üzerine yapılan incelemelerde dil ve ideoloji sorununun hangi yaklaşımlarla ele alındığını anlamamız için temel oluşturacak önemli kuramsal gelişmelere değinmek istiyoruz. Söz konusu kuramsal gelişmeler dil ve medyanın diline ilişkin tartışmaların ana çizgisini de belirlemiştir. 1970 sonrasında ivme kazanan eleştirel haber çözümlemelerinin kuramsal dayanaklarında bu tartışmaların doğrudan ve dolaylı etkisini görmek mümkün. Gerek Hall (1984; 1994) ve Fiske'nin (1987) medyayı kültürel boyutu içine katarak ele alışlarında gerekse Murdock, Golding (1991) ve Curran (1994) gibi ekonomi politik yaklaşımı paylaşan araştırmacıların 1990'larda medya metin analizlerinin önemine yönelik vurgularında, yapısalcı dilbilim, göstergebilim ve post yapısalcı kuramcıların etkisi olduğu kadar Bakhtin, Volosinov gibi Sovyet dilbilimcilerin de izlerini görmek mümkün.

Aşağıda, dil ve ideoloji sorununun kesiştiği noktalarda ortaya çıkan ve medya metinlerini ve haberin anlatı yapısını kavramak açısından önemli kuramcıların görüşlerine ve kavramlarına kısaca değineceğiz. Üzerinde durup tartışacağımız Saussure, Barthes, Bakhtin, Volosinov, Lacan ve Althusser, Gramsci, Foucault, Bourdieu, Lefebvre ve Mouffe bu tartışmalarda yorumlarına sıkça yer vereceğimiz Eagleton, Ellis, Coward, Culler, Sumner, Kristeva'nın dil, ideoloji ve özne sorunlarını ele alıp tartışma biçimleri ile, medya metinlerine bakış açımızı araççı bir dil anlayışından kurtarmaya yönelik önemli katkıları olmuştur. Bu katkılar, diğer yandan medyanın alımlanma ve okunma sürecine ilişkin yeni tartışmaların doğmasına yol açmıştır.

Haber medyasının dilinin ve söyleminin araççı dil anlayışı dışında ele alınması ile birlikte, toplumsal güç/iktidarın haberin anlatı yapısı içinde nasıl kurulduğuna ilişkin bir sorulama da gelişmiştir. Medya ve siyasal süreci birbirini etkileyen iki karşıt güç olarak ele alan liberal çoğulcu yaklaşımın yerine, medyayı siyasal, askeri ve ekonomik seçkinlerin söylemlerinin yeniden kurulduğu bir yer olarak ele alan eleştirel yaklaşım, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesi ile gelişerek temsil (representation) sorunu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Materyalist Bir Dil Kuramı Oluşturma Yolunda "İşaret" ve "İdeoloji" sorunları üzerine gelişen tartışmalar

Günümüzde Fowler (1991), Fairclough (1992), Kress (1993), Kunelius (1994) gibi dilbilim kökenli araştırmacıların haber medyası üzerine ça-

lışmalarında anlamın oluştuğu temel birim olarak sözcük seçimleri (lexicalization) ve cümle yapısı (syntax) zerinde durulmaktadır. Haber metinlerinde yer alan sözcüklerin anlamların şeffaf bir taşıyıcısı olmayıp, gktidar sahibi kişi ve grupların söylemlerinin temsilinde "işaretin" oynadığı aktif rol sorgulanmaktadır. Gerek adlarını belirttiğimiz araştırmacıların çalışmalarında, gerekse, Hall (1994), Jensen (1991a) gibi medya kuramcılarının yazılarında "işaret" sorunu, metin analizlerini alımlama çalışmaları ile bütünleştirecek bir yaklaşım arayışı ile ele alınıp incelenmektedir. Bu incelemelerin arkaplanını oluşturan kuramsal tartışmaları anlamak, eleştirel söylem zmlemesi ve eleştirel dilbilimden yararlanan bu araştırmacıların yaklaşımlarını kavramak açısından önemlidir.

İşaret (sign/ gösterge) sorununa ilişkin tartışmalar bilindiği gibi Fransız dilbilimci Ferdinand de Saussure'un çalışmalarıyla bir ivme kazanmıştır. Saussure'dan geriye bizlere yazılı fazla bir şey kalmamışsa da daha sonra ğrencilerinin (Bally ve Sechaye) derslerde anlattıklarını toplayıp biraraya getirdikleri "Genel Dilbilim Dersleri" (1985) yapısalcı dilbilimin temellerini atan düşünürün üzerinde durduğu sorunları bizlere tanıtmıştır. Saussure  önemli ayrıma işaret etmiş ve aıttığı tartışmalarla günümüze dek uzanan "işaret" ve "zne" sorununa ilişkin kavramsal tartışmalara izini bırakmıştır.

Saussure'nun birinci ayrımı söz (parole) ve dil (la langue) ayrımıdır. Dil, herkesin ortak malı olandır, yani toplumsal olandır. Söz ise "bireyin söylediklerinin toplamıdır" (1985, 22). Sözün gerçekleşmesi bireysel irade ile ilişkilidir, anlıktır ve rastlantısaldır. Culler, dili bir biçim dizgesi, sözü ise bireysel bir edim olarak tanımlar (1985). Bu ayrım iki farklı inceleme alanına işaret eder ki söz üzerine yapılan incelemeler hala daha bebeklik aşamasında sayılabilir (Kristeva, 1989). Bu gün Austin, Searle (Courthard, 1979) gibi söz edimi kuramcıları doğal konuşma ortamlarında dilin kullanım biçimlerinin önemi üzerinde durmakta iseler de bu kuramların temel vurguları daha çok kişiler arası iletişim ortamları ile sınırlı kalmakta ve bu çıkarsamaları medya ve haber çalışmalarına taşıyan rneklerle -Fishman gibi- pek rastlanmamaktadır.

Culler, Saussure'un dil/söz ayrımının yolattığı inceleme alanlarını şöyle özetler:

"...dilbilimde la langue (dil) incelemesi göstergelerle birleşim kurallarını yaratan ayrımların dökümünü içerirken, parole incelemesi bizi, dil kullanımının gerçek konuşmada hangi biçim ya da biçim birleşimlerinin kulla-

nım sıklığını içerdiğini anlamaya götürecektir. Langue'ı parole'den ayırarak Saussure dilbilime uygun bir inceleme konusu sundu ve dilbilimcinin üstlendiği görevi çok daha açık seçik anlamasını sağladı." (Culler, 1985; 36)

Saussure'un ortaya attığı ikinci ayrım "gösterge" (işaret/sign) kavramına ilişkindir. Saussure, "Dil göstergesi bir nesne ile bir adı birleştirmez, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir." (1985, 71) diyerek göstergeyi oluşturan ikiliğe işaret etmiştir. Bu ikilik işitim imgesi (gösteren) ve kavram (gösterilen) ikiliğidir. "Kedi" işitim imgesi bir kavramı gösterir. Diğer yandan "kedi" işitim imgesi ile kavram arasında hiçbir nedensel ilişki bulunmaz. Aynı kavramı neden başka bir işitim imgesi de göstermesin der Saussure ve bu durumu göstergeninin nedensizliği ile açıklar (1985, 75).

Saussure gösterge kavramını gösteren/gösterilen ikiliği içinde tanımlarken diğer yandan nesne (referent/gönderge "yani şu ortalıkta gezinen tüylü, kuyruklu, hayvan") ile gösterge arasında da bir ikilik olduğunu ortaya getirmiş ama nedensizliği gösteren ve gösterilen ilişkisinde görmüştür. Materyalist bir dil kuramı arayışını sürdüren çağdaş araştırmacılar ise, bu "nedensizlik" sorununun, gösteren ve gösterilen arasında değil de gösteren ve gönderge arasında aranması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Ellis ve Coward, 1979; Kristeva, 1989a).

Böylece karşımıza Saussure'un kuramının içinden gelen bir başka ayrım çıkmıştır. Bu gösteren gösterilen arasındaki nedensiz ilişki ve gösterge ile gönderge arasındaki nedensiz ilişki ayrımıdır. Yazar gösterge kavramı üzerinde durmuş ve dil dizgesi içinde kavramların birbirleri ile kurdukları, karşılıklardan oluşan ilişkin önemine değinmiştir. Dizge içinde kavramlar dizgeden doğan değerlere dönüşür. "Kahverengi, kırmızı, siyah, boz, sarı vb. olmayandır." Farklılıklardan değerlerin doğması, bütün göstergeler için geçerlidir (Culler, 1985; 27). Birinci ayrımda (söz ve dil ayrımı) dil dizgesi üzerinde durmayı seçen ve önemli gören Saussure bunun bir uzantısı olarak gösterge kavramı üzerine odaklanmış ve gönderge sorunu ile ilgilenmemiştir.

Üçüncü ayrım ise eşsüremlî ve artsüremlî analiz ayrımıdır. Eşsüremlî dilbilim, durumlarla, dizgeyle, paradigma ile ilgilenir, artsüremlî dilbilim ise dilin evrimi, değişimi ve zaman içinde geçirdiği dönüşümlerle ilgilenir. Yazara göre "Artsüremlî diziye bağlanan olgular eşsüremlî dizideki olgularla ...hiçbir bakımdan aynı türden değildir." (1985, 91). Bu üçüncü ayrım doğrudan söz ve dil ayrımının bir uzantısıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi sözün tesadüfiliğini vurgulayan Saussure, "dilde artsüremlî ne varsa onu yaratan sözdür" der (1985, 105). Dildeki yeni-

likler bireysel kullanımlarla yani sözde ortaya çıkar. Bu ilk evreyi, yeniliklerin bir dil olgusuna döndüğü yani dizgeyi (dil/la langue) de döndürdüğü evre izler. Dildeki değişimler de söz olgusuna bağlı olduklarından "herhangi bir amaç güdülmeksizin" gerçekleşirler. Eşsüremlî/artsüremlî dilbilim ayrımında Saussure'un tercihi nettir, dilbilimci eşsüremlî olgu ile ilgilenmelidir.

"Dil bütün bölümleri eşsüremlî dayanışmaları açısından ele alınabilen ve alınması gereken bir dizgedir. Bozulmalar dizgenin bütününde değil de şu ya da bu ögesinde görüldüğünden ancak dizge dışında incelenebilir. Kuşkusuz her bozulma dizgeye de yansır, ama ilk bozulma olgusu ancak bir noktayı etkiler. Bütün açısından ortaya çıkabilecek sonuçlarla bu olgunun hiçbir iç bağlantısı yoktur. Ardışık öğelerle süremdeş öğeler, eiki alanı dar olgularla bütün dizgeyi etkileyen olgular arasındaki bu nitel ayrılık, söz konusu olguları bir tek bilim içinde toplamamızı önler." (Saussure, 1985; 93)

Saussure, dil (la langue), gösterge (gösteren/gösterilen) ve eşsüremlî analiz üzerinde durmayı seçerken kendi açısından iç tutarlılığa sahip bir dilbilim sorunsalı yaratmaya çalışmıştır. Kavramların dizge içindeki farklılıklardan oluştuğunu vurgulaması göstergenin dil dizgesinden ayrı, yahtılmış biçimde ele alınamayacağını da beraberinde getirmiştir. Dizgeyi yaratan toplumsal olgudur ve yine dildeki değerler toplumsal olgu yani dil dizgesi içinde ortaya çıkar. "Sözcük yalnızca bir anlam içermekle kalmaz aynı zamanda bir değer taşır." derken belirtmek istediği her toplumda ve her dil dizgesinde sözcüklerin taşıdığı değerlerin özgünlüğüdür. Bu değerler, dizgedeki diğer göstergelerle ilişkili biçimde belirlenirler. Verilen örnek ise şudur: Fransızca'daki mouton (koyun) sözcüğünün değeri İngilizce'deki muton (pişmiş et) den farklıdır. Çünkü İngilizce'de sheep (koyun) sözcüğü de yer almaktadır (1985,125).

Saussure vurguları ile yeni bir dilbilim sorunsalı yaratmak isterken, göstergeyi de sadece sözel dile ilişkin bir kavram olarak görmemiş ve farklı kodları da inceleyecek bir göstergebilimin müjdecisi olmuştur. Diğer yandan dil olgusunun gerek toplumsal gerek bireysel psikolojik boyutları üzerinde durmuş, ama bu boyutlara herhangi bir açıklama getirmeye çalışmamıştır. Ancak psikolojik boyutu da içine alacak bir kuramsal gelişmenin önemine değinmiş belki de bu boyutu çalışmalarında vurgulayacak olan ve Freud'u yapısalci dil anlayışı ile birlikte okuyup yeni bir özne kuramı oluşturmaya çalışan Lacan'ın çabalarının

da yine o müjdecisi olmuştur.

Böylece konuşan özneye ilişkin bir soruyu kendisi ortaya getirmese de bu soruya yol açacak ipuçlarını çağdaşlarına vermiştir. Saussure'un vurguları, yani eşsüremlî analiz, dil, ve göstergedeki ikilik üzerinde durması, ondaki radikal potansiyeli farkedemeyen izleyiciler için sıkı sıkıya sarınılan vurgular olmuş ve bu da dil olgusunun statik bir anlayışına yol açmıştır. Daha sonraları düşünürün tekrar okunması ile kuramındaki radikal potansiyel anlaşılmış ve "anlamlandırmanın farklılık süreci tarafından kurulmasının statik değil, anlamlandırma zinciri tarafından yeni gösterilenlerin sürekli olarak eklemelenmesi süreci olduğu" tartışmaya açılmıştır (Ellis ve Coward, 1985; 44/5). Öncü metinler (avant garde), şiir dili ve psikanaliz sürecinde dilin kullanımı üzerine yapılan incelemeler dilin sınırsız üretkenliğinin de önemini ortaya getirmiştir.

"Dilin toplumsal kullanımı, konuşan özne açısından belli bir yüklenme varlabilmesi için bazı konumların sabitleştirilmesini gerektirir. Psikanaliz, öznenin yüklemi mümkün kılan durumlarda tamamiyle anlamlandırma zincirinin üretkenliğinin sınırlandırılması yoluyla nasıl meydana getirildiğini bize gösterir. Oysa Saussure'un kendi eserlerinde konuşan öznenin meydana gelmesi sorusu hiç sorulmamıştır. Kendi analizinin nesnesi olan dilsel sistemi açıklamak için hep önceden verili bir kullanıcı varsaymıştır." (Ellis ve Coward, 1979; 45).

Ellis ve Coward, Saussure'un yukarıda değindiğimiz ayrımlarının ardında aşkın özne anlayışının yattığını belirtirler ve bu katı ayrımların geçersizliğini vurgulayarak, anlamlandırma zincirinde, konuşan öznenin durumsallığının önemine değinirler. Anlamlandırma diğer yandan sürekli oluşum halindeki öznenin sürecidir; "İnsan simgede inşa edilir ne önceden verilidir ne de aşkındır." (1985, 46).

Kristeva söylemi (discourse), dil'in (dizge/ la langue) bireysel kullanımlarda dışı vurumu olarak tanımlamakta (1979a). Kristeva'nın dışı vurdan kastettiği şey ise sadece söz edimleri (speech act) değil. Düşünce dilden, dil de düşünceden ayrı düşünülemeyeceğinden, özne, söylemler ve dil içinde oluşan bir süreç olarak karşımıza çıkıyor. Yazarın araççı bir dil anlayışına karşı kesin tavrı, dili önceden var olan anlamların bir taşıyıcısı olarak görmemek gerektiğine ilişkin net vurgusu, düşünsel süreçleri de anlamlandırma zincirinin içinde ele alması ile örtüşmekte. Gerek Ellis ve Coward'ın, gerek Kristeva'nın materyalist bir dil kuramı arayışının ardında yatan temel vurgular aynı. Bu vurguların

içinde Marksist özne sorunsalı olduğu kadar yapısalcı dilbilim ve Freud'un psikanalizin bu özne sorunu ile örtüştüğü bir arayış yine yazarların ortak yönleri. Özneyi dil ve söylemler içinde bitimsiz bir süreç olarak ele alış, bizleri Bakhtin, Volosinov, Barthes, Lacan ve Althusser'e götürüyor.

Rus biçimcilerinin metin çözümlemelerine katkıları yadsınamaz. Fakat biz burada Bakhtin Circle (Grubu) olarak adlandırılan ve öncülüğünü Bakhtin ve Volosinov'un yaptığı topluluğun çalışmalarına değinmek istiyoruz. Bu seçimin nedeni ise 1980 sonrasında kültürel çalışmalara izlerini bırakmış olmaları. Medya metinleri ve bu metinlerin okunma süreçlerine ilişkin tartışmaları, kavramları ile etkilemiş olan bu iki dilbilimcinin iletişim kuramları içinde ayrı bir önemi olduğu görülmektedir. İşareti incelerken çokvurgululuk (multiaccentuality) üzerinde durmaları, Barthes'in göstergebilimsel anlayışında düz anlam (denotation) ve yan anlam (connotation) sorununa ilişkin vurguları ile kimi benzer yönler taşımakta. Diğer yandan dil olgusunu ideoloji sorunu ile birlikte ele almış olmaları da benzer ve önemli yönleri. Bu dilbilimcilerin haber metinlerini ve haber söylemini çözümleyen bizlere nasıl bir perspektif sunduklarını ise "Bir söylem olarak haber" başlığı altında ele alacağız. Bu nedenle burada ayrıntılara girmeden Bakhtin ve Volosinov'un temel sorularını ortaya çıkarmak istiyoruz.

Bakhtin, yapısalcı dilbilimin Saussure'un kuramsal vurguları doğrultusunda altım çizdiği ikili karşıtlıklar üzerinde durmamıştır. Yazarın işaret ettiği karşıtlık "centrifugal" (merkezkaç) ve "centripetal" (merkezci) güçler arasındaki karşıtlıktır. Dildeki katmanlaşma (stratification) sadece dialectlere ilişkin bir sorun olarak ele alınamaz. Katmanlaşma, diğer yandan toplumsal ve ideolojik bir sorundur. Bakhtin'e göre bu katmanlaşma olgusu dilin canlılığına ve oluşum sürecine işaret eder (Bakhtin, 1992a).

"Bu iki çarpışan (karşıt) eğilim, eşit oranda güç sahibi değildir ve her ikisinin de farklı bir gerçeklik boyutu vardır. Merkezkaç güçler daha etkili ve yaygındır, gerçek eklemlemeye ait olanlardır. Bunlar, günlük yaşamın yoğun özgünlükleri içinde dili kullanış biçimimizi ve dil tarafından kulanılma biçimimizi belirler. Birleştirici merkezi güçler daha az güçlüdürler ve karmaşık bir ontolojik konumları vardır." (Holquist, 1992: 19)

Tek bir bütüncül dil anlayışı yazara göre verili olarak kabul edilmemesi ancak dildeki katmanlaşma ve heteroglot (ayrıdilli) yapıya karşı koyan kaosu önleyici bir asgari müşterekler olarak görülmelidir. Saussure

sure'un dil ve söz ayrımındaki mutlakçı ikiliğine karşı olarak Bakhtin bütüncül bir dil anlayışını dildeki çeşitliliğe karşı, bir süreç olarak anlamıştır. Herhangi bir yazı, metin olarak tanımlandığında sabit bir sisteme dönüşür. Ancak bu dilsel edimin olduğu bağlama ilişkilendirilmesi durumunda metnin içinde taşıması olası tüm anlam çeşitlilikleri anlaşılabilir. Ayrdillilik (heteroglossia) toplumsal konumların içerdiği farklılıkların bir sonucu olduğu kadar, toplumsal kontrolün tekbiçimcilik (homogenization) yönünde işlemesine karşı bir direnci de gösterir (Fiske, 1987).

"(Ayrıdillilik) bağlamanın metin üzerindeki önceliğini temin eder... tüm ifadeler elle tutulamayacak, bu nedenle de çözümlenemeyecek kadar karmaşık güçlerin oluşturduğu bir matrisin fonksiyonu oldukları için ayrıdillidir. Merkezi ve merkezkaç güçlerin birbiriyle çarpıştığı nokta ne kadar olanaklı ise, ayrıdilliliği kavramsallaştırmak da o kadar olanaklıdır." (Bakhtin, 1992 a; 276)

Bakhtin konuşma edimini, dilin (la langue, uzlaşım sal dizge) bireysel dışı vurumu olarak görmez. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Saussure'un bu ikiliğini bütünü ile reddederek, konuşmayı toplumsal katmanlaşmanın bir dışı vurumu olarak ele alır. Yazara göre, her zaman öteki ile konuşuruz, tek başımıza düşünürken bile... Bu da konuşmanın ancak toplumsal bağlamı ve "karşılıklı konuşmasal (dialogic) karakteri içinde anlaşılır olduğuna işaret eder. Konuşma ediminden yola çıkarak ortaya getirdiği bu iddiaları Bakhtin, özellikle roman metinleri için altını çizerek vurgulamıştır. Yazınsal dil, roman metninde bitmiş bütünlüklü bir dil olarak değil fakat çeşitli karşıt seslerin canlı bir karışımı olarak vardır. Diğer bir deyişle yazarın karşılıklı konuşmayı imgeleme (dialogic imagination) sürecidir roman metni. Roman metni diğer yazınsal türlerden farklı olarak dile "öteki" ile ilişkiyi taşır. Bu açıdan roman "deneyimi, bilgi ve pratik (gelecek) tarafından belirlenir" (1992a, 15).

Şiir dilini, öznenin dil içinde radikal dönüşümünün dili olarak gören Kristeva'nın tersine Bakhtin roman metnini şiirden ayırır. Kanımızca bu iki yazar arasındaki karşıtlık şiir diline getirdikleri yorumdan çok, dile ilişkin vurgularını temellendirdikleri kuramsal bakış açılarına ilişkin bir ayrılığa ilişkindir. Bakhtin, Volosinov gibi ruhsal yapıya ilişkin süreçlerden başlamaz. analizi, toplumsal yapı, katmanlaşma içinde dilin katmanlaşması üzerindedir. Oysa Kristeva'nın temel kaygısı ise öznenin psikik süreçleri, enejilerin hareketliliği vb. sorunlar ile dil sorununu örtüştüren bir kuramsal çıkış arayışıdır. Bakhtin'in roman metinleri-

ne ilişkin tartışmalarını burada ayrıntılı biçimde ele almak, bu çalışmanın amacını aşan bir çaba olur düşüncesini taşıdığımızdan yazarın medya metin analizlerine ve alımlama çalışmalarına getirdiği "çokanlamlılık" (polysemy) kavramını vurgulamak istiyoruz.

Fiske (1987), ayırdillilik ve çokanlamlılık kavramlarının medya metinlerine ilişkin tartışmalarda da önemli kavramlar olduğundan söz etmiştir. Popüler medya metinleri, toplumsal çeşitliliğin yansımalarını dilinde taşıdığı gibi okunma süreçlerinde de metin ve okur arasında "karşılıklı konuşmasal" (dialogic) bir ilişki olduğu söylenebilir. Haber metinlerini ise bu kavramlar aracılığı ile kavramak bizi dilin gerek sentaksı gerekse sözcüklerin sunduğu tüm farklılık olanaklarını tartışmaya götürür. Bunlara ileriki bölümlerde ayrıntılı biçimde değineceğiz.

Volosinov'da Bakhtin gibi Saussure'un dil ve söz ayrımına karşı bir yorum getirir. Yazara göre işaret (verbal sign) bir söz edimidir ve doğası gereği karşılıklı konuşmasaldır. Bir yandan konuşan (yazan) özneyi, diğer yandan da dinleyen (okuyan) özneyi gerektirir. İşaretin (sözcük, word) temel tartışma birimini oluşturduğunu belirten Volosinov (1973) göstergebilimcilere paralel olarak işaret sorunu üzerine yoğunlaşır. Volosinov aktarılan/alıntılanan konuşma (reported speech) üzerinde durur. Yazara göre "alıntılanan konuşma", konuşmanın içindeki konuşmadır, aynı sentaktik yapıda iki zaman ve uzam konumu biraraya gelir. Aynı cümle yapısı içinde iki farklı toplumsal dialect bir araya gelir. Bağlam artık tek değildir.

Volosinov'un söyledikleri haber metinlerinin yapısal özellikleri açısından çok önemlidir. Haber metni, her zaman metin içinde metin, konuşma içinde konuşmadır. Kaynak kişi ve kurumların konuşmaları haber dili içinde ya doğrudan ya dolaylı alıntılarla, ya da alıntıya ilişkin hiçbir ipucu olmaksızın aktarılır. Diğer yandan, haber metnini yazan gazeteci bir roman yazarından çok farklıdır: 1. Aktardıkları konuşmalar daha önce kaynakların yapmış olduğu konuşmalardır, yani bütünüyle kurgusal bir üretime dayanmaz, 2. Gazeteci metnini yazarken bir kurumun da elemanı konumunda olduğundan, yazan ve söyleyen "öznenin" durumsallığı sorunu, bu kez gazeteci ve kurum arasında bir eklemlenme sürecini de beraberinde getirir.

Volosinov'un dil sorunsalı ideoloji sorunsalı ile örtüşmüştür. Yazarın temel amacı dönemin baskıcı dil ideolojisine karşı akademik ve politik bir tavır ortaya koymaktır:

"İdeolojinin alanı, işaretlerin alanı ile çakışır. Nerede

bir işaret varsa orada ideoloji de vardır. ideolojik olan herşeyin semiyotik değeri vardır." (10)

"Söz içinde bir ideolojik kırılma. her ideolojik kırılmaya zorunlu olarak eşlik eden bir olgudur. Her ve bütün anlama sanatında, her ve bütün yorumlama sanatında söz vardır." (Volosinov, 1973; 15)

Volosinov işareti kişilerarası bir alan olarak görürken, idealizme de psikolojik pozitivistliğe de kesin bir karşı tavır alır. "Bireyin bilinci toplumsal ve ideolojik bir olgudur" (1973, 12) derken bir yandan dilin maddiliğini, diğer yandan da düşüncenin dilden ayrılamayacağını vurgulamaktadır. Yazara göre işaretin yansıttığı (reflected) varoluş (existence), bu yansıtmada kırılır (refracted). Bu kırılma, ise farklı toplumsal çıkarların aynı dilsel topluluk içinde çakışması ile oluşur. Böylece işaret bir savaşım alanı olur. İşaret çokvurguludur ancak yönetici sınıf ise işareti tekvurgulu (uniaccentual) yapmaya çalışır.

Volosinov'un işaretin çok vurgululuğuna (multiaccentuality) ilişkin söyledikleri, 1980 sonrasında kültürel çalışmalar yaklaşımı içinde ideoloji sorununun ele alınışında etkili olmuştur. Volosinov'un bu görüşleri Althusser'in ideolojinin maddi bir pratik oluşu ve Gramsci'nin hegemonya ve rızaya ilişkin söyledikleri ile birleşerek, medya metinleri ve siyasal retorik içinde bir savaşım verilebileceğine ve karşıt (counter) hegemonik bir kültürün üretilabileceğine ilişkin umutları ortaya çıkarmıştır (Hall, 1984, 1994; Fiske, 1987, 1988, 1991).

Volosinov ve Bakhtin dil sorununa toplumsal boyutu eklemişlerdir. Saussure'un dil dizgesini tanımlarken işaret ettiği ama kuramsal açıdan geliştirmedikleri toplumsal boyut devreye girdiğinde doğal olarak inceleme birimi dil dizgesi olmaktan çıkmış ve bireysel kullanımlara kaymıştır. Her iki yazar da, söz edimi üzerinde durmaktadırlar. İşaretin vurgusunu belirleyen ise söylemsel boyuttur. Toplumsal sınıflar ve katmanlar içinde dil de katmanlaşmakta, ve işaret tekvurgulu değil çokvurgulu olmaktadır. ABD'de siyahlar, beyazların ırkçı hegemonyasına karşı verdikleri savaşta, kendi söylemlerinde siyah sözcüğünün vurgusunu değiştirmişler ve "siyah güzeldir" anlayışının benimsenmesini sağlamaya çalışmışlardır (Hall, 1994).

Volosinov işaretin çok vurgululuğunu tartışırken, anlam/vurgu ayrımına değinir. Bir sözcüğün sözlük karşılığı, o sözcüğün anlamını oluşturur, vurgu ise tamamen kullanıma ilişkin bir sorundur. Aynı sözcük (sign/word) birden çok sayıda ve hatta sınırsız vurgu (evaluative accent) taşıyabilir. Bu sorunu örneklemek için Volosinov, Dostoyevski'den uzunca bir alıntı yaparak birkaç kişi arasında geçen bir konuşma

durumunu anlatır (1973, 103). Bu kişiler arasındaki diyalogda sadece tek bir sözcük kullanılır. Birincisi bir öneri vurgusu ile sözcüğü söyler. İkinci, soru tonlaması ile sözcüğü yineler. Üçüncü, ironik bir ifadeyle aynı sözcüğü tekrarlar. Dördüncü, sözüne güvenilir yaşlı adam. Sözcüğü "ever öyledir" tonlaması ile birinciyi onaylar biçimde söyler. Son konuşmacı ise anladığını belli eden bir tonlama ile konuşmanın bu tek sözcüğünü tekrarlar.

Bu örnekte Volosinov bizlere tek bir sözcüğün çok vurgulu karakterini ortaya koymaktan öte, tek bir sözcüğün vurgusunda dilin sentaksına maledilen anlam bütünlüğünün de oluştuğunu göstermiştir. Ortada ne bir cümle, ne de bir cümlecik (bildirim/statement) vardır. Yineleyen tek sözcüğün vurgusu, cümledeki anlam bütünlüğünü, diğer bir deyişle özne ve yüklem (subject/predicate) konumlarını içine alarak cümlelerin yerine geçer. Volosinov, sözcüğü inceleme birimi olarak ele alırken, dilin bu olanaklarını da gözardı etmemiştir. Yapısalcılık, göstergebilim ve post yapısalcılık içinde işaretin (gösterge/sign) temel sorun olarak işlenmesi, yine dil yapısı içinde işaretin bu temel önemli konumunun veri alınmasından kaynaklanmaktadır. Chomsky'nin dil kuramında, işaret sorununun yerine dilin sentaksını geçirmesi ve dili bir oluşumsal gramer yapısı (generative grammar) olarak incelenmesi, işareti temel sorun alan dilbilimciler tarafından fazlaca kabul görmeyen bir yaklaşım olmuştur (Coward and Ellis, 1985; Kristeva, 1989a).

İşaretin dildeki temel odak sorununu oluşturmaması, medya ve özellikle haber metinleri için de oldukça önemlidir. Tek bir sözcükten oluşan haber başlıkları ya da resim altlarının taşıdığı vurgu olasılıkları, Volosinov'un Dostoyevski örneğinde olduğu gibi ardında dilin sentaktik vurgusunu da taşımaktadır. Bu soruna ilişkin somut örneklerle daha sonra değineceğiz.

Volosinov ve Bakhtin yapısalcı dilbilimin temel kabullerini eleştirerek işaretin ideolojik karakterini vurgularken Roland Barthes, yapısalcı ilkelerin kabulünden yola çıkmış, ancak o da işaretin ideolojik yönünü farklı bir yaklaşımla (1990a) sergilemeyi denemiştir. Barthes'in görüşleri yapısalcı ve postyapısalcı dil kuramları arasında bir köprü olmuştur (Ellis ve Covard, 1985). İdeoloji ve dil sorununu birlikte ele alışı ve burjuva gerçekçiliğinin dil içinde kuruluşuna ilişkin söyledikleri tüm medya metinleri ve çağımızın medyası televizyon metinlerine ilişkin yeni bakış açısı arayışlarına izini bırakmıştır. "Çağdaş Söylenler" kitabında Barthes (1990a), ideolojiyi, yönetici sınıfın toplumun gerçekliğini biçimlendirme biçimi olarak ele alır ve bu yaklaşım benzer önerileri taşıyan Neo-Marksist çalışmalardan zaman açısından öncedir (Ellis ve Coward, 1985).

Söylenler (mitler), günlük gerçekliği doldurur ve dünyanın olduğu gibi kabul edilmesinin temel ideolojik mekanizmasını oluşturur. Barthes ideolojinin toplumsal boyutundan çok dil içinde kurulma biçimi ile ilgilenmiştir. Çağdaş Söylenler'de çeşitli dilsel süreçleri ve bazı medya metinlerini (reklamlar) sorun edinir. Bu çalışmanın en önemli yanı, kitabın son bölümünde düzanlam ve yananlama ilişkin yapılan tartışmadır. Kitapta ve diğer yapıtlarında Barthes, dili sadece söz, konuşma edimine ilişkin bir dizge olarak ele almaz ve tüm göstergelerle aynı önemlilik anlayışı ile uğraşır.

Barthes (1990a) düzanlam ve yananlama ilişkin sorunsalını özetlerken "Fransız bayrağını selamlayan zenci" fotoğrafının görsel imgesinden yararlanır. Fotoğrafik imge göstereni, Fransız bayrağını selamlayan zenci ise gösterileni oluşturur. Sözü edilen gösteren ve gösterilen ikiliği ise işareti (gösterge/sign) oluşturur. Bu dilsel süreçtir. Söylen ise şöyle işler; dilsel işaret yeni bir göstereye dönüşür ve sömürgecilik, milliyetçilik, militarizm gibi ideolojik kavramlar bu gösterenin gösterilenleri olur. Böylece karşımıza ikinci bir işaret çıkar. Bu da ideolojik süreci oluşturur. İkinci işaretden, fotoğrafik imgenin düz anlamı gösterene dönüşür. İkinci işaretin gösterilenleri, dilsel gösterenin yananlamalarıdır. Barthes'a göre yananlam düzanlama yaslanır. Bunun sonucu olarak düzanlam ve yananlam bir bütünlük içinde karşımıza çıkar ve ideolojik olanı gözlerden siler. İşaret gerçekliğini kurar ve okuyucuya dayatır.

Çağdaş Söylenler'de Barthes'in ortaya attığı bu düzanlam/yananlam ayrımı "mit öncesi bir anlamlandırmanın varolabileceğini ima eder. Bu da düzanlamsal işareti oluşturan, gösteren ve gösterilen arasında doğal bir bağı öngerektirir." (Ellis ve Coward, 1985; 56). Moda Dizgesi (Systeme de la Mode) eserinde ise Barthes yananlamanın düzanlamdan ayrılmayacağına işaret eder (1990b). Her iki kitapta da yazar, metin incelemelerini bir üst dile (meta language) dayandırır. Barthes'in ve pek çok benzer yapısalci dil incelemelerinin temel yöntembilimsel ve bilgi kuramsal sorunu buradadır. Ellis ve Coward'ın belirttikleri gibi üst dil, düzanlamsal işareti kendi gösterileni olarak kullanır.

"Yöntembilimdeki değişmelere rağmen semiyoloji hiçbir zaman ayrıntılı olduğu oranda hareketsiz, sistematik bir analiz sağlamak üzere planlanmış, masum bir bilim olarak düşünülmemiştir. Tarih içersinde belirli bir tutumu gerektirir... Bu sistemler (anlam sistemleri) son analizde toplumun kendisi olan "egemen yapıyı" eklemlerler ve bu yüzden aynı harekette bu yapıyı haklı göstermek, ona nedenler sağlayıp açıklamak, masum görünmesini sağla-

mak zorundadırlar. Bu yananlam düzanlam ayrimından dolayı burjuva semiyolojistleri kendisi masum olan ve esrarlı bir biçimde kapalı görünen sistemleri tanımlayan bir semiyoloji üretebilirler." (Ellis ve Coward, 1985, 60,61).

Sürekli olarak bir üst dile dayanarak yapılan metin çözümlemeleri iki temel sorunu barındırmaktadır. Öncelikle metin, üretiminden, ama daha da önemlisi alınlanma sürecinden kopuk olarak ele alınır. Alınlanma süreci örtük varsayımlara dayanır ve görgül açıdan tartışma dışı kalır. İkinci olaraksa, araştırmacının incelediği metin karşısındaki konumu bilgilimsel açıdan örtük bir nesnellik iddiasına dayanır. Pozitivist bilgi kuramında açık bir iddia olan "nesnellik", üst dil kullanan metin çözümlemelerinde yine karşımıza çıkar. Son kertede, metin çözümlemesinin açığa çıkardığı, belli kuramlara ve yöntembilimsel anlayışlara dayanan bir okumadır. Bu çalışmalarda sokaktaki insanların metin okuma süreçleri gözardı edildiği gibi, bu kişilerin bilgi üretme süreçleri de (lay person epistemology) yine gözardı edilir.

Sumner (1979), Barthes'ın Çağdaş Söylenler'de yaptığı düzanlam yananlam ayrimının ideoloji ve dile ilişkin bir ayrimin sonucu olduğunu belirtiyor. "Yananlamın esasını oluşturan ideoloji, toplumsal olarak konumlanmış kodlayıcının bir ürünüdür, herhangi bir dilin temel işaretlerini içeren bir düzey olan düzanlam ise "konuşan kitlenin" pratikleri ve "karar alan gruplardan kaynaklanan tesadüfi ilişkiler olarak görülür." (1979, 137) Sumner'a göre Barthes söylemi (discourse) her ikisinin bir karışımı olarak tanımlamakla. Düzanlam saf bir toplumsal biçimken, yananlam bunun ideolojik çarpıtılması ile oluşana işaret etmekte. Bu anlayışla bakıldığında Barthes'ın bu eski metinlerinde Sausure'un dil (la langue) ve söz (parole) ayrimının bir yansımaları görmek mümkün. Sumner'da Ellis ve Coward gibi bu tarz bir düzanlam yananlam ayrimının ardında toplum ve tarihten yalıtılmış bir statik yapısalcı soyutlamanın yattığını vurgulamakta.

Sözünü ettiğimiz yöntembilimsel ve kuramsal sorunlar katı bir düzanlam/yananlam ayrimının benimsenmesine ilişkin sorunlardır. Yukarıda değindiğimiz gibi Bakhtin ve Volosinov'un işaret sorununa yaklaşımlarında böylesine katı bir ayrim kesin bir dille reddedilmekteydi. Barthes (1990b) da daha sonra yazdığı S/Z'de böylesi bir ayrimın geçersizliğini kabul eder. Artık sorun metnin yapısı değil yapılaşmasıdır, üzerine odaklandan ise mitler aracılığı ile kurulan ideoloji değil, bu ideolojinin kurulma anıdır. Yazara göre gerçekçi metinde gösteren ve gösterilen arasında kurulan özdeşlik, dünyanın kabul edilmiş doğal görünümünü, temsil etme yeteneğinin ön koşuludur. Anlatının

söylemi içinde kurulan bu özdeşlik okuyucu için "gerçeğin ta kendisi"dir. Metin içinde gösteren ve gösterilen özdeşleşir, gösterilen aşkına-
laşır ve gösteren silinir saydamlaşır.

Barthes'ın işaret ettiği bu sorun medya metinleri ve özellikle haber metinleri için ciddi sorunlara işaret etmektedir. Özellikle görsel med-
yada yer alan haberler "gerçeğe" dayandıklarına ilişkin iddialarını, görsel metinlerin kodundan yararlanarak kurmaktadır. Metin içinde görülen ve bir patlama ile parçalanmış otomobil imgesi (Fransa bayra-
ğını selamlayan askerin fotoğrafik imgesi gibi) bir gösterendir. Göste-
rilen ise patlamanın şiddetiyle parçalanmış otomobildir. Görsel metin içinde göndergeye ilişkin hiçbir şey yoktur ve olamaz. Oysa izleyici göstereni gönderge ile özdeşleştirir ve "gerçeğe tanık olduğuna" ina-
nır. Gazetecinin ve yayın kuruluşunun iddiası da izleyiciyi gerçeğe ta-
nık etmektir. Görsel imge ise bir kamera açısından, belli bir ışık düze-
yinde alınmış görüntüden başka bir şey değildir.

Hall (1984), görsel metnin yolaçtığı bu yanılsamayı anlatmak için "i-
nek" imgesini örnekler. Görsel metinde (fotoğraf, sinema, haber vb.) i-
nek imgesi (gösteren) göndergenin yerine geçer ve artık dilsel bir işa-
ret olarak algılanmaz, göndergenin kendisi olarak okunur. Gösterilenin aşkına-
laşması, gösterenin göndergeye dönüşüp silinmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkar.

Barthes, anlatı çözümlemesi olarak metnin ağır biçimde tekrar okun-
masını önerir. Tekrar okuma metnin bütün "gerçeklik" oyununu boza-
caktır. Oysa pek çok çağcıl metin bir kez okunup tüketildikten sonra bir tarafa bırakılır. Barthes'a göre bir kez okunup tüketilen bu metinler "okurcul" metindir. Bunların tam karşısında ise "yazarsıl" metin yer al-
ır. Yazarsıl metin her okunuşunda kendini tekrar yazan metindir ve a-
slında metnin yapısının ne olduğu değil, fakat bu farklı, okumalar ö-
nemlidir. Barthes'ın okurcul/yazarsıl metin ayrımından etkilenen Fiske, televizyon metinlerinin okurcul metinden çok yazarsıl metin ol-
duklarını öne sürerken, alımlama ve farklı okumalar üzerine yapılan etnografik çalışmaların bulgularını veri olarak kullanır (1987). Fiske Barthes'ın ayrımından yola çıkarak televizyon metinlerinin üretimsel (yapımcı/producerly) olduklarını öne sürerken, Bakhtin'in çok anlam-
lılık (polysemy), ve metinlerarasılık (intertextuality), Volosinovun işa-
retin çokvurgululuğu (multiaccentuality) kavramlarından yararlanarak, edebi metinlerin ve konuşma dilinin incelenmesi ile ortaya atılan bu kavramları medya metin analizlerine taşımıştır.

"Popüler bir araç olarak televizyon "yapımcı" olarak düşünülmalıdır. Yapımcı bir metin, yazarsıl metinlerin

televizüel özelliklerini okurcul metinlerin kolay erişilebilirliği ile birleştirir. Televizyon, yazarsıl avant-garde metinlerden farklı olarak, kendi söylemselliğine dikkati çekmek üzere alışılır olmayan bir söylem kullanarak otörün sesinin dolayımını gerektirmez. Avant-garde yazar veya oyuncu, metnin söylemsel yapısı ile okuyucuyu sarsar ve ondan anlam ve haz üretmek üzere yeni söylemsel yeterlilikler bekler. Yapımcı metinler ise daha önce varolan söylemsel yeterlilikler üzerine kurulur, ancak bunların kişisel çıkar için yapımcı biçimde kullanılmasını bekler. Bu açıdan yapımcı metinler, yazarsıl metinlerden farklı olarak popüler metinlerdir." (Fiske, 1987; 95)

Saussure, Bakhtin, Volosinov gibi Barthes'da medya çalışmalarını etkileyen kavramları açısından bu güne dek "kitle iletişim araçları" ile ilgili araştırmacıların yeterince dikkatini çekememiştir. Daha çok göstergebilim ve metin çözümlemeleri ile ilgilenenlerce tartışılan bu kuramcılar medya çalışmalarına kazandırmaya çalışan Hall, Fiske, Kress, ve Kunelius'un görüşlerine daha sonra haberin söylemi ve anlamlama sorunlarını tartışırken ayrıntılı biçimde yer vereceğiz. Haber dili içinde toplumsal güç/iktidarın kurulmasını sergilemeye yönelik çözümlemelerde kullanılacak kuramsal çerçeveler açısından yapısal ve post yapısal tartışmalar oldukça önemlidir. İşaretin ideolojik karakterini sergilemeye çalışan bu kuramcılarının görüşleri 1980 sonrasında medya çalışmalarını etkilemiş ve 1990'larda haber analizlerine taşınmıştır.

Dil ve Söylem İçinde Güç/İktidarın Kurulma Sürecinde Sembolik Seçkinlerin Kilit Konumu

Yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz dilbilimciler kadar, siyaset bilimi kökenli kuramcılar da, medya içerikleri ve haberlerin anlatı yapısına yönelik çözümlemelerde eleştirel yaklaşımın gelişmesine katkılarda bulunan görüşleri önemlidir. Dilbilimcilerin yaklaşımları içinde işaret sorunu ideoloji kavramı ile birlikte ele alınırken dilsel süreçlere yönelik duyarlı bir bakış açısı canlandırılmak istenmiştir. Siyaset bilimi kökenli kuramcılarının görüşleri ise dilsel süreçler ile toplumsal güç/iktidarın kurulması arasındaki ilişkinin saptanması açısından önemlidir. "Söylem" kavramı, bu kuramsal çabalar içinde gelişmiştir ve kimi araştırmacıların yazılarında "ideoloji" kavramının yerinc veya dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Bu çabaların kökenleri Althusser ve Gramsci gibi neo Marksist kuramcılarının düşüncelerine dayanmaktadır.

Tartışma ekonomik altyapı ile siyasal, ideolojik ve kültürel kentelerin oluşturduğu üstyapı arasındaki ilişkinin tanımlanma biçimi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu kuramcılar arasında Althusser, üzerinde en çok yazılmış, çokça eleştirilmiş, fakat yine de düşünceleri ile pek çok siyaset bilimci ve iletişim kuramcısını etkilemiş bir düşünürdür. Nazi kamplarının zorlu deneyimi sonrasında başlayan duygulanım dalgalanmaları ile yaşanan acılı yaşamının izlerini yazdıklarında da görmek mümkündür. Althusser, trajik yaşamı içinde, toplumunun ideolojik trajedisini özne için yazmıştır. İdeoloji sorununu ele alırken kurduğu içinden çıkılmaz karamsarlık, bir yandan maddi bir pratik olarak ideolojinin incelenmesine yol açarken diğer yandan "baskı" ve "ideolojik" aygıtları ile bireyi medusa gibi sarmalayan bir "kapitalist" devlet kavramını da beraberinde getirmiştir (Eagleton, 1991, Hall, 1994).

Bilindiği gibi Althusser'e göre medya; aile, okul, kilise, sendikalar gibi ideolojik devlet aygıtlarından biridir. "devletin baskı aygıtları (ordu, polis, mahkemeler) 'zor kullanarak' işler, oysa devletin 'ideolojik aygıtları' ideolojiyi kullanarak işlerler." (1991, 35) Yazara göre her iki aygıtta kesin sınırlarla birbirinden ayrılmazlar, her ikisinde de baskı ve ideoloji birarada görülebilse de işleyişlerinde ağırlık hangisinde ise buna göre sınıflanırlar. Althusser'in kuramında, zor ve rızayı birbirinden ayırarak ele alan Gramsci'nin izlerini görmek mümkünse de aralarındaki bu benzeşmeden çok farklılıklar önemlidir.

Gramsci'de Althusser gibi medya çalışmalarını 1970 sonrasında önemli ölçüde etkilemiş ve kültürel çalışmalara damgasını vurmuş bir düşünürdür. Lucaks'ın şeyselleşme (reification) kavramının Marksist ideoloji sorununa katkılarını Gramsci'nin hegemonya kavramı izlemiştir (Eagleton, 1991), Althusser ise tüm bu düşünürlerin sonrasında yazmıştır. Medya çalışmalarına Gramsci'nin etkisi ise Althusser'in kültürel kuramcılar tarafından yeniden okunması ile aynı döneme denk düşer. Neo Marksist düşüncenin gelişimi açısından ardıl olan iki düşünür, medya çalışmaları açısından karşımıza eşzamanlı çıkar.

Gramsci'nin devlet ve sivil toplum ayrımı Althusser'in aygıtlar ayrımını çağırıştırır. Althusser'e göre kamu ve özel kurumlar arasındaki ayrım "burjuva hukukunda yer alan ve burjuva hukukunun "otoritesini" uyguladığı (bağımlı) alanlarda geçerli bir ayrımdır." (1991, 34). Bu görüşü ile yazar devleti bu hukuksal ayrımların üstüne çıkararak genişletir ve ideoloji sorununu bu devlet anlayışı içinde ele alır. İdeoloji "hem aygıt, hem de (aygıtın) pratiğinde veya pratiklerinde varolur." (1991, 56). Toplumsal yapıya ilişkin analizini geliştirirken, ideolojik pratiklerle aygıtın pratiklerini örtüşürerek ideolojinin maddi varlığı tezine

ulaşır. Gramsci'nin hegemonyayı, yöneten iktidar sahiplerinin rızayı sağlama biçimleri olarak tanımlaması ise beraberinde, ilişkisel, dinamik ve pratik bir anlayışı bu tanıma taşımıştır (Eagleton, 1991). Hegemonyanın bu tanımı, ideolojinin yanı sıra, kültürel, politik ve ekonomik kertelerin bu dinamik süreçteki önemini vurgulamaktadır. Oysa Althusser'e göre ideoloji bilinçaltıdır ve her zaman kurumsaldır (Eagleton, 1991).

İdeolojiyi, "Bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı" olarak tanımlayan Althusser (1991, 51), "Özne aracılığıyla ve özneler için olmayan ideoloji yoktur." (1991, 60) diyerek, ideoloji ve özne kavramını karşılıklı açıklayıcılık taşıyan iki kavram olarak kullanmıştır.

"Demek oluyor ki, ideoloji bireyleri özneler olarak çağırır veya adlandırır. İdeoloji madem ki ebedidir, o halde şimdiki zamansallık biçimini -ideolojinin işleyişini onun içinde tasarlamıştık- geçersiz kılmalı ve şunu söylemeliyiz: İdeoloji bireyleri her zaman ve zaten özneler olarak çağırır. ...ki bu bizi zorunlu olarak son bir önermeye götürür. Bireyler her zaman ve zaten öznelerdir. Yani her zaman özne olduklarına göre bireyler öznelere ilişkin olarak 'soyut'lar. Bu önerme paradoks gibi gelebilir." (Althusser, 1991; 65)

Althusser'in işaret ettiği "özne", dil ve söylem içinde oluşandır. Aile'den okula, din kurumlarından medyaya, tüm toplumsal kurumlar ideolojinin taşıyıcılarıdır. Bu kurumlar özneler aracılığıyla varolurlar ve pratiklerinde hem özneleri hem de ideolojiyi üretirler. Bireyin söylemler içinde özneye dönüşmesi süreci. Althusser'in örtük olarak Lacan'ın kuramına dayandığının bir göstergesidir. Böylece Althusser Lacan dolayımı ile Saussure, Freud ve Marks arasında bir köprü oluşturmayı -bu yolda bilinçli bir amaç taşımaksızın- deneyen ilk düşünürdür. Kanımızca Althusser'in medya çalışmalarına katkısının en önemli nedeni de budur. Bu üç düşünürü biraraya getirmesi Althusser için çağdaşlarının etkisiyle ortaya çıkan tesadüfi bir olaydır. Önergeleri taşıdıkları çelişkiler açısından zayıf ve eleştiriye açıktır. Marks, Freud ve Saussure, bu gün hala yapısalcılık içinde biraraya gelememişler, ama pek çok araştırmacı bu üç farklı disiplinden gelen yapısalcı kuramcıyı, ortak bir dil ve özne sorunsalı içinde birleştirmenin gereğini vurgulamaktadır (Ellis ve Coward, 1979; Hall, 1991).

Freud rüyaların, bilinç altının, psikik enerjilerin harekete geçişinin diline öncelik vermiş ve günlük yaşam içinde konuşmalarımızı ikincil

süreçler olarak ele almıştır. Bilinç altının önemine değinmesi Lacan'ı da etkilemiş ve düşünürün "bilinç altı da dil gibi yapılanmıştır" diyerek bu yapılanmanın kökenine yönelmesine neden olmuştur. Lacan gelişmenin ilk evrelerinde egonun oluşum süreci ile ilgilenmiş, ve bu süreçte altıncı ve onsekizinci aylar arasında gördüğü ayna döneminin bu oluşumun ön aşaması olarak isimlendirmiştir. Çocuk, dili ötekinin komumundan öğrenir. Dil ve simgesel düzene girme ise öznde bir parçalanma ile birlikte gelişir. Dili öğrenme ve kullanmanın bedeli bilinçdışıdır ve bu aşamadan sonra, bebeklik döneminin bütünlüklü ihtiyaçlarının yerine talepler geçer.

"Dil ve simgesel düzen bireyin onlara katılmasından önce varolduğu için, gösteren, talebin gelişmesini akla yakın kılar ve bu talep her zaman 'öteki' tarafından formüle edildiği için ve ayrıca bebek açısından zaten cinselleşmiş insan bireyleri olarak oluşmuş anne veya baba 'öteki'ni temsil ettiği için, çocuk gösterenin sonuçlarına boyun eğmek zorunda kalır. Böylece öznenin dilde ayrı bir anlamlandırma yeri elde ederek ihtiyaçlarındaki bağımsızlığını kazanmak için gösterene (dile) boyun eğmesi, insan cinselliğinin düzenlendiği kültürel düzene boyun eğmesi demektir." (Ellis ve Coward, 1985 204)

Althusser, öznenin oluşumunda babanın adı'ndan sözederken örnek olarak babanın yasasından ve kültürel yasaklardan oluşan bir çerçeveyi de yinelemektedir. Dolayısı ile öznenin süreci dil ve söylem içinde oluşan bir süreçtir. İdeoloji de bu süreçten ayrılmaz. Bir adım daha ileri gidecek olursak, medya metinlerinin ideolojik söylemler olarak ele alınması ile medya, yine öznenin oluşum sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Althusser'in bu vurgularını medya çalışmalarına "screen kuramı" taşımıştır (Moore, 1992). Sinema metinlerinin izleyiciyi içine katarak konumlandığı yolundaki iddialar, herhalde Althusser'in amaçladığından daha da fazla medya metinlerinin ideolojik içeriklerine önem atfeden bir yoruma dayanır. Diğer yandan daha önce belirttiğimiz gibi kültürel çalışmalar içinde Althusser, Gramsci ve Volosinov ile buluşmuş (Hall, 1994) ve söylem içinde oluşan pasif özne anlayışından arındırılmış, ideolojinin maddiliğine yaptığı vurgu, Gramsci'nin hegemonya ve Volosinov'un işaretin çok vurgululuğuna ilişkin olarak dil ve söylem içinde bir savaşım verilebileceği görüşü ile birleşmiştir.

Kültürel çalışmalarda gerçekleşen bu buluşma, haber çalışmalarına da izini bırakmıştır. Hall et al. (1978) "Krizlerin Denetimi"nde, haber

metinlerinde yeni sağ ideolojisinin nasıl yeniden üretildiğini göstermişlerdir. Bu çalışma Birmingham'daki Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin en önemli ampirik çalışmalarından biridir ve haber analizleri açısından önemli çağdaş kuramcılar tarafından da kabul görmüştür. Hall et al. haber üretim sürecinin en önemli iki unsuru olan kaynak ilişkileri (günlük pratikler) ve gazetecilerin profesyonel ideolojilerinin, gerek haber değerlerine gerekse haber metnlerine ne ölçüde yansıdığını bu çalışma ile sergilemişlerdir. Haberin söylemi ile ilgili bölümde çalışmanın kavramsal katkılarına daha ayrıntılı biçimde değineceğiz.

Bu gün Althusser'in "Devletin ideolojik aygılları" kavramından çok Gramsci'nin hegemonya kavramı medya çalışmaları tarafından daha fazla benimsenmiş görölmektedir (Fiske, 1987; Mattelard ve Mattelart, 1992; Hall, 1994). Fiske'nin belirttiği gibi bu tercihin altında yatan neden, Gramsci'nin "hegemonya" kavramının alımlama konusuna getirdiği katkılardır. Bu kavram, medyanın ideolojik bir aygıt olarak kavranmasından çok, iktidar sahiplerinin ideolojilerinin kültürel pratiklerin dolayımı ile toplumsal rızaya dönüştürüldüğü bir araç olarak ele alınmasına dayanmaktadır ve yukarıda belirttiğimiz çalışmada da bu bakış açısı ile yola çıkılarak, İngiltere'de yeni sağ ideolojisinin medya haberciliğinde hangi biçimlerde yeniden üretildiği incelenmiştir.

Gramsci, çağdaş toplumsal güç/iktidar yapısını, siyasal, kültürel ve ideolojik kertelelere ilişkin bir sorun olarak vurgularken, bu güç/iktidarın ortaya çıktığı özgün tarihsel koşullara duyarlı bir analizin önemini altını çizmiştir (Merrington, 1985). Gramsci, varolan kültür ve ideolojiyi reddetmek yerine, bu ideolojinin parçacı niteliğini ortaya çıkaracak biçimde eleştirmek gerektiğini vurgularken, medya metnlerine yönelik görgül çalışmaların gerektiği konusundaki vurguyu da örtük olarak beraberinde getirmiştir. Gramsci'ye göre "kültürü ansiklopedik bir bilgi, insanları da yalnızca dış dünyadan gelen çeşitli dürtülere yanıt veren, kafaları bir sözlük sütunu gibi görgül verilerle, ve bir yığın bağlantısız ham malzemeyle doldurulacak alıcılar olarak görmek alışkanlığından kendimizi kurtarmamız gerekmektedir." (Merrington, 1985). Her öğretmenin her zaman öğrenci ve her öğrencinin her zaman öğretmen olacağı etkin karşılıklı ilişkinin önemine değinirken yazar, çağdaş bir pedagoji anlayışının da öncüsü olmuştur.

Gramsci, "Yaşamak yan tutmak demektir" derken, gerek tüm insanı konumlara ilişkin, gerekse araştırmacının bilgilimsel konumuna ilişkin tavrını kesin olarak ortaya koyar. Gramsci, bu tavrı ile de kültürel araştırmalar geleneği içinde yeralan kuramcılarının toplumsal sorunlara yönelik tavırlarını etkilemiştir. Araştırmacının toplumsal sorunlardan yalınlmış bir "bilimsellik" anlayışını eleştirirken Hall, kendi yazdıkla-

rında yaşadığı toplumsal ve tarihsel koşullara duyarlı bir bakış açısını tutarlı biçimde sergilemiştir (1991). Bu tavır kimi yönlerden eleştiriye açık olsa da bizlere bilim adamının çağın sorunlarının dışında kalamayacağını vurgulaması açısından önemlidir.

Medya kuramlarındaki çağdaş gelişmeleri etkileyen önemli isimlerden bir diğeri de Fransız düşünür Foucault'dur. Yazarın güç/iktidar sorununa yaklaşımı sınıf temeline dayanan bir analizin sınırlarını zorlamış, üretim tarzı ve toplumsal formasyon kavramlarına dayanan açıklamaların yetersizliğini vurgulamıştır. Curran'a (1994) göre bu vurguları ile Foucault eleştirel medya çalışmalarının üzerine kurulu olduğu güç/iktidar kavramını sorgulanmaya açmış ve 1990'lara doğru anadamar ve eleştirel iletişim çalışmalarını birbirinden ayıran çizgiyi net bir ayırım çizgisi olmaktan çıkarmıştır.

"Güç/iktidar, dolaşım halinde veya, zincirleme biçimde işlevini yerine getiren bir şey olarak analiz edilmelidir. Güç/iktidar, hiçbir zaman belli bir yere yerleşmez. kimse'nin elinde değildir ve mal ve zenginlik gibi elde edilemez.

.....
Belli vücutların, davranışların, söylemlerin, isteklerin bireyleri oluşturması güç/iktidarın en önemli sonucudur. Bireyin, güç/iktidara rağmen (karşı bir şey) olmayışı, kanımca en önemli etkisidir..." (Curran, 1994; 308)

Böylece devleti güç/iktidarın kaynaklandığı yer olarak gören anlayışı sorgulamaya açan Foucault, bu konuya yönelik çalışmaların devletin sınırlarını aşması gerektiğini vurgulamıştır. Yazara göre bütün gücüne rağmen devlet tüm güç/iktidar ilişkilerini açıklamaya yetecek bir kavram değildir ve devletin kendisi varolan güç/iktidar ilişkilerinin üzerine kuruludur. Bu çerçeveden bakıldığında siyasal kurumların önemi azalmasa da egemenliği sorgulamaya açılmıştır. Aynı zamanda güç/iktidar sadece tepeden tabana doğru yayılmaz, fakat tabandan da kaynaklanır. Foucault söylemi, "...güç/iktidarın ve pratiklerin ilişkilerinin farklı paradigmalara farklı biçimlerle eklemlendikleri daha geniş bir alanın bir parçası olarak görür." Foucault'un yapısalcılığı içinde söylemi ele alma biçimi Kuhn'un paradigmalarını çağırıştır (Piaget, 1982)

"Söylemin düzenli oluşumu, bazı koşullarda ve belli bir noktaya kadar, denetim yollarını bütünleştirebilir (bir disiplin örneğin, bilimsel söylem biçim ve konumunu kazandığında, olan budur); ve tersine denetimin şekilleri

söylemsel bir oluşumun içinde varlık kazanabilirler (yazarı ortaya çıkarıcı söylem olarak edebi eleştiri gibi) böyle ki her eleştirel görev, denetimin aşamalarını sorgulayarak, bunların içinde oluştukları söylemsel düzenlilikleri de aynı zamanda iyicene çözümlemelidir..." (Foucault, 1987, 60)

Foucault'un işaret ettiği sorunlardan en önemlisi bilgi ve iktidar/güç ilişkisine ilişkin olanıdır. Yazılarında bilgi ve iktidar/güç ilişkisinin özgülüğü ve maddiliği üzerinde durmuştur. Bu ilişki tek yönlü bir ilişki olmayıp, bilgi, iktidar/gücün kaynağı olarak ele alınmamıştır. Evrensel entellektüeller bir güç/iktidar oyunu oynamaktadırlar çünkü bu sözü edilen ilişkiyi görememektedirler (Foucault, 1983).

Matelart'lar (1992), Foucault'un bu analizinin belirsizlikten kurtulmadığını vurgularken, metafizik bir kavramsallaştırmaya kaydığı üzerinde durmuşlardır. Devletin üzerinde durmayışı ve güç/iktidarın farklı durumsallıklarda ortaya çıktığını belirtmesi kimi araştırmacılar için bütüncül toplumsal analizden kopuk bir yaklaşımı desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Aynı soruna Curran'da işaret ederken, Foucaultcu bir iktidar/güç tanımının medya çalışmalarında ele alınma biçiminin, "iktidarın geniş bir şekilde yayılmış olduğunun farzedildiği bir toplum modeli içinde analiz edildiği Amerikan liberal geleneginden" (1994, 334) çok da farklı olmadığını vurgular. Bu etki yazara göre daha çok Fiske'nin çalışmalarında açıkça görülmektedir. Kültürel çalışmalar ve Fiske'ye ilişkin bu tartışmalar haber metinlerinin alınlanması başlıklı üçüncü bölümde daha ayrıntılı biçimde tartışılacaktır.

Hegemonya, dil ve söylem kavramlarının farklı bir biraraya geliş biçimini Laclau ve Mouffe'nin çalışmasında görmekteyiz (1992). Söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler arasında bir ayrım olduğunu belirten Foucault'u eleştirirken yazarlar böyle bir ayrımın varlığını reddederler:

"a) Hiçbir nesnenin bütün söylemsel ortaya çıkış koşullarının dışında verilmiş olmadığı ölçüde, her nesne bir söylem nesnesi olarak oluşmuştur; ve b) bir toplumsal pratiğin genellikle dilsel ve davranışsal denemeleri arasındaki her türlü ayrım ya yanlış bir ayrımdır ya da bir farklılaşım olarak yerini söylemsel bütünlükler biçiminde yapılaşmış toplumsal anlam üretimi içinde bulmalıdır." (1992; 132)

Yazarlar bu düşüncenin realizm/idealizm karşıtlığı ile hiçbir ilgisi olmadığını" belirtirken reddettiklerinin, düşüncenin dışında nesnelerin

varoldukları değil. "bunların nesneler olarak her türlü söylemsel oraya çıkış koşulunun dışında oluşabilecekleri iddiası" olduğunu belirtirler (1992, 134). Bu önermenin devamı olarak söylemsel yapıların maddi karakterde olduklarını belirtirler. Tek bütünlüklü bir özne anlayışım reddederek "farklı özne konumlarının" bir söylemsel formasyon içinde yayılmış olduğunu belirtirler. Bunun sonucu olaraksa kimliklerin alanı "sabit olmayı hiçbir zaman başaramayan üstbelirlenmenin alanıdır" (1992, 139).

Post yapısalcı dil anlayışı içinde kalarak, aşkın gösterilenin olmayışını kabul eden Laclau ve Mouffe, anlamlandırma sürecini sınırsız bir süreç olarak tanımlamaktalar. Daha önce Saussure ve Barthes'a ilişkin tartışmalarda belirttiğimiz sorunların benzerine Laclau ve Mouffe'de de rastlıyoruz. Saussure'un dil dizgesi üzerinde durması ve bu dizgeyi her ögenin anlamını sabitleştirecek bir sistem olarak ele almasını eleştirirken yazarlar gösterge kavramını "bir yarılmanın, gösterilenle gösteren arasındaki olanaksız bir dikişlenmenin adıdır" şeklinde tanımlamaktalar (1992, 141). Laclau ve Mouffe söylemsellik alanının sonsuzluğunu vurgularken, bu sonsuzluk içinde kısmen sabitleşen düğüm noktalarından sözederler. Anlam bu sabitleşmelerin dolayımı ile mümkün olur. Yazarların bu görüşleri Pecheux'un söylemlerarasılık (interdiscursive) kavramını çağırıştırır. Pecheux'da, her söylem bu söylemlerarası alana demir atmışır derken anlamanın oluştuğu durumsallıklardan sözeder (Woods, 1977).

Laclau ve Mouffe'ye göre özne konumlarının söylemsel karakteri onların sabitleşmesini engeller. Bu öneriler, üretim/metin/alımlama ilişkisini doğrusal bir modelle ele almanın tam tersi olan bir noktaya bizleri götürmektedir. Bir açıdan ideoloji, sınıf konumları dil ve söylemler arasında birebir tekabülîyet olmadığını vurgulayan Hall'un 1980'lerin başında yazdıklarına uyar gibi gözükse de, daha çok 1990 sonrası düşüncesine yakın durmaktadır.

Laclau ve Mouffe'nin dil sorununu ele alışları kendi içinde tutarlı bir yaklaşım görünümündedir. Görüşlerinde, gönderge ve gösterge arasındaki ikiliğin tesadüfî olduğunu vurgulayan kuramcıların (Ellis ve Coward, 1985; Kristeva, 1989a) tersine, neredeyse bu sorunu görmezden gelir nitelikte bir gösterge belirleyiciliği vardır. Herşeyin dil ve söylem içinde bir oyuna dönüşmesi tarihsel ve toplumsal koşulların maddiliği üzerinde bir analizi gereksizleştirircesine sorunu söylem kavramına kaydırmışlardır. Eagleton (1991), yazarların ekonomik indirgemecilikten kaçalım derken totolojik bir hegemonya kavramı içine hapsediklerini vurgulamaktadır. Bu kapanmayı ise söylemi tanımlama biçimleri

oluşturmaktadır.

"Gördük ki, semiyotiğin veya söylem kuramının bir bölümü, siyasal solun devrimcilikten reformizme kayışına temel teşkil edecek canlı bir dayanak olmuştur. Bunun devrimci stratejinin ciddi sorunlarla karşılaştığı bir dönemde oluşması tesadüf değildir. (218)

Kabul edilen öncüllerin dayanağını oluşturan Michel Foucault'un görüşlerinden saparak Laclau ve Mouffe, söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin arasındaki ayrımın geçerliliğini reddederken, söylemsel olmayan pratiklerin de söylemsel pratiğe paralel olarak yapılandıklarını savunmuşlardır." (Eagleton, 1991; 219)

Laclau ve Mouffe'nin öne sürdükleri önermeler düşündürücüdür, Eagleton'un eleştirisi de bir o kadar... Biz burada konuya ilişkin sınırlı vurgumuzu aşmayarak, yazarların kimliklerin sabit olmayışı ve dilin önemi konusundaki vurgularının çağdaş medya analizleri açısından önemine değinmekle yetinmek istiyoruz. Özellikle medya metinlerinin farklı okunma biçimleri ve söylemsel durumsallıkların önemi konusundaki tartışmalarda bu tarz kuramsal bakış açılarının itici bir rolü olduğu yadsınamaz. Bu tartışmaların haber metin çözümlemeleri ve ahlamlama çalışmaları içindeki yerine ilişkin tartışmalara bundan sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak yer vereceğiz.

Haber metinlerinin eleştirel yaklaşımla ele alınıp incelenmesi daha önce de belirttiğimiz gibi kültürel çalışmaların İngiltere'de gelişmesi ile eş zamanlı biçimde gelişmiştir. Haber üretimi ve kitle iletişim araçlarının sosyolojisi ile ilgilenenler bu alanda ortaya çıkan eleştirel eğilimlerden söz ederken iki farklı yaklaşımın ayrımına değinmişlerdir. Bu farklılık yapısalci Marksist kuramlar içindeki farklı vurgulardan ortaya çıkmıştır. Murdock 1980'lerin başında ideoloji sorunu üzerinde duran ve Althusser'in görüşlerini benimseyen medya ve haber analizleri ile, ekonomik kertenin önemini vurgulayan ekonomi politik yaklaşımın net bir ayrımın üzerinde durmuştur. Bu ayrımı Curran et al.'da (1982) da rastlıyoruz. Bu ikinci çalışmada belirtilen bir üçüncü yaklaşım ise Gramsci'nin görüşlerini dilbilimdeki gelişmelerle tekrar ele alan kültürel çalışmalardır.

Murdock (1980) ayrıca medyayı yönetici sınıfın bir aracı olarak ele alan araççı yaklaşımdan söz eder. Bu yaklaşımın güç/iktidar sorununu formüle ederken birey üzerine odaklanan bir tanım benimsediğini vurgular. Böylece bir yanda toplumsal yapı üzerinde duran iki yaklaşım,

diğer yanda bireysel eylem üzerinde duran araççı yaklaşım eleştirel medya ve haber çalışmalarındaki temel kuramsal eğilimlerdir. Murdock bu ayrımı ayrıntılı biçimde anlattıktan sonra arabulucu bir tavırla yapısalcı yaklaşımda ortaya çıkan bu ikili ayrımın aslında tek bir yaklaşım içinde buluşması gerektiğini vurgular. Bu görüşünü Bourdieu'nun "ikili belirlenim" (double determination) önermesine dayandırır.

Bourdieu ideolojilerin ikili biçimde belirlendiklerini vurgulamıştır. Yazara göre ideolojiler yalnız belli sınıf çıkarlarına göre değil aynı zamanda üretildikleri alanda egemen olan mantıkla da belirlenirler. Buradan yola çıkarak Murdock şunu vurgular; medya ve haber metinleri kapitalist ekonominin dinamikleri içinde oluşarak medya sahiplerinin çıkarlarını yansıtsa da, bu metinler aynı zamanda alana egemen olan ve üretimi yönlendiren özgün mantıkla da belirlenir. Diğer bir deyişle gazetecilerin profesyonel ideolojileri, haberi kapitalist ekonominin dinamikleri ile birlikte şekillendirir ve biçimlendirir. Giriş bölümünde kapitalist ekonominin dinamikleri içinde basın sektörünün örgütlenme biçimlerinde yaşanan dönüşümün profesyonel ideolojinin ortaya çıkışına eşlik ettiğine değinmiştik. Bu bilgiler ışığında Bourdieu ve Murdock'un yaklaşımları dikkate alınması gereken önermeleri içlerinde barındırmaktadır.

Bourdieu ideoloji, daha açık bir ifadeyle sembolik güç/iktidar konusuna ilişkin kuramsal bakış açısını geliştirirken hem tarihsel analizden hem de klasik sosyolojinin araştırma tekniklerinden yararlanmıştır. Yaklaşımının ardında yatan, toplumsal formasyonun yeniden üretiminin toplumsal çatışmalara neden olmaksızın nasıl örgütleneceği sorudur. Bu soruna ilişkin olarak ortaya attığı 'habitus' kavramını, sınıf ve toplumsal eylem arasındaki ilişkiyi koyarken kullanır:

"Habitus, tesadüfi bir seri eğilim değildir, fakat Bourdieu'nun pratiğin mantığı olarak adlandırdığı göreceli bütünsel bir mantığa göre işler. Bu mantık erken çocukluk döneminde belirlenir. Daha sonraki deneyimler belli değişimler oluştursa da, okul ve iş ortamlarında oluşan bu değişimler varolan habitus'un mantığı doğrultusunda oluşur." (Garnham ve Williams, 1990, 75)

Bourdieu, sınıf tanımını habitus kavramı üzerine oturtmuştur. Sembolik alan ise sınıf savaşımının gerçekleştiği yerdir. Bu görüşleri ile Bourdieu, Hall, ve onun görüşlerinin gerisinde yatan Volosinov'u destekler niteliktedir. Diğer yandan sembolik alan varolan sınıf ilişkilerindeki eşitsizliği gözlerden gizler. Bu açıdan, ekonomik ve kültürel

kapitali birbirinden ayırarak ele almanın önemine değinir. Pazarda sertifikalar para yerine geçer. Kültürel alanda değişik olma ve fraktallığın oluşturduğu durumsallıklar asıl önemli olanlardır.

Ekonomik ve kültürel kapitalin arasındaki ilişkiyi belirleyen "zaman" kavramıdır. Öncelikle eğitim için zamana yatırım yapılmalıdır. Eğitim olanaklarına ulaşımında farklı sınıflar arasında gözelenen ayrıntılar daha sonra kültürel pratikler içindeki katmanlaşmayı da meşrulaştırır. Sanatta başarılı olmak, alanının kodunu ve farklı metinlerle ilişkili bir üretimi gerçekleştirmek başlıbaşına bir zaman sorundur ki bu sürekli olarak egemen sınıfın avantajlı bir konumda olmasını beraberinde getirir. Sınıfsal konumları dolayısıyla kültürel kapitale ulaşımı mümkün olanlar üretimleri ile bu güç/iktidar ilişkilerini pekiştirirler. Böylece siyasal ekonomik ve askeri seçkinlerin yanı sıra sembolik seçkinler de varolan güç/iktidar ilişkilerinin sürmesi yönünde harekete geçerler. Bourdieu'ye göre medyada çalışan profesyonellerin konumu da bu bakış açısı ile ele alınıp incelenmelidir. Yazara göre, medyaya ilişkin yeni profesyonel alanlar, burjuvalar için yeni iş olanakları olarak ortaya çıkmaktadır ve marjinal servis sektörleri gibi bunlar da karlı amaçlara hizmet etmektedir.

Van Dijk, Bourdieu'nün görüşlerinden yola çıkarak gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler, ve akademisyenlerin oluşturdukları 'sembolik seçkinlerin', eşitsiz toplumsal yapının eklemlenmesindeki önemli konumlarına işaret eder: "Bu grupların kendi iktidar bölgeleri içinde söylem türleri hakkında karar verme konusunda göreceli özgürlükleri ve böylece göreceli güç/iktidarları vardır ve söylemin başlıklarını, stilini ve sunumunu belirlerler." (Van Dijk, 1994, 276). Van Dijk'e göre askeri, siyasal ve ekonomik seçkinlerin yanı sıra bu sözü edilen sembolik seçkinler de "modern eformasyon ve iletişim toplumlarımızda iktidarın uygulanması ve sürdürülmesi" konusunda günlük pratikleri ile destek oluştururlar.

Haber medyasında çalışan sembolik seçkinler kendilerine yönelen eleştirilere duyarsız kalmakla yetinmeyip bu eleştirileri yöneltenleri "basın özgürlüğüne saldırdıkları" yollu bir iddia ile sert biçimde dışlamaktadırlar. van Dijk iktidar üzerine yaptığı çalışmalar sonucunda basının 'özgürlük' nosyonunun "sıklıkla (bizim) 'iktidar'ımıza ya da 'denetimimize tercüme edildiğini" vurgular (van Dijk, 1994, 306). Haber medyası üzerinde eleştirel bir yaklaşımın gelişmesinde önemli rol oynayan Shudson (1986, 1989), Tuchman (1978), Hall (1978), Hackett (1983), van Dijk (1988b), Fowler(1991) gibi kuramcılar, farklı yöntem-bilimsel öncelikler ve farklı kuramsal yaklaşımlardan yola çıksalar da ve hatta farklı disiplinlerden gelseler de hepsi, basının profesyonel i-

deolojisinin varolan güç/iktidar yapısını pekiştirme yönünde işlediği konusunda görüş birliği etmişlerdir. Haber söyleminin kurulmasında önemli role sahip olan bu mesleki norm ve ilkeleri, basında çalışan sembolik seçkinlerin de bir an önce sorgulamaya başlamalarını diliyoruz. Bu tarz bir eleştiriye ortaya çıkaracak bakış açısı toplumsal yapıya yönelik tarihsel bir analizi gerektirmektedir. Günümüzde bu eleştirilerin kaynağı çoğu kez akademik yaşam içinde yer alan kişiler olmaktadır. Haber medyasında çalışanlar ise gözlerini "güncel olayların" akışından biraz olsun uzaklaştırıp, bu olayların aktarıcıları olarak kendi konumlarını sorgulamaya açmalıdırlar.

SONUÇ

Bu bölümde başlıca iki sorun üzerinde durduk. İlk olarak, medya çalışmalarının gelişmesindeki temel eğilimleri yöntembilimsel ve disiplinlerarası konuları açısından tartıştık. Positivist, nicel yöntembilime ağırlık veren ABD geleneğinin uzun bir süre medya ve haber analizlerine damgasını vurduğu tartışılmaz. Avrupa ülkelerinin tarihselci, spekülative ve felsefi yaklaşımını ise Frankfurt Okulu'nun çalışmalarında ve Fransız yapısalcılığında görmek mümkündür. 1970 sonrasında İngiltere'de gelişen "Kültürel Çalışmalar", Fransız yapısalcı ve post yapısalcı düşüncesinden güçlü bir biçimde etkilenmiş, kültürel pratikler üzerine görgül araştırmaların önemine inanan bu araştırmacılar Fransız yapısalcılığı içinden gelen kuram ve kavramları medya ve haber üzerine yaptıkları araştırmalara taşımışlardır.

Bu bölümde ikinci olarak, kültürel çalışmaları hazırlayan ve medyaya yönelik çağdaş bir yaklaşım için önemli gördüğümüz temel kuram ve kavramları özetledik. Bu kuram ve kavramlar hem medya çalışmalarında disiplinler arası bir buluşmayı sağlamada önemli rol oynamaları açısından, hem de, gerek medya gerekse haber medyası üzerine yapılacak, üretim/metin/alımlama konularına yönelik ve günlük pratiklere ışık tutmayı amaçlayan araştırmaların nasıl bir yaklaşımla oluşturulması gerektiği açısından önemli kavramlardır. Haber söylemi ve bu söylemin okunma süreçlerinin anlaşılmasında çağdaş bir yaklaşımın Fransız yapısalcı ve post yapısalcı tartışmalarına duyarlı bir bakış açısını taşıması gerektiği açıktır. Fransız düşünür ve kuramcılarının yanı sıra Volosinov, Bakhtin gibi Rus dilbilimcilerin ve Laclau, Mouffe gibi post Marksist söylem kuramcılarının da önemleri yadsınamaz. Bu düşünce ile tüm bu kuramcıların medya (tabii pek azı medyayı doğrudan sorun edinmişlerdir), dil ve söyleme ilişkin görüşlerini yine iktidar/güç kavramına ilişkin düşünceleri ile birleştirilerek özetlemeyi önemli bulduk. Post yapısalcılık içinde yapılaşma halinde olan "özne"

üzerine yapılan vurgu, liberal faydacı bireycilik anlayışının radikal bir sorgulanmasını da içermektedir. Liberal bireycilik anlayışı üzerine kurulu olan gazetecilik ideolojisi, post yapısalcı "özne" kavramsallaşması ile çatışır ve eleştiriyeye açılır.

Bu kuramcılarının bir kısmı (Saussure, Barthes, Althusser, Lacan ve Mouffe gibi) dilimize çevrilmiş olsalar da diğerleri (Bakhtin, Volosinov gibi) Türk okuru için daha yenidir. Yazdıkları dönem oldukça eski de olsa sözü edilen düşünürlerin İngilizce'ye çevrilmeleri de son 20 yıl içinde gerçekleşmiştir. Bu kişilerin kavramlarını medya çalışmalarına taşıyan Hall, Fiske, Morley, Fairclough, Kress gibi medya kuramcılarının yazdıkları kitaplar ve yaptıkları çalışmalar da henüz dilimize çevrilmemiştir. Bu açıdan giriştiğimiz özet bu eksikliği sınırlı da olsa giderecektir görüşündeyiz.

Bu bölümde farklı disiplinlerdeki gelişmeleri ve medya çalışmalarınca kullanılan yeni kavramları toparlama çabamız bundan sonra yer alan iki bölümde tartışacağımız sorunlarla yakından ilişkili olup, sıkça bu bölümdeki düşünürlerle göndermelerde bulunacağız. Bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde haberin söylemini ve alımlanma süreçlerini biraraya getiren kuramsal ve ampirik çalışmaların önceliklerine değinilecektir. Görüleceği gibi araştırmacılar sıkça dil, ideoloji, söylem ve özne kavramlarının bu farklı tanımlarına atıfta bulunmaktadır. Sözü edilen bu kavramlar, metin ve alımlama analizlerinin tek bir kuramsal perspektifte biraraya gelmesinde önemli tartışmaların odaklandıkları kavramlardır. Bu açıdan medya metinlerini üretim ve okunmalarından yalıtılmış olarak ele almak yerine bunları okunma ve üretilme süreçleri ile ilişkilendirmek araştırmacıları "doğru" çıkarsamalara yöneltecek bir kuramsal çerçeveyi gerektirmektedir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, bu çalışmada üretim pratiklerinden çok alımlama ve metin ilişkisi üzerinde durmayı seçtik. Her ne kadar metin asla üretim pratiklerinden ayrılmasa da bu seçimin nedeni alımlama konusunun medya çalışmalarında hala en çok geliştirilmeye gereksinim duyan bir sorun alanı olmasından kaynaklanmaktadır. Üretim ve metin analizleri üzerinde duran araştırmacıların yaklaşımları, örtük olarak alımlama konusunda önkabuller içermektedir. Amacımız metin ve alımlama ilişkisini bu açıdan sorgulamaya açmakur ve ayrıca, kültürel çalışmalar ağırlıklı yer tutsa da farklı kuramsal açılardan da sorgulanan alımlama konusunu ve bu konuya ilişkin olarak ortaya atılan kavramları "haber metinlerinin" yapılanma özellikleri açısından tekrar gözden geçirmektir.

Gerek medya metin analizlerinde, gerekse alımlama konusunda yapılan çalışmalarda son otuz yıl içinde nicel yöntem-bilimlerden nitel

yöntembilimlere doğru bir kayış gözlenmektedir. Kanımızca bu kayış ile birlikte gelişen bir başka oluşum, medya çalışmalarının sosyal bilimler ağırlıklı bir disiplinler arası anlayıştan insani bilimlere yönelik bir anlayışa doğru kayışını da beraberinde getirmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz ve çağdaş medya yaklaşımlarını etkileyen kuramların hemen hepsi dilbilimdeki gelişmeleri içlerine katan kuramsal bakış açılarıdır. Dilbilimindeki çağdaş gelişmeler ise artık dilbilimin sorunu-nu dilin gramer yapısını çözümlenmek olarak gören bir anlayıştan uzaklaşmayı ve siyaset bilimi, felsefe ve psikanalizdeki gelişmelere duyarlı bir çizgi izlemektedir.

Geniş bir bakış açısıyla tanımlanan "iletişim" kavramının "kitle iletişimi" kavramsallaştırmasının yerine geçtiği günümüzde, iletişim araçları üzerine yapılan çalışmaların iletişim, dil, özne, farklı kimliklerin üstbelirlenmesi konularını içlerine katacak bir yaklaşımı benimsemesi gereği açıktır. Bu açıdan medya çalışmalarına uzun süre damgasını vurmuş nicel yöntembilim anlayışının terkedilmesi ve insani bilimlerdeki gelişmelere daha yakın bir yol seçilmesi gerekmektedir. Bu öneriler kişisel görüşlerimiz olmayıp bu alanda çalışanların pek çoğunun ortaklaşa benimsedikleri bir görüştür.

Bu değişimle ilgili olarak medya ve gazetecilik eğitiminin de yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu gerek ülkemizdeki "İletişim Fakülteleri"nde izlenen eğitim programları ve orta öğretim kurumlarını medya eğitimine açma girişimlerinin sürdüğü günümüzde oldukça önemli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Çağdaş kuramsal gelişmeleri, mesleki bir eğitim içine yerleştirmek, eğitimin pedagojik açıdan sorgulanmasını gerektirir. Biz bu çalışmanın son bölümünde medya ve gazetecilik sorunlarına yönelik güncel gelişmeleri eğitim açısından tekrar ele alıp tartışacağız. Yukarıda sözünü ettiğimiz kuramların oluşturdukları birikimi gözardı eden bir eğitim anlayışının 'özgürleşimci' hedeflere mi yoksa 'piyasanın gereklerine' mi yönelik öğrenci yetiştirdiğini sorgulayacağız.

BÖLÜM II

HABERDE DİL VE SÖYLEM

HABER METİN ÇÖZÜMLEMELERİNDE NİCEL YÖNTEMBİLİMDEN NİTEL YÖNTEMBİLİMLERE GEÇİŞ

Bir önceki bölümde medya çalışmalarındaki temel kuramsal ve yöntembilimsel yönsemeye kısaca değindik. Bu gelişme içinde iki temel eğilimin göze çarpmakta olduğunu vurguladık. Bunlardan ilki nicel yöntembilimden nitel yöntembilimlere doğru yaşanan kayış, ikincisi ise sosyal bilimler ağırlıklı bir "kütle iletişimi" sorunsalından, insani bilimleri de içine katan disiplinler arası bir anlayışa, diğer bir deyişle daha geniş bir "iletişim" kavramına doğru yaşanan hareket. Shannon ve Weaver'ın ortaya attığı, kaynak/mesaj/alıcı'dan oluşan doğrusal iletişim modeli, yapısalcı Marksist kuramlar ve post yapısalcı dil tartışmaları ve daha sonra kültürel çalışmalar ve feminist çalışmalarla birlikte radikal bir sorgulamaya açılmıştır. Medya çalışmalarında 1970 sonrasında yaşanan değişimin Kuhnvari paradigmatik bir dönüşüm olmadığı yönündeki görüşlerimizi de belirttik. Sosyal bilimlerde, fizikte olduğu gibi paradigmatik radikal bir dönüşüm gerçekleşmesi çok zor bir durumdur, zira araştırmacıların bilgebilimsel konuları konusunda varolan tartışmaların nihai bir "doğruda" uzlaşması oldukça zordur. Fen bilimlerinde kabul edilen "nesnellik" anlayışını sosyal bilimler için düşünmek yanıltıcı olduğundan böylesi bir dönüşümü beklemek aynı biçimde yanıltıcıdır. Ayrıca fen bilimlerinde araştırmacıların konumu da yine bilgebilimsel açıdan tartışmaya açıktır ve sorgulanmaktadır.

Sosyal bilimciler "öznenin" toplumsal ve tarihsel koşullar içindeki konumunu sorgulayabilirler. Ancak kendileri de bu tarihsel koşullar içinde belirlenen özne konumları dışında varolanadıklarından dolayıdır ki, bu koşulların oluşturduğu farklı belirlenimlerin dışında soyut

bir "nesnellik" kurgusu nasıl toplumsal özne konumları için düşünülemezse, araştırmacının konumu için de aynı biçimde düşünülemez. Bu yaklaşım bizlere medya çalışmalarında farklı ülkelerde ortaya çıkan farklı eğilimleri daha iyi anlamamızın kapılarını açar. Otoriter bir rejim korkusunu (ve daha sonra bu rejimi) yaşayan, ve kendi kültürel kimliklerini tehdit altında gören entellektüel Alman Yahudileri'nin oluşturduğu Frankfurt Okulu'nun üyeleri, yetiştikleri ve kuramsal kimliklerinin geliştiği toplumsal ve tarihsel koşullardan etkilenecek ve bu koşullar içinde belirlenerek eleştirel geleneğin itici gücü olmuşlardır. Çoğulculuğun Avrupa'da yaşananlara benzer sürtüşmelerle karşılaşmadığı ABD toplumunda yaşayan sosyal bilimciler ise yine benzer şekilde kendi toplumlarının kendilerine sağladığı konumların "güvenliği" ile bu sisteme yönelik bir desteği kuramlarında yansıtmışlardır.

Fransa ise her zaman toplumsal çalkantıları ve radikal dönüşümleri yaşamış, toplumsal yapı burada yaşayan kişilere ve dolayısı ile akademik çevreye eleştirel toplumsal analizi olanaklı kılmıştır. Rousseau, Voltaire, Diderot gibi düşünürlerin itici bir güç oluşturup toplumsal yaşamı yönlendirdikleri Fransa'da, daha sonra Saussure, Lacan, Althusser, Foucault gibi kuramcılarının yetişmesine şaşmamak gerekir.

Yeni sağ, muhafazakar İngiliz düşüncesinin kültürel dayanaklarını sarımsı ve Burke'den bu yana süregelen muhafazakar düşüncüyü neredeyse altüst etmiştir. Aristokrasi üzerine kurulu muhafazakar elitizm, yeni sağ ile birlikte popülist bir ideolojiye oturmuş, "biz aristokratların" yerini "biz İngilizler" almıştır. Bu değişim ve dönüşümü yaşayan İngiliz entellektüellerinin, değerlerdeki bu yer değiştirmeye duyarlı olması sonucudur ki, yeni sağ, ABD'de sorgulanmasından çok daha fazla İngiltere'de sorgulanmış, ve bu ideolojinin toplumsal rızaya dönüşmesinde medyanın oynadığı rol yine bu ülkede eleştirel haber analizlerinin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir.

Yine eleştirel dilbilimsel bakış açısını medya ve haber çalışmalarına taşıyan van Dijk, iktidar/güç sahibi kurum ve kuruluşların söylemlerinin haber metinlerinde nasıl üretildiği sorununa eğilirken, yaşadığı toplumdaki azınlıkların olumsuz koşullarına duyarlı davranmış ve en önemli çalışmalarını farklı ırklardan olan grupların haberde eşit biçimde temsil edilmemeleri sorununu sergilemek üzere yapmıştır. Yazarın azınlıklara ve ezilen etnik gruplara yönelik bu tavrını, editörü olduğu 'Discourse and Society' dergisine Bosna sorunu üzerine yazdığı yazıda, basını ve üniversiteyi bu soruna ilgisiz kalmakla suçlarken takındığı duyarlı eleştirel bakış açısında da görmek mümkündür.

Refah devleti ve yeni sağ sonrası yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm, tüm dünya ülkelerinde akademik çevreleri farklı biçimlerde de

olsa etkilemiştir. Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte oluşan gelişmeleri de gözönüne aldığımızda pek çok sosyal bilimcinin yaşadıkları şaşkınlık ve hayal kırıklığını, bunun sonucu olarak şimdi de "kapitalizm kazandı" tarzı bir anlayışla, özgürleşimci düşüncelerden vazgeçip, herhangi bir toplumsal proje peşinde koşmanın bilimsel bir miyopluk olduğu yönünde düşünmeye başladıklarını gözlemek mümkündür. Biz bu bölümde medya ve haber metinlerini ele alırken, bu tarz bir "her düşünce geçerlidir" (anything goes) tarzı post modern anlayıştan uzak durup, yaşadığımız dünya ve toplumun sorunlarına duyarlı bir anlayış benimseyerek yaklaşımımızı belirledik. Gerek kültürel gerek post yapısalcı kuramları, böyle bir özgürleşimci anlayış açısından değerlendirdik. Sözünü ettiğimiz global dönüşümlerin yaşandığı dünyamızda, tüm bu değişimi ve dönüşüm eğilimlerine duyarlı bir bakış açısı, "Medya ve haber analizlerine yönelik kuramsal ve yöntembilimsel gelişmelerle birlikte hangi öncelikleri getirmektedir?" sorusu üzerine odaklandık.

Bu noktada temelde vurgulamamız gereken sorun, medya ve haber analizlerinde, toplumsal güç/iktidar ilişkilerinin kurulma sürecinde medya ve haberlerin oynadığı role ilişkin eleştirel bir yaklaşımın seçilmesi gerektiğidir. Bu da toplumsal güç/iktidarın üretimine ilişkin sorgulamacı bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir. Haber medyası, daha önce belirttiğimiz gibi toplumsal olayları bizlere yansıtan araçlar olmayıp, toplumsal güç/iktidarın kurulduğu, inşa edildiği araçlardır. Günlük pratikler, zamansal ve mekansal sınırlamalara karşı haber üretimi, profesyonel ideolojinin sınırlarını çizdiği "gerçeklik" sorunsalı içinde kalmakta, ve kapitalist ekonomi içinde kar eden kuruluşlar olarak haber medyası, toplumda dördüncü güç olmak yerine, varolan güç/iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde güç/iktidar sahibi kişi ve kurumlara bağımlı bir konumda kalmaktadır.

Birinci bölümde belirttiğimiz gibi haber medyasına yönelik yöntembilimsel gelişmeler Avrupa'da ortaya çıkmış ve 1970 sonrasında yapılan haber çalışmalarını etkilemiştir. ABD'de ise medya metinleri içerik çözümlemesi tekniği kullanılarak ele alınmış ve bu teknik öncelikle haber metin analizleri ile gelişmiştir. Bu bölümde içerik çözümlemesinin temel kurallarını ve bu kuralların kuramsal ve yöntembilimsel zayıf yönlerini ele alıp örnekler üzerinde tartışacağız.

Metin analizleri Avrupa ülkelerinde edebi metinler üzerine yapılan çalışmalarla gelişmiştir (Garnham, 1983; Hardt, 1989; Eagleton, 1990). Daha sonra yapısalcı gelenek içinde metinler ortak yapısal özelliklerini ortaya çıkarmak amacı ile incelenmiştir. Kültürel çalışmalar ve postyapısalcılık içinde ise metinleri, ortak yapısal özelliklerini bul-

maktan çok metnin yapılaşma sürecini ortaya çıkarmak amacı ile ele alıp incelemenin üzerinde durulmuştur. Metinlerin ortak özelliklerinden çok her birini diğerlerinden ayıran farklılıklar, bunların oluştuğu bağlam, ve metinlerarasılık üzerinde durulmuştur.

Medya metin analizlerinde nitel yöntembilimlere geçişin önemini vurgulayan Jensen (1991b), içerik çözümlemesinde söylem analizine, nicel yöntembilimden nitel yöntembilimlere geçişte etkili olan gelişmeleri şöyle sıralamakta: 1. Ampirik tekniklerin zayıf yönlerinin sorgulanmaya başlanması; 2. İnsani bilimler, antropoloji ve kültürel çalışmalardaki gelişmeler; 3. Kitle iletişimin söylemsel bir olgu olarak kavranması; 4. Post endüstriyel, post modern ve bilgi toplumu kavramsallaştırmalarının tartışmalarda etkin rolü; 5. 20. yüzyılda yaşanan dilbilimsel dönüşüm. Jensen'in önermelerine rağmen, nicel çözümleme tekniklerinin büsbütün terkedildiklerini iddia etmek yanlıtıcı olur kanısındayız.

Jensen'e göre nicel analiz tekniklerini nitel analizlerden ayıran temel özellikler ise birincisinin tekrar üzerinde durması, metne dışardan bakması, ürün üzerinde durması, metni bağlamından yalıtarak ele alması, ölçümlere dayanması iken, diğerinin, bağlam üzerinde durması, metni içsel bir bakışla ele alıp yorumlaması, iletişim sürecini kompartmanlaştırmadan ele alması, oluşum ve anlam üzerinde durmasıdır. Yazara göre bir analizin nitel mi nicel mi olduğuna karar vermeden önce nasıl ele alınıp çerçevelendirildiğine bakmak gerekir.

Gerek sosyal bilimler gerekse insani bilimlerin iletişim sürecini tanımlarken üzerinde durdukları üç unsur: mesaj, kodlayıcılar (communicators) ve toplumsal yapıdır, diğer bir deyişle, (insani bilimlerin terminolojisine göre;) söylem, öznellik ve bağlam...Bu gün söylem kavramı tüm dilsel kullanımları kapsayacak biçimde kullanılmaktadır (Jensen, 1991b; van Dijk, 1994).

Yukarıda medya araştırmalarında nitel yöntembilimlere kayışta insani bilimler ve özellikle dilbilim ile yakınlaşmanın etkili olduğunu söyledik. Medya metin analizlerinde içerik çözümlemesinden söylem çözümlemesine yönelik bir eğilim için bu yakınlaşma açıklayıcı olsa da, haber üretimi üzerine yapılan ilk çalışmalarda katımlı gözleme dayanan çalışmalar, diğer bir deyişle nitel araştırmalar 1930 öncesine kadar uzanmaktadır (Janowski ve Wester, 1991). Ancak 1930 sonrasında ABD'de alana egemen olması ile sonuçlanmıştır. Daha sonra haber üretim süreci üzerine yapılan nitel analizlerin öncülüğünü Gans'ın (1979) kapsamlı çalışması yapmıştır ki bunun için de 1970'lerin sonunu beklemek gerekmiştir. Alımlama analizlerinin gelişmesinde de benzer

bir eğilimi gözlemek mümkündür.

Aşağıda haber metinleri üzerine yapılan çözümleme örneklerini kuramsal ve yöntembilimsel açıdan tartışacağız. Öncelikle içerik çözümlemesi tekniği ele alınacaktır. Berelson tarafından ortaya atılıp daha sonra Holsti, Krippendorff tarafından geliştirilen bu teknik pek çok haber çalışmasına yol gösterici olmuştur. Daha sonra haberin dili ve söylemini dilbilimdeki çağdaş gelişmelerin ışığı altında ele alıp farklı yaklaşım ve araştırma örneklerini değerlendireceğiz.

ARAÇCI DİL ANLAYIŞI İÇİNDE YANSIMASINI BULAN "BİLİMSELÇİLİK";

Kodlayıcı/mesaj/kodaçımlayıcı doğrusal modeline göre medya mesajlarının içerikleri daha çok ya kodlayıcı ya da kodaçımlayıcılar için çıkarımlarda bulunmak amacı ile çözümlenmiştir. İçerik çözümlemesi ile uğraşan araştırmacıların varsayımları, ya medya metinlerinin alınma ya da üretilme süreçlerine ilişkin kuramsal önkabuller üzerine kuruludur. Örneğin şiddet içeren medya programlarının küçük yaş grubundaki izleyicilerde şiddet davranışını arttıracığına yönelik bir önkabul, beraberinde, medya metinlerinde yer alan şiddetli açığa çıkarıp gözler önüne sermeyi getirmiştir. Diğer yandan, haber metinleri içinde siyasal yanlılığı sorgılemeye yönelik çalışmalar, ya bu metinleri hazırlayan gazetecilere, ya da medya örgütlerinin yayın politikalarına ilişkin çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır.

Mc. Quail (1983) içerik çözümlemesi tekniğinin temel özelliklerini şöyle sıralamakta: 1. İçerik çözümlemelerinin bilimsel bir geçerlilik iddiası vardır. 2. İçerik çözümlemesinde özellikle üzerinde durulan yinelenen özelliklerdir. Özgünlükler ve biricik özellikler genellikle gözardı edilir. 3. İçerik çözümlemelerinde değer yargılarından ve sınıfsal değerlendirmelerden kaçınılmaya çalışılır. 4. İçerik için söylenenler işlevsellik ön planda tutularak söylenen şeylerdir. Yani çözümleme sonunda ortaya çıkarılan özellikler biryandan kodlama sürecinin bir uzantısı, diğer yandan da alımlama sürecinin bir belirleyicisi olarak görülür.

Geleneksel içerik çözümlemesi çalışmalarının bilimsellik iddiası daha öncede değindiğimiz gibi dil sorununun anadamar iletişim araştırmaları içinde örtük tanımı ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Dil anlamların şeffaf bir taşıyıcısı olarak görülür. Medya metinleride belli sözcüklerin, belli temaların, belli sıfatların yer alıp almaması, eğer yer alıyorsa sıklıkları nicel verileri oluşturur. Mc Quail'in de belirttiği gibi, içerik çözümlemesi bu anlayış ile formüleleştirildiğinde sormacalara benzer

özellikler taşır. Bu benzeşmeyi daha iyi görmek amacı ile içerik çözümlemelerinin temel özelliklerine değinmenin yararlı olacağı kamı-sındayız.

İçerik çözümlemesi öncelikle araştırmacının temel varsayımı çerçevesinde oluşturulan bir kategorileştirme işlemidir. Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta, bu kategorilerin varsayımlar, ve araştırmacının kuramsal ve ampirik birikimleri doğrultusunda önceden oluşturulmasıdır. Kısa süren bir ön araştırma sonrasında araştırmacı, çalışmada kullanmayı tasarladığı analiz birimlerini seçer ve kategorilerini oluşturur. Analiz birimlerinin seçimi ve kategorilerin oluşması birlikte gelişmesi gereken bir süreçtir. Örneğin yazılı basında hangi konuların haber olduğuna ilişkin bir çalışma yapılyorsa bu çalışmada kullanılacak kategoriler, iç politika haberleri, dış politika haberleri, ekonomi haberleri, polis adliye haberleri, sanat ve kültür haberleri, sağlık haberleri, doğal afetler, kaza haberleri, magazin haberler ve spor haberleri olabilir (İnal, 1992).

Holsti, kategorileri, içlerine içerik birimlerin yerleştirileceği küçük güvercin yuvaları olarak tanımlar. Araştırmacılar kategorilerini oluştururken şu beş temel ilkeye sıkı sıkıya uymalıdır (Hosti 1969). Bunlardan ilki, kategorilerin kesişmemesi (exclusiveness) ilkesidir. İlke şuna işaret eder; sınıflanacak içerik birimleri (sözcük, cümlecik, cümle, tema vb.) araştırma sorusu çerçevesinde hazırlanmış kategorilerden ancak birine girmelidir. Bir birimin, birden çok kategoriye aynı anda sınıflandırılabilir olması araştırma sonuçlarını bozar. İkinci ilke ise kategorilerin konuya ilişkin incelenen tüm materyali, diğer bir deyişle seçilen tüm içerik birimlerini kapsaması gereğine işaret eder (exhaustiveness). İncelenecek konuya ilişkin olarak sınıflanacak olan birimler birden çok kategoriye girmemelidir, ama mutlaka bir kategoriye sınıflanmalıdır. Birimlerin %40'ının sınıflanamaması koşulunda bir çalışma amacına ulaşmamış sayılır, çünkü kategorilerin düzenlenmesinde ciddi bir yanlışlık olduğu açıkça ortadadır.

Örnekleyecek olursak birinci ilke şunu vurgular: Sınıflandırılacak bir haber, araştırma sorusu doğrultusunda hazırlanan kategorilerden ancak birine ve yalnız birine girebilmelidir. Kodlayıcılar bu konuda hiçbir kuşku taşımaksızın uygun kategoriye seçip kodlamayı yapabilmelidirler. Aynı haber, hem bir iç politika haberi hem de bir polis adliye haberi gibi görüldüğü anda, sınıflama işlemi tehlikeye girer. Araştırmacıların kurdukları kategorileri detaylı bir biçimde tanımlamaları ve kodlayıcılara bu tanımlamayı net biçimde aktarmaları, kodlama sırasında ortaya çıkabilecek bu gibi sorunların üstesinden gelmenin en genel geçer yoludur.

Haber değerlerine ilişkin bir içerik çözümlemesi yaptığımızı varsayalım. Araştırma evrenimiz ise televizyon haber bültenleri olsun. Bu bültenlerde yer alan haberler ise doğal olarak araştırma birimlerimizi oluşturacaklardır. Kategorilerimizi de Galtung ve Rouge'un (1988) sınıflamasından yararlanarak şöyle kurduğumuzu varsayalım: Olayın ritmi, şiddeti, yakınlığı, beklenmedikliği, beklenilirliği, olumsuzluğu, elit kişilere yer verme, elit ülkelere yer verme ve kişiselleştirme. Bültenimizde yer alan ilk haber bir lise cinayeti, ikinci haber ise, ünlü bir yıldızın ağır yaralanması ile sonlanan bir trafik kazası olsun. Her iki haberin de sınıflanması sırasında kodlayıcılar bir müşkülle karşılaşacaklardır kuşkusuz. Lise cinayeti olumsuzluk nedeni ile haber değeri kazanmış olarak kodlanabilir. Diğer yandan beklenmediklik nedeni ile haber olduğu kadar, lise cinayetlerinin artan haber değerleri bu gibi olayları bir yandan da beklenilir kılmıştır. Ayrıca yakınlık olgusu ve olayın şiddeti yine haber değerlerini oluşturmaktadır. Bu durumda aynı haber birden çok kategoriye girip, sağlıklı bir sınıflama işlemi engellemektedir. Diğer bir deyişle kategoriler kesişmekte ve sınıflama işlemini olanaksız hale getirmektedir.

Trafik kazası haberinde de, benzer bir sınıflama güçlüğü kodlayıcıları beklemektedir. Bu haber olayın olumsuzluğundan haber değeri kazanmış olabileceği gibi, seçkin bir kişiyle ilgili olmasından dolayı da haber değeri kazanmış olabilir. Dolayısı ile aynı haber birden çok kategoriye girmekte ve kategorilerin kesişmesi olgusu, bu haberde de karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi durumlar içerik çözümlemesinde seçilen analitik kategorileri bozmaktadır. Araştırmacı ya yöntemini değiştirecek ya da bu kategorilerden vazgeçecek ve yenilerini geliştirip, sınıflama işlemini yeniden deneyecektir.

Holsti'nin öne sürdüğü üçüncü ilke ise kategorilerin birbirinden bağımsız olmasıdır. Bu ilke de şuna işaret eder; herhangi bir birimin bir kategoriye sınıflanması diğer birimlerin sınıflanma işlemini etkilememelidir. Dördüncü ilkede ise belirtilen tüm kategorilerin tek bir sınıflandırma prensibine dayanılarak kurulması gerektiği vurgulanmaktadır. Son ve en önemli ilke ise, kategorilerin araştırmanın amacını yansıtması ilkesidir.

İçerik çözümlemelerinde sınıflama işleminin tutarlılığının sağlanmasının en kısa yolu, kodlayıcılar arasında güvenilirlik testlerinin uygulanmasıdır. Bu testler araştırma için geliştirilen kategorilerin işe yarayıp yaramadığının ölçülmesinin en temel yoludur. Yukarıda sözünü ettiğimiz örneklerde araştırmaya katılan üç hakemin her biri, farklı önceliklere göre karar verebilir. Lise cinayeti haberini birinci hakem "olumsuzluk" haber değerine göre sınıflarken, ikinci hakem beklenme-

diklik, üçüncü hakem ise olayın yakınlığı haber değerini öne çıkararak kodlayabilir. Böyle bir araştırmada sınıflanan 100 üzerinde haberin 1/3'ünde, hatta 1/5'inde benzer bir sorunla karşılaşıldığında kodlayıcıların kararları arasında yapılacak güvenilirlik testleri bu araştırmanın sonuçlarının tutarlı olmadığına ilişkin bir bilgi verecektir.

Geçerlilik (validity) ve güvenilirlik (reliability) görgücü gelenek içinde, yalnız içerik çözümlemelerinin değil aynı zamanda sormacaların, anketlerin de sadık olması gereken iki ilkedir. Geçerlilik kullandığımız aracın ölçmek istediğimiz şeyi ölçüp ölçmediğine ilişkin bir soruna işaret eder. Elinizdeki araç bir metrelik bir cetvelse ama hatalı üretimeinden dolayı 98 cm uzunlukta ise, bu araç geçerli değildir. Güvenilirlik ise daha farklı bir soruna işaret eder. Her kim bu aracı kullanıyorsa aynı sonucu almalıdır. İçerik çözümlemelerinde birden çok ve en az üç hakem kullanılması koşulu (Holsti, 1969) güvenilir sonuçlar elde etmenin başlıca yoludur. Araştırmaya katılan tüm kodlayıcılar araştırma birimlerini tutarlı biçimde aynı kategorilere sınıflamalıdır. Hakemler arasında oluşabilecek tutarsızlıklar araştırmanın güvenilirliğini zedeler.

Pozitivist yöntembilimin araştırmacının konumuna ilişkin önkabullerininin bir yansımasını içerik çözümlemesi araştırmaları için de düşünmek mümkün. Yukarıda sözü edilen ilk iki ilke de - 1. kategorilerin kesişmemesi ve tüm sınıflanacak birimleri içine alması; 2. geçerlilik ve güvenilirlik sorunu- nesnel bilgiye ve gerçeğe ulaşabilmenin bir yolu olarak görülmektedir. İyi geliştirilmiş bir araştırma yöntemi aracılığı ile tüm kodlayıcılar aynı sonuca ulaşacaklardır. Örtük önkabul ise şudur, mesajın yalnız bir anlamı, bir okunma biçimi vardır ve tüm kodlayıcılar belli ilkelere uydukları takdirde bu anlamı ortaya çıkarabilirler.

Berelson'un (1954), içerik çözümlemesini "İletişimin açık (manifest) içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel tanımlanmasına yönelik bir araştırma tekniğidir." şeklindeki tanımı yukarıda sözünü ettiğimiz tüm sorunlu yönlerin bir özet cümlesi gibidir. Burada özellikle üzerinde durmak istediğimiz konu, görünen, açık içerik üzerine yapılan vurgudur. Bu vurgu, dili bir anlamlandırma süreci olarak kavramsallaştırmak yerine, sözcükleri anlamların şeffaf birer taşıyıcısı olarak ele alan bir bakış açısı ile biçimlenmiştir. En ilkel kullanım biçimi ile sözcüklerin sayılması, sıklıkların kodlanması biçiminde anlaşılan bir içerik çözümlemesi, ardında pek çok kuramsal ve yöntembilimsel sorun taşımaktadır.

Örneğin gazetelerin köşe yazıları üzerinde bir araştırma yaptığımızı varsayalım ve bu araştırmada temel sorunumuz köşe yazarlarının de-

mokratik değerleri ne oranda benimsedikleri olsun. Araştırmamızda demokrasi, çoğulculuk, liberal haklar ve kişi özgürlükleri, katılım vb. kavramları sınıflandırma birimimiz olarak seçmiş olalım. Bu sözcüklerin metinler içinde kaç kez kullanıldığının sayılıp dökülmesine yönelik bir içerik çözümlemesi çalışması, bize acaba bu yazarların demokratik katılımcı değerleri düşüncelerinde ne oranda taşıdıklarını verebilecek midir?

Bu tür basit fakat yine nicel ve yine de "sistematik" ve "nesnel" olma iddiasını taşıyan içerik çözümlemeleri vardır. Bu gün bu tarz çalışmalar artık büyük ölçüde terkedilmiş de olsalar, benzer bir bakış açısı pek çok nicel içerik çözümlemesi çalışmasının hala temel sorunudur. "Demokrasi" sözcüğünün hangi bağlam ve kapsamda kullanıldığına bakmaksızın sözcüğün metin içinde geçiyor olmasını veri alan bu tarz bir bakış açısı, dildeki göstergeleri bir sorun olarak gören ve anlamlandırma süreci üzerinde duran bir bakış açısının tamamen tersidir. Sözcüklerin ardında uzlaşımsal anlamların olduğu varsayımı üzerine kuruludur ve sözcükleri bu anlamların yapıcısı olarak değil de taşıyıcısı olarak görür. Kristeva'nın (1989a) işaret ettiği araççı dil anlayışına dayalı bir bakış açısidir ve dili anlamları iletilme aracı olarak anlar. Oysa dili bir anlamlandırma süreci olarak kavradığımızda, bu araççı bakış açısı, yerini her dil kullanımının özgünlüklerine bırakır ve medya içeriklerinin okunmasını da anlamlandırma sürecinin ayrılmaz bir parçası haline getirir.

İçerik çözümlemesinin bu tür basit kullanımlarının beraberinde getirdiği sorunların üstesinden gelmek amacı ile kategorilerin önemi üzerinde durulmuş ve yukarıda sözünü ettiğimiz ilkeler, içerik çözümlemesinin "bilimselcilik" iddiasını sağlamlaştırmak amacı ile sıkça vurgulanmıştır. Mc Quail kategorilerin hazırlanma sürecinde araştırmacının öznelliği sorunu üzerinde durarak şunları belirtiyor:

"Uygulamadan önce bir kategori sistemini oluşturmanın riski, araştırmacının içeriklere bakmaksızın kendi anlam sistemini empoze etmesidir. Bunlardan kaçınılmaya çalışıldığı durumlarda bile, böylesi bir kategori sistemi oldukça seçici ve çarpıticıdır. İçerik çözümlemelerinin sorunu, anlamı orijinal kaynak metinden farklı olma riski taşıyan ve hatta bütünüyle farklı olan bir yeni metnin ortaya çıkmasıdır." (McQuail, 1983; 129)

İçerik çözümlemesi çalışmalarında, sınıflandırılan birimlerin (sözcük, cümlecik, cümle, paragraf vb.) bağlamlarından (context) soyutlanarak ele alınmasının beraberinde getirdiği sorunlardan kısmen de olsa

kurtulmak amacı ile önerilen yol, bu araştırmalarda sınıflandırılan birimin yanı sıra bir de bu birimlerin anlamlı olduğu bağlama ilişkin bir birimin de seçilmesidir (Holsti, 1969: 198). Örneğin sözcüklerin sınıflandırıldığı bir araştırmada bağlam birimi cümle veya paragraf olabilir, yine cümlelerin sınıflandırıldığı bir çalışmada, paragraf veya metnin bütünü bağlam birimi (contextual unit) olacaktır. Temaların sınıflandırıldığı bir araştırmada ise metnin bütününe bağlam birimi olması kaçınılmazdır.

Bağlam birimi üzerinde yapılan bu vurgu, nicel içerik çözümlemelerinden nitel çözümlemeye geçişin bir göstergesi olmuştur. Bu birimin geniş tutulması; metnin bütünlüğünün gözardı edilmemesi gerektiğine ilişkin bir vurgudur ve daha çok yoruma yönelik bir okumayı da beraberinde getirmektedir. Sözcüklerin, cümleciklerin (bildirim/statement) ve cümlelerin yalıtılmış birimler olmayıp ancak metnin bütünü içinde anlamlı olduklarına ilişkin bir kabuğu içerir. Metnin ana teması ile mikro birimlerin karşılıklı bir ilişki içinde oldukları ve birbirlerinden yalıtılamayacaklarına ilişkin hassas bir okuma sürecinin gereğine işaret eder. Nitel içerik çözümlemelerinde nicel araştırmaların üzerinde durduğu aşırı sistematik olma, sayılara dökme, istatistik kullanma gibi olmazsa olmaz görülen teknik özellikler hemen hemen terk edilmiştir.

İçerik çözümlemeleri 1940 ve 50'ler boyunca "kitle iletişim araçlarının mesajları" üzerine yapılan çalışmaları çokça etkilemiş ve 1960'lardan sonra pozitivist yöntem bilim anlayışının sadık savunucularının dışında eleştirel iletişim kuramcıları tarafından da, farklı bir yöntem olmayaşını nedeni ile kullanılmış ve bu dönemde nitel analizlere doğru bir kayış gözlenmiştir. Halloran, Elliot ve Murdock'un (1970) çalışmalarını, Halloran'ın (1974) araştırmasını ve Graber'ın (1971; 1976) çalışmalarını, haber metinleri üzerine nitel içerik çözümlemeleri örnekleri olarak verebiliriz.

Journalism Quarterly dergisinin 1960 sonrasında yayınlanan sayıları içerik çözümlemesinin nicel ve nitel kullanımını uzlaştırmaya çalışan araştırmalarla doludur. Bu çalışmalarda birden çok sınıflandırma işlemi birarada kullanılmış ve birden çok birim sınıflandırılmak üzere seçilmiştir. Bu yola gidilmesinin en temel nedenlerinden biri, farklı kategorileştirme ve sınıflama işlemleri ile birbirlerinin eksiklerini giderek daha sağlıklı bulgulara ulaşma endişesidir. Zaman zaman nicel ve nitel kategorilerin birarada kullanıldığını da görmekteyiz.

Aşağıdaki örnekler okuyucuya içerik çözümlemesi çalışmalarında kullanılan kategoriler ve sınıflanan birimler hakkında bir fikir verecektir. Bu çalışmalar gazete ve dergiler üzerinde yapılmış ve haber metinleri ile köşe yazıları incelenmiştir. Çalışmaların temelde odak-

landıkları sorun, yazılı basında siyasal yanlılığı sergilemektir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu çalışmalarda siyasal yanlılık partilere eşit oranda yer vermeme, belli partileri olumlu cümlecikler ile ele alırken diğerlerini olumsuzlama biçiminde anlaşılmıştır. Duyarlı olunması gereken konu ise bu çalışmaların büyük kısmının İngiltere ve ABD'de gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu ülkelerde seçime giren parti sayısı çok az olduğundan ve temelde iki veya üç büyük parti arasında yüzer gezer oylar yön değiştirdiklerinden, bu partilere ilişkin haberleri araştırmak, İtalya, Fransa, Türkiye gibi parti sayısının çok olduğu ülkelere çok farklı bir durum sergilemektedir. Diğer bir deyişle araştırmalar, yapıldıkları siyasal kültürün izlerini taşımaktadır.

Stempell (1961), "The prestige press covers the 1960 presidential campaign" (Ciddi basın 1960 başkanlık seçimlerini nasıl sundu) adlı çalışmada gazetelerin destekledikleri adaylara daha fazla yer verdikleri düşüncesinden yola çıkarak betimleyici bir içerik çözümlemesi yapmıştır. Çalışmada 15 farklı gazete incelenmiş ve iki içerik çözümlemesi ölçüm tekniği birarada kullanılmıştır. İlk olarak haberlerin kolon uzunlukları ölçülmüş, ikinci olarak başlıkların sınıflandırılmasına gidilmiştir. Başlıklar sınıflanırken beş kategori kullanılmıştır. Bunlar: Geniş başlık (streamer), çoklu başlık (spread head), iki kolonluk başlık, büyük tek kolon başlık ve küçük tek kolon başlıktır. Ayrıca her cümlecik adaylara yönelik olumlu, olumsuz ve yansız (neutral) oluşlarına göre de kodlanmıştır. Amaç, gazetelerin adaylara yönelik tavrını sayısal olarak saptamaktır. Araştırmanın sonucuna göre Nixon'u destekleyen iki gazetenin Kennedy'ye daha fazla yer verdiği ortaya çıkmıştır.

Hart (1965), 4 İngiliz ve 4 ABD gazetesi seçim kampanyası sırasında 4 haftalık bir süreyle incelemiştir. Kullanılan kategoriler Stempell ile aynıdır. Her üç günde bir yayınlanan gazeteler seçilerek yapay bir hafta (constructed week) örneklem yolu ile inşa edilmiştir. Her iki ülkede de kaybeden partiye basında daha çok yer verildiği bulunmuştur.

Merrill (1965), Time dergisinin üç ABD başkanını (Truman, Eisenhower ve Kennedy) nasıl stereotipleştirerek sunduğunu incelemiştir. Başkanlık dönemleri sırasında yayınlanan dergilerden tesadüfi örneklem yöntemine dayanarak onar nüsha seçilmiş ve toplam otuz dergi incelenmiştir. Yanlılık temel 6 ana kategoride ele alınmıştır. Bunlar: 1. Atıflarda yanlılık, 2. Sıfatlarda yanlılık, 3. Adverblerde yanlılık, 4. Bağlama ilişkin yanlılık, 5. Açık ifade biçimleri, 6. Fotoğraflarda yanlılıktır. Ayrıca yanlılık olumlu-olumsuz şeklinde, cümlecikler üzerinde yapılan bir ikinci sınıflama ile de kodlanmıştır.

Budd (1964), "US news in the press down under" (Avusturalya ve Yeni Zellanda basınında ABD haberleri) adlı çalışmasında Hart'ın yapay haftasına benzer biçimde yapay bir ay oluşturmuştur. 3 aylık bir dönemden seçtiği 24 günü incelemiş ve 8 gazetenin sayılarından Pazar hariç haftanın diğer günleri için 4'er örnek seçmiştir. ABD'ye ilişkin olarak yayınlanan haberlerin sıklığı, uzunluğu, başlık büyüklüğü, yeraldığı sayfa ölçülmüş ve basının betimsel bir profiline ulaşılmıştır.

Belkaoui (1978), ABD basınından aldığı iki kesit zaman süresinde (1966, 1974) Arap'ların ve İsraili'lerin imajını incelemiştir. Çalışmanın temel amacı Arap'ların imajının oluşmasında olumlu yöne doğru bir değişim olduğu ve İsraili'lerin imajında ise tam ters yönde bir değişimin olduğunu sergilemektir. Belkaoui, ciddi basını yüksek eğitim ve gelir düzeyinde okuyucuları olan gazeteler olarak tanımlamakta ve ciddi basın ile popüler basının karşılaştırmasını amaçlamaktadır. İmajı oluşturan göstergeler olarak yüklem ve tümleçte atıfların oluşmasına ve değeryargısı taşıyan sıfat ve tamlamalara bakılmıştır. Bu çalışmada da olumlu, yansız ve olumsuz kategorileri tüm sınıflanan birimler için kullanılmıştır. Belkaoui atıf yolu ile imaj oluşturma dolaylı bir yol olduğunu vurgulamaktadır, oysa sıfatlar yayın organının görüşlerini doğrudan aktarma biçimidir.

Sinclair (1982), 1979 seçimleri öncesinde İngiliz basınının bu seçimleri "liderler yarışı" olarak ele alması sorunu üzerinde durmuş ve bu incelemede temel iki varsayım geliştirerek içerik çözümlemesini yapmıştır: 1. Gerek muhafazakar gazeteler gerekse diğerleri liderlik sorununu benzer biçimde ele alıp işlemişlerdir; 2. Tüm gazeteler destekledikleri partilerin olumlu özelliklerini vurgulamaktan çok rakiplerin olumsuz özellikleri üzerinde durmuşlardır. İşçi Partisi'ni destekleyen iki gazete ile Muhafazakar Parti'yi destekleyen iki gazete seçim döneminde incelenmiştir. Araştırmacı köşe yazılarını içerik çözümlemesi tekniği ile incelemiş ve sınıflandırma birimi olarak cümlecikleri (statement) seçmiştir. Bu çalışmada Sinclair cümlecigi, "bir özne ve bütünsel bir düşünce taşıyan cümle yada cümlenin bir bölümü" olarak tanımlamıştır. Kullanılan kategoriler ise; 1. Parti liderleri, 2. Üst düzey liderlerin politikaları, 3. Diğer parti personeli, 4. Diğer personelin politikaları, 5. Parti politikaları ve 6. Parti'dir. Kategorilerde sıralanan konulara ilişkin cümlecikler bu kategorilere sınıflanmıştır. Ayrıca her cümlecik olumlu, yansız ve olumsuz oluşuna göre de sınıflanmıştır.

Graber (1976), 1968 ve 1972 yıllarında yapılan seçimlerin son 30 gününü 20 farklı gazete seçerek incelemiştir. Adayların hangi özelliklerinin gazetelerde yer aldığını ortaya çıkarmaya yönelik olarak altı temel kategori geliştirmiştir: 1. Kişisel özellikler (personality traits.), 2.

Stil özellikleri (style characteristics), 3. Yönetmel kapasiteleri (executive ve capacities), 4. İşe yönelik özellikler (Job related characteristics), 5. Genel siyasi felsefe (General philosophical orientations) ve 6. Adayın olması gereken örgüt ve yönetime ilişkin görüşleri (Views on proper organisation and government).

Yukarıdaki içerik çözümlemelerinin hepsi ya gazete haberleri ya da köşe yazıları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Haber medyası ve özellikle yazılı basın haberleri içerik çözümlemesi çalışmalarının çokça odaklandıkları bir araştırma sorunu olmuştur. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi araştırmacıların üzerinde durdukları temel sorun ya siyasal yanlışlığı haber ve köşe yazılarında sergilemek ya da basının ne yolla imaj ve stereotipleri oluşturduğunu göstermektir. Nicel çözümlemelerin (kelime sıklığı sayma, kolon ölçme gibi) yöntembilimsel açıdan yetersizliği pek çok araştırmacıyı da rahatsız etmiş olacak ki yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi bu sınırlılıkları giderme çabası ile cümleciklerin yönünün analizine başvurmak, genel kabul gören bir çıkış yolu olmuştur.

İçerik çözümlemesi ile uğraşanlar (Holsti, 1969), Berelson tarafından ortaya atılan bu tekniği daha güvenilir kılmak için çabası ile çağın gelişen teknolojilerini de verilerin değerlendirilmesinde kullanmak amacıyla araştırmaya sonuçlarının dökümü ve değerlendirilmesi işlemleri üzerinde dımuşturlardır. Bu gün içerik çözümlemesi sonuçları, diğer anket ve soru kağıtları gibi tekniklerle toplanan verilerin değerlendirildiği paket programları kullanarak kolayca tablolara dökülmekte ve istatistiksel anlamlılık sınamaları yapılmaktadır. Bu tekniğin temelinde yatan yöntembilimsel sorunlar ise bu gelişmelerden bağımsız varlıklarını sürdürmektedir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi içerik çözümlemesi, dilin, anlamların şeffaf bir taşıyıcısı olarak görülmesi anlayışı üzerine kurulmuştur ve bu açıdan yapısal ve post yapısal işaret sorununu tartışma dışı bırakmaktadır. Berelson, içerik çözümlemesinde, "yan anlamlı gösterenlerden" çok "düz anlamlı gösterenlerin" üzerinde durulduğuna işaret eder ve bunun nedenini ise düzanamlı gösterenlerin söylemin ortak evrenine ait oluşu ile açıklar (Sumner, 1979). Burada özellikle üzerinde durulması gereken nokta düz anlam ve yan anlam arasında yapılan bu özgün ayrımdır. Bu ayrım aynı gösteren içinde oluşan ve Barthes'in (1990) "Çağdaş Söylenler"de dikkat çektiği yananam sorunundan oldukça farklı bir tanımdır. Barthes tarafından yananam sorunu aynı gösterge içinde gösteren ve gösterilen ilişkisinde ortaya çıkan bir farklılık olarak görülürken, Berelson'un bu sınıflaması bir gösterenler sı-

nıflamasına dayanmaktadır. Ayrıca açıktır ki düzenlanlı gösterenlerin üzerinde duruluyor olması her metnin farklılığından çok uzlaşım sal olana (ya da olduğu varsayıłana) göre bir inceleme nin yapıılıyor olması nı beraberinde getirmektedir.

Sumner, içerik zmlemesi araştırmalarının, metinde ortaya çıkan açık anlamlar üzerinde yoğunlaşmalarının örtük kalan amaçlı bir seçim olduğunu vurgular. Bu tekniği bilimsel bir yntembilin anlayışına rturumaya alışan Berelson'un vurguları, Sumner'ın da belirttiği gibi bu yönde olmasa da, içerik zmlemesine ilişkin daha sonra yazılan detaylı çalışmalarda, başta da belirttiğimiz gibi içeriğin gerek kodlayanlara ilişkin gerek de alınılanma süreçlerine ilişkin bir veri olarak grldği vurgulanmaktadır (Holsti, 1969). Her ne kadar ideoloji kavramı pek çok çalışmada açık olarak vurgulanmasa da (ki bu vurgu ancak çalışmanın kuramsal yaklaşımı içinde temellenebilir), pek çok çalışmada kodlayıcıların niyetlerine ve iradelerine ilişkin bir veri olarak medya içeriklerine bakılmıştır.

Sumner'ın belirttiği gibi içerik zmlmelerinde tekrarı üzerinde durulması ve sıklıkların kodlanması tekniğin temel zayıflığıdır.

"Tekrarın anlamından (significance) ok anlamın tekrarı önemlidir. O zaman yanıtlanması gereken ilk soru anlama ilişkin bir sorudur, sayma, ve nicel işlemlere ilişkin bir soru değildir. Fakat içerik zmlemesinin anlama (significance) ilişkin bir kuramı yoktur. O saydığı şeyin anlamlı olduğunu varsayar.İşaret, anlamlandırma ve anlama ilişkin bir kuramın olmayışı, içerik özümlemesini absürd bir işlem haline getirir, çünkü dayandığı anahtar kavram (kuramsal olarak) desteklenemez ve nesnesi olan içeriğe ilişkin hiçbir bilgi veremez." (Sumner, 1979, 69)

Sumner, içerik zmlemesinin kuramsal bir temelden yoksunluğunu görgücü bilgikuramına dayanması ile ilişkilendirerek, üzerinde durulan dzanlanam aslında geşiştirilmemiş bir kavram olarak korunduğunu vurgular. Yukarıda değindiğimiz bu sorun beraberinde, dzanlanam sayılan işarelerin gerçekliği yansıttığı nkabuln de getirir. Yazara göre bu güdük kalmış düzanlam kavramı, aslında içerik zmlemesinin kendi ideolojisinin bir sonucudur. Bu yaklaşım üzerinde yananlam gerçeğin çarpıtılmış hali ve "ideolojik olan" olarak tanımlanır. Tüm bu ne srlenlerle ilişkili olarak, içerik özümlemesi çalışmalarında ideoloji sorunu, önyargıların oluşturduğu bilinçli veya bilinçsiz bir yanlılık sorunu olarak görülür.

Sumner'ın da belirttiği gibi içerik çözümlemesinin dayandığı bir dil tartışması olmadığı gibi herhangi bir ideoloji kavramı da yoktur. Yukarıda da örneklerine sınırlı da olsa değindiğimiz haber çözümlemelerinde ideolojik olan örtük olarak yanlışlık kavramı ile anlatılmaya çalışılmıştır. Oysa yanlışlık kavramı görgücü bilgikuramının ve yine onun yöntemibiliminin içinden gelen bir kavramdır ve mutlak bir nesnellik iddiasını içinde taşır. O halde burada yanlışlıkla işaret edilen şey, yine siyasal tarafgirlik olmaktadır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, belli partileri destekleyen gazetelerin yayın politikalarının haber içeriklerine nasıl yansıdığını göstermek araştırmaların temel amacıdır. Örtük amaç ise bu yanlışlıktan gazetecileri arındırmanın gereğine olan inançtır. Yanlışlığın haberde ortaya çıkartılıp gösterilmesi, bu yanlışlıktan kurtulmanın da ilk adımı olarak düşünülmüştür.

Halloran, Murdock ve Elliot'un 1970 yılında yayınlanan "Demonstrations and Communication" çalışması haber üretimini sorununu ve haber metinlerini çoğukcu liberal medya kuramlarının bakış açısı dışında ele alan ilk çalışma örneğidir (Sumner, 1979). Bu çalışmada araştırmacılar seçime ilişkin haber değerlerinin (olumsuzluk, kişiselleştirme) ve sunuma ilişkin haber değerlerinin (nesnellik, tarafsızlık, dengelilik), habere dönüşen olayın çerçevelenmesinde etkin rolüne değinmişlerdir. Söz konusu araştırma, Berelson geleneğinin dışında üretilen ilk çalışma olması açısından önemli olduğu kadar, ana damar iletişim kuramlarının dışında bir bakış açısı ile oluşturulmuş ilk haber çalışması olması açısından da önemlidir. Ayrıca liberal basın ilkelerini, sunuma ilişkin haber değerleri olarak ele alıp inceleyen ilk çalışmadır.

Halloran, Murdock ve Elliot'un bu çalışması, olayların habere dönüşmesi sırasında kurulan çerçevelerin kararlılığı ve sürekliliğine yönelik bir iddiaya dayanmaktadır. Paris'de gerçekleşen öğrenci olaylarının yazılı basın haberlerinde sunumu sırasında ortaya çıkan çerçeveler daha sonra Londra'da gerçekleşen gösterilerin sunumunda kullanılan çerçeveleri etkilemiştir. İngiltere'deki olaylarda şiddet yer almamasına karşın, bu olaylar da Paris'dekilere benzer bir çerçeveye oturtulmuş ve şiddet ögesi bu ödünç çerçeveler aracılığı ile yincelenmiştir. Diğer yandan, bu kuramsal ve yöntembilimsel anlayış farklılığı artık Halloran et al. çalışmasında yeraldığı biçimi ile içerik çözümlemesini, pozitivist yöntembilimin bir tekniği gibi adlandıramamızı da beraberinde getirmektedir. Bu tür kullanımlarda içerik çözümlemesini araştırma tekniğinden çok söz konusu araştırmanın özgün yöntemi gibi görmek daha uygun olur kanısındayız.

1970 sonrasında eleştirel bir anlayışla içerik çözümlemesini kullanan çalışmaların sayısında bir artış olmuştur. Örneğin bu çalışmanın he-

men sonrasında Halloran, "Race as News" (Haber Olarak Irk) araştırmasını yapmış ve bu çalışmada nitel kategorilere yer vermiştir. Yine Graber'in çalışmaları (1971; 1976) konuya ilişkin güzel örnekler oluşturmıştır. Aşağıda daha ayrıntılı biçimde tartışacağımız 1980 sonrası haber metin analizleri ise yöntembilimsel çıkarışlarını dilbilim kökenli medya araştırmacılarının önerdikleri çözümleme anlayışında bulmuşlar ve haber metin çözümlemelerine egemen olan "anlamaların taşıyıcısı şeffay dil" anlayışını sorgulamışlardır. Bu sorgulama ile birlikte, haberi bir söylem olarak kavramak gerektiği de ortaya çıkmış, toplumsal güç/iktidarın haber söylemi içinde nasıl kurulduğuna ilişkin bir bakış açısı gittikçe yaygın bir kabul görür hale gelmiştir.

İçerik çözümlemesi tekniğinin belki bu gün kimi araştırmacılar için iyiden iyiye modası geçmiştir. Kanımızca nitel içerik çözümlemesi ile yapılan metin incelemeleri, kuramsal bir tartışmaya dayandırıldıkları sürece önemlerini sürdürmektedirler. Ayrıca, söylem çözümlemelerini tamamlayıcı nicel verilerin toplanmasında hala içerik çözümlemesi çokça kullanılmaktadır.

TOPLUMSAL GÜÇ/İKTİDAR VE BASIN

Haberi bir söylem olarak ele almanızı zorunlu kılan gelişmeler toplumda güç/iktidar sorununun tartışılmasında ortaya çıkan farklı yaklaşımlarla sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu yaklaşımlar içinde güç/iktidar sorununun temelde iki farklı eğilim içinde ele alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlardan ilki, güç/iktidarı topluma yayılmış ve dağılmış olarak ele alma eğilimidir. Diğeri ise yönetici sınıf veya küçük bir elit grubun elinde toplanmış olarak görürür. İlk görüş yansımaları çoğulcu liberal paradigma içinde bulur, ikincisi ise Marksist ve elitist araççı yaklaşımlar ile formüle olmuştur. Bu iki kutup arasında farklı farklı noktalarda konumlanmış çeşitli yaklaşımların varlığından sözcülebilsede, bunları doğrusal bir çizgi üzerine yerleştirmek yanıltıcı olacaktır. Çünkü araççı yaklaşımı benimsemeyen pek çok araştırmacı bu yaklaşıma karşı tavır alırlarken (Murdock, 1980; Garnham, 1983; Murdock ve Golding, 1991; Curran, 1994; Hall, 1994) çoğulcu yaklaşımın temel öncüllerini hiçbir şekilde benimsemeye yaklaşmamaktadırlar.

Çoğulcu paradigmanın kökenlerini ve basının profesyonel ideolojisi şekillendirmedeki önemli rolünü giriş bölümünde tartıştık. Çalışmanın ilk bölümünde ise ABD'de gelişen anadamar iletişim kuramlarının bu yaklaşımla olan ilişkisinden söz ettik. Medyayı toplumda özerk bir güç ve gerçeklerin yansıtıcısı olarak ele alma eğilimi çoğulcu yak-

laşımı, gerek Marksizm kökenli medya kuramlarının gerekse elitist kuramların eleştirileri ile karşı karşıya bırakmıştır. Diğer yandan geleneksel yaklaşım içinde varolan ve içerik çözümlemelerinin yöntemibilimi içinde yansımaları bulan araççı dil anlayışı, post yapısalcı dilbilim içinden gelen önermelerle yapısalcı Marksist yaklaşımı biraraya getirenler tarafından eleştirilmiştir.

Murdock (1980), araççı Marksist yaklaşımı eleştirirken bu yaklaşımın çoğulcu paradigma içinde güç/iktidar sorununun kavramsallaştırılmasının kimi zayıf yönlerini içinde barındırdığından sözeder. "Üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda entellektüel üretim araçlarını da yönlendirir" tarzı bir önermeden yola çıkan araççılar, medyanı elinde bulunduranların aynı zamanda içerikleri de kontrol ettikleri yolunda bir iddiaya görüşlerini dayandırdılar. Güç/iktidar olgusunu, bireyin eylemleri ile doğrudan ilişkilendiren bu tanım, "ussal birey" anlayışı üzerine kurulu çoğulcu liberal yaklaşıma benzer bir zayıflık taşır. Pek çok araştırmacının "komplo teorisi" (conspiracy theory) olarak adlandırdığı bu tarz bir yaklaşım basit bir ekonomik belirleyicilik anlayışı içinde medyayı ele alıp, gazetecileri ve diğer medya çalışanlarını kapitalist çıkarlara hizmet etmekle suçlarken, gerek haber üretim sürecini gerekse haber metinlerini tamamen araştırma dışı bırakmıştır.

Haber üretim süreci üzerinde yapılan araştırmaların son yirmi yılda oluşturduğu birikim, bizleri araççı yaklaşımın da, çoğulcu yaklaşımın da basitleştirici formüllerinden uzak durmamız için uyarıcı niteliktedir. Rocho (1975), Tuchman (1978), Gans (1979), Molloch ve Lester (1988), Fishman (1988), Sigal (1986), Romano (1986), Manoff (1986), Shudson (1986, 1989) gazetecilerin günlük pratikleri içinde gördüğü özerk konumlarını vurgularken, bu özerkliğin çoğulcularca iddia edildiği gibi basını, mutlak bir güç/iktidar merkezi olarak ele almayı da engellediği görüşünde birleşmişlerdir. Basını siyasal sürecin tamamen dışında ele alarak, "Basın mı siyasetçileri etkiler? Yoksa siyasetçiler mi basını yönlendirir?" tarzı basite indirgeyici sorularla gazetecilerin günlük pratiklerini ele alma anlayışı, basının toplumsal yapı içindeki konumunu bütünüyle görmeyi engelleyen miyop bir bakış açısını da beraberinde getirir.

Yukarıda isimlerinden sözettiğimiz araştırmacıların gazetecilerin günlük pratikleri üzerinde dururken ortaya attıkları görüşler, yapısalcı Marksist çözümlemelerin basının toplumsal konumuna ve rolüne ilişkin öne sürdükleri temel çerçeveyi bütünler niteliktedir. Bilindiği gibi, altyapı/üstyapı arasında varsayılan mekanik bir belirleyicilik anlayışının aşılması gerektiği 1900'lerin başından beri Marksizm üzerine düşünen pek çok kuramcının dikkat çektiği bir sorundur. Lukacs, Gramsci,

Althusser, Poulantzas, Marksist kuram içinde özne ve ideoloji sorunu ele alırken, medyanın toplumsal yapı içindeki konumunun yeniden düşünülmesinde yapısalcı bir analizin önemini vurgulayan medya kuramcılarını (Curran, Hall, Murdock, Golding, Elliot gibi) etkilemişlerdir.

Birinci bölümde özellikle Althusser ve Gramsci'nin görüşlerine yer vermeyi seçişimizin temel nedeni, bu iki düşünürün medya kuramları üzerine olan doğrudan etkisi olmuştur. Murdock, yapısalcı Marksist yaklaşım içinde toplumsal yapının, ekonomik, ideolojik ve siyasal kerterlerin oluşturduğu bir bütünlük olarak ele alınmasının basına yönelik tartışmalarda yapısalcılığa dayanan iki yönsemenin ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtirken, bunlardan ilkinin ideolojik ve siyasal kerterlerin üzerinde duran ve medya metin analizlerine kapıyı açan yaklaşım, ikincisinin ise ekonomi üzerinde duran ve ekonomi politik analize yol açan yaklaşım olduğunu vurgular (1980).

Güç/iktidar sorununu yapısalcı bir anlayışla ele alan bu iki yaklaşım 1970 sonrasında alana damgasını vuran iki temel görüşü oluşturmuştur. Eleştirel medya çalışmaları dendiğinde bu gün, pek çok kişinin aklına Frankfurt Okulu'ndan çok, yapısalcı Marksist kuramın medya çalışmalarına bıraktığı bu iz gelmektedir. Ekonomi politikçiler, ki bunların arasında Murdock, Golding, Garnham, hatta Mattelart ve Shiller'in ismini de sayabiliriz, tekelleşme, medya kuruluşlarının tekelleri sermaye ve finans sektörü ile içiçe geçme olgusu üzerinde dururken, ideolojik pratiklerle ilgilenen çalışmalar daha çok haberin söylemi ve bu söylem içinde egemen ideolojinin hangi biçimlerde yeniden üretildiği ve yeniden kurulduğu sorunu üzerine odaklanmışlardır. 1970 sonrasında gelişen İngiliz Kültürel Çalışmalar yaklaşımı bu kaygılarla medya metinlerini incelemiş ve en önemlisi eleştirel çalışmaların içine metin analizleri ile birlikte alımlama çalışmalarını da taşımıştır.

Uzun yıllar eleştirel kuramlar içinde bir tarafa atılan iki sorun (metin ve alımlama) kültürel çalışmalar tarafından su yüzüne çıkarılmış, ve incelenmeye değer, incelenmesi gereken sorunlar olarak ele alınmıştır. Ekonomi politikçilerin yaklaşımı, medya içeriklerinin kapitalist ekonominin dinamikleri içinde belirlendiği yönündedir. Bu iddia azımsanmayacak doğruluklar taşısa da, bu içeriklerin "egemen ideolojiyi", ya da farklı bir yaklaşımla "egemen söylemleri" nasıl yeniden kurdukları sorununu açıklamaktan uzaktır. Diğer yandan izleyiciyi sınıfsal konumu ve tüketim için gereken maddi ve kültürel donanımı açısından ele alan ekonomi politik yaklaşım, önemli dinamiklere işaret etse de, alımlama sürecini, diğer bir deyişle izleyici ve okuyucunun medya metinlerini nasıl anlamlandırdığı konusunu tartışma dışı bırak-

muştur. İşçi kültürel çalışmalar bu kuramsal ve ampirik boşlukların içine yerleşerek gelişmiş, ve iletişim sürecine yönelik bütünsel bir yaklaşımın geliştirilmesinde alçı görevini üstlenmiştir.

Kültürel çalışmaların ortaya çıkışı içinde güç/iktidar sorununun kavramsallaştırılmasında temel paradigmayı "egemen ideoloji" nin metinlerde kurulması ve alımlama sürecinde metinlerin başat konumunun sorgulanması oluşturmuştur. Frankfurt Okulu'nun popüler kültüre yönelik olumsuz bakış açısının kültürel çalışmalarda paylaşılmadığını net olarak görebiliriz. Bir söylem olarak metin ve okuyucu ilişkisinde birincisine öncelik ve belirleyicilik veren ortodoks bir tutum kültürel çalışmalarda kırılmıştır. Ancak bu karşı tavır 1970'lerden 1990'a doğru durağan bir çizgi sergilemekten çok zaman içinde değişen ve dönüşen bir eğilim olmuştur. Hall ve arkadaşlarının "Krizlerin Denetimi" (1978) adlı kapsamlı haber analizleri "egemen ideolojinin" haber metinlerinde nasıl kurulduğuna yönelik bir sorgulamadır ve Althusserci yaklaşımla Gramsci'nin bir buluşması olarak örneklenebilir. Hall, daha sonra yazdıklarında "egemen ideoloji" kavramının hala kullanılması gereken yol gösterici bir kavram olduğunu savunmuştur (1994). Bunu savunurken, bu kavramın eleştirel bir yaklaşımın temel kaygılarını içinde taşıdığından ve bu nedenle ekonomik ve siyasal yapıya yönelik eleştirel bir vurguyu kaybetmemek açısından yararlı bir kavram olduğundan söz eder.

Hall toplumsal güç/iktidar sorununu ele alırken, yapısalcı Marksist çizgiyi kaybetmemek gerektiğini daha sonra yazdıklarında da vurgulamıştır. Yazarın kültürel ve ideolojik kertelerin önemine ilişkin düşüncesinin 1978'den bu yana bir dönüşüm geçirmediği söylenebilir. Diğer yandan ideoloji ve dil sorununu ele alışımda Volosinov'a ağırlık veren bir yaklaşımdan kısmen uzaklaşarak, bireyin ruhsal yapısının (psyche) önemini vurgulamaya yönelik bir anlayışa doğru kaydığını söylemek olasıdır. Hall, daha yeni yazılarında Marks, Freud ve Saussure'nun yapısalcılık içinde bir buluşmasından söz ederken, 1990'larda yoğunlaşan globalleşme sorunu ve yerel kimliklerin, diğer bir deyişle "öznenin" ele alınmasında dilbilim, sosyoloji ve psikanalizin buluşmasının gereğine işaret eder (1991).

Post yapısalcı dil ve özne sorununun kültürel çalışmaların temel eksenini gitikçe daha fazla etkilediğini Fiske'nin çalışmalarında da görüyoruz. 1987 yılında yayınlanan "Televizyon Kültürü" kitabında Fiske, medya metinleri ile izleyicinin ilişkisine değindiği pasajlarda Gramsci'nin "direnme" (resistance) kavramından söz ederken, "egemen ideoloji" ve egemen söylemlerin medya metinlerinin içinde inandırıcı bir konuma yerleştiği konusuna açık bir biçimde karşı çıkmaz. 1993 de ya-

tercihimiz, basit bir yöntemsel seçim değil, ontolojik, bilgilimsel ve yöntembilimsel bir tavrın uzantısıdır.

Kuramsal ve yöntembilimsel seçimimizi belirleyen, işaret sorununu ele alırken seçtiğimiz bakış açısidir. İlk bölümde Saussure'nun gösterge kavramından sözettik. Gösterge, gösteren (ses imgesi, görsel imge vb.) ile gösterilen (kavram) ikiliğinden oluşuyordu. Saussure'a göre gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki tesadüfi bir ilişki idi, ve göstergelerin değeri dil dizgesi içindeki karşıtlıklardan kaynaklanıyordu. Yapısalcılığın temel itkisini oluşturan dizgenin analizi, metinlerin yapısı üzerine odaklanan araştırmaları beraberinde getirdi. Yapısalcı analizin sınırlılıklarının zorlanması ise, metinlerin yapısı değil, metinlerdeki yapılaşma üzerinde duran bir anlayışa yol açtı. Post yapısalcı analizin metinlerdeki yapılaşma üzerinde durması, ortak olan özelliklerden çok farklılıkların anlamlı olduğu ve metni yapanın bu farklılıklar olduğu vurgusunu da beraberinde getirdi (Ellis ve Coward, 1979). Fakat burada asıl önemli vurgu araştırmacıların gösterge içindeki (gösteren/gösterilen arasındaki) tesadüfi ilişkiyi sorgulamaları ve gösterenin belirleyiciliği üzerinde durmaları idi. Post yapısalcı analiz, tesadüflüğü gösterge ve gönderge arasındaki ilişkiye ilişkin bir sorun olarak ele aldı (Ellis ve Coward, 1985; Kristeva, 1989 a).

"Gönderge" (referent), varlığa, nesneye, maddi dünyaya ilişkin bir kategori idi, ve söylemin ona ilişkin anlam ürettiği somut koşul ve durumlara işaret ediyordu. Marksist analizde ise bunun karşılığı ekonomik taban, diğer bir deyişle üretim güçleri ve üretim ilişkilerinin belli bir tarihsel formasyon içindeki yapılanma biçimi idi. Ekonominin ilk kerte de belirleyici olduğunu söyleyen Hall'da, son kerte de belirleyiciliği vurgulayan Althusser'de, maddi koşullardan kopuk bir ideoloji, dil ve söylem tartışmasının mümkün olamayacağını belirtirken aynı biçimde haklıydılar kanısındayız. Hall'un işaret ettiği gibi (1994) burada tutulacak iki yol vardı. Birincisi herşeyin düşünce ve dil içinde olduğunu kabul eden neo Kant'çı bir tavır, ikincisi ise, maddi dünyanın düşüncenin dışında varlığını kabul eden, ama bu dünyaya ilişkin tüm söylenenlerin dilin dolayımını gerektirdiğini vurgulayan ikinci bir tavidir. Bu gün post yapısalcı ve post Marksist söylem analizcileri bu iki tavır arasından birini seçerek konumlanmış gözüküyorlar. Örneğin yine birinci bölümde düşüncelerine yer verdiğimiz Laclau ve Mouffe (1992), gösterge ve gönderge arasındaki ilişkiyi tamamen gözardı ederek herşeyin söylemsel formasyon içinde gerçekleştiği vurgusunu benimserken, ekonomik belirleyiciliğin her tür devreye giriş biçimini (ilk kerte de olsun ya da son kerte de) dışlayıcı bir tavır sergiliyorlar. Ancak Foucault (1983), Hall (1994), Ellis, Coward (1985), Eagleton

(1991) ve van Dijk (1994) yazılarında, söylemin dışında bir maddi dünyanın pratiklerin varlığına dikkat çekiyor ve bu maddi dünya analiz dışı bırakılmıyor. Bizim de bütünüyle benimsediğimiz bu ontolojik ve bilgilimsel tavrın bir özetini Fiske'de bulmak mümkün. Fiske (1993) son kitabında, kendisinin Foucault'dan yararlanırken benimsediği söylem kavramını şöyle anlatıyor:

"Söylemin dışında bir fiziksel gerçeklik vardır... fakat söylem ona erişimin tek aracıdır.

...olaylar ve eylemlerin söylemin dışında varolduklarını hiçbir zaman unutmamak önemlidir, ancak bu kendilik-tenliklere ulaşmak olanaksızdır, ve bunların hepsi farklı söylemsel oluşumlara yolaçarlar." (Fiske, 1993; 15)

Laclau ve Mouffe ise söylem dışında nesnelerin varlığını reddetmeseler de hegemonyanın açıklanmasında ekonomik belirleyiciliğin devreye girmesini engelleyecek biçimde söylem kavramını genişletmektedirler. Güç/iktidarın söylem içinde kurulduğuna (ki biz bunu reddetmiyoruz), ancak ve yalnız söylem içinde kurulabileceğine ilişkin bir kabul, medya metinlerinin analizlerinde de takınılacak katı bir tavrı beraberinde getirmekte. Birinci bölümde, Bourdieu'nun görüşlerine yer verirken, yazarın ortaya attığı ikili belirlenim (double determination) kavramından söz etmiştik. Bourdieu'nun bu kavramı gazetecilik üzerine yapılan çalışmalarda metin analizlerini ekonomi politik yaklaşımı ile birleştirmeye çalışan kuramcılara dayanak olmuştur (Murdock, 1980; Murdock ve Golding, 1991).

Bu çalışmada, haberi bir söylem olarak ele almanın gereğini vurgularken, haber metinlerinin oluşumunun temelde dört unsura dayandığı görüşündeyiz. Bunlardan ilk üçü Hall ve arkadaşlarının (1978) belirttikleri dinamiklerdir ve bunlara çalışmanın giriş ve birinci bölümünde değindik. Dördüncüsü ise, ekonomik koşullara duyarlı bir analizin gereğini vurgulamak açısından önemlidir. Haber metinlerinin üretiminin bu dört boyutta ele alınması, toplumsal güç/iktidarın kurulduğu maddi koşulların altını çizmesi açısından önemlidir ve tarihsel bir analizin önemini de beraberinde getirmektedir:

1. Haberin söylemi, gazeteciliğin günlük pratikleri içinde oluşur. Diğer bir deyişle habercilik zamansal, mekansal ve mali sınırlılıkları aşmaya yönelik bir iş olarak örgütlenmiştir.

2. Haberin söylemi gazetecilerin profesyonel ideolojileri içinde oluşur. Diğer bir deyişle basının ticari bir işletmeye dönüşümü ve daha sonra oluşan yatay ve dikey tekelleşme olgusu ile birlikte gelişen gazetecilik normları, söylemi biçimlendirir.

3. Haberin söylemi haber metnlerinin üretildiği somut tarihsel koşullar, ve üretim anı ile belirlenir. Toplumsal formasyon içinde kesitsel olarak oluşan siyasal, ekonomik güç/iktidar ilişkileri metinlere yansır.

4. Haberin söylemi medyanın ekonomi politikası içinde yapılır. Diğer bir deyişle karlılık kaygısı, daha fazla kişiye yönelik içeriklerin hazırlanmasını gerektirir. Bu da çeşitliliği sınırlarken, benzeşmeye yol açan, ve daha çok satan konuların seçilmesine neden olur.

Yukarıda sıraladığımız unsurlar, birbirlerinden bağımsız değişkenler olarak ele alınmamalıdır. Dikkat edildiğinde hepsinin belli bir oluşumun başka yönlerine işaret ettiği açıktır. Haberi bir söylem olarak ele almak, bu söylemin içine demir attığı toplumsal formasyon ve söylemsel formasyonu sorgulamayı gerektirir. Söylem analizi, daha önce de belirttiğimiz gibi, metinleri bağlamından yalıtarak ele alan bir analiz biçimi değildir. Bu yüzden, içerik çözümlemelerinden de, yapsalcı metin analizlerinden de farklıdır. Söylem analizi, bağlama ilişkin bir analizdir. Varolan güç/iktidar ilişkilerinin söylem içinde nasıl kurulduğunu açıklamaya yönelirken, bu ilişkilerin eleştirisinden yola çıkar. Diğer bir deyişle çıkış noktası medya metinleri değil, toplumsal yapıdır. Bu ilişkilerin dil ve söylem içinde kurulma biçimlerinin açığa çıkarılmasını hedefler. Bu amaçla, özneyi, söylemsel formasyonun dışında, yalıtılmış, ontolojik bir kategori olarak ele almaz. Öznenin ele alınmasında her türlü, totolojik, kategorik, özdeneci açıklamayı dışlar, özneyi bir anlamlandırma süreci olarak ele alır ve özne konumlarının da iletişimsel süreç içinde oluştuğunu vurgular.

Söylem öznenin sürecidir. Özne söylemi öncelemez. Bu yaklaşım içinde sorunlu olan durum söylem çözümlemesi ile uğraşan araştırmacının bilgilimsel tavrına ilişkin olarak ortaya çıkar. Herhangi bir metin, örneğin bir haber metnine ilişkin çözümleme, araştırmacıyı bir üst dil içinde konuşmaya, bundan kurtulma sürecinde ise kendi özne konumunu sorgulamaya mecbur eder. Burada Althusserci bir bilgilimsel kopuştan kesinlikle söz etmiyoruz. Altını çizmek istediğimiz sorun, araştırmacının pozitivist yöntembilim içinde benimsenen yapay bir nesnellik kavramının ardına artık sığınamamasına ilişkin bir durumdur. Araştırmacının kendisi, bir özne olarak toplumsal ve söylemsel formasyon içinde konumlanmıştır. Burada işaret etmek istediğimiz, araştırmacının bu üst belirtenim içinde pasifize olması değildir. Ancak yapılan metin çözümlemelerinin de bu söylemsel formasyon içine eklenmesi sürecidir.

Yukarıdaki önermeler araştırmanın çözümleme çerçevesinin önemini vurgulamamızı zorunlu kılar. Haberin söylemine yönelik nasıl bir

çözümleme yaklaşımı seçilmelidir? Söylem içinde durumsallıklar ve özne konumları nasıl oluyor? Bu sorulara verilecek yanıtlar gerek kuramsal, gerekse yöntembilimsel açıdan metin çözümlemelerini alımlama analizlerine taşıyacak kilit kavramları da beraberinde getirecektir. Daha önce yazılı basın haberleri üzerine yaptığımız görgül çalışma (1992), van Dijk'ın (1983; 1988a; 1988b) geliştirdiği analitik çerçeveye dayanmıştır. Bu çalışmada ise haberin dilsel yapısını daha yakından görmeye yönelik bir dilbilimsel yaklaşımı geliştirmeye çalışacağız. Geliştirmeye çalıştığımız analiz yöntemi, van Dijk'ın temel önermelerini (haberlin mikro ve makro yapısının bir bütün oluşturduğu) dışlar nitelikte değildir. Bu önermeleri genişletmek ve haber sentaksı ve sözcük seçimleri (lexicalization) içinde oluşan durumsallıkların çeşitliliğine dikkat çekmeye yöneliktir. Kanımızca bu yaklaşım, metin analizleri ile alımlama çalışmaları arasındaki kuramsal ve yöntembilimsel kopukluğu gidermeye yönelik bir arayışı yansıtmaktadır. Ayrıca farklı dilsel kanallar kullanan farklı medyaforın haberciliğini de ayrı ayrı ele almanın kapılarını açacaktır.

HABER SÖYLEMİ

van Dijk (1988a; 1994) haberi bir tür (genre) olarak değil, bir söylem olarak ele alır. Metin ve söylem sözcüklerini dönüşümlü olarak kullanırken haberlin söylemini, toplumda varolan egemen söylemlerin bir ürünü olarak görür. Hall ise, egemen söylemlerin haber metni içinde yeniden kurulduğuna işaret eder. Her ikisinde de vurgulanan, haberlin söyleminin egemen söylemlerden, yani güç/iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemlerinden bağımsız olmadığıdır. Kunelius bu görüşü şöyle özetler:

"Kendine yeterli söylem" diye bir şey yoktur. Kendi türsel gerçekleşme biçimleri içinde her söylem diğer söylemleri kullanır. Günümüz gazeteciliği, bir dereceye kadar, gerçekliği anlamlandırılmamızda özel bir konum kazanmıştır. Gazetecilik büyük ölçüde başka söylemlerden oluşan, başka söylemleri temsil eden ve dönüşüme sokan bir söylemdir ve böyle olagelmıştır." (Kunelius, 1994; 251)

Kunelius, haberi bir tür olarak ele almanın analitik yararını vurgularken, farklı metinsel biçimlerin içinde söylemin oluşum sürecine işaret eder. Yazar, Volosinov'un (1973), metnin "kendi" sesi, ve "alıntılanan konuşma" arasında yaptığı ayırmadan yola çıkarak, haber metnlerinin türsel özellikleri için de bu ayırımı, geçerli bir ayırım olduğunu vurgu-

lar. Nasıl roman metninde, zaman zaman metnin "kendi" sesi. alıntılanan konuşmalar arasına karışır ve onlar arasında kaybolur giderse, haber metninde de benzer bir durum oluşur. "Habercilik, temsili bir söylemidir." (1994, 253) Diğer bir deyişle söylemlerin temsil edildiği bir metindir.

Gazetecilik dendiğinde sadece yazılı basına ilişkin bir iş kastedilmemektedir. İngilizce'deki, "broadcast journalism" (yayın haberciliği) sözcüğü, gerek televizyon haberciliği gerekse radyo haberciliğini kapsayacak bir sözcüktür. Haberin ardında yatan gazetecilik ideolojisi aynı olsa da, iletişim araçlarının haber formatları birbirlerinden farklıdır. Diğer yandan, aynı iletişim aracının sundukları arasında da farklı türler vardır. Örneğin günlük gazetelerde haber, haber repöraj, köşe yazıları yorumlar vb.; televizyonda, haber bültenleri, magazin programları, dökümanter programlar vb. değişik türsel özellikler taşıyan programlardır. Ayrıca, forum, yuvarlak masa toplantıları gibi çok konuklu tartışma programları yanı sıra, repöraj özellikleri taşıyan tek konuklu tartışma programları haber programlarına benzer türlerdir. Gündemde olan herhangi bir haber konusu farklı iletişim araçlarında farklı program türleri içinde ele alınmaktadır.

Fiske televizyon metnlerinin türsel konvansiyonlarının önemine değinirken, bu türsel özelliklerin metni üretenler ve üreticiler arasında paylaştığını vurgulamakta (1987). Türler, estetik, ritüel (kültürel) ve ideolojik açıdan ele alınabilir. Fiske, Feuer'in bu sınıflaması içinde ideolojik yaklaşımın, diğerlerinden daha önemli bir sorun oluşturduğunu vurgular:

"Bir düzeyde, türün bu şekilde kavramsallaştırılması, izleyicileri reklamcılara satmada türün ve egemen ideolojinin önemine işaret eder. Feuer, programların izleyiciler için anlamının, içine yerleştirildikleri türlerin özelliklerinden etkilendiğini ve hatta bunlarca belirlendiğini önerir." (111)

"Türlerin uzlaşım sal özellikleri egemen ideoloji ile yakından ilişkili olduğu durumlarda türler popüler olur." (Fiske, 1987; 112)

Barthes'a göre günümüz kültürü metinlerarası (intertextual) bir kültürdür ve tüm metinler diğerlerinin dolayımını gerektirir. Yazara göre "gerçeklik", kültürel bir örüntüdür ve neyin gerçek olarak kabul edildiği, birbirine göndermede bulunan metinlerin oluşturduğu bir metinlerarası kurgudur. van Dijk, haber söylemi üzerine yaptığı görgül çalışmalarında, haber metinlerinde arkaplan ve bağlama ilişkin bilginin ye-

tersiz oluşunu vurgulamıştır. Bu eksiklik, haber olan olayın özgünlüklerinin gözardı edilmesi ve olayların tiplleştirilmesi ile sonuçlanır (van Dijk, 1988b; Fowler, 1991). Biz de yazılı basın haberlerinin metinleri üzerine yaptığımız çalışmada benzer bulgularla karşılaştık (İnal, 1992; 1995b). Haberde eksik bırakılan yerler bu tiplleştirme aracılığı ile ve metinlerarası bir okuma ile doldurulur.

"Haberlerin metinlerarasılığı yalnızca türsel değildir (yani ekonomik haberler sadece birbirlerine atıfta bulunmazlar), fakat daha geniş anlamda kültürel bir olgudur. Bir anlatı olarak haber, tüm diğer anlatılara ve onların bilgilerine atıfta bulunur. Bu durumda temsil, belli bir olaya veya özgün yaratıcı düşünceye belli bir tepki değil, tekrar yazma olarak ortaya çıkar."

.....
"Post modernizm, anlamın, imgenin sonul bir gösteri olduğunu olmayan gösteren olarak ortaya çıktığı her yeni reddedilmesini gerektirir; imgeler bitimsiz bir metinlerarasılık zinciri içinde varolur." (Fiske, 1987: 116)

Haberin "açık" mı yoksa "kapalı" bir metin mi olduğu sorunu metinlerarasılıktan ayrı bir sorundur. Elliot, Murdock ve Schlesinger tüm televizyon türlerini sınıflarken bunları açık/kapalı metin eksenine yerleştirirler ve haberleri diğer televizyon türlerinden kısmen farklı kapalı metin özelliklerini daha fazla taşıyan metinler olarak nitelendirirler (1986). Kapalı metin özellikleri en çok haber bültenlerinde görülür. Magazinel haber programları ve aktüalite programları kısmen daha açık metinlerdir. Dökümanter programlar ise en çok açık metin özelliklerini taşıyan türdür. Haber, seçilmiş "öteki" (other) kişilerin görüşlerinin sunumuna dayanır. Bu kişiler iktidar sahibi kurumların görüşlerini yansıtır. Bunlar, bakanlar, partilerin önde gelen politikacıları, polis ve yargı organlarının üst düzey kişileri, akredite baskı gruplarının sözcükleridir. Elliot, Murdock ve Schlesinger'in saydığı bu kişileri Hall et al. (1978) "birincil tanımlayıcılar" olarak niteler. Gazeteciler ise birincil tanımlayıcıların oluşturdukları durum tanımlarını halkın diline dönüştüren ikincil tanımlayıcılarıdır. Molotch ve Lester (1988), akredite haber kaynaklarını "haber teşvikçileri" olarak adlandırır. Gazeteciler ise haber aktarıcılarıdır. Roscho (1975) bu kişilerin "haberyapıcıları" (newsmaker) olduklarını vurgular.

Farklı kavramlarla da olsa işaret edilen sorun aynıdır. Haberde egemen söylemler temsil edilir ve metin egemen söylemlerin etrafında kaplanır. 1970 sonrasında yapılan çok sayıda eleştirel metin analizi, haber metinlerinin egemen söylemler etrafında nasıl kapandığının somut ör-

nekleri ile doludur. Bu çalışmaların pek çoğunda, gazetecilerin bu kaynak bağımlılığının en temel nedenlerinden biri olarak, profesyonel gazetecilik ideolojisi gösterilmiştir. Biz de bu çalışmada benzer bir görüş benimseyerek, giriş bölümünde bu ideolojinin haberin kavranmasındaki başat önemine değindik. Zelizer (1993), gazetecilerin de bir yorumlayıcı topluluk (interpretive community) olarak görülmesi gerektiğini vurgularken, gazetecilerin oluşturup paylaştıkları söylemin onların kendi işlerini nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin ipuçları vereceğinden sözeder.

Zelizer'in bu yaklaşımı post yapısalcı alımlama kuramlarının içinde oluşmuş bulunan "yorumlayıcı topluluklar" kavramını haber üretim sürecine taşımıştır. Yazar, gazetecilerin Körfez Savaşı'nı, İkinci Dünya Savaşı ve Vietnam Savaşı ile karşılaştırarak değerlendirdikleri üzerinde durmuştur. Gazeteciler, yorumlayıcı topluluklar olarak, tarihçinin rolünü üstlenirler.

Haber metinlerinde alternatif açıklamalar, farklı görüş açıları her zaman bütünüyle dışlanmasa da, bu alternatif söylemlerin haberin anlatı yapısı içinde temsili yine sorunlu bir durumdur. Metin içinde alternatif veya karşıt açıklamalar çoğu kez inanılır bir konuma yerleşmekten çok egemen söylemlerin içinde eritilir. Böylece karşıt olabilecek açıklamalar, olayları çerçevelendirebilecek bir konuma ulaşamaz. Metinsel kapanıma, söylemsel hiyerarşi içinde oluşur. Egemen söylemlerin, konuların çerçevelenmesinde nasıl belirleyici bir konuma yerleştiğine ilişkin örneklerle aşağıda yer vereceğiz.

Elliot, Murdock ve Schlesinger (1986) "kapalı" ve "açık" metin ayrımının yanı sıra ikinci bir ayrımın önemine değinmektedirler. Bu ayrım program formatlarının "gevşek" (loose) ya da "sıkı" (tight) olmasına ilişkin bir ayrımdır. Sıkı format, farklı okumalara olanak tanımaz. "Gevşek" format ise farklı okuma biçimlerine izin verir. Haberin metni hem "kapalı" hem de format açısından "sıkı"dır. Diğer bir deyişle, haber metinlerinde bir yandan metnin söylemi egemen söylemlerin içinde kapanır, diğer yandan farklı okuma biçimlerini de kapatır.

Haberin söylemi içinde güç/iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemlerinin temsili sorunu, dili bir anlamlandırma süreci olarak ele alan post yapısalcı yaklaşımı benimsememizi de beraberinde getirir. Yukarıda belirttiğimiz gibi içerik çözümlemesi yönetimini kullanarak temsil sorununu incelemek yöntembilimsel açıdan yetersizdir. Haberlerde kınların kaynak olduğunu sıklık analizleri ile anlamaya çalışmak veya, hangi temalara ne sıklıkla yer verildiğini ölçmek, metnin söyleminin bütünlüklü bir analizinden bizleri uzaklaştırır ve parçaların abartılı biçimde bütününe yerine geçmesi ile sonuçlanır. Örneğin şiddet

temalarının haberde hangi sıklıkla yer aldığı sorunundan çok, şiddetin kimin tarafından uygulandığında "doğru" ve "yasal" olduğunun metin içinde kurulma biçimi önemlidir. Bu son nokta üzerinde duran bir araştırma ise haberin söylemini bütünlüklü biçimde ele almayı ve mikro yapısal özellikler (sözcük seçimleri, sentaks gibi) ile makro yapısal özelliklerin (tematik hiyerarşi içinde olayların çerçevelenme biçimleri) metin içinde nasıl yapılaştıklarına ilişkin bir sorundur. Söylem analizi mikro birimleri bütünden yalıtarak ele almaz (van Dijk, 1988a).

Metin içinde anlamın nasıl kurulduğu sorunu, farklı medyaların kullanıldığı farklı kodlara, diğer bir deyişle farklı iletişim araçlarının semiyotüğüne duyarlı olmayı gerektirir. Gerek yazılı basında, gerekse radyo ve televizyonda haberlerin ortak özelliği "alıntılanmış konuşmalardan" (reported speech) oluşuyor olmasıdır. Zaten bu özellik, haberin egemen söylemlerin yerinden kurulduğu bir metin olduğu olgusunun bir yansımasıdır. Ancak bu alıntıların yapılma biçimi araçların semiyotüğü içinde farklılaşır. Yazılı basında doğrudan alıntılar tırnak işaretleri kullanılarak gerçekleştirilir. Dolaylı alıntılar, tırnakların atıldığı cümlelerle, örtük alıntılar ise alıntılanan önerme (proposition) veya sözcüğün metnin "kendi" sesine dönüştüğü biçimlerde verilir. Televizyon haber-ciliğinde ise tırnak işaretlerinin yerine doğrudan ses ve görüntü geçer.

Anlatıcı (narrator) tüm haber metinlerinde vardır. Haber, sözmerkezli (logocentric) kültürün bir öyküleme biçimidir. Kendine özgü kuralları olan bir anlatıdır. Klasik öyküleme biçiminden kısmen de olsa farklıdır. Haberde olaylar arasında kurulan nedensel ilişkiler çoğu kez zamansal bir sıradüzen izlemez. Haber öyküsü olayın detayına ilişkin bir açıklama ile başlayabilir. Yine kaynaklardan alıntılanan bir cümle başlığa çıkabilir. Habere özetle girilmesi, metni dögüsel (circular) bir ritme oturtur. Haber olan olayın çerçevelenmesi, haberin özet girişi içinde olur. Gazete metinlerinde bu özet girişi oluşturan başlık, alt başlık, giriş cümleleri, spot paragrafları ve fotoğraflardır (vande Dijk, 1983, 1988a; Murdock ve Hansen, 1985). Radyo haberlerinde doğrudan anlatıcı özeti sunar. Televizyonda ise haber saatlerinin başında özetler izleyiciye duyurulur.

Yukarıda metinsel kapanmanın haberin kaynak söylemlerinin bir temsili oluşu ile ilişkili bir sorun olduğunu belirttik. Kapanma semantik yani anlama ilişkin bir sorundur. Anlamın mentinde nasıl kurulduğu ise dilin mikro birimlerinin analizini zorunlu kılar. Dilin en küçük gramer birimi fonemdir (sesler). Fonetik analiz, haber metinleri içindeki sözcük seçimlerinin (lexicalization) ayrılmaz bir parçasıdır. Televizyonda, özellikle de radyoda haberler verilirken, metni okuyan kişinin, ya da alıntılanan kaynak kişilerin sözcükleri vurgulama biçim-

leri anlamının oluştuğu temel en küçük birimlerdir. Tonlama, ses imgesinin kullanılmadığı gazete haber metinleri için, doğal olarak yakalanması olanaksız bir anlamlandırma sürecidir.

Moss (1988). radyo haberlerindeki tonlamanın anlam oluşturma sürecindeki önemini vurgulamak üzere radyo haber metinlerini okuyan anlatıcıların vurgularını incelemiştir. Yazara göre radyo metinlerini, yazılı basım haberciliğini incelemek üzere geliştirilen yöntemlerle analiz etmek yetersizdir. Anlam sözcükleri oluşturan belli seslerin vurgulanması ile oluşmaktadır. Radyo haberlerinin söyleminde tonlama, sözcüklerin vurgularının oluştuğu kanaldır, ve araştırmacılar, aracın semiyotiğine duyarlı bir inceleme yöntemi seçmelidirler. ".... insanlarnn konuşmalarının fonetik yapısı, yalnızca onların toplumsal konumlarını ve konuşma ortamının özelliklerini yansıtmakla kalmaz, fakat, onların toplumsal örgütlenmeye ve bu örgütlenme içindeki konumlarına ilişkin düşüncelerini de açığa vurur." (Fowler, 1991: 34)

Sözcük seçimleri (lexicalization) ve cümle yapıları (sentaks) tüm iletişim araçlarında yer alan haberler için önemlidir. Dil bir mücadele alanıdır. Toplumda varolan g/iktidar ilişkilerinin kurulduğu ve sürdüğü ortam dil ve söylemlerdir. Haber metinlerindeki kapanma ve "sıkı" (tight) bir metnin yapılanması, sözcük seçimleri ve sentaksla yakından ilişkili bir sorundur. "Başbakan.....belirtti." ifadesi, "Başbakanne sürdü." veya "Başbakaniddia etti." cümlelerinden farklı bir vurguyu taşır. Alıntılanan konuşmanın turnak işaretlerinden atılıp dolaylı alıntıya (indirect quotation) dönüştüğü cümle biçimlerinde gazetecinin yorumu, metnin "kendii" sesi aracılığı ile devreye girer. Metnin "kendii" sesi ve "alıntılanan konuşma" arasındaki farklı örtüşme biçimlerine aşağıda daha ayrıntılı biçimde yer vereceğiz.

Televizyon ve radyo akıp giden metinlerdir. Bu akışın kesintili (segmented) bir akış olduğu iddiası (Ellis, 1982), televizyon metinleri için geçerli bir tartışmayı gündeme getirir. Televizyon metni, reklamlarla, program tanıtımları ile sürekli olarak bölünür. İzleyicinin kumanda aracılığı ile kanaldan kanala geçmesi, bir programın başını izledikten sonra, farklı bir programa biraz bakması metinsel bütünlüğü izlenme anında bozar. Günlük gazeteler ise, okuyucunun bütünü ve önemlilik sırasını bir anda algılayabilmesine yönelik bir biçimde düzenlenmiştir. En önemli haberler ilk sayfanın belli bölümlerinde yer alır. Neyin önemli olduğunun vurgulanması radyo ve televizyonda olduğu gibi zaman içinde akıştan farklı olarak sayfa düzeninin kurulmasına ilişkin, yani zamansal değil uzamsal (spatial) bir sorundur. Farklı konular özel sayfalarda toplanır. Gazeteler arasında büyük oranda benzeşmeler olsa da, her yayın organının kendine özgü bir düzenleme biçimini kısmen de

olsa vardır. Örneğin Cumhuriyet gazetesi üçüncü sayfasını polis adliye haberlerine ayırmaz ve bu formatla diğer gazetelerden farklılaşır.

Günlük gazetelerin kendine özgü bir sentaksı vardır. Burada "sentaks" sözcüğünü cümle yapılarını işaret etmek yerine her haber metninin bütünlüğünü ve bu bütünlük içinde makro yapısal özellikler içinde ortaya çıkan vurguları anlatmak için kullanıyoruz. Ayrıca her gazetenin kendine özgü bir sentaksı vardır dediğimizde, gazetenin bütünlüğü içinde haberlerin yerleştirilmesine ilişkin bir soruna işaret ediyoruz. Okuyucu bu sentaksı bilir, gazeteyi eline aldığı anda nercye önce bakacağı, neyi nerede bulacağı konusunda bir fikir sahibidir.

Televizyon ve radyo haberciliğinde okuyucuya makro sentaktik özellikleri veren, özet girişler ve aralarda yapılan tanımlardır. İzleyici ve dinleyici zaman akışı içinde belli bir dikkat yoğunluğunda haberleri izlemediği sürece, programın bütünü içinde neyin öne çıktığını tam olarak yakalayamayabilir. Ancak anlatıcı çoğu kez haber metnlerinde "doğrunun garantörü" konumundadır. Diğer bir deyişle metnin "kendisi" sesi, belli bir bakış açısını izleyiciye, dinleyiciye ve okuyucuya dikte eder.

Televizyon haberlerinde görüntülü metin "gerçek yaşamın içinden" yapılmış bir alıntıdır. Televizyon metni gerçekliğini bu alıntılara dayandırır. Nasıl yazılı basın "nesnellik" iddiasını kaynak söylemlerinden yaptığı doğrudan ve dolaylı alıntılara dayandırmaktaysa televizyon metni de, gerçeklik ve nesnellik iddialarını bu alıntılanmış yaşantı momentlerine dayandırır. Alıntılanan, akredite bir kaynağın söylemi olmayabilir, gösteriler sırasında çekilen herhangi bir görüntü, "nesnellik" iddiasının kanıtı niteliğindedir. Diğer bir deyişle televizyon metni "gerçeklik" ve "nesnellik" yanılsamasını bu yolla kurar.

İlk bölümde işaret sorununa değinirken göstergelerin içinde oluşan gösteren gösterilen ikiliğinden söz etmiştik. Görsel metinde gösterenler görüntü imgeleridir. Bir bombanın patlaması sonucunda yıkılan bir binanın görüntüsü, görsel bir imge, bir gösterendir. Kurgusal drama metnlerinde, gösterenlerin yapıntısal oluşu izleyici tarafından da bilinir. Bunun bilinmesi bile bir gerçeklik yanılsamasının sürmesini tam olarak engellemez (Hall, 1984; Fiske, 1987). Haber metinlerinin üst söylemi (meta discourse) içinde ise sürüp giden, metinlerde yer alan görüntülerin gerçeğe takabül ettikleri, "gerçeğin ta kendisi oldukları" iddiasıdır. Bu üst söylemi kuran gazeteciliğin profesyonel ideolojisi. Giriş bölümünde belirttiğimiz gibi bu ideoloji basının kapitalist bir işletmeye dönüşüm sürecinde ortaya çıkmıştır ve burjuva gerçekçiliğinin izlerini taşır. "Nesnellik, burjuvazinin 'yazarı' olmayan sesidir." (Fiske, 1987; 289)

Haberde görsel imge, diğer bir deyişle haberin kullandığı göstergeler içinde oluşan gösterenler, göndergeye dönüşür. İzleyici, gösterenlerle değil, göndergenin kendisi ile karşı karşıya olduğunu varsayar, buna inanır, ve sorgulamaz. Bu özelliği ile görsel medya haber metinleri, okuyucunun gerçeklikle girdiği oyunu asla bozmaz, tersine pekiştirir. Bu açıdan haber metinleri, avant garde edebiyat metinlerinden tamamen farklıdır. Yine bu nedenle haber metinleri "kapalı" ve "sıkı" (tight) metinlerdir. Haberde gerçeklikle girilen bu oyunda, anlatıcı oyunun kurallarını koyan konumundadır. Görüntülerin nasıl okunması gerektiğini, diğer bir deyişle "doğruyu" dikte eder. Böylece söz merkezli (logosentric) kültür, görsel medya haberlerinin nasıl okunması gerektiği konusunda belirleyici konumunu sürdürür.

Kameranın gözü izleyicinin kendi gözü olur. Gösterenler göndergeye dönüşür. Ve görsel medya gerçeğe dayandığı iddiasını anlatıcının dilinde yineler. "Kameranın izleyici için durduğu nokta otoriteyi oluşturur" (Fowler, 1991). Fowler'ın burada sözünü ettiği otorite anlatıcının otoritesidir, ancak aynı zamanda belli güç/iktidar ilişkilerini ve bu çıkarların olduğu söylemlerin dolayımı ile kuran bir otoriter konumdur. Göstericiler ile polis arasında sıcak bir çatışmayı anlatan haber metinlerinde, kameranın polisin olduğu tarafa mı yoksa göstericilerin olduğu tarafa mı yerleştirildiği sorunu, izleyicinin gerçeklikle girdiği oyunun eksenini belirler. Polise saldıran göstericileri gören izleyiciler çatışmanın sorumluluğunu göstericilere atfedebilirler. Tersi olduğunda ise polisin sorumluluğu sorgulanabilir. Her iki durumda da haberin üst söylemi "nesnelliğe" dayanır.

"...haber kurgusal metinler gibi bir söylemdir, ve onlara benzer biçimde öyküler dolayımı ile gerçekliği anlamlandırır."

.....
"Haber gerçek bireylerden oluşur, fakat olayları insanlar dolayımı ile temsil ederken klasik gerçekçiliğin uzlaşmalarını izler. Haber, gerçeğin otantik ve anlaşılabilir bir versiyonunun katılan kişilerin eylem, sözcük ve tepkileri aracılığı ile inşa edilebileceğini varsayar. Bunun sonucu olarak olayların toplumsal kökenleri ortadan kaybolur ve bireyin motivasyonu tüm eylemlerin kökeni olarak görülür." (Fiske, 1987; 294)

Haberin söylemi içinde egemen söylemler doğallaşır ve egemen ideoloji yeniden kurulur (Hall, 1978, 1982; Murdock ve Hansen, 1985; Elliot, Murdock ve Schlesinger, 1986; Fiske, 1987; van Dijk, 1988a; Fowler, 1991). Bu doğallaştırma süreci içinde kamera açıları, ve görsel im-

geler ile oluşan görsel metin, habere konu olan olayın taraflarını izleyiciye sunar. Kameranin dili, çoğu durumda, yukarıda da belirttiğimiz gibi anlatıcı ile birlikte devreye girer, görsel kod söze, söz de görsel metne dayanır. Haber olumlu, ya da olumsuz duygusal bir vurguyu yaratmak amacı ile yakın kamera açıları kullanır (Tuchman, 1978 a; Fiske, 1987). Oğlunu kaybeden bir annenin gözündeki yaş, izleyicide acıma ve üzüntü uyandırmayı amaçlayan bir vurgudur. Bir zanlının yakın çekimi, herkez için tehlikeli olanı yakına getirir.

Murdock ve Hansen, İngiltere'de yaşanan sokak gösterileri sırasında başında kullanılan bir fotoğraf örneğini vermişlerdir. Fotoğrafta yüzü - bir başlıkla- tamamen kapalı bir erkek (terörist/ provokatör/ gösterici) yer almıştır. Fotoğrafta gösterici eli ile yüzünü kapar görünümündedir. Göstericinin yüzünü kaparken yaptığı hareket, İrlanda özgürlük hareketinin selamını anımsatır ve metinlerarası bir okumaya izin verir. Fotoğraf altlığı ise şöyledir "Şiddetin maskeli yüzü" (Murdock ve Hansen, 1985)

Körfez savaşı sırasında kameranın nasıl bir "gerçeklik" kurgusu oluşturduğu sorunu pek çok araştırmacı tarafından tartışıldı. IMCR'in 1991 yılında İstanbul'da yapılan toplantısında, savaş sırasında büyük medya kuruluşlarının yaptığı haberciliğin, izleyiciyi olayların dışına atan kamera dili, tartışmaların odaklandığı sorunlardan biri oldu. Savaş bir bilgisayar oyununa dönüştü. Ölen ve yaralananlardan kimsenin haberi olmadı. Herşey uzaktan, mesafeli, duygusuz izlendi. ABD medyası, Viyetnam savaşından aldığı dersi uyguladı. Savaş sırasında yakından verilen çok az görüntüden biri yapay bir gerçeklik inşasıydı; kirli sular arasında yaşam savaşı veren küçük bir kuş, duygusallığın yansıtılacağı görsel imgeyi oluştırdı.

Canlı savaş sahnelerinin diğer bir kanıtı da cephedeki gazetecilerdi. Bu uzaktan kumandalarla yönetilen savaşta gazeteciler de uzaktan kumandayla yönetildiler. Glasgow Üniversitesi Medya Grubunun yayınladığı "Mesajı Almak: Haber, Hakikat ve İktidar" (Getting the Message: News Truth and Power) adlı kitapta yapılan bir alıntıyı aynen aktarıyoruz. Alıntılanan sözler, ITN muhabiri Alex Thomson'a ait:

"(Habercilikte) standart yollardan biri iki yönlü yaşamaktır merkezdeki adamınızı ararsınız..... Bill, en son ne var? Bu iyi bir yoldur. Dahran'da en son nelerin olduğunu bilemezsiniz. çünkü en son olanlar sizin 150-200 mil uzağınızdadır, ya da Riyad'dadır. Böyle olunca yapacak en iyi gazetecilik yöntemi orada olan birisine sormaktır, ancak bu o durumda çok istismara uğrayan ve

küçümşenen bir tavır oldu.... Ben şunların olduğuna dair bilgilendirildim. Onların bunu bilmelerinin tek nedeni yayına geçmeden önce merkezi aramalarıydı. ve merkez onlara en son gelen ajans kopyalarını okuyordu. Böyle olduğunu biliyorum. Ben de bunu yaptım." (GUMG, 1993: 12)

Sahra çadırları arasında, safari giysilerle görev yapan gazetecilerin canlı yayınlara geçmeden önce gazetenin merkezini arayarak haber toplama telaşına düşmeleri, "İşte savaşın olduğu yerler buraları" gerçekliğini kuran haberciliğin, 20 yüzyılın sonundaki tuhaf ironisi, bu savaş sırasında medya ile uğraşan herkesi şaşkınlığa düşürdü. Fiske, Savaş sonrasında Türkiye'nin Güneydoğu sınırına gelen ve dağlarda konaklayan Kürt sığınmacıların, ABD medyası tarafından görüntülenmesi, ve buna eşlik eden anlatımın, haberin dilinin nasıl bir kontrol aracına dönüştüğünün açık bir örneği olduğunu vurguluyor (1993). Konuya ilişkin haberlerde, Türk'lerin yardım ulaştırmadaki "ağırlığı", sığınmacıların ise kendilerine yardım etmekteki "beceriksizliği" sürekli yinelenen temalar olmuş. Bölgedeki ABD'liler ise, "nasıl yardım edilmesi gerektiğini bilen, yol gösteren" kişiler olarak sunulmuş. Bölgedeki gazeteciler ve askeri güçler birlikte hareket eden ve düzeni sağlama misyonuna sahip kişiler olarak temsil edilmiş: "ABD askerleri ve ABD televizyonu ABD'yi benzer bir biçimde temsil eder, üçüncü dünyada medya tairesinin varlığı, askerlerin varlığı ile aynı biçimde güç/iktidarın işleme biçimidir." (Fiske, 1993: 52)

Fiske'ye göre haber medyasının güç/iktidarı, aynı zamanda dünyayı belli bir biçimde haritalandırma güç/iktidarı da demektir. Haber içinde kurulan haritalar, bilim ve temsili biraraya getirir ve her ikisini de kontrolün bir aracına dönüştürür. Körfez savaşı sırasında ABD medyası haritalar oluşturmuştur. Yine bu haritalar aracılığı ile haber gerçekliğini kurar. Gerçekliğini kurarken temsil ettiği güç/iktidarı gözlerden siler, temsili bilime dayandırır. "Gerçekçilik ve bilimsel rasyonalizm i-çiçe geçmiştir, ve her ikisi de Rönesans sonrasında Avrupa'da, biliminin egemen biçimleri olarak paralel biçimde gelişmiştir." (Fiske, 1993: 156)

"Gerçek" (reality) sözcüğünün, dinsel metinlerin içinde yer alan "truth" sözcüğünün yerine geçmesi, Avrupa tarihinde dinsel dogmanın yerine bilimsel aklın geçişi sürecidir. Türkçe'de ise ne yazık ki bu iki sözcüğü öztürkçe içinde ancak tek bir sözcükle karşılayabilmekteyiz. "Gerçek" sözcüğü Türkçe yazında hem "truth" (doğru hakikat) hem de "real" (gerçek) sözcüğünün yerine kullanılmaktadır. Bu sınırlılık Türkçe'de bilimsel tartışmaları da sınırlandırmaktadır. "Truth" bilgibi-

limsel bir tavrı anlatmak için kullanılır. "Real" ise göndergeye (referent) ilişkin bir iddiadır. Aynı zamanda varlıkların ontolojik konumlarına ilişkin kesin bilgibilimsel bir tutuma işaret eder. Pozitivist bilim anlayışı içinde inceleme yapan bilim adamının, incelediği nesnelerin tüm özelliklerini kavrayabileceğine ilişkin yeterliliğini vurgularken örtük bir önkabul niteliğindedir.

Profesyonel gazetecilik ideolojisi "gerçeğe" ulaşılabilceği iddiasına dayanır. Bu anlamda, metnin gerçeklik kurgusu, bilimsel bir tutumla ilişkilendirilir. Bilindiği gibi pozitivist bilim içinde dayarılan duyuların önceliğidir. Haber, görsel metne dayanarak gerçekliğini kurarken, izleyiciye, "gördüğüne ve duyduğuna inan" der. Bu üst söylemin önünde ise anlatıcının sözünde belli "doğruların" dikte edilmesi sürer gider. Haberin üst söylemi burjuva ideolojisinin söylemidir. Diğer bir deyişle Rönesans sonrası gelişen ussal insanın ve pozitivist bilim anlayışının söylemidir.

BİR DİYALOG BİÇİMİ OLARAK HABER

Yukarıda haberin söylemini kavramsallaştırırken, post yapısalci bir anlayışın önemine değindik ve kültürel çalışmalar içinde (Hall, 1994, 1984, 1991; Fiske, 1987, 1993) bu anlayışın benimsendiğini belirttik. Sadece kültürel çalışmalar içinde değil, fakat, Mudock, Elliot, Schlesinger (1986) Golding (1991) gibi ekonomi politik yaklaşımını benimseyen kuramcılar da haber söylemi ve bu söylemin alınılanma süreçlerine yönelik duyarlı bir analiz çerçevesinin benimsenmesi gerektiğine ilişkin vurgularından söz ettik. van Dijk (1983, 1988a, 1988b, 1992, 1994), Fowler (1991), Kress (1993) gibi dilbilim kökenli araştırmacılar da, eleştirel dilbilimsel analize dayanan bir araştırma yöntemi ile haber metinlerinin incelenmesi üzerinde durmuşlardır. "Eleştirel dilbilim", söylem ve dil içinde güç/iktidar ilişkilerinin kurulma biçimlerini sorgulamayı hedefler. Dilin gramer yapısını incelerken üzerinde durduğu sorun, "bu yapı içinde özne konumları nasıl oluşmakta", "sorumluluk kime atfedilmekte", "örtük özne hangi güç/iktidar ilişkilerini yansıtmakta" gibi sorulardır: "Basit olarak eleştirel dilbilim, belli bir dilbilimsel çözümleme yöntemi kullanarak, işaretler, anlamlar ve söylemin semiotik yapısını belirleyen toplumsal ve tarihsel koşulların ilişkileri üzerine yapılan araştırmalara verilen addır." (Fowler, 1991: 5)

Özne, dil ve söylem içinde kurulur. Söylem analizi dil içinde kurulan farklı güç/iktidar ilişkilerinin kurulma süreçlerine ilişkin bir analiz yöntemidir. Söylem, yalnızca medya metinlerine (haberin söylemi, pembe dizilerin söylemi vb.), edebi metinlere (şiir dili, roman söylemi

vb.) yönelik incelemelerde kullanılan bir kavram değildir. Günlük konuşmaları, öğretmen öğrenci ilişkisini, işe girişte yapılan konuşmaları, toplantılarda gerçekleşen iletişimi, örgütsel iletişimi ele alırken kullanılan bir analiz yöntemi, kuramı ve yöntembilimidir (van Dijk 1988a; 1994). Austin ve Searle gibi "söz edimi" (speech act) kuramcıları söylemi, konuşma ediminin gerçekleştiği ortamlara duyarlı bir biçimde ele alıp incelemişlerdir (Coulthard, 1979).

"Söz edimi" kuramcıları, dilin gramer yapısını, katı kurallar içine hapsederek incelemenin yanıltıcı sonuçları üzerinde durmuşlardır. Herhangi bir konuşma ediminde, gramer açısından soru cümlesi gibi görülen bir sentaktik yapı, aynı zamanda bir önerme de olabileceği gibi, bir önerme gibi görülen, aynı zamanda soru sorma edimini içermekte olabilir. Eleştirel dilbilim, dili gramer kuralları açısından ele almak yerine, anlamın oluştuğu "an"a (moment) ve bağlama duyarlı bir analizin gereğini vurgular. Eleştirel söylem analizi de aynı kaygılar üzerine kurulu bir yöntemdir. Öznenin durumsallığı dil içinde oluşur. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında her dilsel süreç, her dilsel edim, her metin, ve her okuma bir anlamlandırma sürecidir.

Günlük konuşmaların oluştuğu durumsallıklar, konuşan ve onun diyalog içinde olduğu bir yada daha çok öznenin biraraya geldiği ortamlarda gerçekleşir. Diğer yandan düşünme hali, kendi kendi ile konuşma, varsayılan öteki ile girilen diyalog halidir. Dil ve söylemi Bakhtin, Volosinov, Pecheux, Kress'in yaklaşımları içinde ele aldığımızda, haberin diyaloga dayanan bir söylemi olduğunu kolayca görebiliriz. Haberin söylemi, 1. Kaynaklar, 2. Anlatıcı, 3. Varsayılan okuyucu arasında örülmüş bir diyalogdur. Anlatıcının dil içindeki durumsallıkları dolayımı ile söylem kurulur.

Kunelius'un (1994), haberi türsel özellikleri açısından incelemenin yararı üzerinde durduğunu yukarıda belirtmiştik. Volosinov ve Bakhtin'in dil üzerine söylediklerinden yola çıkan yazar, haberin türsel özelliklerinin, "anlatı teknikleri" içinde biçimlendiğini belirtiyor. Kunelius, haberin anlatısını iki boyutta inceliyor. Bunlardan ilki, anlatıcının (narrator) tanımlanır olması (identifiable) ya da tanımlanmaması (transparency) ikiliği içinde oluşuyor. Anlatıcının tanımlanmadığı durumlarda, haberde yapay bir nesnellik oluşuyor. İkinci boyut ise anlatıcının bağımsız ya da bağımlı olmasına işaret ediyor. Kimi durumlarda anlatıcı kaynak söylemlerine bağımlı konumda oluyor, diğer durumlarda ise kaynak söylemlerini ımağa alarak mesafesini koruyor.

Anlatıcı kendi öznel konumunu dilinin içine kattığında, tanımlanır oluyor. Kendi düşüncesini açıkça belirtiyor. Kendi yargısını ve durumsallığını gizlemiyor. Okuyucu anlatıcının ne düşündüğünü biliyor.

Anlatıcı kaynak söylemlerine bağımlı olduğu durumlarda ise, bu söylemleri kendi sözüne katıyor. Bunlarla açık bir diyaloga giriyor. Kuncilius'a göre bu iki eksen içinde dört farklı durum ortaya çıkmakta. Bunlardan ilki anlatıcının tanımlanmadığı, ve kaynak söylemlerinden bağımsız olduğu durum. Bu tür haberlerde anlatıcı önce bir durum tanımlı yapıyor. Bu durum tanımını yaparken "nesnel" bir dil kullanıyor ve açık bir biçimde yorum yapmıyor. Kaynak söylemlerini ise tırnak içine alarak habere katıyor. Böylece kaynakların açıklamaları ve anlatıcının dili arasında kesin bir ayrım hemen farkedilebiliyor.

Ankara'da Minibüs Bugün Zamlı

Başkent'te 5 Haziran 1995'te minibüs taşıma ücretlerine yapılan zamlar, bugün sabahтан itibaren yürürlüğe girecek. Ankara Minibüscüler Odası'nın yaptığı başvuru üzerine Ankara Esnaf Odaları Birliği tarafından onaylanan yeni tarifeye, en kısa mesafe 10 bin liradan 13 bin liraya, 11 bin lira olan uzun mesafeler ise 14 bin liraya yükseltildi. Ankara Minibüscüler Odası Başkanı Necati Vural, 5 Haziran tarihinde onaylanan zam kararını bu gün uygulamaya koyacaklarını belirterek, "8 ay önce yaptığımız fiyat düzenlemesinden bu yana akaryakıt ve parça fiyatlarına gelen zamlar minibüscü esnafının nefesini kesti. Dayanacak gücümüz kalmadı" dedi. EGO Genel Müdürü Ömer Vehbi Hatipoğlu, belediye otobüs taşıma ücretlerine zammı düşünmediklerini açıkladı.

(Sabah, 12 Haziran 1995)

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi haberde anlatıcı hiçbir yorum yapmıyor. Anlatım şeffaf, anlatıcı siliniyor ve dil "nesnelliğin" dili oluyor. Kaynak söyleminden yapılan alıntı ise belirgin. Anlatıcının sözüne karışmıyor.

İkinci durumda ise anlatıcı kendine referansta bulunuyor. Kendi düşüncelerini habere katıyor. Ancak kaynak söylemleri yine belirgin biçimde anlatıcının dilinden ayrılmış durumda. Kaynak söylemleri ve anlatıcı birbirine karışmıyor:

Bakan'ın Kabahği

Tekel'den Sorumlu Devlet Bakanı ve DYP Samsun Milletvekili

Nafiz Kurt, seçim bölgesi olan Samsun'un Bafra ilçesinde kendisine soru soran yerel Gözde TV'nin bayan muhabiri Derya Yılmaz'ı bir dövmediği kaldı.

(*Milliyet*, 12 Haziran 1995)

1986 yılında kapitülasyon gibi şartlar içeren bir projeyle Boğaz'a tüp geçit yapmak isteyen Fransız Bouygues firmasının tekrar gündeme getirdiği önerisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Kahraman Emmioğlu'nun "Bu firmanın projesinde karar kıldık" şeklindeki açıklamasıyla ilginç bir boyut kazandı.

(*Milliyet*, 13 Haziran 1995)

Terbiyesiz İtalyan

Başbakan Çiller'e "BAB'a niye goldiniz" diye ukalalık eden ve Asamble'deki konuşmasının iptalini isteyen İtalyan Parlamenter Francesco Spreoni, dün yeni bir skandala daha neden oldu. Spreoni toplantıya PKK amblemlili tişörtle geldi ve Çiller'e düşmanca sorular yöneltti.

İtalyan Parlamenter, gazetecilerin tepkisi üzerine "tişörtü kendisine kapatılan DEP eski Milletvekili Zübeyir Aydar ile bazı kişilerin verdiğini" açıklamak zorunda kaldı. Spreoni, amblemin terör örgütlerine ait olduğunu bilmediğini söyledi, ancak kimseyi inandıramadı.

(*Milliyet*, 21 Haziran 1995)

Kilis Ayıbı

Bir çok önemli yasa aylardır beklediği halde Meclis'e uğramayan DYP ve CHP milletvekilleri, seçim rüşveti olarak Kilis'in il yapılması yasasını gece yarısı jet hızıyla kabul ettiler.

İş Bitti Meclis Boşaldı

Hükümete ilçeleri il yapma yetkisi veren yasa'yı çıkarmak için önceki gece koşu koşu Meclis'e gelen koalisyon partilerinin milletvekilleri, bunu kabul ettirdikten sonra dün sabah yine ortadan yok oldular.

(*Hürriyet*, 2 Haziran 1995)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi anlatıcı kendi yargılarını sözcük seçimleri ve vurgularla açığa vurmaktadır. Haber "şeffaf" bir anlatıma ve "nesnel" dile dayanmamaktadır. Haberi yazanın ne düşündüğünü okuyucu anlar. Kaynak söylemler bağlama ilişkilendirilirken, bu bağlam anlatıcının yargısı ile birlikte verilir.

Üçüncü anlatı biçiminde ise anlatıcı tanımlanabilir yani bu bakımdan ikinci anlatı biçimine benzer, ancak bu biçimde ilk ikisinden farklı olarak kaynak söylemleri anlatıcının dilinden ayrılmaz. Anlatıcı haberin aktörlerini (kaynakları) sorgular. Onlara sorular sorar, yanıtlar verir. Bu sorgulama biçimi hem kaynaklar ile hem de okuyucu ile girilen bir diyalogdur:

Menzir içindeki yangını ve acı gerçekleri ortaya döktü. Hiçbir parti adına konuşmadı. Söyledikleri gerçektir. Bundan neden öteki partiler gocunmadı da CHP'liler üstlerine alındılar? CHP'nin amacı bu fırsatı değerlendirip Necdet Menzir'in görevden alınmasını sağlamak mıydı? Son gelişmeler onu gösteriyor.

Menzir giderse CHP yapılan ithamlardan yakasını sıyrarak ve eskisi gibi süttan çıkmış ak kaşık imajını muhafaza edecek. CHP'li bakan Algan Hacaloğlu, bu imaja destek için CHP'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu parti olduğunu söylüyor. Bunu bilmeyen yok. Ama herkesin bir bildiği de o günkü CHP ile bu günkü arasında çok büyük bir fark olduğu noktasında.

(Günaydın, 13 Haziran 1995)

Saraybosna halkını kahreden son gelişme ise dünya TV'lerinde günlerdir ekrandan inmeyen Amerikan pilotunun kurtarılmaması operasyonu.. 13 gündür ben de bu cehennem içindeyim.. Amerika'nın şımarıklığı beni bile isyan ettirdi. Bir Amerikan pilotunun altı gün ormanda saklanıp kurtarılması daha mı önemli Mr. Clinton?..

(Milliyet, 13 Haziran 1995)

Yukarıdaki alıntılarda anlatıcının kaynaklarla bir diyaloga girdiği görülüyor. Anlatıcının konumu belirgin. Kaynak söylemleri ise anlatıcının dili dolayımı ile habere girmiş. Haberde anlatıcı diyalog yolu ile okuyucuları ikna etme çabasında. Belli kaynak söylemlerinden yana,

belli kaynak söylemlerine karşı tavrı açık ve net.

Kunelius'un belirttiği dördüncü anlatı tipinde ise kaynak söylemi doğrudan haberin dili oluyor. Türk basınında bu tür bir örneğe rastlayamadık. Kunelius da bu tür örneklerin Batı basınında da çok ender olduğunu belirtiyor. Editöre mektuplar biçiminde yazılmış metinlerin gazetede doğrudan yer alması ile oluşan bir anlatım türü ancak çok özel durumlarda ortaya çıkıyor. Ancak biz bu tür anlatıya yaklaşan farklı bir örneği vermek istiyoruz:

Grevlerde Rekor İş Kaybı

Bu yılın ilk dört ayında grevler sonucu meydana gelen işgünü kaybı, geçen yılın tümündeki kaybın üzerine çıktı. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre, bu yılın Ocak-Nisan döneminde 22 bin 828 işçiyi kapsayan 52 grev gerçekleştirildi. Grevlerde kaybolan işgünü sayısı 493 bin 899 olarak belirlendi. Geçen yılın tümünde 4 bin 782 işçiyi kapsayan 36 grev sonunda 242 bin 589 işgünü kaybolmuştu.

(*Hürriyet*, 13 Haziran 1995)

Bu haber doğrudan kaynak söylemine dayanılarak yazılmıştır. Kaynak açıklamaları ise bir alıntı biçiminde verilmemiş ve yer yer anlatıcının (metnin) kendi sesine dönüşmüştür. Bakanlıkça yapılan açıklama "doğruluğundan" sual olunmayacak bir veri olarak metinde yer almış ve farklı açıklamalar bütünüyle dışlanmış.

Haberlerin kapalı ve sıkı (tight) metin olduklarından sözettiğimizde işaret edilen sorun doğrudan kaynak söylemlerinin haber söylemi içinde inanılabilirliklerini kurma biçimidir. Hall et al. (1978) "Krizlerin Denetimi"nde bu sorunu vurgularken, gazetecilerin kaynak söylemlerini halkın diline çevirdiklerini belirtmişlerdir. Yukarıdaki alıntılardan ilki dışındaki örneklerin hepsi bu çevrilmenin farklı biçimlerini yansıtmaktadırlar. Anlatıcının konumu metnin içinde belirginleştikçe veya, kaynak açıklamaları anlatıcının dilinde yer aldıkça, egemen söylemlerin inanılabilirliği haber metinleri içinde kurulmaktadır (Hall et al. 1978; Fowler, 1991; İnal, 1995b). Metni kapatan da, farklı okuma olasılıklarını kısıtlıyan da bu oluşumdur.

Fowler söylemi, "dil içinde kodlanan, toplumsal ve kurumsal kökenli ideoloji" (1991, 42) olarak tanımlarken, anlatıcının söylem içinde konumlanmış ve kurulmuş olduğunu vurguluyor. Yazara göre görsel ve işitsel medya haberlerinde sesler (phonetic), sözcükler ve cümle ya-

pılarından kolayca ayırdedilemez. Radyo televizyon haberlerinde anlatıcının okuyucu ile girdiği diyalog daha açıktır. ve vurgular, mimikler ve jestler (vücut dili/body language) dolayımı ile farklı bir semiyotik sistem içinde gerçekleşir.

Kunelius'un sınıflamasından yola çıkarak verdiğimiz örneklerde (ikinci ve özellikle üçüncü tiplere içinde) görüldüğü gibi, gazete haberlerinde anlatıcı okuyucu ile bir diyaloga girmektedir. Bu bakış açısı ile televizyon haberlerinde anlatıcının konumunu incelediğimizde benzer bir oluşum karşımıza çıkmakta. Örneğin ATV ana haber bültenlerinde anlatıcı (Ali Kırca) haberlerin sunumu sırasında izleyici ile diyaloga girerek haberi sunmakta ve yer yer sorular sorarak kendi söylemsel durumsallığını açığa vurmaktadır. Görsel medyanın semiyotiği içinde, alıntılar anlatıcının dili dışında görüntülü anlatım aracılığı ile de verilir. Ancak kameranın konumu ve alıntıların seçilmesi yine anlatıcının varlığını bize anımsatır. Görüntüye geçildiğinde anlatıcının yerini arka ses alır. Biz buna ikinci anlatıcı da diyebiliriz.

ATV ve Kanal D haberlerinde arka sesin anlatı biçimi kim zaman anlatıcı ile paralellik içermektedir. Diğer bir deyişle anlatıcının diyalog tarzı arka ses tarafından da sürdürülmektedir. Kimi zamansa, arka ses, "nesnel" ve "şeffaf" olma iddiasını taşır ve özne konumunu açık biçimde diline yansıtmaz. Bu tür haberlerde anlatıcı arka ses eşliğinde verilen görüntüler ile okuyucu arasında bir diyalog kuran aracı (mediator) konumundadır.

Uzun yıllar TRT haberlerinde diyaloga dayanan bir anlatım biçimini görmedik. TRT'nin dili, daha çok yukarıda verdiğimiz ilk örneğe ve ilk tipllemeye girer nitelikte idi. Anlatıcı, inanılabilirliğini kullandığı "nesnel" ve "şeffaf" dile dayandırmaktaydı. TRT pek çok zaman hiyerarşiye dayanan bir anlayış içinde kaynak kişilerin söylemlerini sıraladı. Önce cumhurbaşkanı, sonra başbakan ve bakanlar, sonra muhalefet liderlerinin eylem ve açıklamaları verildi. Bu açıdan bakıldığında egemen söylemler içinde devletin içine en çok yerleşmiş olanlara öncelik verildi ve TRT haber metinleri egemen söylemler içinde kapanan metinler oldu. Başbakan ve bakanların yaptıkları açıklamalar, dolaylı alıntılarda (indirect quotation), "belirtti", "açıkladı" gibi anlamı güçlendirecek sözcüklerle birlikte verilirken, muhalefetin açıklamalarının "iddia etti", "öne sürdü" gibi izleyiciyi sorgulatmaya yönelik bir anlatım içinde sunulduğu oldu. Ancak TRT özel kanallarda anlatıcının seçtiği diyalog tarzına girmedi. Devletin mesafeli, çıkarlar üstü birleştirici konumu. TRT'nin "nesnel" "şeffaf" anlatısı dolayımı ile yansıtılmaya çalışıldı.

Kunelius, yazılı haber metinlerinde farklı anlatı tiplerinin birbirlerini

tamamen dışlar nitelikte olmadığını vurguluyor. Aynı haber metni içinde, farklı anlatı tipleri birarada bulunabiliyor. Biz de Türk basını üzerinde yaptığımız incelemede benzer bir durumla karşılaştık. Sadece yazılı basın haberciliğinde değil, fakat görsel medya da da, farklı anlatı biçimleri birarada kullanılmakta.

Haber söyleminde, anlatıcı ile okuyucu arasında bir etkileşim oluşmaktadır. Haberin söylemi ile okuyucuların söylemleri arasındaki "söylemsel aralığı" (discursive gap; Fowler, 1991: 47). kapatan anlatıcının diyalogudur. Hall et al. (1978) anlatıcı ve alımlayıcılar arasında kurulan karşılıklılığa (reciprocity) dikkat çekmişler ve haberin dili içinde kaynak söylemlerinin halkın sözüne (public idiom) dönüştürüldüğünü vurgulamışlardır. Haber medyası bu yolla, egemen söylemleri uyuşturma dönüştürmekte ve bu süreç içinde hegemonyaya yönelik nizanın oluşumunda aktif bir rol oynamaktadır.

Farklı iletişim araçlarının, aynı zamanda farklı gazete ve televizyon kanallarının kendine özgü bir sesi (personal voice; Fowler, 1991: 47) olduğundan söz edilemez mi? Gerek Hall et al. gerekse Fowler bu soruya olumsuz yanıt vermekteler. Fowler'ın bu konudaki karşı çıkışı daha net ve açık. Hall et al. (1978) ise her yayın kuruluşunun kendine ait bir sesleniş biçimi olduğunu yadsımasalar da bunun sınırlı bir çeşitliliği getirdiğini, ancak çoğulcuların iddia ettikleri gibi "olabilecek farklı seslerin tümünü" içermediğini vurguluyorlar. Diğer bir deyişle, bu çeşitlilik, uyuşturmanın sınırlarını zorlayacak nitelikte değildir. Statükoyu sarsıcı alternatif açıklamalar basından sistematik olarak dışlanır. GUMG (1976, 1980, 1982, 1993), Hackett (1985), Murdock ve Hansen, (1985) Elliot, Murdock ve Schesinger (1986) bu açıklamaları desteklemişlerdir.

Ciddi (prestige) ve popüler basın arasındaki ayrım pek çok araştırmaya konu olmuştur. van Dijk (1988b), tüm dünya basını üzerinde yaptığı araştırmada, sınırlı da olsa ciddi ve popüler basın arasında farklılıkların gözlemlendiğini vurgulamıştır. Ancak van Dijk'da bu farklılıkların yapısal bir yanlılık kavramını aşmaya yeterli olmadığını vurgular. Burada yapısal yanlılığı oluşturan tüm dünya basınının ajanslara olan bağımlılığıdır. van Dijk'in dünya basını üzerine yaptığı bu çalışmada, elde edilen bulgulara göre, Bechir Gemayel'in ölümüne ilişkin haberlerle, eksik kalan arkaplan (ardalan/ background) bilgisi olmuştur. Farklı siyasal görüşleri de paylaşımlar, gazeteler, olayı nedenleri ile ilişkilendirmemekte sözbirliği etmiş, böylece haber kaynaklarının söylemleri haber metinlerinde öne çıkmıştır.

Belli yayın kuruluşları belli anlatsal biçimlere öncelik verebilirler. Okuyucu ile sıkı bir diyalogun kurulduğu haber metinlerinde güç/

iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemleri anlatıcının dilinden halkın sesine dönüştürülür. Bu dönüşüm sürecinde kaynaklar, anlatıcı ve halk arasında bir diyalog oluşur. Haberin ikna ediciliği bu diyaloglara dayanır. Egemen söylemlerin uyuşma dönüşüm sürecinde haber medyası, artık çoğulcuların ve çoğulcu düşünceye dayanan profesyonel ideolojinin iddia ettiği gibi "gerçeklerin yansıtıcısı" değil, belli gerçeklik tanımlarını, belli durum tanımlarını yeniden kuran bir araç konumundadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde medya, ne anadamar iletişim kuramlarının öne sürdüğü gibi gerçekliği yansıtan bir ayna, ne de de "ortodoks" Marksist düşüncenin öne sürdüğü gibi egemen sınıfın bir aracı (diğer bir deyişle egemen sınıf çıkarlarının bir aynası) değildir. Haber medyası toplumsal gerçekliği kırar (refract) ve yeniden kurar (constitute).

Yukarıda belirttiğimiz noktanın bir devamı olarak şunu söyleyebiliriz. Haber medyası ne çoğulcuların iddia ettiği gibi özerk bir konuma sahiptir, ne de egemen sınıf ve elitlerin çıkarlarının doğrudan bir sözcüsüdür. Günlük pratiklerin yapılması içinde ve profesyonel ideolojinin dolayımı ile medya, görece özerk bir konuma sahiptir. Haber söyleminin oluşum sürecine değinirken bu konuyu ayrıntılı biçimde tartışmıştık.

1970 sonrasında Yeni Sağ ideolojisi, refah devletinin girdiği krize (ekonomik ve ideolojik) bir yanıt oluştururken, medya kuruluşlarının da bütünüyle pazar dinamikleri içinde işlemesi gerektiğine ilişkin bir mantığı da beraberinde getirmiştir. 1980'lerde Batı'da yaşanan yeniden düzenleme (deregulation/re-regulation) çabaları, medyayı da "bırakınız yapınlar" bir anlayışa teslim etme yönündedir. Batı'dan gelen bu dalgalar, 1990'larda Türkiye kıyılarına ulaşmıştır. Özel kanalların yaygınlık kazanması, basının Batı'da 1800'lerde yaşadığı dönüşümün bir tekrarı niteliğindedir. Haber, görsel medyada satılan bir mala dönüşmüştür. Sayıları gittikçe artan aktüel haber programları bunun en açık göstergesidir. "Söz Fato'da", "Sıcağı Sıcağına", "Adliye Koridorları" gibi programlar, polis/adliye haberlerini popüler öykülere dönüştürürken, programın anlatıcısı kendi konumunu açığa vurmaktan övünür bir tavır içindedir.

"Paparazzi", "Klas" gibi aktüalite programlarında ise anlatıcı daha çok soru sorma biçimi ile düşüncelerini açığa vurmakta, ve çoğu kez sağ duyunun yargıcı gibi davranmaktadır. Bu tür haberlerde anlatıcı ve kaynak arasında geçen söyleşi (röportaj) biçimi, söz edimi kuramcılarının dilin gramer yapısındaki anlamlandırma olanaklarına dikkat çeken analiz biçimlerini haber söylemi üzerine yapılan çalışmalara taşımayı gerektirir niteliktedir. Şarkı söylemek için orada bulunan bir "sa-

natçıya". "Kocanız henüz iyileşmedi değil mi?" tarzı bir soru yönelten muhabir, "Kocayı hasta yatağında bırakıp şarkı söylemek yapılmaması gereken, onaylanmayacak bir davranıştır" yönünde örtük bir yargıyı soru formu içinde taşımaktadır.

Özel kanalların artması ile, haber saatleri içinde de, diyaloga ağırlık veren bir anlatımın arttığını gözlemek mümkündür. Popüler medyanını haber dili gerek yazılı basında gerekse görsel işitsel medyada bu açıdan benzer özellikler taşır. Bu değişimleri bütünüyle olumlu bir gelişme olarak görenlerin görüşlerine katılmak tedbirsiz bir iyimserlik olur kanısındayız. Tersine tüm bu dönüşümü, banyo suyu ile bebeği de atan bir tavırla fırlatıp atmak da bizi, yersiz bir kötümserliğe ve çözümlü geçmişte aramaya götürecektir. Özel televizyonlar seçtikleri sunum biçimlerini haklılaştırırken, görüşlerini "basın özgürlüğü" düşüncesine dayandırmaktadırlar. Kanımızca, basın özgürlüğü düşüncesinin dayanağını oluşturan profesyonel ideolojiyi sorgulayarak konuyu tartışmaya açmak, farklı sunum arayışlarını da beraberinde getirecek ve kalıplaşmış biçimlere sıkı sıkıya bağlı kalmak yerine farklı formatları denemeyi düşünen gazetecilerin sayısı artacaktır.

HABERİN DİLİ: SÖZCÜK SEÇİMLERİ VE SENTAKS

Yukarıda haberin söyleminin hem bağlamı içinde, hem de aracın semiyotigine duyarlı bir bakış açısı ile ele alınması gerektiğini vurguladık. Haber metinlerinin diyaloga dayanan bir anlatımı olduğundan sözcük ve örneklere yer verdik. Ayrıca haberin söyleminin bütünlüklü biçimde kavranması gerektiğini vurguladık. Tartıştığımız dilsel birimler haberin mikro yapısına ilişkin birimler de olsa, bunların anlamlı olduğu bağlam haberin makro yapısı ve haber söyleminin toplumsal bağlamıdır. Burada haberdeki sözcük seçimlerine ve cümle yapılarına duyarlı bir analizin önemini tekrarhyacağız ve özellikle iki konu üzerine odaklanacağız. Bunlardan ilki işaretin çokvurgulu karakteri, ikincisi ise haber metinlerinde yer alan cümle ve cümleciklerin etken (active) veya edilgen (passive) oluşu, diğer bir deyişle yüklem geçişlilik (transitivity) sorunu.

Haber söylemine ilişkin olarak geliştirilen kuramsal ve yöntembilimsel yaklaşımlar Batı literatüründen kaynaklanmaktadır. Her dilin grameri içinde farklı bir cümle yapılaşması vardır. İngilizce, Fransızca ve Almanca arasında kısmi bir benzerlikten söz edilebilse de, bu gramer özellikleri diğer dillerde tamamen aynı biçimde yapılanmamıştır (Fang, 1994). Örneğin Türkçe grameri içinde "özne" nin doğrudan yüklem konumunda üretildiğini görürüz. "Gidiyorum" cümlesinde

yüklem içinde, hem öznenin konumu hem de cylem aynı anda işaret edilir. "Ben gidiyorum" cümlesinde "ben" sözcüğü öznenin durumsallığına ve kimliğine ilişkin vurguyu artırır.

İngilizce'de, Fransızca ve Almanca'da olduğu gibi cümlelerin gramer yapısı içinde öznenin konumuna işaret eden bir sözcük her zaman yer alır. "I, Je, Ich" yüklemde kurulan öznenin kim olduğuna işaret eder. İngilizce'de sadece geniş zamanın (simple present tense) üçüncü tekil şahısları için (she/he/it) yüklem farklı bir biçim alır. Bu istisnai durum dilin sentaksı içinde özneye doğrudan işaret eden sözcüklerin kullanılması gereğini ortadan kaldırmaz, çünkü İngilizce'de öznenin cinsel kimliği (konumu/durumu) dil yapısı içinde üçüncü tekil şahıslar için zorunlu farklılıklar oluşturur.

Türkçe senksı içinde, kimi durumlarda yüklem özne konumunu işaret eden anlatımlar içine de eklenebilir. "Bence doğru söylüyor." cümlesi "Ben doğru söylediğini düşünüyorum." cümlesi ile ancak vurgu açısından farklıdır. İlk cümlede vurgu, doğru söylediği düşünülen kişi üzerinde ikincisinde ise anlatıcının kendi durumsallığı üzerindedir. İlk cümleyi de ikincisini de İngilizce'ye çevirmeye çalıştığımızda aynı cümle ile karşılaşırız: "I think that she/he is telling the truth." İngilizcenin sentaksı içinde ben (I) ve O (she/he) üzerinde doğrudan bir vurgu yoktur. Çünkü bunlar gramer içinde olmazsa olmaz birimlerdir ve ek bir vurgu için kullanılmazlar. Ancak konuşma içinde vurgu "I" ya da "she/he" üzerine konulabilir. Yazı dilinde ise italikle bu vurgu eklenebilir. Yazı dilinde özel bir işaretle, özel bir vurgu belirtilmediğinde, okuduğumuz bu cümlelerin vurgusunun "truth" sözcüğü üzerinde olduğunu görürüz.

"Bence doğru söylüyor." cümlesini "I think that she/he is telling the truth." olarak İngilizce'ye çevirdik. Daha sonra bu cümleyi tekrar Türkçe'ye dönüştürdük. Karşımıza üçüncü bir Türkçe cümle çıkar: "Ben onun doğru söylediğini düşünüyorum." Ve dördüncü: "Onun doğru söylediğini düşünüyorm." Beşinci: "Doğru söylediğini düşünüyorum." Altıncı: "Doğru söylediğini sanırım.".....Bu çevirilerden ilki motomot doğrudan bir çeviriyi yansıtır. Ancak çok farklı çeviri olasılıkları da vardır. Tüm bunlar bize iki şeyi göstermekte: Farklı gramer yapılarına sahip dillerde cümlelerin sentaksı içinde öznenin durumsallığına işaret eden sözcük ve ekler, anlamın oluşmasında önemlidir ve hiçbir çeviri orjinal metnin aynısı olamaz. Bu açıdan her çeviri bir yeniden yazma cylemidir. Post yapısalci bir anlayış içinde metinleri ele aldığımızda her okumanın da bir yeniden yazma sürecine dönüşebileceğinden sözdebiliriz. Bu konuyu alımlama sorununu tartışacağımız 3. Bölümde tekrar ele alacağız.

Haberin sentaksı üzerine yapılan çalışmalar ise daha çok İngilizce'nin yapısına duyarlı araştırmalardır. Bu oluşumun başlıca iki nedeni olduğundan sözedebiliriz. Birincisi haber metin çözümlemelerinin çoğu İngiliz-kültürel çalışmalar geleneği içinde yapılmıştır. Dolayısı ile İngilizce metinlerin söylemi incelenmiştir. İkincisi medya kuramlarının ve sosyal bilimlerin dayandığı dil yine İngilizce'dir. Örneğin van Dijk'in haber söylemi üzerine yaptığı çözümlemeler, yazarın kaleme aldığı İngilizce kitap ve makalelerde bu dile çevrilmiş biçimi ile yayınlanmaktadır. Ayrıca van Dijk, farklı dillerin yapısı ve semiyotiği üzerinde fazla durmaksızın genelleyici öneriler oluşturmaya yönelik bir çaba içindedir. Bu tür bir duyarlılığı Kristeva'nın (1989a) çalışmalarında yakalamak mümkünse de yazarın dilin yapısına yaklaşımı farklı medyaların dilinden çok o dilin bütünsel özelliğine yöneliktir (Arapça'nın müzikal bir dil olması, Çincenin görselliğe dayanması gibi). Ancak son yıllarda haber söylemi üzerinde yapılan analizlerde, haberin üretildiği dilin yapısına yönelik titiz bir bakış açısını daha çok görmekteyiz. Fang'ın Çince yayınlanan haberlerin sentaksını incelerken İngilizce ile karşılaştırarak analizini sürdürmesi, okuyucuda o dilin gramer yapısına yönelik bir okumaya da dayanak oluşturmaktadır (1994).

Bu çalışmayı hazırlarken, Türkçe'nin gramer yapısına duyarlı dilbilimsel bir bakış açısının seçilmesinde yorumlarımıza referans oluşturacak literatüre ulaşmakta ciddi güçlüklerimiz oldu. Bu nedenle sözcükler ve sentaks üzerine yazdıklarımızı büyük ölçüde el yordamı ile bulduk. Ayrıca bu eksiklik, bizim de hala çok fazla bir "sosyal bilimci" ve "siyaset bilimci" kimliği ve çerçevesi ile medya metinlerine baktığımızı farketmemize neden oldu.

Sözcüklerin vurgusu, ve anlam-sentaks içinde oluşur. Giriş bölümünde Volosinov'un Dostoyevsky'den verdiği örnekte bu önerimizle çelişen bir durum olduğu düşünülebilir. Ancak Volosinov'un işaretin çokvurgululuğu, ve anlamın temelde işaret içinde olduğu konusundaki düşüncelerini dayandırdığı bu örnek, karşılıklı konuşmaya dayanan bir örnektir. Haber metni içinde sadece, görsel ve işitsel medyada yapılan canlı söyleşilerde veya kurgulanmadan yayınlanan söyleşilerde dilin bu tür kullanımına rastlamak olasılığı vardır. Örneğin muhabir, bir sendika başkanı ile yaptığı konuşmada, "Peki, memurlara grev ve toplu sözleşme hakkının tanınması konusunda ne düşünüyorsunuz?" biçiminde bir soru sormak yerine sadece italik belirtilen sözcükleri belli bir tonda vurgulayarak anlamı sözcük/vurgu ikiliği içinde oluşturabilir. Ya da bir pop müzik "yıldızı" ile söyleşi yapan muhabir, ardarda sıraladığı sorular içinde; "Evlilik...", "Yeni kaset..." gibi sözcüklerle, "Bu ilişkide evliliği düşünüyor musunuz? "Yeni bir kaset yapmayı düşünüyor musunuz?" gibi soruları yine sözcük/vurgu ikiliğinde kurabilir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz durumlar haberlerde çok rastlanmayan özel durumlardır. Ancak tüm haber metinlerinde anlatıcının dili (ve televizyon haberlerinde arka ses), dilin sentaks kurallarına uyar. Her ne kadar biz anlamın oluştuğu temel birimi sözcük (işaret/gösterge) olarak kabul etsek de, haber metinlerinde sözcüklerin anlamının oluştuğu bağlam dilin sentaksıdır, yani cümlelerin gramer yapılarıdır. Ancak öznenin durumsallığı İngilizce'den farklı olarak Türkçe cümlelerde tek bir sözcük içinde kurulabilir. "Göreceğiz." cümlesi hem tek sözcüklü hem de özne ve yüklem konumlarını oluşturan sentaktik birimdir.

Hiçbir haber metninde anlatıcı, dilin gramer yapısının kurallarını dışlayamaz, aksine basit ve anlaşılabilir cümlelerle olayların nakledilmesi gerektiğini çok iyi bilir. Haber metinleri içinde sözcük seçimlerinin önemi pek çok çalışmada vurgulanmıştır (Hall et al. 1978; Murdock ve Hansen, 1985; van Dijk, 1988b; Fowler, 1991; Kress, 1993; Fang, 1994). Bu çalışmalarda araştırmacıların dile temel yaklaşımı güç/iktidar savaşımının dil ve söylem içinde verileceği yönündedir. Diğer bir deyişle söylemsel üstbelirlenimin önemi konusunun üzerinde durmaları, onların haber dili ve söylemine duyarlı bir bakış açısı seçimlerini beraberinde getirmiştir. Haber içinde sözcük seçimleri belli bir ideolojik seçimi ve tavrı yansıtır. Ancak burada ideoloji sözcüğünden çok, "söylem içinde güç/iktidar ilişkilerinin temsili sorunu" biçiminde konuya yaklaşılmaya daha uygun olacaktır. Zira "ideoloji" sözcüğü doğrudan egemen ideolojiyi çağırılmaktadır. Haber ve diğer medya metinleri içinde egemen ideoloji çoğu zaman öne çıksa da, haberde yansımaları bulan güç/iktidar ilişkileri yalnızca sınıf ilişkileri bazında açıklanamaz. Dil ve söylem, toplumdaki güç/iktidar ilişkilerinin dayandığı cinsel, etnik, dinsel farklılıkların yansıdığı bir mücadele alanıdır. Haberde anlatıcının dili, farklı belirlenimler içinde oluşan güç/iktidar ilişkilerinin söylem içinde eklemlendiği momentleri yansıtır. Bu açıdan haber, diğer söylemlerden ne ayırdır, ne de onlardan daha önemlidir. Önemi daha fazla kişi tarafından okunuyor, dinleniyor ve izleniyor oluşundan kaynaklanır.

Haberde sözcük seçimlerinden söz ederken, çok fazla verilen bir örnek "özgürlük savaşçısı" ve "terörist" örneğidir. Doğrudan ideolojik bir seçimi yansıtan bu iki sözcüğün hangisinin kullanılacağı ilk anda düşünülebileceğinden de daha karmaşık bir konudur. Burada anımsanması gereken nokta, daha önce de değinildiği gibi dil içinde mücadelenin bir sözcüğün yerine farklı bir sözcüğün önerilmesi ve kullanılması olmadığıdır. Dil içinde mücadele söylemlere ilişkin bir kavramdır. Sözcüklerin anlamı, diğer bir deyişle vurgusu söylemler içinde oluşur. Aynı işaretler (sözcükler) farklı söylemler içinde farklı vurgular taşı-

maktadır. Pecheux söylemsel formasyondan söz ederken tüm söylemlerin eklemlediği bir alana işaret eder (Woods, 1977). Lacoue ve Mouffe'nin (1992) yaklaşımında da benzer bir vurgu yakalamak mümkündür.

Burada altını çizmek istediğimiz diğer bir sorun da sözcükleri (işaret/ gösterge) ele alırken yapısalcı dilbilim içinde daha önce değindiğimiz gösteren ve gösterilen ikiliği içinde herhangi bir sabit, durağan ilişkiyi varsaymak yanılgısından kurtulunması gerektiğidir. Aynı zamanda, herhangi bir gösterenin uzlaşımalsal bir düzenlamı olduğu yanılsamasından da kurtulmak gerekir. Uzlaşımalsal düzenlamı yanılsamasını oluşturan egemen söylemlerin içinde işaretin vurgusudur. Birinci bölümde, Barthes'ın post yapısalcı yaklaşımı benimserken, işareti kavramsallaştırmasındaki değişimden söz etmiştik. Bu değişim içinde yazarın bizzat kendisi Çağdaş Söylenler kitabında ortaya attığı, ideolojinin yananlamda kurulduğuna ilişkin düşüncelerini değiştirdiğini belirtmiştir (1990b). Bu çalışmada biz yapay bir analitik ayırım olarak gördüğümüz düzenlamı/yananlam ayırımındansa, işaretin çok vurgululuğu üzerinde durmayı yeğliyoruz.

Öte yandan yapısalcı dilbilim içinde oluşan işaret kavramsallaştırmasının sınırlılığından kurtulmak isteyen araştırmacılar farklı seçimleri dile getirmişlerdir. Örneğin Jensen (1991a), gösteren/ gösterilen ve gönderge ayrımı yerine Pierce'nin kullandığı işaret/nesne/yorumlayan (representament/ object/interpretant) ayrımını yeğlemiştir. Kress, Kristeva (1989a), Coward ve Ellis (1985) gibi, gösterge ve gönderge ikiliği üzerinde durmuştur. Yazara göre nesneler, gösterilenin oluşumunda bir uyarıcı niteliğindedir:

"Genelleştirirsek, ben, işaretlerin her zaman onları yapanların çıkarları ve nesnenin özellikleri ile güdülenmiş olduğunu belirtmek istiyorum. Seçilecek ve temsil edilecek özellikleri belirleyen bu 'çıkardır'. Bütün semiyotik sistemlerde gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki güdülenmiştir ve hiçbir zaman tesadüfi değildir." (Kress, 1993: 173)

Kress yaklaşımının, işaretin biçiminin, katılanların toplumsal örgütlenme biçimi, ve etkileşim ortamının özgünlükleri içinde belirlendiğini vurgulayan Volosinov'un görüşlerini benimsediğini belirtir. Yazar tüm işaretlerin metaforik özellikler taşıdığını belirterek, hiçbir işaretin masum olmadığını vurgular. Tüm metinler, tüm işaretler belli çıkarları temsil eder. Dolayısı ile düz anlamı "masum bir anlam" yananlamı ise ideolojik mücadelenin, sürdüğü bir alan olarak görmek yanılucu bir tutumdur.

"İşaretin çıkarlar tarafından inşa edildiği varsayımını kabul ettiğimizde, her özel durumda bu çıkarların neler olduğunu sormak zorunda kalırız. Eleştirel söylem çözümlemesi ve eleştirel dilbilimde, üretenin toplumsal konumu ve form arasındaki ilişkinin kurulduğu modal etki belirtilmelidir." (Kress, 1993: 175)

Kress işareti bir sözcük ile sınırlamaz, kimi zaman bir sentaktik birimin de işaret olarak ortaya çıktığına değinir. Yukarıda biz de sentaksı cümlecik ve cümle ile sınırlamadan metnin sentaksı olabileceğinden sözemiştik. Ancak kavramsal karmaşaya neden olur endişesi ile burada, işareti sözcük birimi ile tanımlamayı yeğliyoruz. Ancak haber metni içinde sözcüklerin vurgularının olduğu mikro birimleri cümleler, makro birimleri de metnin bütünü, van Dijk'ın yaklaşımı ile haberin makro yapıları olarak ele aldığımızda analitik bir çerçeve kurmuş oluruz. Bu vurgunun sentaksı içinde nasıl oluştuğunu örnekleyelim.

Kamu çalışanları olaysız bir şekilde dağıldılar.

Bu yıl Nevruz olaysız kutlandı.

İstanbul'da bu gün yaşam durdu.

Bu üç haber başlığı Türk okuruna "acaba bu haber ne ile ilgili?" sorusunu sordurmayacak kadar prototipik. Birinci başlık kamu çalışanlarının hak taleplerini dile getirdikleri bir gösteri, ikincisi, anlaşılabileceği gibi bayram, üçüncüsü ise İstanbul'da yaşanan grevle ilişkili. Her üç başlık da "nesnel" bir habercilik anlayışı ile oluşturulmuş, ancak üçü de belli bir çıkarı temsil etmekte. Bu üç başlıkta yer alan örtük önermeler bizim okumamıza göre şöyle sıralanabilir:

Kamu çalışanları -işçiler gibi- toplandıklarında olay çıkarı-karma potansiyeli olan bir gruptur.

Bölücü örgütler, Nevruz kutlamayı bahane edip olay çıkarıyorlar.

Grevler yaşamı aksattı.

Bu başlıklarda kullanılan sözcüklerin vurgusunun egemen söylem içinde oluştuğunu görmek mümkün. Şimdi aynı olaylara farklı başlıklar yazalım ve bu başlıklar farklı söylemleri, yani farklı çıkarları temsil etsin:

Kamu çalışanları taleplerini dile getirdiler.

Nevruz bu yıl da kutlandı.

Bu gün İstanbul'da grev vardı.

Bu hipotetik başlıkların altındaki örtük önermeleri ise şöyle sıralayabiliriz:

Kamu çalışanlarının hakları çiğnenmekte./ Kamu çalışanlarının bazı talepleri var.

Nevruz bir bayramdır.

Grevler demokratik yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.

Önerdiğimiz ikinci başlıklarda, kamu çalışanlarının talepleri, Nevruz'u kutlamak ve grevler haklılaştırılmaktadır. İlk başlık grubunda ise her üçü de olumsuz bir vurgu ile verilmektedir. Bu cümleciklerde yer alan "kamu çalışanları", "olaysız", "Nevruz", "kutlandı" sözcükleri farklı "söylemsel topluluklar" (discursive communities) için farklı vurgular taşıyan sözcüklerdir. Diğer bir deyişle farklı söylemsel eklemlemeler içinde vurguları değişmektedir. "1 Mayıs", "Nevruz" gibi bayramların kutlanması, "29 Ekim" veya "Şeker Bayramının" kutlanmasından farklıdır. Tabii bu farklılık egemen söylemler içinde oluşan bir farklılıktır. Önemli olan basının bu söylemleri kendi dilinde tekrar kurması ve Hall et al. ve Fowler'ın vurguladıkları gibi halkın sesine (public idiom) dönüştürmesidir. Burada sorgulamaya açmak istediğimiz egemen söylemlere basının bağımlı konumudur. Yukarıdaki örneklerde de görülmektedir ki, basın, egemen söylemlerin sadece doğrudan bir aktarıcısı (turnak içine alarak aktaran) değildir. Haberde anlatıcı bu söylemler içindeki durumsallığını sözcük seçimleri ve vurguları ile açığa vurmaktadır.

"Demokratikleşme paketi" olarak hazırlanıp meclise sunulan bir dizi yasal düzenleme ve anayasal değişiklik içinde en çok tartışılardan biri de memurlara toplu sözleşmeli ve grevli sendikal hakların tanınmasıdır. Bu yasal değişikliği savunuların söylemi içinde, "memurlar" sözcüğü "kamu çalışanları" ile yer değiştirmiştir. Bundan beş on yıl kadar önce medyada karşılaşmadığımız bu sözcük, farklı çıkarları temsil etmektedir. Ancak yine belirtelim ki, "memurlar" sözcüğünün yerine "kamu çalışanlarının" kullanılması, uzlaşımca bir vurgu değişikliğini yansıtmamaktadır. Hak talep edenlerin söylemleri içinde "kamu çalışanları" sözcüğü bütünüyle olumlu bir vurgu taşımakta iken, aynı sözcük farklı çıkar çevrelerinin söylemi içinde aynı olumlu vurguyu taşımaz. Haber başlığında ise söylenen "Kamu çalışanlarının olaysız bir şekilde dağıldığı"dır. Bu cümlecik, kamu çalışanları sözcüğünün vurgusunun doğrudan güç/iktidar sahibi çıkar çevrelerinin söylemleri içindeki vurguyla örtüştürmektedir. Önerdiğimiz hipotetik başlıkta ise sözcüğün vurgusu, hak talep eden sendikal hareketin söylemi ile bütünleşmektedir. Hak talep edenler henüz güç/iktidar sahibi ko-

numda değillerdir. Güçleri gittikçe azalan sol partilerce desteklenmeleri, merkez sağ, ve reaksiyoner kanat arasında oluşan uzlaşımın hegemonyasına güçlü bir karşı koyuş (resistance) oluşturacak düzeyde değildir.

Bu örnekte de açık bir biçimde görüldüğü gibi hiçbir işaret masum değildir. Her sözcük bir çıkarı temsil eder. Her sözcük bir söylemsel topluluğun vurgusunu taşır. Her sözcük kullanıldığı anda bir söyleme eklenir. Aynı sözcük farklı söylemler içinde farklı vurgular taşır. Dil içinde süren mücadele sözcüklerin vurgusunu değiştirmeye yönelik bir çabanın sonucudur. Kültürel ve siyasal dönüşüm içinde sözcüklerin vurguları da değişmektedir. Bunun en güncel örneklerinden biri Türkiye'de farklı güç/iktidar sahibi kişi ve kuruluşların söylemleri içinde "laik" sözcüğünün farklı vurgular taşımaya başlaması ve sözcüğün gittikçe artan bir biçimde anlam mücadelesinin sürdüğü bir sözcük olmasıdır. Ancak yeniden belirlenim mücadelesinde söylem içinde verilmektedir. Sözcüklerin vurgularının oluştuğu yer söylem, söylemlerin eklenlendikleri yer ise hegemonik mücadele alanıdır.

Burada Türkiye'de siyasal mücadele içinde vurguları değişen, değiştirilmeye çalışılan sözcüklere ilişkin pek çok örnek verebiliriz. Asıl önemli soru ise şudur: "Tüm bu değişim ve dönüşüme ilişkin yorumları neye dayanarak yapıyoruz?" Yanıt açıktır: Sayısı gittikçe artan iletişim araçlarına, ve daha çok da haber ve haber programlara dayanarak bu yorumlara ulaşıyoruz. İster sistematik bir analize dayansın, ister günlük gözlemlere, pek çok dikkatli okuyucu yukarıda verdiğimiz örneklerle benzer örnekler bulabilir. Güç/iktidar sahibi söylemlerin uyuşuma dönüştükleri yer, diğer bir deyişle bu güç/iktidarı artırıp genişlettikleri yer (meydan) iletişim araçlarıdır. Bu nedenle iletişim araçlarının söylemi önemlidir, ancak bu söylem medyanın ekonomi politüğünün dışında düşünülemez.

1970 sonrasında yapılan eleştirel haber çözümlemelerinin pek çoğunda üzerinde durulan diğer bir konu da, haber metinleri içinde sorumluluğun nasıl tanımlandığı sorunu olmuştur. Üzerinde en fazla odaklanılan ve incelenen haber konuları gösteriler (Elliot, Murdock ve Halloran, 1970; Murdock ve Hansen, 1975; Hall, 1988b; Fang, 1994), grevlere ilişkin haberler (GUMG, 1982; Fiske, 1987; Fowler, 1991), polis adliye haberleri (Hall et al. 1978; Dahgren 1988; Fishman, 1988; Ertuna ve Glasser, 1988), savaş haberleri (Fiske, 1993; GUMG, 1993) olmuştur. Ayrıca etnik azınlıkların (Halloran, 1974; van Dijk, 1988b, 1992) ve kadınların (Fowler, 1991; Rakow ve Kranich, 1991) medyada temsil edilmesi konusu da incelemelerde önemi artan konulardan biridir. Yine pek çok araştırmacının ortak vurgusu şudur: göster-

riler, grevler, bu eylemlere katılan kişi ve grupların amaçları açısından değil, yapılan gösteri ve grev sırasında ortaya çıkan gerilim ve şiddet açısından habere konu olmaktadır. Diğer yandan etnik azınlıklara ilişkin haberlerde, bu azınlıkların, polis otoriteleri ile girdikleri "olumsuz" ve çoğu zaman şiddet içeren ilişkileri nedeni ile habere konu olduklarını görmekteyiz. Polis adliye haberlerinin ve savaş haberlerinin de ortak özelliği şiddet içeren olaylara ilişkin olmalıdır. Şiddet, çatışma en genel geçer, bir anlamda en evrensel haber değerini oluşturmaktadır. Haberlerin büyük bir kısmı olayın olumsuzluğuna (negativity) dayanır. Bu çalışmada daha önce, Galtung ve Rouge'un (1988) haber değerleri konusundaki sınıflamasından söz ederken bu konuya değinmiştik.

Şiddet suç oluşturur, ve Hall et al.'un belirttikleri gibi "Suç haberin kendisidir." Daha önceki çalışmalarımızda, haberin suçlu ve maduru tanımlama biçimi ile toplumda varolan hukuk ve düzen temalarını sürettiği olarak pekiştirdiğini vurgulamıştık (İnal, 1992; 1995b). Yine suçlu olan tarafın eylemlerinin etken bir sentaks ile verildiğini, buna karşılık polis ve hukuk güçlerinin eylemlerinin edilgen bir sentaks ile temsil edildiğini vurgulamıştık.

Dil yapısı içinde kimi fiiller geçişli fiillerdir ve hem etken hem edileken cümlelerle aktarılabilecek eylemleri yansıtır. Örneğin "X Yyi yaraladı", "X Yyi tartakladı" cümleleri geçişli fiiller içerir. Diğer bir deyişle bu sentaktik yapı içinde yüklem konumu geçişlidir. Ancak, "X kaçtı" cümlesinin yüklemi geçişli değildir. Geçişli fiiller, sadece öznenin değil, nesnenin de konumuna işaret ederler. Böylece en az iki ajanın (agent) girdiği ilişkide sorumluluğun kime ait olduğu sorunu önem kazanır. Suç işleyen ve madur olan taraflar netleşir. Suç ve madurun konumları ve rolleri haberin sentaksı içinde kurulur. Fowler'un konuya ilişkin olarak İngiliz basınından seçtiği başlık örneklerini aynen aktarıyoruz (1991; 71-2):

"Polis komiseri çocuğu (boy) 9 inçten vurdu."

"Baskın yapan polis komiseri çocuğu 9 inçten vurdu"

"Hırsızın beş yaşındaki oğlu yatağında öldürüldü"

Yukarıdaki başlıklardan ilk ikisi polisin aktif ajan konumunu vurgularken, sonuncusu madurun konumundan kurgulanmıştır ve suçlunun kim olduğu başlıkta açık değildir. Beş yaşındaki bir çocuğun vurulması olayına ilişkin bir haber, kimin madur kimin suçlu olduğu konusunda fazla bir sorgulamaya izin vermez. Bu haber oldukça istisnai bir duruma işaret eder ve güvenlik güçlerinin de "suç" tanımı içine soku-

labilecek eylemleri olabileceğine ilişkin bir özel durumdur. Haber metinlerinde suçlunun aktif ajan konumundan verilmesi, suçun kişiselleştirilmesi ile ilişkili bir sorundur. Tek bir polisin suç olan eylemi kişiselleştirilerek verildiğinde, anlatım, güvenlik güçlerine yönelik bir güvensizliğe değil, ancak bireysel bir sorumsuzluğa işaret eder niteliktedir.

Fiske (1987) sendikalar ve işverenin arasındaki görüşmelerin televizyon haberlerinde temsil edilmesine ilişkin araştırmasında, etken cümle yapılarının sendika görüşünü aktarırken kullanıldığını vurguluyor. Sendikacılar isimleri ve pozisyonları alt yazılar ile görsel alıntılar içinde verilerek sunuluyorlar. Diğer yandan işverenin görüşü adlandırılmadan, anonim "doğrunun" sesi olarak veriliyor. Sendikaların görüşlerinin adlandırılması, kişiselleştirilmesi alternatiflerin olabileceği kanısını da beraberinde getirirken, işverenin görüşleri kişisel olmaktan çıkarılıp "nesnel" bir konuma yerleştiriliyor.

"Sendikaların görüşlerinin adlandırılması, alternatif görüşlerin olabileceğini kabul ederek sendika görüşüne yönelik bir kuşku doğururken, işletmenin görüşlerinin adlandırılmaması, bu görüşleri "doğru" statüsüne yerleştirir. Mc Cabe'nin söylem hiyerarşisi yaklaşımının içinde, adlandırma süreci bir taktiği yansıtır. Söylemlerin adlandırılması onları hiyerarşide alt bir konuma yerleştirirken, onları karşıt ve radikal olarak damgalar. Adlandırılmayan üst söylem ise sonul "doğrunun" sesidir ve alt düzeydeki söylemlerin konumu bu üst söyleme göre değerlendirilir. Yıkıcı, bozucu söylemlerin adlandırılması ve sosyal kontrolün adlandırılmadan kalması, semiotik ve ideolojik içeriklerin temel taktiğidir." (Fiske, 1987: 290)

Türk basınında PKK'nın eylemlerine ilişkin haberlerde de yapılmış bir dil görmek mümkündür. Bu haberlerde gerek bölgedeki PKK'lıların gerekse güvenlik güçlerinin çatışmalarının sonuçlarına ilişkin haberler edilgen cümle yapıları ile verilmekte. Ancak güvenlik güçlerinin giriştikleri operasyonların anlatımı sırasında bu sentaktik yapı değişmektedir:

PKK Pusuğu 18 Şehit

Tunceli'nin Munzur Vadisi'nde PKK'lı teröristler tarafından pusuya düşürülen güvenlik görevlilerinden 18'i şehit oldu. Olağanüstü hal bölge valiliği'nden yapılan açıklamada, Bingöl, Hakkari, Şırnak, Diyarbakır ve Tunceli'nin kırsal kesimlerinde dü-

zenlenen operasyonlarda 25 PKK'lı teröristin öldürüldüğü belirlendi.

Son 3 gün içinde bölgedeki operasyonlarda toplam 116 teröristin öldürüldüğü, PKK'nın Kuzey Irak'ta Türk sınırında köylüler ve peşmergeler tarafından püskürtüldüğü bildirildi.

(Cumhuriyet, 13 Haziran 1995)

Munzur'da pusu: 18 asker şehit

PKK, TİKKO ve Dev-Sol'cu teröristlerin Tunceli'nin Munzur Dağı'nda ortaklaşa düzenlediği pusuda 18 asker şehit edildi, iki asker kaçırıldı.

Tunceli'nin Munzur Dağı Sarıtaş köyü Ahvanoz bölgesinde PKK- Dev Sol TİKKO'nun ortaklaşa pususunda bir astsubayla 17 er şehit oldu, iki er de kaçırıldı. Yetkililer operasyonların 50 askerle sürdürüldüğünü, ilk belirlemelere göre 30 kadar PKK'lının öldürüldüğünü bildirdi.

18 askerin şehit edilmesi, iki askerin de kaçırılması ardından Tunceli'nin dağlık alanlarında yaklaşık 50 bin askerin katıldığı büyük bir operasyon başlatıldı. Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadağ olayın duyulmasından hemen sonra Erzin-can'da bulunan 3. Ordu'nun çok büyük bir bölümünün Tunceli'ye hareket etmesi için talimat verdi. Tunceli'deki 20 bin kişilik askeri güç 3. Ordu'nun takviyesiyle 50 bine çıkarken, şu ana kadar 30'u aşkın terörist öldürüldü.

(Milliyet, 13 Haziran 1995)

18 Asker Şehit Oldu

Olağanüstü Hal Bölge Valiliği, sürdürülen operasyonlarda çıkan çatışmalarda 18 güvenlik görevlisinin şehit olduğunu açıkladı.

Operasyonlarda Bingöl'ün Genç ilçesini güneyiyle Diyarbakır'ın Hani ilçesinin kuzey kesimi arasında kalan bölgede 9, Hakkari'nin Şemdinli ilçesi sınır kesimindeki Durak ve Derecik karakolları yakınlarında 7, Şırnak'ın Uludere ilçesi Ortaköy kırsalıyla Cudi Dağı'nda 6, Tunceli'nin kuzeybatısındaki Ahbanoz ve Dişin'de de 3 olmak üzere toplam 25 PKK'lı öldürüldü.

PKK'nın Kuzey Irak'ta Türk sınırı yakınlarındaki köylere yapı-

ğ) saldırı köylüler ve peşmergeler tarafından püştürüldü.
(Sabah, 13 Haziran 1995)

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi Güneydoğu'daki çatışmaları verirken basının kullandığı dil bütünüyle edilgen cümlelerden oluşuyor. Bu dil, yaşanan sıcak çatışmaları, ölümleri kamuoyunun gündeminden uzaklaştıran bir dildir. Ne güvenlik güçlerinin, ne PKK'nın, ne de köylüler ve peşmergelerin eylemlerini veren cümleler bu tarafları aktif ajan konumundan vurmamaktadır. Bu, çatışmaların, bölgede yaşanan şiddetin üstünü örten bir dildir. Ve bu dil yazılı basın tarafından sunumun ortak paydası olmuştur. Çatışmaları alevlendirmeye yönelik bir dildir, ancak yaşananları geçiştiren bir dildir de aynı zamanda.

Düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlamaların kalkması konusunda tartışmaların yoğun olduğu, bölgeye yönelik farklı çözüm önerilerinin dillenmesinin hala kanuni sınırlamaları aşmadığı bu dönemde, bir yandan yasal engeller sürüp giderken, diğer yandan yazılı basının dili olayları örtmekte, kamuoyunun gündeminden çıkarmakta ve adeta geçiştirmektedir. Örneğin Sabah gazetesi (ve ATV) Bosna'ya ilişkin haberleri ilk sayfadan girdiği 13 Haziran günü, Güneydoğu'ya ilişkin bu haberi arka sayfalara atmıştır. Gazetenin Bosna konusundaki duyarlılığı saygı duyulacak bir tavrıdır, ancak tüm gazetelerin Türkiye'de yaşanan olaylara da benzer bir duyarlılık göstermesini beklemek haksız olmaz kanısındayız. Basın, egemen söylemler içinde üstü örtülüp çözülmüş gibi gösterilmeye çalışılan Güneydoğu sorununu, bu söylemlere paralel bir tavırla ele almaktadır. Haberin dili iş bu paralelliğin bir kanıtı niteliğindedir.

1981 öncesinde "militanlar", sağ sol "eylemciler" vardı. Bu gün hepsinin yerini "terörist" sözcüğü aldı. Bu sözcük Batı'nın müslüman Ortadoğu ülkelerinde (ve Libya'da) Batı karşıtı eylemlerde bulunan kişileri ve grupları, zaman zaman da ülkeleri anlatmak için kullandığı bir sözcük. Aynı sözcük, Türkiye'de güç/iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemleri içinde kabul gördü, basın tarafından da benimsendi. Yine egemen söylemler içinde Sivas'da yaşanan olaylar sonrasında daha sık kullanılmaya başlanan ikinci bir sözcük de "provokatör". Bu sözcük de Batı dilinden alınmış ancak gün geçtikçe Türkçe'ye daha fazla malolan bir sözcük. Kimlerin, hangi nedenlerle, hangi amaçlarla, neyi "provoke" ettiği pek çok haber metninde tanımsız. Bu tanımsızlık, egemen söylemler içinde sürüp giden bir tanımsızlığın uzantısı. Farklı siyasal söylemler içinde farklı vurgular taşıyan bu sözcüklerin gün geçtikçe içi boşaltılmakta. "Demokrasi", "sivil toplum", "laiklik",

"globalleşme" gibi, kimisi eski, kimisi ise yeni sağ rüzgarları ile yeni gelen bu sözcükler, farklı söylemler içinde farklı vurgularla kullanılmakta. Bu farklılıklar basının söylemi içinde de yeniden kurulmakta.

HABER MEDYASI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARDAN ÖRNEKLER

Haber metin analizleri Türk okuru için fazla bilinen bir konu değil. 1970 sonrasında yapılan eleştirel haber analizlerinin hiç biri Türkçe'ye henüz çevrilmedi. Bu araştırmalar, çoğunlukla güncel toplumsal sorunların medyadan temsili üzerinde yoğunlaşarak medyanın toplumsal rolünü anlamaya çalışan çalışmalar. Bu konular Türk okurunun kısmen de olsa uzağında kalan konular ve sorunlar. Daha önce belirttiğimiz gibi, İngiliz kültürel çalışmalar yaklaşımı içinde yapılan çalışmaların temel sorunu yeni sağ ideolojisinin basında temsili. GUMG'un çalışmaları da benzer bir kurmasal kaygı ile yapılmış. van Dijk'm haber analizlerinde en çok üzerinde durduğu sorun, medyada azınlıkların ve farklı etnik grupların temsili. Hollanda toplumunun nüfus kompozisyonu bu sorunun önemini artırır nitelikte, yaşanan siyasal ve toplumsal sorunlarda öyle.

Bu çalışmaların Türkçe'ye çevrilmesi zaman alan bir sorun. Haber çalışmalarının Türk "entellektüel" çevreleri içinde fazla ilgi gören bir konu olmadığı da bir gerçek. Diğer yandan farklı toplumların tarihsel koşullarından kaynaklanan sorunlar Türk okurunu pek fazla ilgilendirmiyor da olabilir. Tüm bu sözettiğimiz ortamsal faktörler sonuçta haber metinleri ve haberin alınlanması konusunda yapılan çalışmaların Türk akademik çevrelerinin de uzağında kalması ile sonuçlanmış. Ancak bu akademik tartışmaların bir türlü üniversitelere girememesi ve neredeyse bir literatürün yok sayılmasının kanımızca iki önemli sonucu var. Bunlardan ilki Türkiye'de yapılan haber analizlerinin kuramsal çerçevesi anadamar medya kuramlarının bir türlü dışına çıkamıyor. Eleştirel bir yaklaşım paylaşınlarsa, "ortodoks" Marksist araççı bir yaklaşımla anadamar medya kuramlarını uzlaştırmaya çalışıyorlar. Bu iki kutup arasında yaşanan git gel, yöntembilimsel açıdan çözümsüz olmaktan kaynaklanıyor. Bunun nedeni ise gazetecilik konuları ile ilgilenenlerin, dilbilimdeki gelişmelere karşı çoğunlukla duyarsız bir tavır izlemesi. Metin analizleri hala edebiyatçıların işi gibi görülüyor. medya ile uğraşanlar ise sosyal bilimlerin paradigmalarına sıkı sıkıya sarılıyorlar.

Bu çalışmanın birinci bölümünde belirttiğimiz gibi, medyaya yönelik çağdaş yaklaşımların çoğu, dilbilimden, psikanalizden yararlanan

yaklaşımlar. Bu disiplinlerarasılık (ya da kuramlararasılık) içinden yeni yöntembilimsel arayışlar çıkmakta. Oysa Türkiye'de yapılan medya çalışmalarında hala içerik çözümlemesi ile söylem çözümlemesi arasındaki temel bilgilimsel, yöntembilimsel farklılıklar kavranabilmiş gözükmediği gibi, söylem çözümlemesi kimi zaman pozitivist bir teknik gibi ele alınıyor. Daha çok yeni ve moda olan bir araştırma tekniği gibi görülüyor. Söylem çözümlemesinin, dil içinde güç/iktidar sorununu sorgulama biçimi pozitivist anlayışın tamamen dışındadır, ve bu anlayışı benimseyen araştırmacılar, pozitivist yöntembilimin öncüllerini sorgulayarak işe başlarlar.

Medya ve haber metinleri üzerine yapılan çağdaş çözümlemelerin Türkçe'ye çevrilmemesi, üniversitelerde yapılan (seminerler, tezler) ve ne yazıkki sayıları çok az olan çalışmaların yöntembilimsel açıdan yetersiz olmasının da beraberinde getiriyor. Yeniliğe açık öğrenciler, danışmanlarının yöreklendirdiği durumlarda farklı araştırma örnekleri verebiliyorlar. Çelebi'nin master tezi bunların bir örneği. Ne yazık ki, ikinci bir örneği bulmakta zorluk çekiyoruz.

Bu çalışmada okuyucuya fikir vereceği kanısı ile dört çalışmayı aşağıda özetledik. Soyut kuramsal ve yöntembilimsel kavramlarla, somut durumları ilişkilendiren bu örnekler, konu ile ilgilenenleri ve metin çözümlemesine ilgi duyan öğrencileri kısmen de olsa seçecekleri yöntem açısından düşündürücü olacaktır. Aşağıda yer alan örneklerin ilk ikisini Fowler'dan seçtik. Fowler, eleştirel dilbilim yaklaşımını paylaştan bir araştırmacı, ve çalışmaları van Dijk'inkilere benzer biçimde toplumbilimsel yaklaşım ile dilbilim arasında bir köprü niteliğinde. Bu nedenle çalışmalarında benzer bir yaklaşımı paylaştan Kress'e göndermelerde bulunuyor. Kress'in dilbilime ve işaret sorununa ilişkin görüşlerine yine yukarıda sınırlı da olsa yer verik. Diğer iki örneğimizden ilki, Fang'ın Çin basını üzerinde yaptığı bir analiz. Araştırma *Discourse and Society* dergisinde yayınlanmış. Son örneğimiz ise Rakow ve Kranich'in televizyon haberlerinde kadınların temsiliyi inceleyen araştırması. Erkek egemen toplumlarda siyasetle uğraşmak, ve haberleri izlemek kadınlara ait bir eylem biçimi değil. Kadın izleyici pembe diziler hakkında "dedikodu" yaparken, erkekler siyaseti ve haberleri "tartışır- lar" (Fiske, 1987). Rakow ve Kranich, haber metinlerinin de erkek egemen bir söylem üzerine kurulduğunu vurguluyorlar.

Fowler (1991). Fowler "Haberin Dili: Basında Söylem ve İdeoloji" adlı kitabın 7. Bölümünde, popüler basının dili içinde yergi (kötüye kullanma, abuse) ve övgü (sevgi gösteren, endearment) sözcükleri üzerinde duruyor. Basında, göstericiler, siyahlar, hooliganlar, eşcinseller.

sol politikacılar, öğretmenler ve özellikle Batı Avrupa'ya yabancı olan ülkelerden gelen (Arap, Afrikalı, Rus) yabancılar yergi sözcükleri ile birlikte veriliyorlar. Çalışma 1986 yılının Mart ve Nisan aylarında Libya ve ABD arasında yaşanan gerilim sonrasında ABD'nin Libya'yı bombalaması olayına ilişkin haberler üzerine gerçekleştirilmiş ve Kaddafi, Reagan ve Thatcher'in basında sunumu sırasında oluşan metaforlar üzerinde yoğunlaşmış. Yergi ve övgü sözcükleri bu metaforları oluşturan sözcükler de aynı zamanda.

Reagan, Libya'ya yönelik bu saldırıyı bir öz-savunma (self-defence) olarak tanımlasa da, Fowler, pek çok Batılı ülkenin bu görüşü sertçe eleştirdiğini ve bu eleştiriler sırasında hava alanlarını ABD hava gücüne açan Thatcher'in de aynı eleştirilerle karşılaştığını belirtiyor. Ancak İngiliz basını Reagan ve Thatcher'a yönelik bu eleştirileri paylaşmadığı gibi, konuya ilişkin haberlerde, açık bir biçimde ABD politikasını destekler bir tavır takınıyor. Bu destek Kaddafi, Reagan ve Thatcher'a ilişkin kurulan metaforlarda ve kullanılan sıfatlarda açığa çıkıyor.

Örneğin Kaddafi, "kudurmuş köpek", "üran", "çıldırılmış diktatör", "deli adam", "şizo", "Libya'nın diktatörü" ; Reagan, "Mr. Reagan", "Ronald Reagan", "US President", "President Reagan", "Ron", "Ronnie", "Rambo", "Rambo Ronnie", "President Ronald 'Rambo' Reagan; ve Thatcher ise, "Mrs. Prime Minister", "Mrs. Thatcher", "Rambo'nun kızı", "Maggie" gibi sözcüklerle haber metinlerinde yer almış (1991, 115). Fowler'ın belirttiğine göre İngiliz basınında Arap ülkeleri de olumsuz bir imaj çizerek temsil edilmekteler. "Arab sıçanı", "Libya'nın kuduz köpeği" gibi sözcükler bu olumsuz temsilin örnekleri.

Fowler İngiliz basınında yer alan sözcükler içinde Arapların "insan" olarak temsil edilmediğini ve sürekli hayvanlara dayanan metaforlar kurulduğunu belirtiyor:

"Arapların domuz (veya diğer tabu hayvanlara) benzetilmesi Sun gazetesinde sıkça gözlenen yabancı düşmanlığının kaynaklandığı derin şovenizmin dışı vurumuydu. Burada vurgulanması gereken kuramsal bir nokta var, bu paradigma, bu inanç sistemi, gazetenin genel söyleminin ve daha geniş anlamda üretiminin ve tüketiminin oluştuğu kültürün bir parçası olarak, haber metinlerini önceliyordu. (Fowler, 1991: 118)

Fowler (1991). Fowler aynı kitabın 8. Bölümünde ise basında güç/iktidarın temsili sorununu ayrıntılı biçimde tartışırken haberin, dili içinde geçişlilik sorunu üzerinde duruyor. Yazar, İngiliz basınının,

doktor ve hastaların ilişkilerini ve hastaların yetersiz sağlık hizmetleri karşısında mağdur konumunu konu alan haber metinleri içinde hastaların güçsüz konumlarını pekiştiren bir dil kullandığını belirtiyor ve bu dile ilişkin örnekler veriyor. Sonuçta, gazeteciler mağdur tarafı korumak amacı ile yazdıkları bu haberlerde mağdurun toplumsal konumunu pekiştirmekteler.

Resmi söylem içinde hastaların konumuna işaret edilirken kişiselleştirmeden kaçınan bir dil kullanılıyor; "Vakaların çoğunda" ifadesi her özgün durumun özelliklerini yoksayıp genelleyci bir ifade olarak ortaya çıkıyor. Haberlerde kullanılan, "vaka" (case), liste, bekleme, sorun gibi isimler ve isim-fiiller de bu genelleyci dili destekleyen sözcükler (129). Fowler incelenen gazetelerin sadece birinde, bir tek hastanın isminin verildiğini belirtiyor. Haber sentaksı içinde hastalar hep edilgen cümlelerle temsil ediliyor ve hep güçsüz bir konumda kuruluyorlar. Sonuç olarak haberin söylemi, egemen söylemlerle bir paralel içinde:

"Böyle bir söylemin kitleye yayınlanmasının değişikliği, teşvik etmekten çok engelleyeceğine ilişkin bir kuşku taşıyorum.

Stilistik özellikleri oldukça sıradan olan bu uzlaşım sal orta sınıf söylemi, ciddi medya bağlamlarında kamuoyunu ilgilendiren konuların tartışılmasının standart biçimidir. Bu biçimden kaçınmak, bir gazete yazarı için önemli, geniş bir öz bilinc dönüşümünü de içeren bir söylemsel dönüşüm gerektirir. Ticari basın böyle bir sapmayı nasıl tolere edeceğini görmek pek kolay değildir." (Fowler, 1991: 133-34)

Fang (1994). "Çin basınında cylem ve gösteriler: Dil ve ideoloji üzerine bir çalışma" adlı araştırmasında Remnin Ribao gazetesinin, yabancı ülkelerde yer alan gösteri olaylarını nasıl bir dil ile sunduğunu incelemiştir. Haberciler konu olarak iki grup ülke seçilmiş, ilk grup dost ülkelerden ikincisi ise düşman ülkelerden oluşuyor. Fang "biz ve onlar" mantığının haber dili içinde nasıl kurulduğu sorunu üzerinde durmuş.

Haber dilini ele alırken sentaks ve sözcük (lexical) seçimlerini incelemiştir. Fang, Çince'de edilgen sentaktik yapıya izin veren geçişli fiillerin sayısının fazla olmadığını belirtiyor. Araştırma geçişli fiillerin kullanıldığı cümleler üzerine odaklanmış ve haber olan gösterilerde, sorumluluğun metin içinde nasıl tanımlandığı sorunu üzerinde durmuş.

Fang'ın hipotezi şöyle: Düşman ülkelerde yer alan gösterileri sunarken basın, polisın gösteriye müdahalesini olumsuz olarak ele alacak ve bu olumsuzluk polisın eylemlerini verirken kullanılan etken cümle yapıları içinde de yansımaları bulacak. Dost ülkelerde ise gösterilere polis müdahalesi haklılaştırılacak, ve polis pasif bir ajan (agent) konumundan sunulacak.

Araştırmanın bulguları Fang'ın hipotezlerini desteklemiş. İncelenen haberlerde, olayı çerçevlendiren sözcük seçimlerinin (isyan/protesto/gösteri gibi) konu olan ülkenin yakınlığı ve uzaklığı ile ilgili olarak değişmekte olduğu saptanmış. Düşman ülkelerde yaşanan gösteriler daha çok "çatışma" başlığı ile ele alınıp çerçevelenmiş ve olaylar sırasında polisın eylemleri etken cümle yapıları ile sunulmuş. Bu sunum hükümetin gazetesi olan Remnin Ribao'nun resmi söylemi destekler bir dil kullandığını doğrulamakta:

"Haberler, kontrol sahibi olanlar tarafından benimsenen dış politikaları değerlendirirken, bu kararları örtük olarak okuyucular için haklılaştırır biçimde dünyayı 'biz' ve 'onlar' arasında ikiye böler. Atıfta bulunacak alternatif çerçeveler olmadığı sürece okuyucular için olayları farklı perspektiflerden görmek oldukça zordur." (Fang, 1994; 479)

Rakow ve Kranich (1991). Bu iki kadın araştırmacı haberin eril (masculine) bir anlatı olduğu üzerinde duruyorlar ve bu anlatı içinde kadınların temsili cinsiyetçi bir söylem içinde kuruluyor. Haber söylemi içinde kadınlar, konuşan ve anlam oluşturan özneler olarak değil de kategorik bir grup olarak ele alınmaktalar. Yazarlara göre bu durumun üstesinden gelinmesi haberin anlatı yapısının bütünüyle dönüşmesi ile ancak mümkün olabilir, yoksa kadın gazetecilerin sayısının artması ve kadınlara daha fazla yer ayrılması, haberin eril anlatı yapısını bozmaz.

Ciddi ve magazinél haber (hard news/ soft news) ayrımı cinsiyetçi bir ayrım ve bu ayrımında erkeğe ait olan ciddi, kadına düşen ise magazinél haberler. Gazeteciler haberde dengelilik ilkesini ele alırken bu dengenin kadın ve erkek bakış açılarının arasında bir dengeyi de içerdiği konusunu tamamen gözardı etmekte ve dengeyi farklı siyasal görüşlerin temsili biçiminde tanımlamaktalar. Böylece toplumsal yapı içinde, haber yapıcısı (akredite kaynak, newsmaker) konumunda olmayan kadınlar, haberde "sıradan insanlar" kategorisi içinde temsil edilebilmekte.

Rakow ve Kranich haberde kadınların eşitsiz temsiliğini görgül olarak desteklemek amacı ile 1203 haberi incelemişler, ve kadınların hangi roller içinde haberde kaynak olarak temsil edildiklerini bulmuşlar. Bu betimsel içerik çözümlemesinden sonra 46 haber öyküsünün söylemi içinde kadınların konuştukları zaman, haber içindeki çerçeveleri pekiştirmek üzere mi, yoksa haberi bir çerçeveye oturtmak üzere mi alıntılандıklarını incelemişler. Çalışmanın bulgularına göre kadınlar, haber metni içinde kategorik bir "işaret" olarak ele alınmaktalar ve çoğu zaman metnin söylemini desteklemek amacı ile kullanılmaktalar. Kamusal olayların sonuçlarından etkilenen kişiler veya kamu politikalarından yararlanan kişiler olarak, yani "sıradan mülakatlaria" kadınlar haberlerde temsil edilmekteler. Az sayıda da olsa "Feministlerin" görüşlerine yer verilmekte, ancak bunlar, beklenmedik ve sapkın görüşler olarak ele alınmakta. Bu az sayıda temsile kavuşan kadının ise, beyaz, bakımlı, "düzgün" kadınlar olması da kadınların kategorik tanımlanmasını pekiştirmekte. Kadınların toplumsal düzeni bozan davranışlarına ilişkin haberlerde ise, bu tür davranışlar kadınların kişilik karakteri olarak tüm kadınlara genellenecek biçimde yansıtılmakta:

"Kadının televizyon haberlerinde bir "işaret" olarak yer almasının çözümü radikal olmalıdır; hatta bu sorunun çözümü imkansız bile olabilir. Haberin eril anlan yapısı feminize edilebilir mi? Daha temel olarak, kadını erkeğin bir değişim nesnesi haline getiren sembolik sistem bütünüyle dönüştürülebilir mi? Bunlar haberi anlamaya çalışan gazeteci ve akademisyenlerin dikkatlerini yoğunlaştırmaları gereken sorulardır." (Rakow ve Kranich, 1991; 22)

Yukarıda özetlediğimiz dört çalışmadan ilki ve üçüncüsü haberde dünyanın nasıl haritalandığına ilişkin örnekler. Biz ve onlar ikiliğinin haber metinleri içinde nasıl kurulduğuna ilişkin çok farklı siyasal ve iletişim sistemlerine sahip iki ülke basınında benzerliklere rastalamak şaşırtıcı değil. Hangi siyasal sistemde olursa olsun, haber medyasının temel rolünün önemli bir parçası da dünyayı haritalandırmak ve tarihin ilk taslağını yazmak. İkinci örnek, hasta doktor ilişkisi, dördüncü örneğe, kadın erkek ilişkisi içinde ortaya çıkan eşitsiz güç/iktidar ilişkilerinin haber metinlerine yansımaları ile ilişkili. Çalışmalar sırası ile, Arapların ve müslümanların, hastaların, gösterici grupların ve kadınların temsil sorunundaki eşitsizlik üzerinde dururken, haber medyasında, güç/iktidar sahibi olanların daha çok ve olumlu biçimde sunulduğu, güçsüz tarafların bu konumlarının pekiştirildiği vurgulamakta.

SONUÇ;

Bu bölümde haberi bir söylem olarak ele almanın kuramsal ve yöntembilimsel temelleri üzerinde durduk. İçerik çözümlemesine dayanan araştırmaların dil sorununu ele alırken dayandıkları kuramsal yaklaşımların eleştirilerine yer verdik. Bu araştırmaların üzerine kurulu olduğu araççı dil anlayışının post yapısalcı söylem çözümlemeleri ile çelişen yönlerini vurgulayarak, içerik çözümlemesinin söylem çözümlemelerini tamamlayıcı bulguların toplanmasında hala önemli bir yöntem olabileceğini belirttik.

Haberi söylem olarak ele almak ve çözümlemek, haberi hazırlandığı süreçlerden ve toplumsal yapı içinde oluşan güç/iktidar ilişkilerinden koparmadan incelemek demektir. Söylem çözümlemesi, metinlerin oluştuğu bağlama yönelik bir inceleme biçimidir. Bu yöntembilimsel yaklaşım içinde ne pozitivist yöntembilimin soyut "nesnellik" anlayışına dayanan bilimsellik iddiasının, ne de yapısalcı dilbilimin, metinlerin yapısındaki ortak özellikleri bulmaya yönelik yapısal çözümlemesinin yeri vardır. Söylem çözümlemesi, bağlamı içinde metinlerdeki yapılaşmayı inceler ve post yapısalcı bir anlayış içinde metinlerin farklılıklarına duyarlı bir çözümleme gerçekleştirmeyi amaçlar.

Haber söylemi, diğer medya metnlerinin söylemleri ile karşılaştırıldığında kapalı ve sıkı (tight) bir metin olma özellikleri taşımaktadır. Bu kapanma, egemen söylemlerin haber dili içinde yeniden kurulmaları süreci ile ilgili bir sorundur. Haber diyaloga dayanan bir metindir ve aracı senniyotiği içinde farklı alıntı biçimlerinin biraraya gelmesinden oluşur. Ayrıca haber metinlerinde anlatıcının dilinde farklı söylemler yeniden kurulur ve inanılabilirlikleri pekiştirilir. Bu açıdan incelendiğinde haberin mikro yapısal özellikleri söylemin kurulmasında önemli bir işleve sahiptir.

Haberin mikro yapısal özellikleri arasında sözcük (lexical) seçimler ve sentaks, 1990 sonrasında yapılan söylem çözümlememelerinde en çok üzerinde durulan birimleri oluşturmuştur. Yukarıda gerek Türk basınında gerekse yabancı basında yer alan haberlerin sözcük seçimleri ve sentaktik özelliklerine ilişkin örneklerle yer verdik. Bu örneklerde toplumsal güç/iktidar ilişkilerinin kurulma biçimlerine değindik.

Post yapısalcı söylem çözümlemesi, Fowler ve Kress'in isimlendirdiği biçimi ile eleştirel söylem çözümlemesi, alımlama konusunda yapılacak araştırmalara da yol gösterici kavramlara dayanmaktadır. Bu çalışmanın 3. bölümünde alımlama analizlerini metin analizleri ile bütünleştiren arayışlara değinmek istiyoruz.

BÖLÜM III

HABER VE ALIMLAMA

ALIMLAMA ÇALIŞMALARINDA NİCEL YÖNTEMBİLİMDEN NİTEL YÖNTEMBİLİMLERE GEÇİŞ

İletişim araçlarının gelişmesi ve yaygın bir kullanıma kavuşması süreci içinde üzerinde en fazla durulan konu, medya metinleri ve tüketiciler arasındaki ilişki biçiminin açıklanması olmuştur. İletişim kuramlarının tarihi, medyanın etkileri konusundaki farklı kavramsallaştırma biçimlerinin tarihidir. 1900'lerin başından itibaren, pek çok araştırmacıyı, medya ve iletişim konuları üzerine düşünmeye iten, bu araçların etkileri konusunda duyulan kaygı olmuştur. Ancak farklı yaklaşımları paylaşan araştırmacılar için bu kaygı, benzer beklentilerin ve hayal kırıklıklarının ortak paydayı oluşturduğu bir sorgulama biçimini yansıtmaz.

İletişim araçları ile uğraşan araştırmacılar üç temel konu üzerine odaklanmışlardır: Üretim süreci, medya metinleri ve alımlama. Shannon ve Weaver'ın doğrusal modelinden, Hall'un kodlama/kodaçılama yapısal yaklaşımına kadar uzanan bu şematik açıklama biçiminin pek çok araştırmacıya sağladığı kolaylık, analitik bir çerçevenin kurulması açısından yol gösterici olmuştur. Doğrudan alımlama konusu ile ilgili olmasa da, medya metinlerinin üretim süreci ve metinlerin yapısal özellikleri üzerinde duran araştırmacıların örtük ön kabülü, medyanın izleyiciler ve okuyucular üzerinde "etkileri" olduğu yönündedir. Etki paradigmasına yönelik sorgulama ve farklı arayışlar için itici gücü yine kültürel çalışmalar oluşturmıştır. Post yapısalcı dil ve özne anlayışının kültürel çalışmalar dolayımı ile medya araştırmalarına taşınmasının önemi ise yadsınamaz. Bu açıdan ele alındığında kültürel çalışmaların, alana nihai bir çözüm getirdiğini söylemek doğru olmaz. Ayrıca kültürel çalışmalar içinde ortaya atılan kimi kavram-

lar, 1990'larda en çok eleştiriye uğrayan ve üzerinde en çok tartışılan kavramları oluşturmuştur. Kanımızca alımlama çalışmalarında bundan sonra, bu eleştirilerin ve arayışların açtığı yoldan ilerlenerek yeni açıklamalara ulaşılacaktır.

Bu bölümde medyanın "etkileri" konusunda 1920 sonrasında gelişen temel eğilimlere kısaca yer verdikten sonra, kültürel çalışmaların "alımlama" konusuna yaklaşımı ve bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler üzerinde duracağız. Bu çalışmada temel sorun alanımızı haber medyası oluşturduğundan, haber metinlerinin okunması ve izlenmesi konusunda ortaya atılan farklı yaklaşımlara daha ayrıntılı biçimde değineceğiz. Corner (1991) ve Livingstone'un (1993) belirttiği gibi, günümüzde izleyici araştırmalarında yeni bir karşılık ortaya çıkmıştır. Bu karşılık kamusal bilgi ve popüler kültür projeleri arasındadır. Kamusal bilgi üzerinde duranlar, enformasyon politikaları ve yurttaşlık sorunu açısından haber ve haber programlar üzerinde yoğunlaşırken, popüler kültür sorunu ile ilgilenenler, beğeni ve haz açısından kurgusal ve dramatik türler üzerinde yoğunlaşmaktadırlar.

Livingstone'un işaret ettiği gibi haber, içerdiği bilgi (eformasyon) açısından ele alınmıştır ve alımlama sorunu da yine bu açıdan incelenmiş, bilginin hatırlanması, depolanması konuları üzerinde durulurken bilişsel modeller yeğlenmiştir (van Dijk ve Kinch, 1987; Graber, 1984, 1990; Høijer, 1990; Grimes, 1990; Wicless ve Drew, 1991; Newhagen, 1992). Morley'in 1980'de yayınlanan "Nationwide Audience" araştırması kültürel çalışmalar yaklaşımı içinde konuya ilişkin verebileceğimiz en önemli örnektir (Allor, 1988; Philo, 1992). Jensen (1991a; Dahlgren, 1992a) gibi yorumlayıcı topluluklar (interpretive communities) üzerinde duran ve kültürel çalışmaları kimi yönlerden eleştiren kuramcılar da haber konusu ile ilgilenmişlerdir. Philo'nun (1992) "Seeing and Believing" (Görmek ve İnanmak) adlı çalışması GUMG'un yaklaşım içinde verilen son örneklerden biridir ve yöntem açısından Philo'nun yaratıcılığını yansıtmaktadır. Aşağıda bu yaklaşımları ve çalışmaları daha ayrıntılı biçimde tartışacağız.

Haberin alımlanması konusu, son yıllarda, fazlaca ilgi gören bir konu olmaktan çıkmıştır. Yeni yöntembilim arayışları daha çok popüler kültür ürünlerinin okunması süreci üzerine yapılan araştırmalarda ortaya çıkarken (Condit, 1988; Allor, 1988; Moores, 1992), haberin alımlanması üzerine yapılan pek çok çalışma hala nicel yöntembilim anlayışının izlerini taşımaktadır. Bu bölümde konuya ilişkin olarak ortaya atılan kavramların ve kuramların yetersiz yönlerini vurgulamaya çalışarak, haberin alımlanması üzerine yeni ve farklı bir bakış açısını geliştirmeye çalışacağız. Amacımız çalışmanın ikinci bölümünde, örnek-

lemeye çalıştığımız eleştirel söylem çözümlemesi araştırmalarının dil, özne ve güç/iktidar sorununa getirdikleri açıklamaların alımlama konusunda yeni yaklaşımlarda da yol gösterici kavramlar oluşturduğunu tartışmaya açmaktır. Ancak bu yolla, iletişim sürecine yönelik kompartımanlaşmış analitik bakış açısı aşılabilir ve anlamlandırma, metin ve okuyucunun girdiği ilişkinin bağlamı içinde ele alınabilir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi medyanın "etkileri" konusunda yapılan çalışmalar, medya kuramlarının gelişme çizgisinde ortaya çıkmış olan temel kuramsal yönsemeleri yansıtır. Disiplinlerarası niteliği gittikçe genişleyen bir alan olarak iletişim çalışmaları hızlı bir değişim ve dönüşümü yansıtır. Bu değişim içinde farklı yaklaşımlar arasındaki kutuplaşmalar ve yakınlaşmalar konuya ilişkin akademik tartışmaların temel eksenini oluşturmaktadır:

"Nasıl kapitalist ekonomiler her on yılda bir yükselişten çöküşe geçiyorlarsa, aynı süre içinde kitle iletişim kuramları da kutuplaşmadan yakınlaşmaya geçiyorlar. Belki de diğer sosyal bilim araştırma alanlarından daha fazla olarak kitle iletişim araştırmaları alanındaki ateşli tartışmalar ve ayrılıklar, altlarında yatan kuramsal ve yöntemsel karşıtlıklar tarafından yönlendirilmektedir. Eleştirel ve yönetsel araştırma, (farklı biçimlerde yürütülen) metin ve izleyici analizleri, nicel ve nitel yöntemler arasındaki karşıtlıkları bunların arasında sayabiliriz. (Livingstone, 1993; 5)

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kitle iletişim araçlarının güçlü etkileri olduğuna dair genel bir kabul ortaya çıktı. Medya mesajları ani tepkilere neden olan uyandırıcılar olarak görüldü. İnsan doğası ortak biyolojik özellikleri açısından ele alındı ve benzer uyandırıcılar karşısında benzer tepkiler vereceği kabul edildi. Medyanın güçlü bir uyarıcı olduğu kabul edilirken, mesajlara tepki gösteren insanlar ise tamamen güçsüz, pasif konumdaydılar. DeFleur ve Rokeach'ın (1989) belirttikleri gibi, bu doğrudan ani etki varsayımı, sosyoloji ve psikoloji kuramlarının birikimiyle uyum içinde idi ve büyük ölçüde savaş sırasında yaşanan propogandanın izlerini taşıyordu. 1920'lerin sonlarında medyanın etkileri araştırılması gereken bir sorun alanı olarak akademik çevrelerin ilgisini çekti ve ilk "etki" araştırmaları böylece ortaya çıktı.

İlk görgül araştırmalar Payne Fund'ın desteğiyle sinemanın çocuklar üzerine etkisini ölçmeyi amaçlayan çalışmalardır (DeFleur ve Rokeach, 1989). Bu ilk çalışmalar kuramsal bir karmaşayı ardında barındırmaktaydı ve bu kaotik durum daha sonra yapılan araştırmaları da bü-

yük ölçüde etkilemiştir. Medya metinleri ve öğrenme arasındaki ilişki üzerinde duran ilk çalışmalar bu döneme aittir ve bireylerin medya mesajlarını ne oranda hatırladıkları konusu da yine ilk bu dönemde ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalarda öğrenme daha çok "taklit" kavramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyal psikolojideki gelişmeler, insan doğasının evrensel özellikleri ve tekbiçimliliği üzerine kurulu yaklaşımların kullandığı "içgüdü" (instinct) kavramının yerini, tutum (attitude) kavramına bırakmasını da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde sosyal psikoloji disiplini içinde oluşan yaklaşımların 1930 sonrasında ve özellikle ABD'de medya çalışmalarını en çok etkileyen paradigmayı oluşturduğunu ve Frankfurt Okulu üyelerinin bile bu etkilerden kurtulamamış olduklarını belirtmiştir. Sosyal psikoloji ve tutum araştırmaları, "rafine" ölçme teknikleri ve ayrıntılı istatistiksel değerlendirmelere dayanan çalışmaları kitle iletişimi sorunsalı içine taşırken, nicel yöntembilimi de "etki" araştırmalarının ayrılmaz bir parçası haline getirdi.

Medyanın izleyicilerin tutumlarına yönelik etkilerini sorgulayan araştırmaların odaklandıkları konulardan ilki şiddet içeren programların şiddete yönelik davranışlara neden olup olmadığını sorgulamayı amaçlarken, ikinci gruba giren çalışmalar, seçim davranışları üzerinde medyanın etkilerini açıklamaya yöneldiler (Curran et al. 1982). Haber metinleri üzerinde bu dönemde yapılmaya başlanan içerik çözümlemeleri, haberlerdeki yanlış sunumu sergilerken, araştırmacılar, örtük olarak bu yanlışlığın izleyiciyi de etkileyip yönlendireceğini varsaydılar. Bu dönemde, nicel yöntembilimsel yaklaşımın egemen olduğu araştırmalar, gerek deneysel yöntem, gerekse alan araştırmalarının bulgularını istatistiksel açıklamaların güvenilirliği ile desteklerken, fen bilimlerinin yöntembilimsel anlayışını sosyal bilimlere taşıdılar. Ancak bu çalışmaların ortaklaşa destekledikleri sonuç, medyanın "etkilerinin" varsayıldığı kadar güçlü olmadığı idi. Bu gelişmeler sonucunda ortaya birbirini destekleyen iki varsayım atıldı. Bunlardan ilki "seçici algı" üzerine kuruluydu, ikincisi ise hala gündemde olan "kullanışlar ve doyumlar" üzerinde duruyordu.

Kullanışlar ve doyumlar yaklaşımı; medyanın etkileri konusunda yapılan araştırmalarda ilk önemli dönüşümü beraberinde getirdi. Bu yaklaşıma kadar sorulan, "Medya bireyleri nasıl etkiliyor?" sorusuydu. Kullanışlar ve doyumlar yaklaşımı ile bu soru yerini "Bireyler medyayı nasıl kullanıyorlar?" sorusuna bıraktı. Böylece vurgu medyadan, izleyici ve okuyucuya kaydı (Jensen ve Rosengren. 1990). DeFleur ve Rokeach (1989), bu yaklaşımın kökenlerini 1930'lara uzandığını belirtiyorlar ve ekliyorlar:

*"(Kullanışlar ve doyumlar yaklaşımı), bireysel farklılıkları vurgıyan kuramın, bilişsel yapılar üzerine temellen-
dirilmiş basit bir versiyonudur.*

Diğer bir sınırlılık ise, kullanışlar ve doyumlar yaklaşımını kullanan araştırmalar, insanların farklı medya içeriği kategorilerini (örneğin haberler, kitaplar, televizyon oyunları vb.) niçin takip ettiklerine ilişkin belirttikleri gerekçelere (kişisel olarak tanımlanan "gereksinimlerin" çeşitli biçimleri) ve tatminlere (kişisel olarak tanımlanan "doyumlar") ilişkin bir listeden daha fazla birşey ortaya getirememiştir. Bu yaklaşım bundan daha fazla sistematik bir açıklama sağlayamaz." (DeFleur ve Rokeach, 1989: 187)

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, kullanışlar ve doyumlar yaklaşımının dayandığı veriler, izleyicilerin doğrudan kendi ifadelerinden oluşmaktaydı. Bu açıdan ele alındığında, kullanışlar ve doyumlar yaklaşımı içinde yapılan çalışmalar, alan araştırmalarının tüm zayıf yönlerini taşımaktaydı. Ayrıca yaklaşım, izleyiciyi kavramsallaştırırken, liberal düşüncenin faydacı anlayışına dayanmaktaydı. Algının seçiciliğini vurgulayan çalışmalar da kullanışlar ve doyumlar yaklaşımına benzer biçimde liberal anlayışın "birey" kavramsallaştırmasının sınırlarını zorlayacak yeni bir okuma kuramı ve ideoloji kavramı ortaya atmadılar (Hall, 1984). Bu açıdan değeriendirildiğinde, her iki yaklaşımın da zayıf yönleri, içerik çözümlemesi ile uğraşan kuramcılara yönelik olarak Sumner'in ortaya attığı araççı dil anlayışına yönelik eleştirilerin bu araştırmalar için de geçerli olduğunu söylememizi mümkün kılar. Bu kuramsal bakış açılarına dayanarak yapılan alan araştırmalarının pek çoğunda, görüşülen izleyicilerin ifadelerinin, bu kişilerin düşünce yapılarını, tutum, tatmin ve beklentilerini yansıttığı benimsenmiş ve araççı dil anlayışı içinde ele alınıp çözümlenmiştir.

Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet'in Erie, Ohio'da gerçekleştirdikleri çalışma ise, henüz daha televizyonun yaygın kullanıma kavuşmadığı 1940'larda, izleyicilerin medya içeriklerini nasıl seçtiklerini ve bu içeriklerin seçim davranışları üzerine etkisini ortaya çıkarmayı amaçlıyordu. Bilindiği gibi araştırmanın önemi panel tekniğinin kullanılması ve derinlemesine görüşmelere dayanmasından kaynaklanıyordu. Erie çalışmasının sonuçları, iletişimin iki kademeli akışını (Two-step flow of communication) tartışmaya getirdiğinde, bir yandan doğrudan etkiler tezini sonlandırırken, diğer yandan da, 1980 sonrasında kültürel çalışmalar tarafından ortaya atılan "yorumlayıcı topluluklar" kavramının da habercisi oldu.

"Araştırma bittikten sonra, bireylerin medya kampanyası içeriğinden belli şeyleri seçmelerinde ve bu içeriklerden etkilenmelerinde gayriresmi toplumsal ilişkilerin uyarlayıcı bir rol oynadığı net olarak görüldü. Aile üyeleri, arkadaşlar ve diğerleri, kendilerinin doğrudan karşılaşmadıkları düşünceleri seçmenlerin dikkatine sundular.

Araştırma, bilginin temel iki aşamadan geçtiğini önerdi: Önce medyadan, medyayı daha iyi takip eden ve bilgilenen bireylere ve sonra, bu kişilerden gayriresmi kanallarla, medya ile daha az karşılaşan ve bilgi açısından diğerlerine bağımlı olan kişilere..." (DeFleur ve Rokeach, 1989: 192)

Erie çalışması medyanın bu günkü gibi yaygın olmadığı bir dönemde gerçekleştirilmişti. Araştırma, birincil ve ikincil grupların etkinliğini vurgulaması açısından önemli olsa da, çağımızda, günlük yaşamın bir parçası olmuş televizyon yayıncılığının, toplumsal "gerçekliği" anlamlandırmadaki rolünü sorgulamaktan uzak, sınırlı bulgularla sonuçlarını formüle etti. Ancak, yapıldığı dönemin özelliklerini aydınlatması açısından, iletişim araştırmaları içindeki yeri önemlidir.

1950 ve 1960'lar izleyici araştırmalarında kuramsal çıkmazın yaşandığı dönemdir. Çalışmanın birinci bölümünde modernleşme kuramlarının ani doğrudan etkiler yaklaşımından büyük ölçüde etkilendiğinden söz etmiştik. Ulusal bağımsızlıklarını elde eden 3. Dünya Ülkelerine "çağdaş medyanın" getireceği varsayılan yenilikler (çoğulcu, katılımcı değerler), sanıldığı hız ve yoğunlukla bu toplumlarda yeşertilemediğinde, artık emin olunan görüş, iletişim araçlarının sanıldığı gibi doğrudan, ani, güçlü etkilerinin olmadığı oldu. Bu dönemin ardından, geleneksel medya kuramları, diğer bir deyişle çoğulcu paradigma içinde ortaya çıkan açıklamalar, iletişim araçlarının uzun dönemli etkilerini vurgulamaya yöneldiler. Diğer yandan, yine ilk bölümde belirttiğimiz gibi, 1960 sonrasında, eleştirel yaklaşımın izlediği radikal Marksist çizgi içinde, medyanın egemen ideolojiyi yeniden ürettiği yolundaki yaygın kabul, bir yandan bu araçların uzun dönemli etkilerini vurgularken çoğulculara paralel bir tavır sergiledi, diğer yandan, bu etkinin varolan değerler sistemini pekiştirmesini, güçsüz bir etki olarak görmemekte ısrar etti. Eleştirel yaklaşım içinde, çoğulcuların görüş birliğine vardığı, medyanın pekiştirici etkisi (Klapper, 1975), bu araçların güçsüzlüklerinin değil, tam tersine egemen ideolojinin yeniden üretiminde güçlü araçlar olduklarının altını çizmek amacı ile kullanıldı (Curran et al. 1982).

1980'ler daha önce belirttiğimiz gibi çoğulcu ve eleştirel yaklaşımın kutuplaştığı dönemdir. Sosyolojik teoriye dayanan geleneksel medya çalışmaları içinde, bu dönemde medyanın etkilerine ilişkin ortaya atılan görüşler, eleştirel çalışmaların yaklaşımını bütünüyle dışlar nitelikte değildi. Bu "kutuplaşmanın" aslında, fazla özete kayan bir açıklama olduğu, ve alanda ortaya çıkan karşıtlığı olduğundan da büyük gösteren abartılı bir görüş olduğu konusunda Fejes'in (1994) vurgularına katılmamak olanaksız. Eleştirel paradigma, gerçek ekonomi politik üzerinde durukken, gerçek medya metinlerinin ideolojik karakterini vurgularken, varolan ekonomik ve siyasal yapıya radikal ve bütünsel bir kavrayışla karşı çıkıyordu. Bu açıdan çoğulcu yaklaşımla uzlaşması mümkün değildi. Ancak, çoğulcu yaklaşım, davranışçı kuramın etkisinden kurtulup, medyanın uzun dönemli etkilerini incelemeye yöneldiğinde, iletişim araçlarının toplumsal rolünü farklı bir açıdan sorgulamaya açtı. Diğer yandan haber medyasının, kaynak kişi ve kuruluşlarla kurduğu ilişkilerin içeriklerde yansıma biçimini sorgularken, eleştirel yaklaşımın öne sürdüğü görüşleri farklı bir düzlemde yinelledi. Roscho (1975), Gans (1979), ve Shudson'un (1986) çalışmaları bu görüş açısının en somut örnekleridir.

Fejes, 1980'lerde, çoğulcu yaklaşım içinde medyanın etkileri konusunda ortaya atılan başlıca yaklaşımları gündem koyma (agenda setting), suskunluk sarmalı (spiral of silence), bilgi gediği, (knowledge gap) ve medyaya bağımlılık (media dependency) olarak sıraladıktan sonra şu görüşleri vurguluyor: "Bu modeller toplumsal rollerin gayri resmi yoldan öğrenilmesi, medyanın üstü kapalı olarak ideoloji taşıması, kanaat ikliminin oluşumu, toplum içinde farklılaşan bilgi ve genel olarak kültür, kurumlarda ve toplumsal yapıda görülen uzun vadeli değişimler gibi konuların üzerinde duramalarından ötürü, öbür davranışsal modellerden ayrılır." (1994, 258)

Almanya'da 1965 seçimleri sırasında, o dönemde Allensbach Kamuoyu Araştırma Merkezinin başkanı olan Noelle Neumann, seçmenlerin parti oylarını değiştirmeden önce, seçime katılan partilerden birinin kazanacağına ilişkin kesin bir kanağe sahip olduklarını gözlemiş ve bu olayı sessizlik sarmalı kavramı ile açıklamıştır. Yazara göre, seçimlerde SDP'yi destekleyen seçmenler, bu partiye yönelik olumlu görüşlerini açıklamaktan çekinmekte, ve gittikçe artan biçimde yalıtılmışlık duygusu hissetmekteydiler. Bu yalıtılmışlık duygusunun baskısı, seçmenlerde uyuma davranışına yolaçmış ve oylarının yönünün değişmesine neden olmuştur. Neumann (1984) bu gözlemden yola çıkarak yaptığı araştırmanın bulgularını şöyle özetlemekte:

"1972 seçimlerinin öncesinde ve sonrasında aynı kişilerle tekrar tekrar görüşülmesi, kendilerini diğerlerinden yalıtılmış hissedenlerin son dakikada oylarının yönünü değiştirenler olduğunu bizim için açığa çıkardı. Özgüveni daha zayıf olanlar ve politika ile daha az ilgilenenler yine son dakikada oylarının yönünü değiştirenlerdi." (Aktaran: Hottis, 1985: 920)

Sessizlik sarmalı kavramı, Fejes'in (1994) de belirttiği gibi Almanya'da Nazilerin yükselişi sırasında kitlelerin suskunluğunu açıklamakta Frankfurt Okulu'nun öne sürdüğü görüşleri tamamlar niteliktedir. Model, medyanın etkisinin doğrudan tutum değişimine yönelik olmayıp, tutumların açığa vurulmasını engelleyici yönde olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.

Daha önce belirttiğimiz gibi son yirmi yıl içinde çoğulcu yaklaşımı paylaşılan kuramcılar tarafından da, haber medyasının toplumsal gerçekliği yansıttığına duyulan inanç ciddi biçimde sarsılmıştır. Gazeteciler ve haber kaynakları arasında kurulan ilişkilerin önemini vurgulayan fenomenolojistlerin yanı sıra (Tuchman, 1978 a; Molotch ve Lester, 1988; Fishman, 1988), geleneksel medya kuramlarının içinde oluşan kırırdanma, ve eleştirel ton da gün geçtikçe artmaktadır (Curran, 1994). "Eşik bekçilerine" yöneltilen eleştiriler, artık medya haber içeriklerinin tekbiçimliliğini açıklamakta tamamen yetersiz kalmıştır. Kar kaygıları ve reklamcılarının istekleri doğrultusunda biçimlenen haber medyası belli sorunları gündeme getirirken, diğerlerini adeta yadsırcasına kamuoyunun gündeminden dışlayan bir sunum biçimi benimsemektedir.

"...gazeteciliğin etik kodu, "nesnel", "adil", "net" ve "olgusal" olmayı vurgular. Fakat bu, daha oyun başlama-dan oyunu kaybetmektir. Habercilikte seçicilik ve çarpıtma, gazetecilerin, editörlerin, gazete sahiplerinin ve yayıncıların kontrolünde olmayan faktörlerin bir ürünüdür. "Dışardaki dünya" hakkında, basın tarafından sunulan tanımlar, gazetecilerin olayı ilk elden takip etmek adına bağımlı konumda oldukları sınırlı kaynakların ürünüdür." (DeFleur ve Rokeach, 1989: 260)

Toplumsal "gerçekliğin" medyadan dolayımlanması biçimi üzerinde duran araştırmacıların, geleneksel medya çalışmaları içinde ortaya atı-
lıkları diğer bir kavram da gündem belirlemedir. Medyanın gündem koyma rolünün önemini vurgulayan araştırmacıların özellikle üzerinde durdukları konu ise siyasal haberlerdir. McCombs ve Shaw, içerik

çözümlemesini alan araştırması bulguları ile destekledikleri çalışmaları, medyanın ortaya getirdiği konuların aynı zamanda izleyiciler için de "önemli" kabul edilen sorunlar olduğunu gösterirken, medyanın resmettiği dış dünyanın izleyicilerin bu dünyayı kavrama biçimlerinde de ne oranda etkili olduğunu göstermeye çalışmışlardır (Fejes, 1994).

Eleştirel haber çözümlemelerinin klasikleşmiş örneği sayılabilecek "Krizlerin Denetimi" adlı çalışmada Hali ve arkadaşları (1978) medyanın gündem koyma rolünü vurgularken, geleneksel medya çalışmaları içinden gelen bu kavramı, kültürel çalışmalara taşımışlardır. İngiltere'de hızla haber değeri kazanan "sokak soygunu" olayları medya aracılığı ile halkın gündemine yerleştirilmiş, yeni sağın meşruiyet krizine yanıt oluşturmada gazeteciler aktif bir rol üstlenmişlerdir. Bu çalışma, toplumsal ve tarihsel pratikler içinde medyanın güç/iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemlerine bağımlı konumunu vurgularken, gündem koyma işlevini, medyanın bağımsız bir etkinliği olarak ele almamış, tersine, gündemi koyanın arka planda kalan güç/iktidar sahipleri olduğunu sergilemiştir. Medya bu birincil tanımlayıcıların yaptıkları durum tanımlarını halkın sesine dönüştürmekte, bu yolla, siyasal güç/iktidar sahiplerinin ekmeğine yağ sürecektir bir tavır sergilemektedir.

DeFleur ve Rokeach'ın (1989) geliştirdikleri bağımlılık modeli ise, siyasal, toplumsal ve tarihsel analizi biraraya getirme çabasının geleneksel yaklaşım içindeki son örneklerinden biridir. Fejes'in (1994) belirttiği gibi eleştirel yaklaşımın kimi vurgularını barındıran bu model, izleyici medya ilişkisini, bütünsel bakış açısı ile, tarihsel koşullara duyarlı bir analiz çerçevesi içinde ele alması açısından önemlidir. Bağımlılık modeli, makro ve mikro toplumsal birimler arasındaki ilişkiyi vurgularken, yalnızca izleyicilerin medya karşısında bağımlı konumda olmadıklarını, diğer yandan medyanın da toplumsal sisteme dayandığını belirtir.

"Bu bağımlılık ilişkisi tek yönlü değildir. Güç/iktidar denklemi, yalnızca başkalarının kendi özel amaçları için medya kaynaklarına bağımlılıklarını içermez, fakat medya sisteminin de kendi amaçları vardır ve bu amaçlar için kontrol altında bulunan kaynaklardan daha fazlasına ulaşması gerekir. Medya sistemi, kendisini oluşturan birçok parçayı, yazılı basın (örneğin gazeteler) ve yayın (örneğin televizyon) biçimlerini, enformasyonun toplanması/yanıtlanması, işlenmesi ve dağıtımını yapan bütün medya örgütlerini (örneğin Associated Press, reklamcılar, üretim şirketleri), profesyonel kuruluşları, sendikala-

rı ve kitle iletişim ürünlerinin üretiminde yer alan diğer örgütleri içine alan bir sistem olarak kavranabilir." (DeFleur ve Rokeach, 1989; 304)

DeFleur ve Rokeach'a göre bireyler, davranış yönsemelerinde ve kendilerini anlama süreçlerinde, medyadan edindikleri bilgiye bağımlı konumdadırlar. Bu günün gelişmiş toplumlarında sorunların formülleştirilmesinde, çözüm yollarının oluşturulmasında ve bireylerin harekete geçmesinde medyanın bilgilendirme işlevinin önemi yadsınamaz. Medya ve bireyler arasında kurulan ilişki biçimi, tarihsel, toplumsal ve siyasal koşulların beraberinde getirdiği farklılıklar ve özgünlükler içinde biçimlenir. DeFleur ve Rokeach (1989) çalışmalarının sonunda şu soruyu soruyorlar: "Eğer bu gün sahip olduğumuz tüm iletişim kanalları birdenbire ortadan kalksa ne yaparız?" Çağımız insanının toplumsal sorunları kavrama ve harekete geçmede haber medyasına bağımlılığı gün geçtikçe artmaktadır. Bizi haber içerikleri ve haberin alımlanma süreçlerine yönelik daha duyarlı bakış açılarını aramaya mecbur kılan da medyaya yönelik bu bağımlılık ilişkisidir.

Burada değinmek istediğimiz son kavram; bilgi gediği. Yine geleksel kuramın içinden gelen bu kavram, haberin alımlanmasına ilişkin tartışmalarda oldukça önemli bir yere sahiptir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile bu araçlardan edinilen bilginin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Ancak bu bilgiye ulaşım ve içselleştirme sürecinde, toplumun yüksek sosyo-ekonomik statüde bulunan kesimleri ile daha düşük sosyo-ekonomik statüde bulunanlar arasındaki fark azalmamakta aksine artmaktadır: "Medya yalnızca sınıf yapısındaki eşitsizlikleri koruyacak şekilde hareket etmekte kalmayıp, bu eşitsizlikleri geliştirir ve güçlendirir." (Fejes, 1994; 262).

Kleinnijenhuis (1991), Hollanda'da eğitim düzeyi yüksek kişilerin, enformasyon içeriği daha karmaşık olan günlük gazetelere yönelindiklerini, eğitim düzeyi düşük grupların da kolayca tüketilebilecek televizyon içeriklerini yeğlediklerini göstermiştir. Bu oluşumun sonucunda, her iki grup arasındaki bilgilendirme düzeyi gün geçtikçe farklılaşmakta, ve bu oluşum, eğitim düzeyi düşük kişileri daha da dezavantajlı bir konuma sürüklemektedir. Bilgi gediği sorunu üzerinde duran araştırmacılar, kapitalist toplumlarda medyaya yönelik talebin ekonomi politikası üzerinde duran araştırmacılara benzer kaygılar taşımaktadır.

Garnham (1983, 1990), Golding ve Murdock (1991), medya içeriklerinin alımlanması sorununu ele alınırken talebin olduğu tarihsel ekonomik koşullara duyarlı bir bakış açısı seçilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Tüketici talebi, tüketicinin sınıfsal konumu içinde oluşur. Tüketim için gereken zaman ve parasal olanakların yanı sıra, tü-

ketim için gereken kültürel donanım da izleyicilerin sınıfsal konumları ile doğrudan ilişkilidir. Okuyucu ve izleyicinin talebi, tarihsel ve toplumsal koşullar içinde belirlenen bir taleptir. Serbest rekabeti savunan kişiler, "izleyici ne istiyorsa biz de onu sunuyoruz" diyerek, düzeysiz medya içeriklerini haklılaştırmaya çalışırken, izleyicinin talebini faydacı felsefe içinde, bağımsız bir talep ve bütünüyle iradi kişisel bir seçim olarak ele almaktadırlar. Oysa, talep tarihsel koşullar içinde belirlenirken, enformasyon yoksulu olan kişiler, bu olumsuz koşullardan kurtulmanın olanaklarına bir türlü erişemezler (Garnham, 1983).

Garnham'ın yukarıda özetlemeye çalıştığımız düşünceleri, bilgi geldiği üzerinde duran araştırmacıların görüşlerine yakın vurgular taşımaktadır. Bilindiği gibi Garnham ekonomi politik yaklaşımın en sadık savunucularından ve medyaya yönelik radikal yaklaşımın Shiller ve Mattelart gibi en bilinen temsilcilerinden biridir. Ancak görüşleri geleneksel yaklaşımın kimi vurgularını dışlamaz. Bu örnekte de görüldüğü gibi (yukarıda Hall'ın gündem koyma konusundaki görüşleri ; benzer biçimde), geleneksel kuram ve eleştirel kuram iki kutup olma, 'an çok, iki farklı eğilimdir. Ancak, aralarındaki benzeşme, bu iki eğilimin zaman zaman bütünüyle örtüştüğü noktalar olduğunu iddia etmemize fazla olanak vermez. Çünkü her iki yaklaşımın öncülleri birbiriyle kolayca örtüşebilecek nitelikte değildir. Geleneksel yaklaşım pozitivist bilgikuramına yönelik düzeltici eleştiriler taşısa da yöntembilimsel açıdan hala ona dayanır. Eleştirel medya kuramcılar ise, eleştirel söylem analizcileri ve eleştirel dilbilimciler gibi pozitivist yöntembilimsel anlayışı dışlar ve nitel çözümleme yöntemleri içinde bir arayışı temsil eder.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız medyanın uzun dönem etkileri üzerinde yoğunlaşan araştırmacıların pek çoğu, nicel yöntembilimlerden kopmaksızın bu etkileri açıklamaya çalışmışlardır. Aşağıda, bilişsel modellere ağırlık vererek haberin alınma süreçlerini inceleyen çalışmalara değineceğiz. Bu çalışmaların pek çoğunda yine nicel yöntembilimin benimsendiği görülecektir. Alınma araştırmalarında nitel yöntembilimsel bakış açısı etnografik çalışmalar ve kültürel çalışmalar ile yerleşmeye başlamıştır. Bu yaklaşımlara ise daha sonra ayrıntılı biçimde değineceğiz.

HABERİN ALIMLANMASINDA BİLİŞSEL MODELLER

Yukarıda Corner (1991) ve Livingstone'un (1993) yaptıkları ikili ayrıma değinmiştik. Yazarların belirttikleri gibi popüler kültür üzerinde

duran araştırmacılar daha çok beğeni, haz, cinsiyetçi alımlama biçimleri, alımlamanın bağlamsal yönleri üzerinde dururken, haber medyasının nasıl okunup izlendiğini açıklamaya çalışan araştırmacılar, daha çok, metinlerde yer alan bilginin nasıl depolandığı, anımsandığı ve daha geniş açıdan ele alındığında dünyayı anlamlandırırken ne tür sematik açıklamalara, bilişsel haritalara yolaştığı konusu üzerinde durmuşlardır. Haber, toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların ne olduğu, çözüm yollarının neler olabileceği konusunda okuyucuyu bilgilendirmeye yönelik bir içerik sunmaktadır. Bu içerik, tüm sorunları ve tüm olası çözüm yollarını okuyucuya yansıtmaktan çok, güç/iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemleri dolayımı ile sorunları halka aktarmaktadır. Yukarıda kısaca değindiğimiz gündem koyma yaklaşımı içinde vurgulanan da budur. Halk medya aracılığı ile hangi sorunların önemli olduğundan haberdar olurken, kendi yaşamını ilgilendirebilecek pek çok farklı konudan da, medya gündeminde yer almamasından dolayı "bi haber" kalmaktadır. Ayrıca, yine yukarıda değindiğimiz bilgi gediği kavramı ile vurgulanan, enformasyon zengini kişi ve grupların, farklı medyalara erişiminin, kültürel yeterlilikleri dolayımı ile daha kolay oluşu, buna karşılık, kültürel donanımları yetersiz olan kitlelerin ise, gün geçtikçe bilgi donanımları açısından da ilk gruba oranla daha dezavantajlı bir konuma sürüklenişleridir.

Gerek geleneksel, gerekse eleştirel olarak adlandırılan medya kuramları içinde, haber metinlerinin etkileri/alımlanması üzerinde duran farklı yaklaşımların ortak noktası, haber metinlerindeki bilgi içeriğini sorun etmiş olmalarıdır. "Yurttaşlık" olgusu ve kamusal tartışmanın günümüzdeki durumu üzerinde duran araştırmacılar da haber medyası ile ilgilenirken, iletişim araçlarının günün siyasal sorunları hakkında kamu oyunda oluşturmakta yetersiz kaldıkları "tartışma" biçimlerini demokrasi adına canlandırma kaygısını taşımaktadırlar (Corner, 1991; Keane, 1992; Dahlgren, 1992a; 1992b).

Haber medyasının, habere konu olan olayları aktarırken çerçevelendirmeleri, tipleştirme, stereotipler (kalıplar/kalıp yargılar) oluşturmaları, ve sonuçta, izleyicinin dünyayı algılamakta belli haritalara ve modellere dayanması sorunu üzerine yapılan vurgu yeni değildir. 1970 sonrasında yapılan haber analizlerinin neredeyse ortak vurgusunu bu sorun oluşturmaktadır. Ancak bu çalışmalardan pek çoğu, doğrudan alımlama sorunu üzerinde durmamışlar, haber metinlerinin temel özelliklerini göstermekle yetinmişlerdir. Halloran, Elliot ve Murdock'un "Gösteriler ve İletişim" (1970) çalışmasından sonra, Hall et al. (1978), Hall (1982), Sigal (1986), Shudson (1986), van Dijk ve Kintsch (1978), Eterna ve Glasser (1988), Dahlgren (1988), van Dijk (1988a, 1988b).

1992). Fowler (1991), Fiske (1993) benzer bir sorun üzerinde durmuşlardır.

Höijer'in (1992), makro düzeyde yapılan medya analizleri ile mikro düzey alımlama analizleri arasında süregiden bir kopukluğun varlığından söz ederken vurgulamak istediği nokta, her ikisini birleştirecek köprü işlevini görebilecek analitik düzeyin "bilişsel analizler" olduğu yönündedir. Höijer, bilişsel süreçlerin önemini ve değişik düzeylerini vurgularken, "mesafeli, entellektüel, mantıksal ve ussal" süreçlerden çok, "duygusal, sezgisel ve bütünsel" bir yaklaşımın gerekliliğinin altını çizmektedir:

"Buradaki önemli nokta, bilişsel süreçler olmaksızın anlamamanın oluşmayacağıdır. Kesin kes olan, alımlamanın, izleyicilerin zihinlerince belirendiğidir. Sosyal düzey, örneğin cinsiyet ve sosyal sınıf, alımlama ile doğrudan ilişkili değildir. Sosyal faktörler, toplumsal öznelerin bilişsel yapılarında, bilişsel temsiller dolayımı ile işler ve bu bilişsel temsiller çok karmaşık şeylerdir." (Höijer, 1992: 584)

Yazara göre bilişsel süreçler farklı düşünsel düzeylerde ortaya çıkar. Bunlar, farklı dilsel ve görsel öğelerin tanımlandığı bağımlı alt düzeyler ve anlamın oluştuğu bütünsel üst düzeylerdir ve her ikisinin de duygusal boyutları vardır. Her iki düzey de birbirleri ile ilişkilidir ve anlam bu düzeylerin etkileşiminin sonucudur: "İnsanların bilişsel yapıları içinde, çevrelerindeki dünya ile etkileşimleri sırasında oluşan deneyimlerin ve dünyaya ilişkin topladıkları bilgilerin tümü gizlenmiştir." (1992, 586). Höijer'e göre, öznenin kimliğinin eklemlendiği söylemlerden sözedene araştırmacıların örtük olarak vurguladıkları sorun da yine bu bilişsel boyuttur (yazar burada Morley, Livingstone ve Hall'un çalışmalarına göndermede bulunarak örnekler verir).

Höijer deneyimin, kişisel, kültürel ve evrensel düzeylerini birbirinden ayırır. Bu aslında kavı ve dışlayıcı bir ayırmadan çok analitik bir ayırmadır. Ayrıca her deneyimin bir sosyal eylem boyutu ve bir de içsel düşünsel yaşama ilişkin bilişsel boyutu vardır. Anlam bu iki boyutun birbiri ile etkileşiminden oluşur. Bu yaklaşım içinde, alımlama olgusunu ele alırken, metin ve izleyici arasındaki etkileşimde ortaya çıkan bilişsel çerçeveler üzerinde durur. Bu etkileşimde belirleyici olan ne metindir ne de izleyicinin özerkliği. Anlam bu etkileşimin ürünüdür.

Höijer'in yaklaşımı, haber metinlerinin belirleyiciliğini vurgulayan geleneksel kuramlardan da, ve yine metne öncelik veren egemen ideoloji tezinden de ayrılır. Yine izleyicinin özerkliğini vurgulayan kültürel

yaklaşımın alımlama analizlerinden de farklılaşır. Burada önemli olan metinle izleyicinin girdiği etkileşimin bilişsel boyutudur ve bu boyut, farklı düzeylerden oluşan düşünsel bir etkileşim modeli ile kavranabilir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, bilişsel modeller üzerinde duran araştırmacılar haber metinlerinin anımsanması konusunu temel inceleme odağı olarak seçmişlerdir. Farklı iletişim araçlarının kullandıkları dil ile (diğer bir deyişle aracın semiyotiği ile) anımsama arasındaki ilişkiyi konu alan görgül araştırmalar yapmışlardır. Örneğin Grimes (1990), televizyon haber içeriklerinin hafızada nasıl depolandığını incelerken, sözel içeriklerin mi görüntüye, görüntünün mü sözel içeriklere çevrildiği sorunu üzerinde durmuş, ve bu çevrimin izleme olayından bir iki gün sonra netleştiğini bulmuştur. Çevrimin yönü net ve tek yönlü değildir. Kimi izleyiciler görsel metinleri sözel, diğerleri ise sözel metinleri görsel olarak anımsamaktadırlar.

Larsen, radyo haberlerinin nasıl anlaşılıp anımsandığı üzerine bir dizi deney gerçekleştirmiş, haber metinlerindeki olay ve eylem yapılarının hatırlanmada etkili olduğunu bulmuştur. Daha önceden aşına olunan bilgiler daha çok anımsanırken yeni bilgiler hafızadan kolayca silinmektedir. Larsen'e göre, haber daha önce bilinenleri güncelleştirme işlevine sahiptir (van Dijk, 1988a). Katz, Adoni ve Parness, radyo ve televizyon haberlerinde arka sıralarda yer alan bilgilerin daha az anımsandığını bulmuştur. Eğitim düzeyi yüksek olan izleyicilerde anımsamanın, eğitim düzeyi düşük olanlarla karşılaştırıldığında daha fazla olduğu bulunmuştur. Neumann'ın televizyon haberlerinin anımsanmasına ilişkin bulguları ise, yüksek eğitim görmüş deneklerin ancak çok düşük bir oranda daha yüksek bir anımsama gerçekleştirdikleri yönündedir (van Dijk, 1988a).

Wicks ve Drew (1991), haber medyasından edinilen bilginin önceki bilgilerle tutarlılığının anımsama olayı ile ilişkisini incelemiş, anımsananların daha önceki bilgilerle çelişen yeni bilgiler olduğunu bulmuştur. Haber öykülerinin karmaşıklığı ve anımsanma ilişkisi, eğitim düzeyi ve anımsama ilişkisi yine araştırmacıların odaklandıkları sorunlardır. Bu çalışmaların pek çoğunun ortak özelliği deneysel yöntemle dayanmalıdır. Belli bir denek grubu ile gerçekleştirilen yapay bir izleme ortamı ve bu izleme olayının ardından belli zaman aralıkları ile yapılan ölçümler, bu ölçümlerin istatistiksel değerlendirilmeleri ve anlamlılık testleri, araştırmaların varsayımlarının sınıandığı yöntemi oluşturur. Haber metinlerinin semiyotik yapısına ilişkin söylenenler, ayrıntılı metin çözümlemelerine dayanmadığı gibi, bu haber metinleri uyarı/tepki (stimulus/response) modeline benzer biçimde kaba uya-

ıcılar olarak ele alınmıştır. Ancak burada "response" ani doğrudan tepki olarak kavramsallaştırılmaz. Zaman içinde ortaya çıkan düşünsel süreçlere ilişkin bir sorun olarak ele alınır. Haberin anımsanması üzerine yapılan araştırmaların pek çoğu, bu tür basit görgüci modelleri kullanmaları açısından fazla güvenilir olmasa da, bilişsel modellere dayanan ve alımlama olgusunun düşünsel süreçlerine ışık tutabilecek farklı araştırma örnekleri de vardır.

"Processing the News: How People Tame the Information Tide" (Haberî İşlemek: İnsanlar Enformasyon Bombardımanı ile Nasıl Başa çıkıyorlar; 1984) kitabında Graber, haber medyasının günümüz toplumlarında yaşayan insanların siyasal bilgi ve tartışma düzeylerini ne oranda etkilediği sorunu üzerinde dururken, haber içeriklerinin şematik düşünceyi beslediğini vurgulamıştır. Graber şemayı şöyle tanımlar: "durumlar ve insanlara ilişkin, daha önceki deneyimlerden soyutlama ile elde edilen organize olmuş bilgilerden oluşan bilişsel yapı" (1984, 23). Şemalar, hangi bilgilerin dikkat çekeceği, alınacağı ve anımsanacağını belirler. Bu şemalar her birey için farklı farklıdır. İzleyicilerin farklı haber içeriklerine yönelmeleri de bu farklılıkların bir sonucudur. Graber çalışmasını 21 kişilik panelist grubuyla gerçekleştirmiştir. Bu kişilerin hangi medyada, neyi izledikleri, bunları nasıl hatırladıkları ve neden bu şekilde hatırladıkları üzerinde durmuştur.

Panelistler kendilerinin daha çok televizyon haberlerini izlediklerini ve bu kanal aracılığı ile bilgilendiklerini belirtmelerine karşın, anımsadıkları haberlerden %48'ini yazılı basından, %27'sini televizyon, %9'unu radyo, %8'ini kişisel konuşmalardan ve %6'sını dergilerden izledikleri ortaya çıkmıştır. Yazılı basın hala pek çok kişi için önemli bir bilgi kaynağı olmaya devam etmektedir. Araştırmanın sonuçları katılan panelistlerin medyadan gelen haber bombardımanı ile oldukça iyi başa çıktıkları, bunu yaparken de oldukça seçici davrandıklarını ortaya çıkarmıştır. Hangi bilgilerin önemli olduğu ve anımsandığı bilişsel şemalarla ilgili bir seçici ayıklama sürecinin sonucudur:

"Bu şema süreci de yeni bilgilerin varolan bilgilere entegrasyonunu hızlandırır. Haber kaynakları haberi izole küçük parçalar halinde ve yeterli arkaplan bilgisi olmaksızın sundukları için, şemalar, alımlayıcıların haberi anlamlı bir bağlama yerleştirmelerini sağlar. İlişkilendirme sırasında, bir haber öyküsünden çıkarılan bilgi, tek bir şemaya entegre olabileceği gibi, ayrıştırılarak, farklı parçacıkları, farklı şemalarla birleştirilebilir. Alternatif olarak, aynı parçacıklar birden çok farklı şemayla da birleştirilebilir. Bu yolla, sadece bir tek haber öyküsü bi-

le, bireyin bilgi deposunu anlamlı bir biçimde geliştirmek için kullanılabilir." (Graber, 1984; 202)

Haberin söylemine ilişkin bölümde de belirttiğimiz gibi haber metinlerinde, olayların arkaplanına ve bağlamına ilişkin bilginin yetersiz oluşu, izleyicilerin özgünlüklerden çok belli tipteleştirmelere yönelik okumalar yapmasını beraberinde getirmektedir. Hall'un (1982) deyimi ile bu "bağılsız güncellik" (actuality without context) haber medyasının sunum biçiminin bir sonucudur ve izleyici ile olaylar arasında bir boşluk, gedik bırakmaktadır. Ancak bu gedik pek çok durumda, yine medyanın oluşturduğu tipteleştirmeler tarafından doldurulmaktadır. Şematik düşünce, her haber metninde eksik bırakılan bilginin, daha önce benzer olaylardan edinilen ve hafızada depolanan bilgi ile birleştirilerek okunması ve bu şekilde boşlukların doldurulması ile sonuçlanır.

Graber, panelistlerin özellikle yabancı ülkelere ilişkin haberleri içselleştirmekte güçlük çekmelerini, bu konulara ilişkin şematik kategorilerinin yeterince gelişmemiş olması ile ilgili olduğunu vurguluyor. Bu bulgu Hall'un görüşlerini destekler nitelikte. Yazara göre şemalar, çocuğun sosyalleşme sürecinde edinilen ve kolayca değişmeyen kategorik düşünce biçimleri:

"Amerikalıların arasındaki uyulaşımın niteliğine ilişkin duygulara göre değişen biçimde, şematik düşüncedeki durağanlık ya bir lütuf ya da bir felakettir. Öte yandan, değişen koşulların varlığında küçük değişimler kolaylıkla gerçekleşir. Büyük patlamalar veya ciddi yeni problemler ortaya çıkmadıkça, siyasal konulara ilişkin büyük ve önemli düşünce değişiklikleri çok enderdir. Ancak alışılmadık koşullar yaygın biçimde haka malolduğunda ve bilenen kamuöyü liderlerince deklare edildiğinde, büyük sayıda insanın varolan şemaların geçerliğine ilişkin güveni sarsılır. Vietnam, Watergate ve İnsan Hakları hareketleri kısa bir süre içinde şema değişikliklerine yol açan olayların yeni örnekleridir." (Graber, 1984; 207)

Graber'in şema kavramını ele alışı, temelde, bireysel psikolojik mekanizmalara ve bilişsel süreçlere dayansa da bizlere Bourdieu'nun "habitus" kavramını çağrıştırmakta. Diğer yandan, küçük yaştan itibaren, sosyalleşme süreci içinde edinilen düşünme biçimi alışkanlıklarını işaret ederken, çocuğun etkileşim içinde bulunduğu "söylemsel toplulukların" öneminin de örtük olarak altını çizmekte. Vietnam savaşına ve Watergate skandalına bu şemaları sarsan özel durumlar olarak işaret e-

dılmekte. Dikkat edildiğinde görüleceği gibi, işaret edilen bu özel durumlar, iç ve dış politikaya ilişkin sorunların farklı söylemler içinde değerlendirilmesini de beraberinde getiren durumlar. Varolan şemaların yerlerini yenilerine bırakması, somut koşulların itici bir rol oynadığı edimler (actions) sonucu ortaya çıkmakta. Haber medyası, güç/iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemlerini yeniden kurarak aktardığı sürece, yine bu dönüşümde önemli bir role sahiptir.

Şema kavramı, yukarıda belirttiğimiz gibi, bireysel psikolojik bilişsel süreçlere ilişkin bir kavram. İkinci bölümde görüşlerine yer verdiğimiz, eleştirel dilbilim yaklaşımının haber analizlerinde kullanılması gerektiğini savunan Fowler'ın yaklaşımı içinde yine "şema" kavramı benzer bir biçimde karşımıza çıkmakta:

"Bu nedenle şema, günümüzde bilişsel psikolojide temel bir kavramdır. Şema, bir grupça paylaşılan ve dünyayı anlamlandırmada kendisine dayanan bilinçaltı bilgilerin oluşturduğu bir yığındır. Şemalar, duygusal izlenimler üzerlerine yansıtılarak, deneyimi anlamlı ve bütünlüklü hale getirdiklerinden, hafıza ve algılama açısından büyük öneme sahiptir." (Fowler, 1991; 43)

Haberlerin izleyicilere sunduğu çerçeveler, bu çerçevelenmiş konuların bireyler tarafından depolandığı şemalar, dünyaya ilişkin "gerçekliğin" içine döküldüğü modeller ve haritalar, günümüz insanının kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmakta. Bir önceki bölümde Fiske'nin görüşlerine yer verdiğimizde benzer vurgulara değinmiştik. Fiske'nin (1993), haber medyasının dünyayı hatıralandırırken, emperyal güç/iktidarı bu haritalar içinde nasıl kurduğuna ilişkin görüşleri, iletişim araçlarının güç/iktidarının azımsanmayacak düzeyde olduğu konusunda bir vurgu taşımaktadır. Ancak bu yaklaşım içinde iletişim araçlarının güç/iktidarın, toplumsal yapılaşmadan yalıtılmış bir sorun olarak kavramsallaştırılmamakta, tersine, bu "etki" medyanın siyasal, ekonomik, askeri ve sembolik seçkinlere yönelik bağımlı bir konumda olmasından kaynaklanmaktadır. Vietnam ve Watergate sorunlarına ilişkin olarak farklı şematik bilişsel yapıların ortaya çıkmasına neden olan olgu da, her iki olayın söylemsel alan içinde farklı oluşumları beraberinde getirmesidir.

Dolayısı ile farklı şemaların ortaya çıkması farklı söylemsel pratiklerle doğrudan ilişkilidir. Diğer bir deyişle, bilişsel süreçler, dilsel pratiklerden yalıtılmış değildir. Dilsel söylemsel süreçlerse, toplumsal - diğer - pratiklerden ayrı olarak ele alınamaz. Maddi yaşam içinde yaşananlar, edimler ve eylemler, söylemsel formasyon içine yansır, ve

medya dolayımı ile izleyicinin bilişsel haritalarını, şemalarını etkiler. Ancak bu etkilendirim doğrudan medyanın tek yönlü belirleyiciliği ile gerçekleşmez. Farklı anlamların ve söylemlerin hareketini kolaylaştıran ve hızlandıran bir araç da olsa medya, izleyicilerin, izledikleri ortamda, ve izleme anında özerk bir etkinlikte bulunmalarına izin verir. Ancak bu özerklik, toplumsal koşullar, izleyicinin kimliğini oluşturan farklı belirlenimler içinde oluşur. Özerklik belli bir bağlam ile ilişkili bir kavramdır, dolayısı ile tam anlamı ile izleyicinin "bağımsız" bir konumuna işaret etmez, belli belirlenimlere karşı tanımlanan "görece bağımsız" bir konuma işaret eder.

Bilişsel modeller aracılığı ile haber medyasının alımlanmasına ilişkin süreçleri, mikro okuma pratikleri ile makro bilişsel süreçler (dünya görüşleri, ideolojiler) arasında köprü kuracak biçimde kavramsal-laştırmaya yönelik çabaları van Dijk'in çalışmalarında da görmekteyiz (van Dijk ve Kinstch, 1978; Dijk, 1988a). van Dijk, yaklaşımının, bilişsel psikolojik mekanizmaları haber alımlama analizlerine uyarlayan Höijer'in görüşlerinden etkilendiğini belirtir. Ancak van Dijk'in temel amacı, haber metin analizlerinde geliştirdiği söylem analizi modelini, alımlama süreçleri ile bütünleştirmektir (1988a).

Yazara göre, haberin alımlama anlaşılması, belli aşamaları olan bir süreçtir. Bu aşamalar zaman içinde sıralanan aşamalar olmayıp, eşanlı bir biçimde ortaya çıkar ve okuma olayını düşünsel süreçlerle birleştirir. İlk aşamayı okunan metnin algılanması ve dikkat oluşturur ve bunu okuma izler. Okumanın ardından kodaçılama ve yorumlama gelir. Zihinsel temsillerin oluşması dördüncü aşamayı oluşturur:

"Bu kitapta defalarca belirttiğimiz gibi, bilgi edinmenin son amacı episodic bellekte durumsal modelleri kurmaktır. Durumsal model, metinsel durumun ve (metin içinde) zaman, yer, çevre, kanıtlar, eylemler ve olaylar gibi herbirinin kendine özgü uyarlanması olan genel şematik kategorik özelliklerin temsidir. Haber söyleminde anlama, çoğunlukla, varolan modelleri çağırma ve güncelleştirme ile oluşur. Polonya, Nikaragua veya Lübnan hakkında bir gazete haberi okuduğumuzda, bu ülkelere ilişkin durumu önceden biliyoruz, ve okudumuz haber bu durumsal modellere yeni bilgiler ekler. Her durum özgündür ve daha genel durumsal modellerden ve yeni bilgilerden oluşan bilişsel modeller de bu durumlar gibi özgündür." (van Dijk, 1988a: 146)

van Dijk, durumsal modellerin güncelleştirilmesini, alımlama sürecinin beşinci aşaması olarak ele alır. Toplumsal bilgi ve inançlardaki

farklı kullanışlar ve değişimler ise son aşamayı oluşturur. Çerçeveseler, tutumlar ve ideolojilerin oluşumu bu son aşamada ortaya çıkar. Görüldüğü gibi aşamalar metin okuyucu etkileşiminin oluştuğu an ile toplumsal biliş arasında, mikrodan makroya bir çizgi izler. Ancak yeniden belirtelim bu ardışık olmayan eş zamanlı bir bilişsel (cognition) süreçtir. Daha önce, van Dijk'ın, haber metinlerini incelerken, habirin mikro yapısal özellikleri ile makro yapısal özelliklerinin bir bütün oluşturduğu yönündeki vurgularını belirtmiştik. Haberin makro yapısal özellikleri, haberin alımlanmasında da neyin öne çıkacağını, neyin anımsanacağını, ve durum modellerini oluşturmada haber metninde yer alan hangi bilgilerin belirleyici olacağını tayin edici bir konuma sahiptir. Van Dijk'ın bu modeli, metinsel söylem analizleri ile alımlama analizleri arasında bir köprü kurma çabasıdır. Ancak şunu önemle belirtmemiz gerekir ki, van Dijk, gerek metin için geliştirdiği söylem analizi modelini, gerekse alımlama süreçlerini kavramaya yönelik bu bilişsel modeli, daha sonra yaptığı çalışmalarda bir arka plan analitik bilgi biçiminde ele almış, ve model sınamacı bir anlayışla alımlama sorununa yaklaşmamıştır (van Dijk, 1992).

Yukarıda görüldüğü gibi bilişsel modellere dayanarak medyanın "etkilerini", diğer bir deyişle alımlamayı açıklamaya çalışan yaklaşımlar içinde ortaya çıkan temel özellikler şöyle sıralanabilir:

1. Alımlama konusunda bilişsel modelleri kullanan çalışmalar, bilişsel psikolojinin kavramsal çerçevesinden yararlanmışlar ve psikolojik kavramlarla, metinsel özellikleri biraraya getirmeye çalışmışlardır.
2. Bu çalışmalarda izlenme anı üzerinde durulmamıştır. Odaklanılan sorun metinlerin alımlanma ve anımsanma süreçleridir.
3. Bu çalışmalarda hem nicel hem nitel yöntembilimlerden yararlanılmıştır. Araştırmalarda net bir yöntembilim yeğlemesi olduğundan sözedilemez.
4. Çalışmalarda benimsenen "izleyici" yaklaşımı, geleneksel kuramların ussal ve faydacı birey anlayışı dışındadır. İzleyici sosyalleşme süreci içinde ve toplumsal konumu ile belirlenmiş olarak ele alınır. Bu yaklaşım eleştirel medya kuramlarının yaklaşımını çağırır da, bilişsel modellerden yararlanan tüm araştırmacılar arasında ciddi kuramsal farklılıklar vardır. Bu farklılıkların yöntembilimsel seçimlerde ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır.
5. İzleme eylemini ele alınırken izlenme ortamı üzerinde durulmamıştır.

6. Haber metinleri, içerdikleri "bilgi" (enformasyon) açısından ele alınıp incelenmiştir.

Aşağıda, kültürel çalışmaların alımlama sorununa oluşturduğu yanıt üzerinde duracağız. 1980 sonrasında alımlama araştırmalarını en güçlü biçimde etkileyen yaklaşım olması açısından kültürel çalışmaların çağdaş medya kuramları içinde yeri önemlidir. Bu yaklaşım içinde izleyici ve okuyucunun konumu kavramsallaştırılırken anlamın oluştuğu anlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca alımlama olayının gerçekleştiği ortamın önemi de yine kültürel çalışmaların yaklaşımı içinde vurgulanmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi bu yaklaşımla yapılan araştırmaların belki de en az odaklandıkları konu "haber" olmuştur. Aşağıda bunun nedenlerini ayrıntılı biçimde tartışacağız.

KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR VE ALIMLAMA ANALİZLERİ

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Barthes, Volosinov, Bakhtin'in dil ve anlam üzerine görüşlerinden söz ederken, Fiske, Hall gibi araştırmacıların bu yazarların yaklaşım ve kavramlarından büyük ölçüde yararlandıklarını belirtmiştik. Ayrıca, Althusser, Gramsci gibi Marksist kuramcıların ideoloji sorununu ele alırken, katı bir belirleyicilik anlayışından kaçındıklarını ve bu yaklaşımları ile kültürel, dilsel ve söylemsel pratiklere farklı bir bakış açısı getirdiklerine yine ilk bölümde işaret etmiştik. Çalışmanın ikinci bölümünde ise haber metnlerinde güç/iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğuna ilişkin tartışmalara değindik. Anımsanacağı gibi bu tartışmalar, haber metnlerinin sentaktik yapılarına, sözcük seçimlerine duyarlı bir analiz biçimini gerekli kılmaktaydı. Ancak, farklı iletişim araçlarının semiyotik özelliklerine duyarlı bir bakış açısı ile, egemen söylemlerin haber metnlerinde nasıl kurulduğunu yakalamak mümkündür.

Kültürel çalışmalar, haber diline yönelik duyarlı eleştirel bir kavrayışı benimsemiştir. Bu yaklaşım medyanın ekonomi politikası üzerinde duran araştırmacıları da 1980'ler boyunca etkilemiş, ve haber metinleri üzerine yapılan çalışmaların sayısı hızla artmıştır. Dilbilim kökenli araştırmacılar da eleştirel dilbilim, eleştirel söylem analizi olarak adlandırdıkları yaklaşımları ile metin içinde egemen söylemlerin hangi biçimlerde kurulduklarını açığa çıkarmaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. 1970 sonrasında ivme kazanan eleştirel haber analizlerinin hepsini kültürel çalışmalar yaklaşımı içinde ele almak doğru olmasa da, bu çalışmaların ortak özelliğinin, "dil" sorununa gittikçe daha duyarlı bir yaklaşım arayışını yansıttıkları olduğunu söylemek mümkündür.

Medya kuramlarında dil, söylem ve ideoloji sorununa yönelik ilgi, 1980 sonrasında daha fazla post yapısalcı bir anlayışın izlerini taşıyor hale gelmiştir. Post yapısalcı düşünürlerin dil ve özne sorununa yönelttikleri yeni açıklamalara yine bu çalışmanın ilk bölümünde uzunca yer verdik. Bu yaklaşım içinde, özne, dil ve söylem içinde oluşan, değişen, dönen, sürekli yapılaşma halini yansıtan bir kategori olarak ele alınmış ve her türlü özdençi (essentialist) açıklamadan kaçınılmıştır. Gösterene verilen öncelik ve gösterilenlerin sürekli kayması ve yer değiştirilmesi, öznenin sürecini aynı zamanda bir anlamlandırma pratiği olarak ele almanın kapılarını açmıştır. Althusser'in ideolojilerin maddiliği üzerine yaptığı vurgu, bu görüşlerin Marksist kuram ile buluşma noktasını da oluşturmuş ve kültürel çalışmalar Althusser ve Gramsci'nin görüşleri ile post yapısalcı özne anlayışını biraraya getiren çabalarla dikkati çekmiştir.

Anlamlandırma sürekli ve anlık pratiklere ilişkin bir sorun olarak ele alındığında, bir metnin, sabit, herkesin üzerinde uzlaşacağı tek bir anlamlandırma biçimi olduğunu kabul etmek de olanaksız hale gelir. Her metin farklı okunma biçimlerini bir "olasılık" olarak taşır. Metin ve okuyucu arasında metnin tek yönlü belirleyiciliğine dayanan herhangi bir "etki" kavramsallaştırması olanaksız hale gelir. Yapısalcı dilbilim, metinlerin ortak yapısal özellikleri üzerinde dururken, post yapısalcılık, her metnin farklılıklarının önemini vurgulamış, metni oluşturanın benzerlikler değil, farklılıklar olduğunu altını çizmiştir. Bu yaklaşım içinde metnin yazarı da, dil ve söylemler içinde oluşan bir özne olarak ele alınırken, metni okuyan her kimse, kendi dilsel (özne) konumundan metni yeniden üretmek anlamaktadır. İki ayrı kişinin, aynı metinden aynı anlamları çıkarcıklarını hiçbir şey garanti edemez. Daha da ötesi, aynı kişinin, farklı ortamlarda, aynı metni, aynı anlamlandırma biçimi ile okuyacağının da yine hiçbir garantisi yoktur.

Görüldüğü gibi post yapısalcı anlayış içinde önemli olan anlamlandırma anı, yani metnin okunduğu momentidir. Okuma olayının gerçekleştiği bağlam yine önemli bir sorunu oluşturur. Bu yaklaşım içinde, medya metinlerinin analitik çözümlemesi, aslında farklı okuma biçimlerinden yalnızca biridir. Bu metin analizlerinden çıkartılacak sonuçlar, izleyicilere doğrudan genellenemez, çünkü izleyicilerin akademisyenlerle aynı özne konumunu paylaştıklarını kabul etmek olanaksızdır.

Kültürel çalışmaların izleyicinin "özerkliği" üzerine yaptığı vurgu yukarıda özetlemeye çalıştığımız post yapısalcı etkilenimlerin izlerini taşır. Ancak burada altını çizerek belirtmek istediğimiz nokta, kültürel çalışmalar içinde alımlama sorunu üzerinde duran Hall, Morley ve Fiske'nin, izleyicinin "özerkliği" sorununu birbirleri ile örtüşen kavramsal

çerçevelere dayandırmamalarıdır. Hall (1984), kültürel çalışmalar içinde alımlama sorununu ele alırken itici gücü oluşturmuş ve farklı okuma biçimleri üzerinde durarak gerek Morley gerekse Fiske'yi etkilemiştir. Ancak Hall'un izleyicinin "özerkliği" konusuna atıftığı önem Fiske'den ayrılır. Fiske'nin (1987) popüler kültür içinden "direnişin" doğacağına ilişkin görüşleri daha sonra pek çok eleştiri ile karşılaşmıştır. Bu açıdan Morley'in (1993) de daha tedbirli bir tavır sürdürdüğünü iddia etmek yanlış olmayacaktır. Aşağıda kültürel çalışmaların izleyicinin "özerkliğini" kavramsallaştırırken dayandığı dil paradigmasından kısaca söz edeceğiz. Bu kavramsallaştırma anlaşılmadıkça, kültürel çalışmaların alana getirdiği yeni bakış açısı da, bu bakış açısının taşıdığı eksiklikler de tam olarak kavranamaz niteliktedir.

Hall, medya metinlerinin kodlanma süreçlerine dikkat çekerken, sosyal kurumsal ilişki biçimleri içinde oluşan üretim sürecinin, bir ürünü ortaya çıkarmadan önce dilin söylemsel kurallarına uyması gerektiğinin altını çizer:

"Bu, dilin ve söylemin resmi kurallarının baskın olduğu ayrılmış bir ana geçişi başlatır. Mesaj bir etki (nasıl tanımlanıyorsa) yapmadan önce, bir 'gereksinimi' karşılamadan veya bir 'kullanıma' konmadan önce anlamlı biçimde açılmalıdır." Hall, 1984; 130)

Herhangi bir metnin 'anamlı' olduğunu garanti eden dilin ve söylemin uzlaşım kuralları olmaktadır. Bu uzlaşım içinde görsel metnin kullandığı kodların önemi büyüktür. Hall'a göre görsel metin, kodu içinde, göstereni göndergeye dönüştürerek bir yandan gerçekliğini kurarken diğer yandan bunu dilsel uzlaşımlara dayandırır. Yazarın dile yaklaşımı içinde yananlam düzenlam ayrımını analitik bir çerçeve kurma çabası ile sürdürmesi, Hall'un yapısalcılık ve post yapısalcılık arasında net bir çıkış aramaktan çok eklektik bir bakış açısını sürdürdüğünün kanıtıdır. Hall "kodlama/kodaçımılama" makalesinde, Barthes'in yapısacı döneminden gelen görüşleri ile Volosinov'un işaret çokvurguluğuna ilişkin görüşleri arasında arabulucu bir çaba sürdürür (1984).

Hall'a göre, her toplum/kültür, toplumsal, kültürel ve siyasal dünyaya ilişkin kendi sınıflamasını empoze eder. Bu oluşum "egemen kültürel düzeni" oluşturur ancak bu düzen tek sesli ve tartışmasız bir oluşum değildir:

"Egemen söylemlerin yapısı çok önemli bir noktadır. Toplumsal yaşamın farklı alanları, egemen ve tercih edilen anlamların hiyerarşik olarak örgütlendiği söylemsel

alanlar biçiminde haritalandırılmış gözükmektedir. Beklentilerimizi bozan ve sağ duyuya dayanan kurgularımıza karşı olan yeni sorunlu olaylar 'anlam oluşturmada öncelikle' kendi söylemsel alanlarına yerleştirilmelidirler. Onları 'haritalandırmanın' en genel biçimi, yeni olanı, sorunlu toplumsal gerçekliğin varolan haritalarından birine ya da diğerine yerleştirmektir. Biz, egemen diyoruz ancak belirlenmiş demiyoruz, çünkü her zaman herhangi bir olayı bir haritalandırma dışında sınıflamak, açumlamak ve düzenlemek olasıdır. Bu haritalandırmalar, egemenlik içinde yapılmışlardır, ancak kapalı değildirler." (Hall, 1984; 134)

Bu uzunca alıntıda da anlaşılacağı gibi Hall, herhangi bir metnin, egemen söylemler içinde yapılmış olsa da farklı okumaları kapatmadığını vurguluyor. Ayrıca yine bu alıntıda Hall, karmaşık toplumsal gerçekliğin bireyler tarafından anamladırılması sürecinde, bilişsel modelleri çağrıştıran kavramlara yer veriyor. Bilişsel haritalar söylemsel oluşumlarla ilişkilendiriliyor. Ve üçüncü nokta ise, bu söylemsel oluşumlar tek yönlü bir belirlenim ilişkisi içinde oluşmuyor.

Hall'un görüşleri kültürel çalışmaların ideoloji sorununa yaklaşımını yansıtırken, medya metinlerinin de egemen ideolojiyi tek yönlü biçimde izleyicilere yansıttığı ve onları egemen ideoloji içinde konumlandığı varsayılıyor. Medya metinleri egemen söylemler içinde yapılmış da olsalar, farklı okuma biçimleri mümkün. Kimi izleyiciler bu metinleri tartışarak, kimileri de bütünüyle karşı çakararak okuyabilmekteler. Egemen, tartışmalı ve karşıt okuma biçimleri Hall'un Parkin'den alıp geliştirdiği kavramlar.

Morley'in (1980) "Nationwide Audience" çalışması, Parkin'in ortaya attığı bu farklı okuma biçimlerini sınamayı amaçlar. ("Nationwide" BBC'de yayınlanan bir haber programının adıdır.) Morley, 1976 ve 1977 yıllarında gösterilen iki programı farklı izleyici gruplarına izlettirdikten sonra grup içinde oluşan tartışmayı, yaptığı ahımlama analizinin temel verisi olarak kullanmıştır. Bu çalışma Hall'un görüşlerine paralel olarak metinsel özelliklerin farklı okuma biçimlerini sınırlandırmadığı varsayımı üzerine kurulmuştur. Farklı izleyici gruplarının kendi toplumsal konumları dolayımı ile farklı okumalar yapacakları varsayılmıştır.

"Televizyon programlarında sunulan egemen ideolojik anlamların izleyiciler üzerinde ani ve zorunlu etkileri olduğunu iddia etmemeliyiz. İzleyicilerin bazıları için

programın kodu ve anlamı daha önceden sahip oldukları ve siyasal, kültürel ve eğitimsel kanımları içinde belirlenen kod ve anlamlara tekabül edecektir ve bu izleyici grupları için, program tarafından kodlanan egemen okumalar uygun olacaktır ve benimsenecektir." (Morley, 1980; 159) Aktaran Philo, 1992)

Morley bu çalışmada izleme sonrasında yapılan tartışmalarda katılanların söylediklerinden yola çıkarak belli sorunlar hakkında farklı görüşler taşıyıp taşımadıklarını anlamaya çalışmıştır. Ancak Philo'nun da belirttiği gibi pek çok durumda kişiler, karşı çıksalar da kendi görüşlerini spontane olarak açığa vurmazlar. Suskun kalmak, karşı görüşün olmadığı anlamına gelmez (Philo, 1992).

"Aile Televizyonu" (Family Television, 1986), Morley'in ilk çalışmadaki varsayımları ve seçtiği yöntemi kendisinin de eleştirerek gerçekleştirdiği ikinci görgül alımlama analizidir. Çalışma yine derinlemesine görüşmelere dayanır, ancak bu kez görüşmelerin gerçekleştiği yer ev ortamıdır. Morley, "doğal" (domestic) bir ortamı tercih ediş nedenini açıklarken, bireylerin günlük yaşamları içinde televizyon ile karşılaştıkları doğal ortamın kendi evleri ve aile üyelerinin yer aldığı küçük gruplar olduğunu altını çizer. Aile Televizyonu çalışması farklı program türlerinin alınlanmasının karşılaştırmalı bir analizini de amaçlamıştır. "Nationwide Audience" sadece belli bir haber programının izlenmesinin üzerinde dururken, ikinci çalışma farklı türlerin alınlanması arasındaki farklılıkları araştırmaya yöneliktir. Morley aynı kişinin farklı özne konumlarından etkilenerek farklı okumalar yapacağına altını çizerken Laclau ve Mouffe'nin kimliğin oluşumuna ilişkin görüşlerine değinir:

".....Laclau ve Mouffe, bireylerin ve sınıfların, kökensel özelliklerinin eylem ve bilinçlerinde yansıdığı bütünlüklü ve belirlenmiş özneler olduğuna ilişkin özdenici görüşü eleştirmektedirler. Laclau ve Mouffe, insanların öznelliğini, onların eylemleri ve sosyal ilişkilerinin kökeni olarak görmek yerine, bunların bir sonucu olarak görürler. Özne konumlarının ancak toplumsal ilişkilerle oluştuğunu varsayabiliriz, dahası, öznel kimliğimiz çok yüzlü ve belirlenmiştir." (Morley, 1986; 42)

Morley, Laclau ve Mouffe'nin çok önemli bir soruna işaret etiklerini belirttikten sonra, öznelliği hiçbir yerde bütünlük oluşmayacak ölçüde parçalayarak ele almaları açısından "biraz ileri girmiş" olduklarını vurgular. Morley'e göre hiçbir özne konumu diğerlerini belirlemez

demek. hiçbir özne konumu diğerlerinden daha güçlü ve daha yaratıcıdır önermesini reddetmeyi de beraberinde getirmemelidir: "Bütün bu özne konumları mantıksal olarak aynı düzlemde değildir demek. bunların aynı zamanda eşit oldukları anlamına gelmez." (1986: 42) Morley'in bu düşünceleri doğrudan alımlama konusuna yaklaşımı ile ilişkilidir.

Aynı birey farklı bağlamlarda farklı okumalar yapabilir. Kimi zaman metnin söylemine paralel bir egemen okuma biçimi sürdürürken, kimi durumlarda karşı çıkarak alternatif bir okuma biçimi gerçekleştirebilir. "Okuyucu, farklı söylemler içinde belirlenen bir öznedir, fakat, o, bu söylemlerin bileşimleri ve kesişmelerini temsil eden belli bir birey olarak okumaları yapandır, söylemler onun yerine "konuşmaz." (43) Farklı söylemler, Morley'e göre birey için bir repertuar özelliği taşır. Bu görüşler kültürel çalışmalar içinde izleyicinin "özerkliği" sorununun nasıl kavramsallaştırıldığına ışık tutacak niteliktedir. İzleyici farklı söylemler içinde pasifize olmuş değildir. Etken eylemi ile birey bu söylemlerin bir kısmını öne çıkarır. Bu görüşler Althusserci "interpellation" kavramından bir kopuşa işaret ettiği gibi, yapı ve eylem arasında köprü kurmaya çalışan bir çabayı da yansıtır. Aynı zamanda, öznenin "rasyonel" eylemini kavramsallaştırmaya yönelik bir arayışı da örtük olarak içerir. Aşağıda bu tür arayışlara Dahlgren'in görüşlerine yer verirken tekrar değineceğiz.

Hall ve Morley'den sonra kültürel çalışmaların yaklaşımı içinde görüşlerine yer vereceğimiz üçüncü araştırmacı Fiske. Fiske'nin post yapısalcı dil kuramları ile alımlama analizleri arasında oluşturmaya çalıştığı ortak kuramsal çerçeveye yer yer değindik. 1987 yılında yayınlanan "Televizyon Kültürü" kitabı yazarın bu çabalarının bir ürünüdür. Çalışmamızın birinci bölümünde ve haber metinlerinde güç/iktidarın kurulma biçimini incelediğimiz ikinci bölümde Fiske'nin gittikçe daha fazla Foucaultcu bir çerçeveye kayan görüşlerine kısmen de olsa değindik. Burada yazarın görüşlerini alımlama konusundaki önermeleri ile bütünleştirerek tekrar gözden geçireceğiz.

Fiske, kültürel çalışmaların Habermas'ı gibidir. Oldukça eklektik kuramsal çerçevesi, ve bu çerçeve içinde ulaşmak istediği özgürleşimci önermelerle, günümüz dünyasının ve toplumlarının eşitsiz güç/iktidar ilişkilerinin üstesinden gelebilecek bir açık kapıyı aramaya yönelik çabaları, kimi zaman "ütopyacı" iyi niyetlerle öylesine fazla renklenmiştir ki, bu, önermelerinin, kimi medya kuramcıları tarafından tümüyle reddedilmesi ile sonuçlanabilecek noktalara sürüklenmiştir. Biz Fiske'nin, ne "Televizyon Kültürü"nde, ne de 1993'de yayınlanan "İktidar Oyunları ve İktidarın İşleyişi" (Power Plays Power Works) kitabındaki kuramsal çabalarını yerli yerine oturtmaksızın eleştirmek istemiyoruz.

Fiske'nin arayışı, alımlama analizlerinde bir kapı açmıştır. Bu kapıyı Althusser'in ideoloji kuramında, Saussure'un dilbilimde açtığı kapılara benzetebiliriz. Ancak Fiske, her iki araştırmacı gibi açtığı kapıdan yürümektense, kapının önünde durup dışarı hakkında düşünmeyi yeğlemiştir. Bu düşünceler pek çok eleştiride vurgulandığı gibi oldukça spekülatiftir.

Fiske alımlama konusunda, izleyicinin (çalışmalarında daha çok görsel medya metinleri üzerinde durmuştur) konumuna yönelik sorgulamasını post yapısalcılık içinde özne sorunun ele alınış biçimi içinde formüleştirmiştir. İzleyici farklı söylemler içinde belirlenmiş bir öznedir ve kimliği tek bir belirlenim ilişkisinin doğrusal mantığı içinde açıklanamaz. Buna karşılık medya metinleri de içlerine farklı söylemlerin sızdığı metinlerdir ve söylemsel yapıları içinde egemen konuma yerleşmiş olan üst söylemin (burjuva ideolojisinin üst söylemi) metni bütünü ile kapatması söz konusu olamaz. Dolayısı ile görsel medyanın metinleri açık, çokanlamalı metinlerdir. Herhangi bir metnin nasıl alımlanacağı, nasıl okunacağı ve anlamlandırılacağı metin ile izleyicinin karşılaştığı anda oluşan etkileşimin ürünüdür. Fiske bu etkileşim anını "anlamalı anlar" (meaningful moments, 1988) olarak nitelendirirken, anlamlandırmanın spontane, etkileşimsel ve konuşma özellikleri taşıyan (dialogic) karakteri üzerinde durmaktadır.

Bakhtin, Volosinov ve (post yapısalcı görüşleri ile) Barthes, daha önce de belirttiğimiz gibi Fiske'nin temel kuramsal ve kavramsal dayanakları olmuştur. İşaretin çokvurgululuğu, görsel medya metinlerinin çokanlamalı karakteri, farklı okumaları olanaklı hale getirir. Bu açıdan değerlendirildiğinde televizyon izleyicisinin metnin kendisi için sunduğu özne konumlarına karşı verdiği yanıt ancak parçalı bir yanıt, diğer bir deyişle televizyon metni izleyiciyi sinema metnine benzer biçimde konumlandırma gücüne sahip değildir. Fiske, sık sık televizyon metnini sinema ile karşılaştırırken, screen kuramının görüşlerinin birincisi için geçerli olmadığını vurgular. Bilindiği gibi screen kuramı içinde, sinema metninin izleyiciyi metnin içine çekerek meina adeta iştirirdiği, ve sinema metninin eril özne konumları oluşturduğu vurgulanmıştır.

Fiske ve kültürel çalışmaların screen kuramına karşı çıkışlarının ar-
dında, bu kuramı savunanların, metin içindeki özne (okuyucu) ile, bu metinleri okuyan "gerçek" yaşam içindeki özneler arasında bir ayrım yapmayı yatar (Moore, 1992). Oysa "gerçek" okuyucu, sadece metnin söylemi içinde değil fakat farklı toplumsal söylemler içinde konumlanmış bir öznedir, ve okumayı belirleyen bu farklı özne konumlarıdır. Fiske'ye göre toplumsal öznellik, anlamın oluşma sürecinde

metnin oluşturduğu öznellikten daha etkilidir.

Burada konumuz açısından taşıdığı önem nedeniyle altını çizmek istediğimiz nokta, Fiske'nin televizyon metinleri ile alımlama arasındaki ilişki/sizlik konusunda yaptığı yorumları dayandığı türün daha çok pembe diziler ve televizyon serileri oluşudur. Pembe diziler, çizgi filimler ve diğer kurgusal medya metinlerinin "gerçeklik" kurgusu, burjuva ideolojisinin üst söylemine dayanır. Ancak haber metinlerinde, bir yandan aynı ideolojiye dayanılmakla birlikte, Hall'un (1984) belirttiği gibi gösteren göndergeye dönüştürülerek, metnin gerçeğin kendisi olduğu konusundaki telkin, anlatıcının sesinde -ayrıca gazetecilik ideolojisi dolayımı ile-kesintisiz olarak sürdürülür. Bu açıdan ele alındığında pembe diziler için iddia edilen bu "açık", çokanlamlı (polysemic) metin özellikleri, haber metinleri için eşit oranda geçerli değildir.

Fiske'ye göre televizyon metinleri hareketli (activated) metinlerdir. Metnin çokanlamlılığı, ironik ifadeler, şakalar, metaforlar, metin içinde kurulan zıtlıklar, abartmalar aracılığı ile kurulur. Sözü edilen tüm bu anlam biçimleri içinde birden çok anlam aynı anda açık/örtük biçimde varlığını sürdürür. İzleyici kendi özne konumu dolayımı ile bunlardan birini öne çıkararak okuyabilir. Metin hangi anlamın öne çıkacağını garantilemez.

Fiske'nin bu açıdan değerlendirdiği televizyon metinlerini üretimsel (yapımcı/ producerly) metinler olarak nitelediğini ve bu görüşlerini, Barthes'ın (1990b) okurcul/yazarsıl (readerly/writerly) metin ayrımına dayandığını daha önce belirtmiştik. Fiske'ye göre, televizyon metninin kesintili akışı, metnin farklı okunmalarını mümkün kılan bir özelliştir. Metin bütünsel bir akış değil, parçalı bir akıştır, ve parçalar arasındaki boşluklar farklı okumalar için mesafeli bir konum oluşturur:

"Televizyon metni, sıkıştırılmış, canlı bölümlerin neden sonuç ilişkisinin mantığı ile hızla birbirini takip ettiği bir metindir. Metnin bir nehir gibi akması talihsiz bir metafordur: Televizyon metninin hareketi, kesintili, bölünmüş ve parçalıdır. Metnin, kapanma, bütünsel bir anlam, bütünlüklü bir izleyici özne oluşturma yönündeki girişimleri, metinsel kırılmayı oluşturan güçler tarafından bozulur." (Fiske, 1987; 105)

Metin içinde nedensel ilişkilerin kurulamayışı ile oluşan boşlukların izleyici için sorunlu bir durum oluşturmaması, farklı araştırmacıların üzerinde durduğu bir konudur. Ancak bu boşlukların nasıl doldurulacağına ilişkin varsayımlar tek bir görüş etrafında toplanmaksızın, yine farklı açıklamalara yolaçmıştır. Metnin kesintili yapısının karşıt okuma biçimi-

leri ve öznenin metnin söylemine direniş noktaları oluşturacağına ilişkin varsayım, oldukça iyimser bir çıkış arayışıdır. Yukarıda bilişsel modellere başvuran araştırmacıların görüşlerine yer verirken, metinlerin eksik bıraktıkları bilgilerin, varolan şematik açıklamalar aracılığı ile doldurularak okunacağı yolundaki açıklamalardan söz etmiştik. Örneğin van Dijk, açık nedensel ilişkilerin oluşmadığı durumlarda, okuyucunun varolan egemen durum tanımlarına başvurarak bu boşlukları dolduracağından sözeder (1988a). Dolayısı ile metin yapısı içinde oluşan anlamsal kopmalar ve boşlukların, metni "açık" metin haline getirmesi bu konuda yapılabilecek varsayımlardan ancak biridir, bunun karşını olan varsayım ise, bu boşlukların egemen söylemler (ideoloji) tarafından işgal edilerek metni iyice kapatacağı yönündedir.

Fiske'nin medya metnlerinin alımlanmasına ilişkin altını çizdiği ve belki de önerileri içinde en önemli yere sahip olması gereken kavram "metinlerarasılık" (intertextuality) kavramıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, dilbilimcilerden alınan bu kavram, çağımızda farklı medya metnlerinin okunma sürecine ışık tutabilecek bir kavramdır. Metinlerarası okuma, izleyicinin özne konumunu, metnin tek yönlü belirleyiciliği ile "dikte" ettiği bir konum olmaktan çıkarak, farklı okuma pratiklerinin örtüştüğü, etkileşimsel anlara dikkat çeker:

"Metinlerarasılık kuramı, herhangi bir metnin diğerleri ile ilişkili olarak okunacağını ve bu okumada metinsel bilgilerin devreye gireceğini varsayar. Metinlerarası ilişkileri iki boyutta canlandırabiliriz: Yatay ilişkiler, birincil metnin, cinsiyet, karakter ve içerik ekseninde oluşan ve az çok açık olan ilişkileridir. Dikey metinlerarasılık ise, bir televizyon programı veya dizisi gibi birincil metinlerle, bunlara atıfta bulunan diğer metinler arasındadır. Bunlar, gazete yazıları, gazete eleştirileri gibi ikincil metinler veya okuyucular tarafından yazılan mektuplar ve hepsinden önemlisi konuşma ve dedikodu gibi üçüncül metinlerdir." (Fiske, 1987; 108)

Medya metnlerinin türsel özelliklerine değinirken, egemen ideoloji ve kültürel pratiklerin, izleyiciler ile medya metinleri arasındaki etkileşim biçiminin temel eksenini oluşturduğu yönündeki görüşlere yer vermiştik. Fiske, türlerin metinsel özelliklerinden çok, izleyici ile metin arasında oluşan bu uzlaşımın çerçevesi üzerinde durmuştur. Metinlerarasılık kavramı, bitimsiz bir üretimsel süreçle işaret eder, hiçbir metin, yapısal özellikleri açısından tekbaşına ele alınamaz, ve her metin diğerlerine dayanarak inşa olunur.

Metinlerarasılık kavramı, yalnızca, metin çözümlemelerine yönelik geliştirilmiş bir kavram olarak anlaşılmamalıdır. Bu kavram diğer yandan, alımlayıcıların, her alımlama anında, anlamlandırma süreçlerini belirleyen metinlerarası okumaya işaret eder. Burada sözü edilen, kesinlikle, metnin tek yönlü belirleyiciliği değildir. Tam tersine, her okuyucunun, kendi özne konumundan yaptığı metinlerarası okumadır. Bu okuma, "generative" (yaratıcı) bir sürece işaret eder. Özgündür, ancak alımlayıcının özne konumunun ilişkilendiği farklı söylemler dolayımı ile kurulan bir okuma sözkonusudur. İmgeler metinlerarasında kayar ve "gerçeklikle" ilişki-kurulan bir andan (moment/durumsallık) sözedilemez. Fiske, Derrida'nın görüşlerine aşıfta bulunur ve son kertede "doğru"yu tayin eden otoriter bir anlamın olamayacağını vurgular: "Farklı okumalar, metinleri farklı biçimlerde dondurabilir, ancak bu dondurma, belli okuma anlarına ilişkin bir durumdur." (1987, 117)

Saussure ve Marks'ı biraraya getirmeye yönelik çabalarından sözettiğimiz diğer kuramcılar gibi Fiske'de "ideoloji" kavramını açıklamaya yönelik bir girişimin sözcüsüdür. Ancak Fiske, "egemen ideoloji" kavramının beraberinde getirdiği ve medya metinlerinin izleyicilerin okumalarını belirlediği yönündeki açıklamalara karşı çıkarken, popüler kültür içinde oluşacak "direnmeye" fazlaca bel bağlamış gibi görülmektedir. "İktidar Oyunları ve İktidarın İşleyişi" (1993) bu görüşlerin formülleştirildiği bir çalışmadır. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu çalışmada, güç/iktidarın yukardan aşağıya işleyişinin karşısında aşağıdan yukarı işleyen bir güç/iktidar tanımını benimsenmiştir. Fiske, Gramsci'nin sağ duyu içinde "direnişin" oluşabileceği yönündeki düşüncelerini, Foucault'un aşağıdan yukarıya işleyen güç/iktidara ilişkin görüşleri ile birleştirmiştir. 1993 çalışmasında yazar "küreselleşen" dünyadaki eşitsiz güç iktidar ilişkilerini taşıırken, yerel kimliklerin önemi üzerinde durur. Eagleton (1991) gibi Fiske için de, üçüncü dünya ülkelerinin içinde bulunduğu olumsuz koşullar eleştirel arayışın temelini oluşturur.

Kültürel çalışmalar içinde medyanın alımlanması konusunda ortaya çıkan farklı yaklaşımları değerlendirdiğimizde, ortaya çıkan durum, Comer (1991) ve Livingstone'un (1993) görüşlerini desteklemektedir. Kültürel çalışmalar, daha çok popüler kültür üzerinde durmakta, ve haber dışındaki televizyon türlerinin farklı okunma biçimleri ile daha çok ilgilenmektedir. Örneğin Fiske, kendi yaklaşımını formülleştirirken, feminist çalışmaların sonuçlarından yararlanır. Feminist çalışmalar, kullandıkları yöntem ve yöntembilim anlayışları açısından kültürel çalışmalara ciddi paralellikler sergilemektedir. Hobson, Radway ve Modlesky çalışmalarında, alımlama olgusunu etnografik yöntemle in-

celemişlerdir (Allor, 1988; Moores, 1992). Antropolojiden alınan bu yöntem, feminist çalışmalar ve kültürel çalışmalar tarafından medya ahımlama analizlerine taşınırken, temelinde yatan bilgikuramsal anlayış korunsada, yöntem, bir ölçüde alana uyarlanmıştır.

Katımlı gözleme dayanan çalışmalar sosyal bilimlerde yeni değildir. Katımlı gözlemi haber araştırmalarında daha çok fenomenolojistler kullanmışlardır. Gözlemi yapan araştırmacıların öznellikleri, bu yöntemin sınırlılıklarına ilişkin eleştirileri hep gündemde tutmuştur. Derinlemesine görüşmelerle desteklenen katımlı gözlemler, nitel yöntembilimin medya ahımlama analizlerinde yerleşmesini de beraberinde getirmiştir. Kültürel davranışları ve anlam üretim süreçlerini doğal ortamlarda gözleyip anlamayı amaçlayan etnografik çalışmalar bu amacın doğal bir sonucu olarak ev ortamı üzerinde durmuştur. Etnografik çalışmalar da, katımlı gözlemden yararlanan ethnomethodology çalışmalarında olduğu gibi araştırmacının kendi kimliğini bütünüyle gizlemesinin olanağı yoktur. Ancak gözlenen izleyiciler ile, araştırmacı arasında karşılıklı güvene dayanan bir ilişkinin kurulabilmesi, çalışmayı yapan kişilerin daha fazla bilgiye ulaşabilmesinin yollarını açacak doğal ortamları sağlamanın da bir anahtardır. Etnografik çalışmaların bilgibilimsel sorunlarına ilişkin tartışmalar yeni değilse de post yapısalcılık ve postmodernizm içinde "anlam" sorununun ele alınmış biçimleri bu tartışmaları yoğunlaştırmış gibi görülmektedir (Morley ve Silverstone, 1992).

KÜLTÜREL ÇALIŞMALARA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER VE YENİ KAVRAMSAL ARAYIŞLAR

Yukarıda, kültürel çalışmaların metin ve ahımlama analizlerine getirmiş olduğu çokanlamlılık, dilin çokvurgululuğu, metinlerarasılık gibi kavramlardan sözettük. Bu kavramların kuramsal kökenlerine birinci bölümde yer vermiştik. Bunun yanı sıra, Hall ve Morley'in çalışmalarında, ahımlama sorununun bilişsel psikolojiden alınan kavramları kullanarak ele aldığına ilişkin saptamalarda bulunduk. Bilişsel psikolojiden yararlanan çalışmalar ile etnografik çalışmaların bulgularının biraraya gelmesi ile haberin ahımlama analizinde yeni açıklamalara giden yolların açılacağına inanıyoruz. Etnografik çalışmaların "ahımlama anına" yönelik vurgusu ne kadar anlamlı ve önemli ise, bilişsel modellerin "anımsanma", bilişsel "modeller", "çerçeveler" ve "şemalar" üzerine yaptığı vurgu da aynı biçimde önemlidir. Kültürel çalışmalara yönelik bir genelleme yapmak kolay değilse de, özellikle Fiske'nin izleyicinin özerkliği yönündeki kabulü pek çok iletişim kuram-

cısı tarafından boy hedefi olmuştur. Aşağıda bu tartışmalara, ve bu eleştirilerde ortaya çıkan yeni arayışlara yer vereceğiz.

Lembo ve Tucker (1990), kültürel çalışmaların televizyon izleme olayının tüm karmaşık yapısını analiz etmekte yetersiz olduğunu vurgular. Bu çalışmalarda bütün kültürel yorumlama biçimleri, egemen ve bağımlı grupların arasında bir savaşım olarak ele alınmıştır. Lembo ve Tucker'a göre, bu eksiklikler, kültürel çalışmaların dayandığı öncüllerle ilişkilidir. Bu öncüllere göre; toplum egemen ve bağımlı konumda olanların oluşturduğu ikili ayrımla açıklanmıştır; egemen gruplar güç/ iktidarlarını, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda oluştururlar; kültürel anlamlar toplumsal yapı ile ilişkili olarak ele alınır ve güç/iktidar ilişkilerinin kültürel görünümü yapısal bir analizle açıklanmaya çalışılmıştır; anlamlama süreci, metinlerin üretim sürecinden göreceli özerk bir konumdan ele alınmıştır; bu göreceli özerk konum ise, karşı politikaların temellendiği yer olarak görülmüştür. Lembo ve Tucker, bu yaklaşım içinde sorunlu olan iki kavramın "kültür" ve "karşı çıkma" (opposition/resistance) kavramları olduğunu belirtiyorlar ve bunun nedenini kültürel çalışmalar içinde post yapısalcı ve neo Marksist kuramların, öznel ve kültüre ilişkin önermelerinin yetersiz bir sentezinin oluşmasına bağlıyorlar.

Morley kültürel çalışmaların temel iki önermesini, alımlayıcıları etkileyen bireyler ve metni çokanlamlı olarak ele alması olarak özetliyor (1993). Yazar, Fiske'nin "polisemik demokrasi" kavramını tartışmaya açan görüşlerini eleştirerek, bu görüşlerin dayanaklarını kendisinin -hala- benimsediğini vurguluyor. Morley'e göre: "İzleyiciler etkindir, ancak etken olmak güç/iktidar sahibi olmak anlamına gelmez".

Curran (1994), iletişim çalışmalarındaki yeni revizyonist hareketi tartıştığı yazısında, kültürel ve feminist etnografi çalışmalarının mikro düzey analize kaydıkları yönünde taşıdığı endişeyi dile getirmiştir. Bu yazıda, Curran, bu bölümün başında belirttiğimiz, "seçici algı" ve "kullanışlar ve doyumlar" kavramları ile medyanın "etkisini" araştıran geleneksel medya araştırmalarının özelliği olan bu "mikro" analizin, 1980 sonrasında yapılan eleştirel çalışmalarda da benimsendiğini belirtirken, medya çözümlemelerinde ekonomi politik yaklaşımın önemi ve gereğinin altını çizmiştir. Morley (1993) ise, bu önermelere karşı çıkararak, Curran, Seamann gibi yazarların yanlış bir mikro/makro kavram-sallaştırması benimsediklerini vurguladıktan sonra, Giddens'in "yapılaşma" kavramının sorunu çözecek açıklama yetisine sahip anahtar bir kavram olduğunu belirtiyor. Morley'e göre, yapılar ancak ve yalnız mikropatikler aracılığı ile yeniden üretilirler.

Kuramsal/görgül ayrımı gibi mikro/makro ayrımı da anadamar sos-

yolojinin yerleştirdiği bir ayrımdır, ve bizce de birincisi gibi bu ayrı-
mın da atık aşılması gerekir. Yapıların yeniden üretimi miropatikle-
rin incelenmesini zorunlu kılar. Bu incelemeler, ayrıntı üzerinde ge-
reksiz bir yoğunlaşma, parçalara bakarak bütünü görememe gibi bir
anlayış ile eleştirilmemelidir. Çünkü, ekonomi politik yaklaşım, pek
çok doğru noktalara işaret etse de, "mikro" düzey olarak dışladığı bu
bireysel pratiklere sırt çevirdiğinde açıklamalarında fazla bir yol ala-
maz. Ekonomi politik yaklaşımı bilinçli bir tavır ile benimseyen ileti-
şim araştırmacılarının arasında -bizce- önemli bir yere sahip olan Mur-
dock, metin ve alımlama analizlerinin önemini teslim etmiştir (Mur-
dock ve Golding, 1991). Metinlerin ve alımlama süreçlerinin yapısına
yönelik araştırmalar kanımızca "mikro" analizler etiketi ile önemleri
azımsanacak, gözardı edilecek çabalar değildir. Tam tersine güç/
iktidar ilişkilerinin kurulduğu süreçleri incelemeleri açısından hepsi
çok önemli çalışmalardır. Kanımızca, toplumbilimlerden gelen medya
kuramcıları, bu analizlerin önemini kavrayamazlarsa, alanı dilbilimci-
lere ve psikologlara bırakacaklardır. Bu çalışmanın ikinci bölümünde
görüşlerine yer verdiğimiz eleştirel dilbilim yaklaşımını paylaştıran araç-
tırmacılar (van Dijk, Kress, Fowler gibi), haber analizlerinde ayrıntılı
analitik bir çaba sergilemişlerdir ve egemen söylemler içinde güç/
iktidarın kuruluş biçimlerine yönelik köktenci eleştiriler de yine bu a-
raştırmacıardan gelmiştir.

Kültürel çalışmalara yöneltilen konu ve analiz birimlerine yönelik e-
leştiriler, haksız ve dışlayıcı bir tavrısa da, Fiske'nin, alımlama konu-
sunda, izleyicinin özerk konumunu abartılı bir iyimserlikle ele alışını
bütünüyle kabul etmek de olanaksızdır. Condit (1988), kültürel çalış-
maların alımlama analizlerine yönelik yaklaşımını belirleyen Hall,
Morley, ve Fiske'nin görüşlerine karşı çıkarken bu araştırmacıların iz-
leme olgusunu basite indirgeyen bir yaklaşımla ele almış olduklarını
vurgular. Condit, "Tüm medya metinleri aynı biçimde çokanlamlı mı-
dır?" sorusunu sorar. Haber metinleri sözkonusu olduğuunda Condit'in
bu sorusu oldukça yerinde bir sorudur. Yukarıda belirttiğimiz gibi, po-
püler medya metinlerinin ürettiği "haz" olgusu üzerinde duran araştır-
macıların odaklandıkları sorun, daha çok pembe diziler, televizyon se-
rileri ve romance okuma üzerinedir. Haber metinlerinin ise, güç/
iktidar sahibi kurum ve kuruluşların söylemlerini yeniden kuran me-
tinler olduğunu belirtmiştik. Bu özellik haber metinlerinin çokanlamlı-
lığını sınırlar, ve egemen söylemlerin metnin içinde egemen bir konu-
ma yerleşmesi ile sonuçlanır.

Volosinov'un (1973) işaretin çokvurgululuğuna ilişkin görüşü, bu
vurgunun söylemsel oluşumlarla ilgili bir sorun olduğunu da tartışma-
ya getirmiştir. Vurgu, ikinci bölümde belirttiğimiz gibi, "işarete" içre

bir şey değildir, söylemler içinde oluşur. Söylemler de boşlukta yüzmezler, toplumsal yapılanma içinde farklı sınıf, katman ve gruplara ait oluşumlardır, ve doğrudan toplumsal yapıya ilişkin olarak ele alınmaları gerekir. Haberin metinsel özelliklerini tartışırken gördük ki, haberin söylemi kaynak kişilerin söyleminden bağımsız değildir. Haber metni içinde anlatıcı, bu kaynak söylemlerini kimi durumlarda mesafeli, "nesnel" bir özne konumundan aktarabilir. Kimi durumlarda, okuyucu ile açık bir konuşma üslubuna girebilir. Sonuç olarak egemen söylemler, ve işaretlerin egemen söylemler içinde oluşan vurguları haberde yeniden kurular. Haber metinlerinin bu özelliklerini kabul ettiğimizde, haber metinlerinin çokanlamlılığını peşin peşin kabul etmek zorlaşır. Elliot, Murdock ve Schlesinger'in (1986) belirttikleri gibi, haber bütünüyle "kapalı" ve "tight" bir metin değilse de, diğer medya türleri ile karşılaştırıldığında bu özellikleri en çok sergileyen bir metin olarak karşımıza çıkar.

Condit (1988), çokanlamlılık sözcüğü yerine çokdeğerlilik (polyvalence) kavramını önerir. Çokdeğerlilik kavramı vurgulara ilişkin bir uzlaşımı ifade eder. Ancak, Condit'in belirttiği gibi, bu vurguların taşıdığı değerlere ilişkin bir uzlaşım her zaman olmayabilir. Bu ayrımında, Condit'in işaret etmek istediği, işaretin çokvurgululuğuna ilişkin bir sorundur. Farklı vurguları biliriz, anlarız, ancak bunlara ilişkin önem sıralamalarımız aynı değildir. İkinci bölümde verdiğimiz "kamu çalışanları" sözcüğünün vurgusuna ilişkin tartışmaya geri dönersek görürüz ki, bu sözcük seçimi, ilk anda, belli bir söylemsel oluşuma aitmiş gibi görülse de, farklı çıkar çevreleri aynı sözcükleri farklı (ve olumsuz) vurgularla kullanabilmektedirler. Metin çokanlamlı "açık" veya "kapalı" olabilir. Metin içindeki işaretler vurgularını ait oldukları söylemlerden alırlar. Ancak izleyici bu vurgulara metinde atfedilen değeri atfetmeyebilir.

Karşıt ve tartışmalı okumalar, izleyicinin toplumsal konumu ve ait olduğu söylemsel topluluklarla sıkı sıkıya ilişkilidir. Egemen durum tanımlarını sarsacak karşıt açıklama biçimleri bilinmediği, benimsenmediği sürece, izleyicinin "özerkliği", sorunlu bir kavram olarak kalmaktadır:

"Eğer popüler medyanın karşıt okumaları, izleyicilerin egemen mesajları çözümlemesinde alternatif medyanın varlığına bağlı ise, kitle iletişiminin toplumsal değişim sürecindeki rolü oldukça sınırlıdır. Televizyon veya herhangi bir kitle iletişim aracı kamuyu oluştururken egemen izleyici kitlesine seslenerek baskılayıcı bir rol üstlenir." (Condit, 1988; 112)

İkinci bölümde, haberin dili dolayımı ile, egemen söylemler içinde yapılan durum tanımlarının halkın sesine dönüştürüldüğünü, ayrıca güç/fiktidar ilişkilerinin, haber metinlerinin sentaksının içine sızarak kurulduğunu belirtmiştik. Alımlama sürecine ilişkin analizlerde benzer bir analitik çabayı gerçekleştirmek oldukça zordur. Teybe kaydedilmiş derinlemesine görüşmeler, ve odak gruplarla yapılan çalışmalar böylesi detaylı bir analizi mümkün kılrsa da, katılmalı gözlemlerde, ancak araştırmacının sürekli olarak dikkatli olması ile bu sorun aşılabılır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, araştırmacının bu ortamlardaki konumu her zaman tartışmalı bir durumdur. O da, ahmlayıcıların söylemlerinin okuyucusu konumundadır ve bu okumayı büyük ölçüde kendi kuramsal bakış açısının etkisi ile, bulmak istediklerini yakalayabilmek endişesi ile yapabilir.

Madya mesajlarının alımlanması sürecinde, izleyicinin, bütünlüklü bir "birey" olmayıp, farklı özne konumları içinde okumasını gerçekleştirdiğini kabul ettiğimizde, bu kişilerin ait olduğu yorumlayıcı topluluklar önem kazanır. Birceyin sosyalleşme süreci üzerinde duran araştırmacılar, birincil ve ikincil grupların önemini vurgulamışlardır. "Yorumlayıcı topluluk" kavramı bu açıklamaları çağırıştırırsa da, önemli bir noktada onlardan ayrılır. Bu kavram söylemsel oluşumlara işaret eder. Ancak, söylemsel oluşumlar, elle tutulamaz, somuta kolayca indirgenemez oluşumlardır. Gösterenlerin kaydı, gösterilenlerin gösterenler aracılığı ile bitimsiz üretiminin olduğu dil içinde, belli dönemlerde oluşan ortak anlamlandırma biçimleri olarak anlaşılmalıdır. Bu ortaklıklar dil içinde kurulur ancak, öznelere toplumsal konumundan ayrı olarak ele alınmaları gerekir. Kadın olarak doğmak, bir sanayicinin çocuğu olarak doğmak, zenci olarak doğmak, müslüman bir ülkede doğmak, insanların ilişki içinde olduğu söylemsel toplulukları belirler.

Yorumlayıcı topluluklar kavramını geliştiren Jensen (1990a), anlamı toplumsal ve söylemsel bir fenomen olarak ele alırken, ne medya metinlerinin ne de izleyicilerin söylemlerinin iletişim sürecinde öncelikli bir konuma yerleşemeyeceğini vurgular. Bu söylemlerin hepsi, toplumsal anlam üretiminin anları ve görünümüleri olarak ele alınmalıdır. Jensen, etnografik çalışmalarda araştırmacının bilgilimsel konumuna ilişkin olarak vurguladığımız noktaya dikkat çeker. Yazara göre, araştırmacı da yaptığı analizlerde, analitik üst söyleminin ve kuramsal söyleminin kendisini konumlandığı yerden çözümlemeyi gerçekleştirir.

Geleneksel medya kuramlarında anlamın mesajda olduğu yönünde ki vurgu, anlamın bilgi içeriğine ve uyarıcıya (stimuli) ait bir sorun olarak görülmesini de beraberinde getirmiştir. Jensen'e göre göstergebilimsel analizler de, gerek mesaj gerekse alımlama süreçlerini inceler-

ken benzer bir yaklaşım sergilerler.

"Anlamın benzer biçimde sınırlandırılması göstergebilim içinde de yapıldı ve bu medya söylemlerinin alınlanması-na ilişkin bir çerçeve oluşturdu. Göstergebilimsel bakış açısına göre anlam, söylemin yapısı içinde saklıdır. Saussure..... dilsel yapıların içsel özelliklerinin analizi üzerinde dururken, daha sonra gelen göstergebilim araştırmaları, medya söyleminin belli özelliklerini, izleyici üzerinde ideolojik bir etkinin oluşması için yeterli bir koşul olarak görüp, ideolojik analizin temel odağı olarak, izleyicinin kullanımının bağlamı yerine medya söylemini seçmişlerdir." (Jensen, 1991a; 7)

Yapısalcı dilbilim içinde, birinci bölümde de belirttiğimiz gibi, gönderge sorunu gözardı edilmiştir. Göstergebilimin bu ihmalinin, Pierce dayanan bir "semiyotik" yaklaşımı ile çözüleceğini vurgulayan Jensen, gösteren, gösterilen ve gönderge kavramlarının yerine, Pierce'in işaret (representament), nesne (object) ve yorumlayan (interpretant) kavramlarını kullanmayı önerir. Bu yaklaşımla hedeflenen, işaretin nesneye ilişkin karakteridir. Bir önceki bölümde, Kress'in eleştirel dilbilime ilişkin görüşlerine değinirken, yazarın işaretin güdülenmiş (motivated) karakteri üzerine yaptığı vurgudan söz etmiştik. İşaret, ilişkili olduğu nesnenin (gönderge) algılanan karakteristikleri tarafından da belirlenir. Jensen ve Kress'in görüşleri iki açıdan önemlidir. Birincisi, dili maddi dünyaya ilişkin bir sorun olarak ele alırken, her anlam üretim anında, bu ilişkinin kurulduğunu vurgularlar. İkinci olarak ise, anlam üreten öznenin "çıkarları" (interest) işaretin belirleyicisi konumuna yerleşir ki, bu çıkarlar yine öznenin toplumsal konumu içinde belirlenir. Böylece dil anlam üzerine bir mücadele alanına dönüşür, bu mücadelede "işaret" farklı çıkarları temsil eder.

Bu görüşler, post yapısalcı yaklaşımın "işaret" sorununu ele alışı ile çakışır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Coward ve Ellis (1985) ve Kristeva (1989 a), gösterge ve gönderge arasındaki ilişkinin önemini vurgulamışlar, ve materyalist bir dilbilim anlayışının bu ilişkinin niteliği üzerinde yoğunlaşması gerektiğini belirtmişlerdir. Söylemleri, maddi dünyadan kopuk olarak ele almak, ve "söylem" kavramını şeyleştirilmiş (reified) bir kavram olarak kullanmak yerine, maddi dünya ile ilişkiyi anlam oluşturma anı üzerine yoğunlaşarak kuran bir dil kuramı, egemen çıkarların yine egemen söylemler içinde nasıl taşındığına ışık tutacaktır. Bu sürece eğilen bir dil teorisi, gerek metinsel söylemi, gerekse alımlama sürecini ele alırken mikro/makro ayrımını aşan bir yaklaşımla, dil içinde güç/iktidarın nasıl kurulduğunu açıklayabilir.

Jensen. Pierce'nin görüşlerini özetlerken, dil ve maddi dünya arasındaki ilişkinin önemine dikkat çeker:

"O. yorumlamanın, dışsal olgunun, işaret ortamında tek ve hep geçerli olan bir biçimde içselleştirildiği tek bir eylem olmayıp, akıp giden bir süreç olduğunu öne sürer. Pierce'e göre işaretler bildiğimiz şeyler değil, biz biliyoruz diyerek haklılaştırdığımızı, nasıl bilir hale geldiğimizdir. İşaretler, gerçeklikle etkileşimimizdeki temel insani biçimdir." (1991a, 9)

Anlam oluşma sürecinde yorumlamanın eylemi önemlidir. Jensen'e göre "yorumlama", bireyin tek başına gerçekleştirdiği bir eylem değil, topluluklara ait bir olaydır. Ayrıca anlamın, toplumsal eylemlere ilişkin bir boyutu vardır. "Yorumlayıcı topluluklar" kavramı alımlama sürecinde bireyin medya metinlerini anlamlandırmasını açıklayacak temel kavramdır. "Kitle iletişiminin alımlanması, diğer toplumsal pratiklerce biçimlenen ve onlarla içiçe geçen biçimi ile, toplumsal olarak belirlenmiş bir semiyotik pratik olarak incelenebilir." (1991a, 12) Dolayısı ile alımlama toplumsal bir pratiktir.

Jensen yorumlayıcı toplulukları açıklarken, bir kişinin birden çok yorumlama stratejisi olabileceğini vurgular. Kişiler, birden çok yorumlayıcı topluluğa ait olabilirler. Bu topluluklardan bir kısmı birbiri ile örtüşürken, bir kısmı da çelişirler. Yorumlayıcı toplulukların oluşmasında etken olan faktörleri, söylemler, türler, pratikler ve kurumlar olarak tanımlayan Jensen, roman, haber gibi belli türlerin alımlayıcıları belli tavırlar almaya ittiklerini belirtir, ve bu tavırlar, yorumlayıcı toplulukların oluşumunda etkindir. Haber ile politik demokrasinin kurumları arasındaki ilişki önemlidir: "Haber bir tür olarak siyasal katılım ve eylem için bir kaynak oluşturur." (1991a, 17)

Jensen, Fiske'nin haber metinlerinin çokanlamlı özelliklerinin farklı okumalara ve direnişe yol açacağı konusundaki vurgusunu eleştirirken, bu yaklaşım içinde "direnişin" soyut biçimde ele alınarak, söylem kavramı ile açıklanmak istendiğini vurgular. Jensen'e göre "direniş" içsel bir direnişle birlikte, ve her zaman bir şeye karşı, bir amaç için ve bir bağlama ilişkin olarak gelişir. Jensen, haberlerin alımlanma süreci üzerine yaptığı analizde, izleyicilerin habere olan ilgilerini açıklarken, haberin siyasal olay ve sorunlara ilişkin olarak olgusal (factual) karakterine atıfta bulunduklarını bulmuştur.

"Meşrulaştırma, aksine, televizyon haberciliğinde önemli bir kullanım değeri olarak ortaya çıkar. Haberi izleme, belli bir toplumsal ve siyasal düzene ait olma duygusu-

sunu yaratır.

*Haber izleyicileri yorumlayıcı topluluklar olarak kalır-
ken, siyasal pratiklerin oluştuğu topluluklara dönüşmez-
ler." (1991a, 20)*

"Direnme" kavramı. "tartışmalı" ve "karşıt" okumalar dışında ele alınıp, siyasal pratiklerle, diğer bir deyişle siyasal eyleme geçme ile ilişkilendirildiğinde, haberin bir tür olarak, direnmeye yol açacağını söylemek yanlış olur diyen Jensen'in bu görüşlerine katılmamak olanaksız gibi görülüyor. Haber dili içinde seslenilen "kamu", farklılıkları çelişkileri içinde taşıyan bir kitle değildir. Bu çalışmada haberin oydaşma yaratmaya yönelik hegemonik işlevinden söz ederken, haber dili içinde bu uyuşmanın nasıl kurulduğuna da değindik. Jensen'de iletişime ilişkin kuramların, dilsel ifadelerin yapısından yola çıkması gerektiğini vurgularken, söz edimi kuramcılarının dil ve edimi biraraya getirirkenki yaklaşımlarının önemi üzerinde durur. Ayrıca, medyada yer alan türlerin belli dünya görüşlerine yolaçacağını vurgularken, bilişsel modellere kayan bir açıklama benimser.

Yorumlayıcı topluluklar kavramı alandaki karmaşayı çözebilecek nitelikte ve netlikte bir kavram mıdır?... Karmaşa, Jensen'in kavramı kullanımında da sürmektedir. Örneğin yaş gruplarını (gençler/yaşlılar) yorumlayıcı topluluk olarak değerlendirmesi, yorumlayıcı topluluk tanımını yaparken ortaya attığı "kültürel söylemsel" boyutu gözardı eder niteliktedir (Schroder, 1994). Kavramın söylemsel ve semiyotik karakteri ihmal edildiğinde, açıklama gücünü de yitirmektedir. Yorumlayıcı topluluklar kültürel kodların kesiştikleri oluşumlara işaret eder:

*"Sosyal semiyotik, kültürü, birbirleri ile kesişen kod sistemlerinden oluşan bir şey olarak görür. Bu görüşe göre medya materyali, her izleyici/okuyucunun anlam potansiyelinden kaynaklanan farklı ve ortak anlamlandırmalar nedeniyle, çeşitli biçimlerde okunabilir. Belli okumalar, sınıf, etniklik, cinsiyet gibi macro toplumsal faktörlerden ve makro toplumsal ilişkilerin dolayımlandığı ve süzül-
düğü, ayrıca kendilerine özgü toplumsal ve söylemsel işlevleri olan mikro toplumsal ve etkileşimsel ilişkilerden kaynaklanır." (Schroder, 1994; 339)*

Öznenin kimliğini oluşturan söylemler, diğer bir deyişle yorumlayıcı topluluklar, toplumsal yapılaşma içinde ortaya çıkar. Bu açıdan değerlendirildiğinde, alımlayıcıların kimlikleri medya metinlerini önceler. Yorumlayıcı topluluklar üzerine yapılan alımlama çalışmalarında, belli özellikler öne çıkarılarak oluşturulan yapay izleme grupları, han-

gi özellik seçilmişse ona bir öncelik atfedilmesini de beraberinde getirmektedir. Diğer bir deyişle, tanımı gereği birbiri ile kesiştiği söylenen "yorumlayıcı toplulukları" araştırma ortamlarında kurarken, araştırmacıların öncelikleri sonuçları etkileyebilecek manipülasyonlara yolaçabilmektedir.

"Eğer biz, haber yayıncılığının toplumsal anlamlandırma sürecindeki rolünü anlamak istediğimizde, tek bir yorumlayıcı topluluktan yola çıkarsak, bu süreci oluşturan diğer öznelerle haksızlık etmiş oluruz. Eğer kişilerin haberi anlamlandığı farklı kişilerarası söylemleri yakalamak istiyorsak, sadece bir ev halkı ile görüşmek açıkça yetersiz bir yöntemdir. Hele de bireylerin söylemsel sosyalleşmesi sürecinde içselleştirdikleri söylemleri anlamak istiyorsak bu yöntem tamamen yetersizdir.

....

'Yorumlayıcı toplulukları', 'sosyo demografik guruplarla' aynı şeylermiş gibi ele almayı terketmeliyiz." (Schroder, 1994, 342/3)

Schroder'de Jensen'e paralel olarak, Pierce'ın semiyotiğine dayalı bir yaklaşımın izleyici araştırmaları için gereğini vurgularken, bu yaklaşım içinde "işaret" kavramının, kullanıldığı an ve bağlamına ilişkili olarak ele alınmasının öneminden söz eder. Birinci bölümde, Saussure'un dil ve söz (langue ve parole) ayrımının altını çizirken, yapısalcı dilbilim içinde, dil dizgesi üzerinde yoğunlaşmanın, sözün önemini ihmal eden bir yaklaşıma yolaçtığını belirtmiştik. Pierce'e dönmeyi seçen kuramcılar temelde yapısalcılığın bu eksikliğinden etkilenmişlerse de, kanımızca aynı eksiklik post yapısalcılık içinde kısmen de olsa aşılmıştır. Post yapısalcı kuramcılar dil dizgesini açıklamaya yönelik bir kuramsal çaba değil, aksine öznenin anlamlandırma anında oluşum ve dönüşümünü açıklamaya yönelik bir çaba içindedirler.

Dil dizgesi, işaretlerin vurgularını sınırlayan, belirleyen ve sabitleştiren bir dizge değildir. Dil yapısı itibariyle çeşitlilik içerir. Aynı dilsel topluluk içinde farklı kullarımlar her zaman vardır. Bu farklı kullanımları belirleyen ise öznenin toplumsal konumudur. Bourdieu'nun "habitus" kavramı, dil kullanıcılarının toplumsal konumlarından kaynaklanan farklılıklara dikkat çeker. Schroder, Pierce ve Bourdieu'nun kavramlarını, yapısalcı dilbilim ve klasik Marksist kavramlar yerine kullanılarak alımlama sürecini toplumsal bağlamına yerleştirerek şematik bir model oluşturmuştur (1994, 345);

diği de söylenemez.

Psikanalizin "özne" ile ilişkili açıklamalara yeterince taşınamaması, anlamlandırma anında, bireyin sürecini açıklarken boşlukta kalan bir noktanın da varlığını sürdürmesi ile sonuçlanmıştır. İşaretin güdülenmiş (motivated) olduğunu belirten eleştirel dilbilimciler, güdülenme olgusunu doğrudan bireyin toplumsal konumu ile açıklarken, sözkonusu kuramsal boşluğu gidermekten çok, özete kayan bir açıklama benimsemişlerdir. Bu kuramsal yetersizlik, alımlama analizlerinde, alımlama olayının gerçekleştiği bağlamın önemini vurgulamayı da beraberinde getirmiştir. Bağlam üzerine yapılan bu vurguda, söz edimi kuramcılarının görüşlerinin etkisi büyüktür (Couthard, 1979). Bu kuramcılara göre, her ifade, olduğu bağlam içinde yorumlanmalıdır. Bağlamından kopuk bir gramer incelemesi, bizleri anlamlandırma süreçlerinden çok dilin gramer kurallarını formüleştirmeye götürür ki, bu dilbilimcilerin yıllardır benimsediği ve fazlaca yarar olmayan çabalarından ayrılmaz.

Dahlgren, anlam ve bağlam ilişkisini kurarken, bazı ortamların belli anlamlandırmaları engellediğini vurgular: ".....insanların anlam oluşturdıkları her konuşma belli bir bağlama ilişkindir, ve bağlam kaçınılmaz olarak anlama renk verir." (1992a, 208) Dahlgren "resmi" (official) ve "kişisel" (personal) söylemleri birbirinden ayırırken, resmi söylemlerin kamusal ortamlarda ortaya çıktığını ve bunların "yurttaşlık" rolünü pekiştirici bir nitelikte olduğunu belirtir.

"Ben, durumsallıklardan daha fazla düzenlilik sergileyen söylemleri açığa çıkartmak istiyorum. Televizyon haberlerine baktığımızda, aynı söylem içinde farklı görüşler açığa vurulurken, kanımca her söylem, bir yandan anlamın olası farklılıklarını sınırlandırır ve belli anlamlandırmaları pekiştirir. Herhangi bir kişi, bu söylemlerin birden fazlasını kullanabilir." (Dahlgren, 1992a, 209)

Dahlgren, yorumlayıcı toplulukları çağrıştıran yaklaşımında izleme olayının gerçekleştiği ortamın önemi üzerinde durur. Televizyonun daha çok ev ortamında izlendiğini gözönüne aldığımızda, bu metinlere ilişkin olarak gelişen tartışma kişisel konuşma biçiminde oluşur. Kamusal alan ve kişisel günlük yaşam arasında köprüünün kurulduğu bu özdeşimsel konuşmalar, izleyicilerin dış dünyaya ilişkin "gerçekliği" anlamlandırdıkları pratikleri oluşturur.

Haber metinlerinin alımlanması üzerine yapılan araştırmalar, Freud öncesi oluşan bir "ussal insan" kavramını benimsemişlerdir (Dahlgren, 1992b). Bu açıdan gazetecilik araştırmalarının alımlayıcıyı ele alış biçimi, alımlama sürecini açıklamakta ciddi sınırlılıklar taşır. Kültürel

çalışmalar yaklaşımı içinde ise, izleyicinin özne konumlarının çeşitliliği ve farklı gereksinim, korku ve isteklerin okuma sürecini belirlediği vurgulanmıştır. Ancak izleyicinin özerkliği sorunu ile alınırken, geleneksel yaklaşımlara benzer eksiklikler ortaya çıkmaktadır.

"İzleyicilerin özerkliğini vurgulayarak, kültürel çalışmalar, insanlar kendi kararlarını kendi kendilerine verirler gibi klasik liberal bir kavramsallaştırmaya sonunda geri dönmüştür.

Şu belirtilmelidir ki, -gazetecilik iletişiminin üretim ve alımlama kutuplarında oluşan- anlam ve alımlama sürecinde öznellik üzerine yaptığı vurgu ile kültürel çalışmalar, gazeteciliğin bilgi boyutunu gözardı etmiştir. Anlama ve öğrenme ile ilgili sorular, bilişsel psikoloji ve bilgi edinme konularına ilişkin kuramsal geleneklere terk edilmiştir." (Dahlgren, 1992b; 12)

Kültürel çalışmalar ile bilişsel modeller kullanan çalışmalar arasındaki bu ayrıma, Cohen ve Livingstone'un görüşlerine yer verirken değinmiş, ve bu ayrımın aşılması gerektiği konusundaki düşüncelerimizi belirtmiştik. Dahlgren bu ayrımın bu gün için belki de kaçınılmaz bir ayrım olduğunu vurguluyor ve Graber'in (1984) çalışmasına benzer çalışmaların alandaki bu çıkmazı aşmada önemli bir yere sahip olduğunu belirtiyor.

Haber, çağımız insanının, ekonomik ve siyasal konular hakkında doğrudan bilgi edindiği nerdeyse tek türdür. Bu açıdan haber metinlerinin alımlanması gittikçe daha önemli bir araştırma alanını oluşturmaktadır. Bir tür olarak haberin okunması, anlamlandırılması, anımsanması, ve bireyleri siyasal eyleme geçirmesi alımlama sürecinin farklı boyutlarına işaret eder. Lembo ve Tucker(1990), Jensen(1991a) ve Dahlgren (1992a), haberin kamusal tartışmaları biçimlendirmedeki önemini belirtmişler, bireyin haber metinlerini alımlamasının, toplumsal eyleme yönelik boyutlarının altını çizmişlerdir. Bütün araştırmacıların neredeyse söz birliği ettiği sorun, günümüz toplumlarındaki eşitsiz güç/iktidar ilişkilerinin medyada yeniden kurulduğu yönündedir. Haberler bu kurulmanın belki de en yoğun ve belirgin biçimde ortaya çıktığı medya metinleridir. Ancak günümüz insanının haber medyası dışında başka bir "bilgi" kaynağı da yoktur. Hal böyle olunca, varolan pratiklere eleştirel bir yaklaşımla bakabilen gazetecilere, akademisyenlere ve öğrencilere ciddi bir görev düşmektedir. Bu nihilist bir eleştiri ile köşeye çekilmek değil, varolan pratiklerin eşitsiz güç/iktidar ilişkilerini nasıl ürettiğini her ortamda farkedip açığa çıkarmaya yönelik bir

bakış açısını geliştirmektedir. Varolan pratiklerin bir günde aşılması, değiştirilmesi mümkün değilse de gerek medya profesyonelleri arasında gerek üniversitede benzer bir eleştirel yaklaşımı paylaşılanların sayısı artukça, varolan pratikler de değişecektir.

Bu süreç içinde, izleyicilerin medya metinlerini farklı (tartışmalı ve karşıt) okumaları, zaman içinde toplumsal eyleme dönüşecektir. Bu dönüşüm sürecinde katılmacı bir demokrasi anlayışının yaygınlaşması, örgütlenmeye izin veren bir hukuksal düzenlemenin gelişmesi ve benimsenmesi özellikle Türkiye gibi toplumlar için ayrıca önemlidir. Parlamenter temsil mekanizmaların içinde çıkarlarının yeterince temsil edilmediği endişesi ile sistemden desteğini çeken yığınlar, bir yandan otoriter kanışılara hoşgörü ile bakabilmekteler, diğer yandan, polikadan uzaklaşarak sisteme küsebilmekteler. Bu geri çekilmenin içinde, patlamalara varabilecek huzursuzlukların çözülmek yerine ertelenmekte olduğunu gözönüne aldığımızda, demokratik kanalların bir an önce açılması ve her düzeyde siyasal katılımın teşvik edilmesi, toplumsal sarsıntıları en aza indirecek ve toplumsal değişimin sağlanacağı ortamı yaratacaktır.

Haber medyasının katılmacı bir demokrasiyi tanımlamakta, ve yurttaş kimliğini oluşturmaktaki önemi yadsınamaz. Ancak bu günkü koşullara baktığımızda, Türkiye'de sayıları gittikçe artan özel televizyon kanallarının yaptığı habercilik, Ellis'in (1982) işaret ettiği korkulan dış dünyayı izleyicinin evlerine taşımaktadır. Korkulan bu dış dünyada yaşanan cinayetler, gösteriler ve işgalleri, kim olduklarını bir türlü anlamadığımız "sapıklar", "teröristler", "provokatörleri", ve sürekli olarak siyasal ekonomik seçkinlerin söylemlerini bizlere aktaran bir haber medyası, ileriye yönelik umutları bütünüyle olmasa bile büyük ölçüde karamsarlığa dönüştürmektedir.

Soyut bir nesnellik kavramına sığan medya profesyonelleri gibi, bu tür bir nesnellik anlayışı ile konulara yaklaşan akademisyenler de kanımızca sorumluluklarını yerine getirmemektedirler. "Cehennemin en sıcak köşesi kriz dönemlerinde tarafsız kalanlara ayrılmıştır" diyen Dante'nin görüşlerini katlıyoruz. Çağımızda kimse "tarafsızlığı" ile övünmez, ne medya profesyonelleri ne de akademisyenler. Katılmacı bir demokrasiden, özgürleşimci görüşlerden, kaynakları ve fırsatları daha eşit dağıtan bir siyasal sistemden yana olmak, taraf olmak, tüm sembolik seçkinlerin sorumluluğunun bir parçası olarak anlaşılmalıdır.

Bu günkü haliyle haber medyasının çoğulculuğu yaratan bir araç olduğu yönündeki liberal düşünce de, medya metinlerinin direniş oluşturabilecek çokanlamlı metinler olduğunu vurgulayan "semiyotik demokrasi" tanımları da benzer biçimde abartılı bir iyimserlik taşımaktadır.

"Bilgi toplumu". "küreselleşme" kavramlarının çağımız insanını kurtaracak büyüklü sözcüklere dönüşerek tekrarlanması da, yine sorunları erteleyici bir "siyasal kandırmaca" olduğu kanısındayız. Sosyalist toplumun "ütopyasını" hala düşüncelerinden atamayanlar ise, çocukluk hayallerini bir türlü terk edemeyen yetişkinlere benzemektedirler. Dünya hızla değişmektedir, ve bu değişime direnmek veya alkış tutmak yerine, eleştirel bir tavırla anlamaya ve yön vermeye çalışmak tek çıkar yoldur kanısındayız.

Kültürel çalışmalar, feminist çalışmalar, postyapısalcılık bu eleştirel arayışın ürünüdür. Medya kuramları ile uğraşan akademisyenler, akademik söylem içinde kendi "otoriter" konumlarını gittikçe daha fazla sorgulamaktadırlar. Sholle (1988, 1994), Allor (1988), Jensen (1991b), Dahlgren (1992b), Morgenstern (1992), Hall (1991), kendi bilgilimsel konumlarını, akademik ve toplumsal kimliklerini açık bir biçimde tartışmaya getirerek, soyut bir "nesnellik" kavramının izleyici araştırmalarındaki yerini sorgulamışlardır. Amerikan pragmatist geleneğinden, Frankfurt Okuluna, Fransız yapısalci düşüncesinden, İngiliz Kültürel Çalışmalarına uzanan pek çok kuramsal yaklaşımın temelinde medyanın toplumsal yapı içindeki rolünü sorgulayan bir anlayış egemendir. Ve bu eleştirilerin ardında, daha eşitlikçi, daha az yabancılaşmış ve daha mutlu bir toplumun özlemi vardır. Ancak medya profesyonelleri arasında aynı tonda, ve aynı yoğunlukta bir eleştirinin yaygın olmadığını görüyoruz. Eleştirel medya kuramları ile basın arasında pek iyi olduğu da söylenemez. van Dijk kendisinin Hollanda'daki bazı basın kuruluşlarına kolayca giremediğinden söz ederken, Shudson, yöneltilen eleştirilere karşı basının tahammülsüzlüğünü anlayamadığını belirtirken, şu ifadeyi kullanır: "Biz gazetecilerin haberi uydurduğunu söylemiyoruz, biz onların haberi yaptığını söylüyoruz." (1989)

Kötü haber, yalan haber değildir. Yalan, zaten tanımı gereği haber değildir. Kötü haber, olayları bağlamından yalıtan, sorumluluğu kişiselleştiren, dili içinde egemen güç/iktidar sahiplerinin söylemlerini kuran, bireyi toplumsal sorunlara çözüm yolları bulmak için harekete geçirmek yerine, dış dünyaya ilişkin olarak korkutan ve pasif bir konuma iten haberdur. Kötü haber, güncel sorunlara ilişkin kamusal tartışmayı sınırlandıran, egemen söylemler içinde oluşan çözüm yollarını "tek seçenek" biçiminde sunan, varolan siyasal, ekonomik, askeri güç/iktidar sahiplerinin durum tanımlarını, kültürel kodlar dolayımı ile halkın sesine dönüştüren haberdur. Kötü haber, soyut "nesnellik, tarafsızlık, yansızlık" iddiaları adına, kaynak söylemlerine bağımlı olarak üretilen, güç/iktidar sahibi kişi ve kuruluşların söylemlerini aktarırken "dengeliklik" anlayışı ardına sığınarak yazılan haberdur. Kötü haber,

daha çok satmak, ve kazanmak amacıyla, bir metaya dönüşen haberdır. Kötü haber, her gün televizyonlarda, gazetelerde okumaya alıştığımız, kanıksadığımız haberlerdir.

Haber metnlerinin tüm bu özellikleri, araştırmacıları haberin alımlanma sürecine ilişkin olarak gün geçtikçe daha fazla düşünmeye itmektedir. Medyanın gündem belirleyici rolü, bilgi gediği, medyaya bağımlılık, suskunluk sarmalı kavramları üzerinde duran geleneksel medya kuramcıları da, medyanın bilişsel modeller, şemalar, haritalar oluşturduğunu iddia eden araştırmacılar da, alımlayıcıların özne konumlarının okuma sürecindeki belirleyici rolünü vurgulayan kuramcılar da, toplumsal değişim ve dönüşüm içinde medyaya atfedilen rolü değişik açılardan sorgulamaktadırlar.

Bu çalışmada gördük ki, haberin nasıl olmaması gerektiğini düşünen kuramcılar, haber metnlerinin dilsel özellikleri, ve bu metinlerin alımlanma süreçleri üzerinde duruken, özneyi, liberal bireycilik anlayışının dışında, anlam üretim süreci içinde değişen, dönüşen bir "özne" olarak ele almakta sözbirliği etmiş gözükmemektedirler. Haber metin analizleri, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesinin dayandığı materyalist dil kuramları ile gittikçe daha sık buluşurken, alımlama analizleri, "özne" kavramının daha bitmemiş açıklamaları ile sınırlı önermelerle yetinmek zorunda kalmaktadırlar.

Alımlama analizlerinde derinlemesine görüşmelere ve katılmalı gözleme dayanan çalışmaların yapılması oldukça zor bir uğraştır. Hele de bu yaklaşım haberin "bilgi" içeriğini gözardı etmemek kaygısına taşındığında, katılmalı gözlemlerle bile toplanacak veriler oldukça sınırlıdır. Biz burada okuyuculara haberin alımlanması üzerine yapılan iki araştırmayı aktarmayı uygun gördük. Bu konu ile uğraşmak isteyenlere yol gösterici olabileceği düşüncesi ile seçtiğimiz örneklerden ilki, bilişsel modellere dayanan bir çalışma (van Dijk, 1988a). İkincisi ise, Glasgow Üniversitesi Medya Grubunun üyelerinden Philo'nun oldukça yaratıcı bir yöntemine dayanan "Görmek ve İnanmak" (Seeing and Believing, 1992) adlı çalışması. Her ikisi de bizleri haber metnlerinin yapısı ve metinsel özellikleri ile alımlama ilişkisi hakkında düşünmeye itmesi açısından ilginç çalışmalar.

van Dijk'ın çalışması haber söylemi ve anımsama arasındaki ilişkiyi vurgulaması açısından önemli. Anımsanacağı gibi yazar, haber metnlerini makro yapısal özelliklerinin, yani haberin giriş cümleleri, başlıklar içinde çerçevelenmesinin önemine işaret ederken, metinlerin şematik yapısının haberde özgün bir öyküleme biçimi oluşturduğuna dikkat çekmiştir (van Dijk, 1983, 1988a). Çalışma, anımsamada, bu makro yapısal özelliklerin öneminin somut olarak sergilenmesi olması açısından ilginçtir.

Philo'nun çalışması ise farklı grupların (ki bunları yorumlayıcı topluluklar olarak da adlandırmamız mümkün), İngiltere'de uzun süren maden işçileri grevi sırasında yaşanan olayları, televizyon haberleri dolayımı ile nasıl anımsadığı ve nasıl yorumlandığına ilişkin bir çalışmadır. Oldukça kapsamlı olan bu çalışma, farklı grupların toplumsal konumlarından kaynaklanan farklı okuma biçimlerini tartışmaya açması açısından ilginç bir çalışmadır. Seçtiğimiz her iki çalışma da, izlenme anı üzerinde durmamaktadır. Odaklanılan sorun, medya tarafından kurulan "toplumsal gerçekliğin" izleyiciler üzerindeki etkisidir. Ancak, bu etki, geleneksel kuramlar içinde kavramsallaştırıldığı biçimi ile ani, doğrudan etki biçiminde ele alınmamıştır.

Haber medyasının alınılmasına ilişkin olarak yapılan diğer çalışmalar gibi bu iki çalışma da, katılımcı demokratik değerlerin ve eylemin oluşmasında haber medyasının rolünü tartışmaya açması açısından ele alınmalı. ve yöntembilimsel öncelikleri açısından tartışılmalıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi alımlama konusunda ortaya atılan farklı görüşlerin çeşitli eksik yönleri vardır. Buna karşın, her kuramsal ve yöntembilimsel çaba, alanda daha sonra yapılacak araştırmalar için yol gösterici niteliktedir. Seçtiğimiz çalışmaların bu açıdan değerlendirilmesi yerinde olur.

Van Dijk (1988a), Bu çalışma haberin alınılması, anlaşılması ve anımsanmasına ilişkin görgül bir araştırmadır. Çalışma, Amsterdam'da, muhafazakar ve popüler bir gazete olan *De Telegraaf* ile, sosyal demokratlar tarafından okunan ve liberal bir yayın organı olan *Re Volkstrant*'in izler kitlesi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmuştur; 1. haberin yayınlanmasının hemen ardından yapılan ve anımsama düzeyini ölçen görüşme, 2. bir süre sonra anımsama düzeyini ölçen ikinci bir görüşme, 3. laboratuvarla gerçekleştirilen ve aynı materyalle yapılan deneysel kontrol çalışması.

van Dijk, çalışmanın temel amacının, doğal ortamlarda gerçekleştirilen okuma sonrasında ortaya çıkan anımsama süreçlerini açığa çıkarmak olarak özetlerken, bu konuda yapılan pek çok çalışmanın sadece laboratuvar deneyleri ile sınırlı kaldığını belirtiyor.

Alan araştırmasında farklı iki grup kullanılmış, bunlardan ilki, ev ev aranarak saptanan gazete okuyucuları, ikincisi ise Amsterdam Üniversitesi'nde çalışanlar arasından seçilen bir grup. Görüşmelerde görüşülen kişilerin yaş, eğitim, iş durumu, yerleşim yeri, medya kullanımına ilişkin alışkanlıkları, gazete okumaya ayırdıkları zaman, okumanın gerçekleştiği yer, okuma biçimi hakkında da bilgi toplanmış.

Her iki gazetede de aynı gün yayınlanan dört haber ile ilgili görüşmeler yapılmış. Haber konuları ise şunlar: TV III ile ilgili bir haber, bir kamuoyu yoklamasının sonuçlarına ilişkin bir haber, Namibia ile ilgili bir haber ve Soccer ile ilgili bir haber. Vollkskrant okurlarıyla haberin okunmasının hemen ardından yapılan görüşmelerde ilk iki haber %60 dolayında anımsanırken, 3. ve 4. haberler, %20'nin altında oranlarda anımsanmış. Telegraaf okurları ise ilk iki olayı benzer biçimde anımsarken, Namibia haberini %25, Soccer haberini ise %72 oranında anımsamışlar.

Okuyucuların anımsadıkları içerikler ise birbirinden çok farklı. Kimisi sadece bir cümlecik anımsarken, kimisi haberde yer alan bilginin büyük bir bölümünü anımsamışlar. Görüşülen kişiler, okunan haberlerin ana temalarını, diğer bir deyişle başlıklarını ve giriş cümlelerini akillarında tutmuşlar. Kadın okurların Namibia haberine ilgisinin erkek okurlardan daha düşük olduğu saptanmış. Olaylara ilişkin ayrıntılı bilgiler, ana olaya ilişkin bilgilerden daha düşük oranda anımsanmış. Kurumlar: kişi, zaman ve yere ilişkin bilgilerden daha çok anımsanmış. Bu haberlerden ön sayflardan verilenler yine daha çok anımsanmış.

Birkaç hafta sonra yapılan görüşmelerde ise, anımsamanın büyük oranda düştüğü saptanmış. Olaylar özgünlüklerini yitirerek hafızadaki benzer olaylarla, ve genel olarak izleyicinin siyasal bilgileri ile birleşerek anlaşılmış. Olaylara ilişkin somut detayların hemen hepsi unutulmuş. Giriş cümleleri ve başlıklarda yer alan bilgiler ise, zaman geçtikten sonra da en çok anımsananlar arasında olmuş: "Sonunda gördük ki haberin anımsanması, sunum biçimi ile ve genel düzeydeki toplumsal ve siyasal bilginin güncelleştirilmesi ve kullanımı ile şaşırtıcı bir biçimde iç içe geçmiştir. Ortalama okuyucu için bu bilgi çok gelişkin ve karmaşık değildir, daha çok haber başlıkları tipindedir." (1988a, 170) Ancak farklı iletişim araçlarının da bu zaman içinde izlenmesi anımsanma olayını etkilemiş. Farklı medyaları izleyenlerin, gazetelerde yer alan bilgileri daha az anımsadıkları saptanmış.

Araştırmanın üçüncü bölümü olan laboratuvar çalışmasında ise deneklere bu gazeteler verilmiş ve okunduktan sonra anımsama düzeyi ölçülmeye çalışılmış. Laboratuvar ortamında haberlerin daha çok anımsandığı ancak anımsamanın yine makro yapısal özelliklerde yoğunlaştığı saptanmış. van Dijk çalışmanın bulgularını şöyle yorumlamakta:

"... gazete okuma, dünyaya ilişkin bilginin güncelleştirilmesine hizmet etmez, fakat daha çok, (güncel olaylara ilişkin) merakı tatmin eder ve bu olaylara ilişkin günlük konuşmaları harekete geçirir. Bu açıdan, gazete okuma, toplumsal bilgi edinmenin etkili bir yolu değildir: Binler-

ce önermenin ancak belli bir bölümü her gün modelleri-mize katılır." (van Dijk, 1988a: 174)

Philo (1992), "Görmek ve İnanmak" adlı araştırması bir ön çalışma sonrasında, izleyicilerin sosyo kültürel özellikleri gözönüne alınarak geliştirilen ve her biri 6-19 kişi arasında değişen gruplarla gerçekleştirilen bir çalışmadır. Çalışma, Mart 1984 ile Mart 1985 tarihleri arasında yaşanan maden işçilerinin grevleri sırasında televizyon haberlerinin nasıl alımlandığı ve yorumlandığına ilişkindir. Gruplara, grevlere ilişkin televizyon haberlerinde yer alan görüntülerden oluşan fotoğraflar verilmiştir. Fotoğraflar, görüşlerini bildiren kişiler, grev gözçüleri ve oluşturdukları hat, sendikalar ve işçilerin işe dönüşleri ile ilgilidir. Grevler sırasında polis ve işçiler arasında bazı çatışmalar olmuş, ve televizyon kanalları bu çatışmaları abartılı bir dille sunmuştur. Araştırmaya katılan gruplara masa üzerinde duran bir tüfeğinin fotoğrafı da gösterilmiştir. Bu silah işçilerden birine ait olup, silahın sahibi olan işçi bu tüfeği kendisini gerektiğinde savunmak için taşıdığını bildirmiştir. Fotoğraflar, araştırmaya katılan gruplara verilmiş, ve onlardan, bu fotoğraflardan yola çıkarak kendi haber öykülerini yazmaları istenmiştir. Ayrıca her gruptan haber öyküsünün farklı versiyonlarını da (BBC, polis, sendika versiyonları) yazmaları istenmiştir. Philo'nun önemle üzerinde durduğu sorunlardan biri, fotoğrafta yer alan silahın haber öykülerinde hangi gruba ait olarak yer alacağıdır. Dolayısı ile çatışmaların sorumluluğu, izleyiciler tarafından, polise mi yoksa işçilere mi atfedilecektir.

Haber yazma işi tamamlandıktan sonra gruplara araştırmacı tarafından olaya ilişkin sorular yöneltilmiştir. Araştırmacı, öncelikle fotoğraflarda yer alan silahın kime ait olduğunu sormuştur. Daha sonra BBC ve ITN'nin haber politikaları hakkındaki düşünceler sorgulanmıştır. Grev gözçülerinin oluşturdukları barierlerde şiddet ve çatışma oluşup oluşmadığı, televizyon haberlerinde bu çatışmaların nasıl yansıtıldığı, ve televizyon haberlerinin genel özellikleri hakkında izleyicilerin görüşleri sorulmuştur. Yazılı basının izlenme alışkanlıklarına ilişkin sorulara da yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılan gruplar belli sosyo kültürel özelliklere göre seçilmişlerdir. "Özel bilgi sahibi gruplar", üst düzey polis memurları, sendikacılar, madenciler ve desekçi kadınlar ve Fleet Street'den matbaa işçilerinden oluşmuştur. Farklı meslek gruplarını; Croydon ve Glasgow'dan dava vekilleri, Londra ulaşım işçileri ve onların amirleri, elektronikçiler oluşturmuştur. Özel çıkar grupları ise, Glasgow'dan emekliler, yine Glasgow'dan kadın grupları, Bromley ve Kent'den anneler oluşturmuştur. Araştırmaya ayrıca, Bromley (Kent), Beckenham (Kent) ve Sheffield (Essex)'den birer grup katılmıştır.

Çalışmanın bulguları farklı sosyo kültürel özelliklere sahip grupların farklı anlamlandırma biçimleri sergilediğini desteklemiştir. Örneğin polislerden oluşan gruba, sendikacılardan oluşan grup arasında, olaylarda şiddetin hangi taraftan kaynaklandığına ilişkin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Olaya daha yakın olan özel bilgi sahibi dört grup, televizyon haberlerinde sergilenen şiddetin, olaylar sırasında o boyutta olmadığını vurgulamışlardır. Bu dört gruba katılanlar, televizyon kanallarında yapılan değerlendirmelere karşı çıkmışlardır. Bunların arasında matbaa işçileri olayın en uzağındaki grup olarak nitelenebilse bile yayıncılık işinde çalışıyor olmaları, onları da medyaya yönelik eleştirel bir tavra itmiştir.

Croydon'daki dava vekilleri, televizyon haberlerine daha fazla inanırken, Scotland'a yakın olan Glasgow grubu eleştirel bir tavır sergilemiştir. Bu ikinci grup, BBC'yi de sağa yakın durduğu ve yayınlarını bu çizgide sürdürdüğü için eleştirmiştir. Londra'da ulaşım servisinde çalışan siyah kadınlar, silahın polise ait olduğunda ısrar etmişler, aynı zamanda televizyon haberlerinde yer alan şiddete inanır gözükmüşlerdir. Farklı iş gruplarının hemen hepsi için medya önemli bir bilgi kaynağıdır.

Glasgow emekli grubundakiler medyadaki sunuma bütünüyle inanmış gözükmemektedirler. Düşüncelerinde madencileri destekleseler de, grev hatlarında medya tarafından "olduğu" belirtilen şiddete karşı eleştirel bir okuma geliştirmemişlerdir. Bu grup tarafından şiddetin kaynağı olarak "teröristler" "povokatörler" gibi dış gruplar gösterilmiştir. Philo bu grubun sağ basını takip etmesi nedeni ile, buradan edindiği terminoloji ve çerçevelerle olayları ele aldığını belirtiyor.

"Televizyona ilişkin eleştirel bir görüşün yer almadığı durumlarda, söylenenleri kabul etme olasılığı çok yüksektir. Glasgow emekli grubundan bir kişi, televizyonun en önemli bilgi kaynağı olduğunu belirttikten sonra (barikatlardaki çatışmalara ilişkin) kendi görüşünün nasıl oluştuğunu açıklarken şu ifadeyi kullandı:

Görmek inanmaktır." (Philo, 1992: 150)

Van Dijk ve Philo'nun çalışmalarını, yöntemlerinin bundan sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici olacağı düşüncesi ile seçtik. Özetlerde bulguların ancak çok küçük bir kısmına yer verebildik. Her iki araştırmanın yönteminin de eleştiriye açık yönleri vardır, ve bu bulgular, etnografik alımlama analizlerinin bulguları ile birlikte yorumlandığında alımlama sürecine ilişkin yol gösterici olacaktırlar kanısındadır.

yız. Ancak hiçbir yöntem, "toplumsal gerçeklik" için kesilmiş tek yönlü bir bilek değildir. Farklı kuramlar, farklı yöntembilim anlayışları, farklı yöntemler, Allor'un (1988) da belirttiği gibi mutlak bir "doğru çözüm" olarak görölmek yerine, bir arayış olarak ele alınmalıdır.

Tüm kuramsal tartışmalar ve araştırma bulguları, medyaya ilişkin düşüncemizi biraz daha değiştirip dönüştürmektedir. İletişim kuramlarını, dilbilim, sosyoloji, ekonomi, psikoloji, antropoloji, sosyal psikoloji gibi disiplinlerde oluşan yeni görüşlerden ayrı olarak ele almaksa yine olanaksızdır. Sosyal bilimler ve insani bilimlerde yeni yaklaşımlar ortaya çıktıkça, iletişim kuramları ve iletişim araştırmalarının yöntemleri de gelişip değişecektir. Henüz daha emekleme aşamasında olan "alımlama analizleri" ile ilgilenenler için tutulması gereken yol, bu değişimi takip etmek, ve eleştirel bir bakış açısını yitirmemektir.

SONUÇ

Bu bölümde, medyanın izleyiciler üzerinde etkileri konusunda farklı yaklaşımları ele aldık ve özellikle haberin okunması izlenmesi konusunda ortaya atılan temel kavramlara ve yaklaşımlara değindik. Liberal çoğulcu gelenek içinde öne çıkan, "gündem belirleme", "suskunluk sarmalı", "bilgi gediği" ve "medyaya bağımlılık" yaklaşımlarının temel önermelerini özetledik. "Gündem belirleme" ve "bilgi gediği" üzerinde duran kuramcılar, eleştirel medya kuramcıları ile kimi ortak vurgular taşıdıklarını belirttik. Bu dört yaklaşım, geleneksel medya kuramlarının ürünü de olsa, hepsi çağımız haber medyasını belli yönlerden eleştirmekteydiler. Curran'ın (1994) belirttiği gibi, 1980 sonrasında liberal kuramcılar arasında medyaya yönelik eleştirilerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Eleştirel yaklaşımı paylaşan kuramcılar ise, git-tikçe daha fazla görgül çalışmalara kaymışlardır. 1970'lerin sonunu karakterize eden kuram ve görgücülük, makro ve mikro çözümleme arasındaki ayrım bu gün kısmen de olsa kalkmıştır. Alanda diyalogu engelleyen bu yapay ayrımların kalkması, bizce de önemlidir ve gereklidir.

Ayrıca yukarıda, bilişsel süreçler üzerinde duran araştırmacıların ve kültürel çalışmaların temel kuramsal ve yöntembilimsel önermelerine değindik. Bilişsel psikolojiden yararlanan çalışmalar haber alımlama araştırmaları içinde önemli bir yere sahiptir. Anlamlandırma anı, ve anlamlandırmanın olduğu bağlamın önemi üzerinde duran kültürel ve etnografik çalışmalar da yine alımlama sürecinin çok önemli bir boyutuna işaret etmektedirler. Post yapısalci dil ve özne anlayışı içinde, öznenin oluşumu ve değişimi dil içinde olmaktadır. Anlamlandırma

anı, ister metni kodlarken, ister okurken olsun, öznenin kimliğini oluşturan farklı söylemsel oluşumların öne çıktığı anlar olarak anlaşılmalıdır. Özne dili düşüncelerini aktardığı bir araç olarak kullanmaz. Dilin kullanıldığı her an, öznenin de bitimsiz oluşum sürecidir.

Öznenin anlamlandırma anı üzerinde duran kuramcılar da, bireyin bilişsel süreçlerinin önemini bütünüyle yadsımamışlardır. Dünya görüşleri, zihinsel haritalar, şemalar ve çerçeveler üzerinde durmuşlardır. Ancak bilişsel psikolojiden yararlanan araştırmacılar gibi bu konuları psikolojik modellerle araştırmamışlar, daha çok medya içeriklerinin izlenme ve okunma süreçleri ile sınırlı kalmışlardır. Medya tüketiminin ekonomi politik boyutu üzerinde duran araştırmacılar ise daha çok talebin olduğu toplumsal ve ekonomik yapı ile ilgilenmişler, tüketicilerin sınıfsal konumlarının önemi üzerinde durmuşlardır. Medyaya yönelik talebin ekonomik boyutu kanımızca da çok önemlidir, ancak bu talebin oluşmasında sınıfsal konum dışında farklı belirleyicilerin de önemi yadsınmaz. İzleyicinin cinsiyeti, etnik kökeni, dini, yaş grubu vb. kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve medya metinlerinin nasıl anlamlandırılacağı konusunda önemli faktörlerdir.

Ayrıca toplumsal güç/iktidar sadece "sınıf" kavramı ile açıklanamaz. Uzun yıllar bu açıklamayı benimsemiş medya kuramcıları, iletişim araçlarını yönetici sınıfın çıkarlarını yansıtan araçlar olarak ele almışlar, izleyicileri ise bu güçlü araçlar karşısında pasif bir konumda görmüşlerdir. Buna tepki olarak kültürel çalışmalar içinden ve özellikle Fiske'den (1987, 1991) izleyicinin özerkliğini abartan, ve medya metinlerinin çokanlamlı yapısının farklı okumalara izin vereceği yönünde açıklamalar gelmiştir. İzleyicinin karşıt ve tartışmalı okumalarının toplumsal bir direnişçi yol açacağı yönündeki bu görüşler Jensen (1991a, 1991b), Schroder (1994) gibi araştırmacılar tarafından eleştirilmiş, direnişin siyasal harekete geçmeyi de beraberinde getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Diğer yandan Ellis (1982), Baudrillard (1991) gibi kuramcılar, medya metinleri karşısında izleyicileri pasif ve korunmasız bir konumda ele almakta asrar etmektedirler.

Görüldüğü gibi, 1980 sonrasında ortaya atılan bu farkh açıklamalar, bir paradigma oluşturmaktan çok uzaktır. Tüm araştırmacıların ortak kaygısı günümüz insanının kendi yaşamını ilgilendiren sorunlar karşısında medyadan ne oranda bilgilendiği, ve bu sorunları çözmek üzere harekete geçmesinde medyanın rolünün ne olduğu üzerinedir. Yukarıda katılımcı bir demokrasi için, haber medyasının günlük pratiklerini eleştirerek değiştirmeye yönelik amacımızı belirtmiştik. Bu amaç içinde, kitle iletişim araçlarında çalışacak gençlere eğitim veren kurumların rolü son derece önemlidir. Geleceğin medya profesyonelleri ile biz

akademisyenlerin karşılaştıkları ilk ve neredeyse tek yer burasıdır. E-ğitimin çağdaş kuramsal gelişmelere açık, bilgiyi "otoriter" bir anlayışla aktarmayan, ve sınıf içinde iletişimin kurulma biçimlerine duyarlı bir yaklaşımla oluşturulması gerektiğine inanıyoruz. Bu çalışmanın sonuç bölümünde farklı bir eğitim anlayışına değineceğiz. Farklı bir eğitim anlayışı ise, eleştirel bakış açısını yaratmaya yönelik eleştirel pedagojinin benimsenmesi ile mümkündür.

SONUÇ YERİNE:

GAZETECİLİK EĞİTİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Kitle iletişim kuramları 20. yüzyılın son on yılının içinde olduğumuz bu dönemde, hızla değişen çağımız toplumlarının sorunlarını, hayal kırıklıklarını, beklentilerini, ve özgürleşimci arayışlarını içinde taşımakta, değişen koşullarla yeniden biçimlenmekte. Sosyal ve insani bilimlerin farklı disiplinlerinde yaşanan değişim, kimileri için bütünüyle yeni bir paradigma arayışını yansıtmakta ise de, bize göre yaşanan, modernist geleneğin kendini sorgulaması biçiminde ortaya çıkan bir özdeşünümsel süreç. Rönesans sonrasında ortaya çıkan, insan aklına yönelik neredeyse sınırsız güven, 20. yüzyılın ilk yarısında psikanalizin, yapısalcı dilbilimin ve daha sonra da, bu iki eğilimin post yapısalcılık içinde buluşması ile radikal bir biçimde sorgulandı. Elbette bu gelişmeler bir birikimin ürünüydü, ve birdenbire olmadı. Marksist kuram içinde, insan bilincinin toplumsal koşulların belirleyiciliği ile biçimlendiğine ilişkin vurgu, liberal bireycilik anlayışını ve faydacı düşüncenin önc sürdüğü rasyonel insan düşüncesini sorgulamaya açmıştı. Bu yüzyıl, toplumsal dönüşümde bireyin konumunun sorgulandığı kuramsal gelişmelere sahne oldu. Katı bir ekonomik belirleyicilik anlayışından, toplumsal yapılanma içinde oluşan ve dönüşen "özne" anlayışına geçilmesi, farklı kuramsal arayışları, farklı disiplinlerden gelen kavramların çarpıştığı disiplinlerarası arayışları beraberinde getirdi. İşte, kitle iletişim kuramları, daha genel bir kavramsallaştırma ile iletişim kuramları bu arayışın en canlı ve belki de geleceğe yönelik en çok şey vaadeden alanlardan birini oluşturmaktadır.

Giddens (1994), postmodernist bakış açısının, bilgiye yönelik heterojen görüşlerin çoğulluğunu kabul ettiğini belirtiyor. Bu kabul, "bilim adamlarının" kendi biligibilimsel konumlarını sorgulamalarının, yukarıda belirttiğimiz gibi özdeşünümsel bir sürecin de ürünü. Bu süreçte itici gücü oluşturan öğelerden biri, sosyal ve insani bilimlerde oluşan birikimse, diğeri, tarihsel koşulların getirdiği toplumsal değişim ve dö-

nüşümler. McPherson'un (1964), liberalizmin sahip olmaya dayanan bireycilik anlayışının (possessive individualism) yıkılışını ve liberal kuramın bu aşamadan sonra kendisini nasıl haklılaştıracağını tartışması üzerinden pek fazla geçmeden, yeni sağ, klasik liberal idealleri kendi popülist söylemi içinde allayıp pullayıp kitlelere maletmeyi başardı. 1970 sonrasında bu gelişmeler, 1980'lerin sonunda iki bloklu dünyanın İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç merkezlerinden biri olan Sovyetler Birliğinin parçalanması da eklenince, pek çok kişi için sonuç liberalizmin zaferine dönüştü. Ancak, ussal birey anlayışının kuramsal öncülleri ciddi biçimde sarsılmıştı. Siyasal söylem içinde hala çokça kabul görse de, akademik yaklaşımlar içinde gerçeğin bilgisine ulaşacak "özne", herkesin üzerinde uzlaşacağı tek bir "doğru" arama çabaları modası geçmiş, modernist düşüncenin tüm zayıflıklarını içinde barındıran anlayışlar olarak görülmeye başlandı.

Giddens, "postmodernist döneme girmek yerine, modernliğin sonuçlarının eskisinden daha çok radikalleştiği bir döneme giriyoruz." (1994, II) derken, günümüzde ortaya çıkan yeni yaklaşımların bütünüyle yeni bir paradigma oluşturmaktan çok, eskinin bir devamı olduğunu vurgulamakta. Yazara göre bu gün yapılması gereken şey, klasik toplumbilimsel bakış açılarının günümüzde oluşturduğu sınırlandırmalardan kurtulma gereğidir. Çünkü, toplumbilimsel bilgi, toplumsal yaşamın kenarında bir yerde durmaz;

"...toplumsal yaşam evrenine sarmal bir biçimde girer ve çıkar; bu sürecin tamalayıcı bir parçası olarak hem kendini hem de söz konusu evreni yeniden yapılandırır." (21)

"...gerçekte, toplumsal bilimler modernlik içine doğa bilimlerinden çok daha derin biçimde girerler; çünkü toplumsal uygulamaların, yine bu uygulamalarla ilgili bilgiler ışığında süregelen biçimde gözden geçirilmesi modern kurumların ana dokusunun bir parçasını oluşturur." (Giddens, 1994; 42)

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, çağımızda bilimsel birikimin, ortaya getirdiği ve toplumsal yaşama soktuğu en ciddi sorgulama "özneye" ilişkin sorgulamadır. Bu sorgulama bir yandan, toplumsal ve insani bilimlerle uğraşan kişilerin, artık daha fazla, bütünsel toplumsal projelere dayanmaksızın toplumsal "gerçekliği" sorgulamaları ile sonuçlanırken, diğer yandan, kendi bilgebilimsel konumlarını da ters yüz etmelerini beraberinde getirdi. Yeni özne anlayışı, kendi içinde radikal bir dönüşüm ise de, radikal devrimci kuramların da sonunu getirdi. Bu anlayışın temel dayanaklarını Hall'un aşağıdaki ifadesinde görmek mümkün:

"Aynı zamanda, "özneye" ilişkin modellerimiz değişti. Artık, "bireyi" bütünlüklü, durağan ve bitmiş bir benlik (ego) veya, özerk, ussal bir "kişilik" (self) olarak tasarlamıyoruz. 'Kişilik' parçalı ve tamamlanmamış, bir tarihi olan, süreç içinde "üretilen", işgal ettiğimiz farklı toplumsal dünyalarla ilişkili olarak farklı kimlik ve kişiliklerden oluşan bir kavram olarak ele alınıyor. "Özne", değişik söylemler ve pratikler tarafından, farklı biçimlerde konumlandırılıyor." (Hall, 1990; 120)

Öznenin farklı söylemler ve pratikler içinde konumlandığı düşüncesi, kitle iletişimi ile uğraşan kuramcıların ortaya attıkları bir görüş değildi. Farklı disiplinlerden, farklı kuramsal birikimlerden gelen araştırmacıların çalışmalarından, daha da açık olarak söylersek, dilbilim, psikanaliz ve Marksist kuramdan kaynaklanan bu görüş, iletişim olgusunu toplumsal ve insani bilimlerin temel sorununa dönüştürdü. Bu çalışmanın birinci bölümünde, Saussure, Barthes, Bakhtin, Volosinov, Althusser, Lacan, Gramsci, Foucault, Laclau ve Mouffe'nin, dil, ideoloji ve söylem kavramlarına ilişkin görüşlerine yer verdik ve bu düşüncülerin, kitle iletişim sorunsalı içinde kültürel paradigmanın ortaya çıkmasında nasıl bir itici rol oynadıklarına değindik. Bunu yaparken temel amacımız, kitle iletişim kuramlarının ve araştırmalarının ilk ve en uzun zamandır üzerinde tartışılan konularından biri olan "habercilik" işini, çağdaş yaklaşımlar ışığında derinlemesine sorgulamaya açmaktır. Haberi bir söylem olarak kavramak, habercilik konusunda bu güne dek yaygın kabul gören liberal profesyonel ideolojiyi de eleştirel bir biçimde masaya yatırmayı zorunlu kıldı. Çalışmanın giriş bölümünde, profesyonel ideolojinin temel kabulleri ve tarihsel kökenleri üzerinde durduk.

Profesyonel habercilik ideolojisinin sorgulanmasının, özgürleşimci arayışlar için bir ilk adım oluşturması açısından zorunlu olduğu görülmektedir. Bu sorgulama, pragmatist Amerikan geleneğinden kökenlenince de, radikal bir eleştiriye dönüşmesi neo Marksist kuramcılarının düşünceleri ile oluşmuştur. Doğrudan "habercilik" konusuna değinmeseler de, Althusser, Gramsci gibi Marksist ideoloji kuramcılarının yazıları, kitle iletişim sorunsalını farklı bir yaklaşımla ele almanın kapılarını açmıştır. Ideolojinin maddi bir pratik olduğuna ilişkin vurgusu ile Althusser, hegemonyanın kültürel pratiklerin dolayımı ile kurulduğuna ilişkin vurgusu ile Gramsci, iletişim araçlarının toplumsal konumları ve rollerini ele alırken, bu araçların sundukları içeriklerin özgün araştırma sorunları oluşturduğunu, kitle iletişim kuramcılarının dikkatine sunmuşlardır. Eşit düzeyde önemli bir diğer gelişme de, ideoloji soru-

nunun bazı dilbilimcilerin çalışmalarında temel odağı oluşturmıştır. Yapısalcı dilbilim ile post yapısalcılık arasında bir köprü oluşturan Barthes, yazılarında, dil içinde ideolojinin nasıl kurulduğuna ilişkin görüşleri ile ideoloji sorunsalını önce yapısalcı dilbilime taşımış, daha sonra, burjuva gerçekliğinin üst söyleminin medya metinlerini nasıl biçimlendirdiğine ilişkin saptamaları ile, kültürel çalışmalara izini bırakmıştır.

Bu gün, belki de iletişim kuramlarını, ve habercilik konusunda yapılan çalışmaları en çok etkileyen kuramcılar. Bakhtın çevresi diye adlandırılan ve daha çok Bakhtın ve Volosinov'un yazıları ile anılan eğilimdir. Metinlerarasılık sorunu, işaretin çok vurgululuğu ve dilin konuşmasal (dialogic) özelliklerinin üzerinde duran bu kuramcılar, bu gün, haber metinlerini ele alırken, haberin anlatı yapısının nasıl bir konuşma biçimi özellikleri taşıdığını ortaya çıkartmakta Kunelius, Kress, Fairclough gibi çağdaş kuramcılara yol gösterici olmuştur. Bu çalışmanın ikinci bölümünde, haberi bir söylem olarak kavramanın önemi ne değindik. Haberi bir söylem olarak kavramak, bazı okuyuculara sosyal bilimlerin sorunlarından bütünüyle bir kopuş ve dilbilimsel bakış açısına teslim oluş gibi gelebilir. Ancak, Fowler, Hodge, Kress, Fairclough ve van Dijk gibi eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem analizi kuramcıları, dilbilimi, dilin gramer yapısını ortaya çıkarmaya yönelik bir bilim dalı olarak görmek yerine, dil içinde güç/iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğunu incelemeye yönelmişlerdir. Dilbilim kökenli bu kuramcılar, dilbilimin geleneksel sorunsalını neredeyse bütünüyle terk ederek, bir sosyal bilimci yaklaşımı ile, dili, toplumsal güç/iktidar ilişkilerinin kurulduğu "yer" olarak görmüşler, ve ideolojik analizlerde yeni analitik düzeyleri iletişim araştırmalarına taşımışlardır.

Dilbilimsel bakış açısı, haber metin çözümlemelerine nitel yöntem-bilimsel yaklaşımı taşımıştır. 1940'lardan bu yana, metin analizi denince ilk akla gelen niceliksel içerik çözümlemelerinin yerine, önce niteliksel içerik çözümlemeleri geçmiş, ve bunu söylem analizleri izlemiştir. Yorumlamaya dayanan yöntem-bilim, sosyal bilim araştırmaları için çok yeni değilse de, yorumun, dilbilimsel kuramlara dayanması yine post yapısalcı anlayışın bir sonucudur. Haber metin analizlerinde, sistematik nitel çözümlemelerin yerleşmesinde van Dijk'ın çabaları gözardı edilemez. Ancak, 1990'larda, van Dijk'ın analitik bakış açısını, dilbilim içinde "işaret" (sign) sorununun ele alınışı konusu üzerinde duran, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem analizcilerinin çalışmaları tamamlamıştır. Bu yaklaşımlar içinde, işareti (sign/gösterge) oluşturan gösteren ve gösterilen ikiliği, yapısalcı dilbilim içinde önerildiği biçimi ile tesadüfî bir ilişki olarak ele alınmamış, ve işaretin güdülenmiş

karakteri üzerinde durulmuştur. Kristeva, Ellis ve Coward gibi post yapısalcı dil kuramcıları da, tesadüfiliğin gösteren ve gösterilen arasında olmayıp, işaret ile gönderge arasında oluşan bir sorun olarak ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır.

İşaretin güdülenmiş karakteri, ve gönderge sorunu üzerine odaklanma, materyalist bir dil kuramının da kapılarını açmıştır. Kullanımdan soyutlanmış dil dizgesinin analizi yerine, günlük kullanım içinde oluşan özel durumlar, araştırmacıları, bir yandan, dil içinde dönmüş tamamlanmamış ve farklı söylemsel belirlenimler içinde anlam üreten "özne" anlayışına götürürken diğer yandan, dili ideolojik bir savaşım alanı olarak ele almaya yönelmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu yaklaşımın öncüleri Bakhtin ve Volosinov'un yazılarında yer almaktadır. Ayrıca Barthes'in yazılabilir avant-garde metinlerin dilsel özelliklerini ele alış biçimi ve söz edimi kuramcılarının dilsel kullanımları bir edim olarak incelemeleri, gramer yapısına dayalı dil çalışmalarının yerine, güç/iktidar ilişkilerinin dil içinde nasıl kurulduğunu sorgulayan yaklaşımı getirmiştir. İşaretin güdülenmiş karakterini vurgulayan eleştirel dilbilim, bireyi toplumsal çevresinden yalıtın psikolojist bir eğilim olmayıp, bu güdünün bireyin öncelikle sınıfsal, cinsiyet, etnik konumundan, yaşından vb. özelliklerinden kaynaklandığı üzerinde durur. Ayrıca, Saussure'dan Pierce'e kayan bir anlayışla, nesnenin özelliklerinin de işaret içinde yansıdığı belirtilmiştir.

Saussure'un materyalist bir dil kuramı için yeniden okunmasında, Bakhtin, Volosinov, Barthes, Pierce gibi dilbilimcilerin yazılarının etkisi olmuştur. Bu çalışmada, medya kuramlarını ve haber analizlerini daha çok etkileyen kuramcılar üzerinde durduğumuzdan, Kristeva ve Derrida gibi post yapısalcı düşünürlere fazla yer vermedik. Ancak gerek bu iki Fransız düşünürün, gerekse, Austin ve Searle gibi söz edimi kuramcılarının, dili bütünüyle farklı bir paradigma içinde ele almaya yönelik çağdaş yaklaşımların öncüleri olduğunu belirtmeliyiz.

Çalışmanın ikinci bölümünde haberi bir söylem olarak ele almanın, güç/iktidar ilişkilerinin haberin dili içinde nasıl kurulduğunu açığa çıkarmaya yönelik analitik bir bakış açısı oluşturduğunu belirterek, günlük gazete yazılarından bu konuya ilişkin örnekler verdik. Birinci bölümde düşüncelerine yer verdiğimiz dilbilimciler ve ideoloji kuramcıları, haber söylemini ele alırken, Dijk, Fowler, Fiske, Kunelius, Kress gibi araştırmacıların görüşlerine temel oluşturmuşlardır. Bu araştırmacıların kuramsal yaklaşımları, dilbilim ile ideoloji kuramı arasında bir köprü oluştururken, analitik düzeyde, nitel analizlerin haber söylemini çözümlemekte önemini ortaya çıkarmıştır. Yalnızca, "manifest" (açık) anlam üzerinde durarak haber metinlerindeki yanlışlık sorununu sergi-

lemeye çalışan nicel içerik çözümlmeleri, hem, gazetecilik olgusuna kuramsal yaklaşımları açısından, hem de analitik düzeyde sınırlı kalmışlardır.

Bu içerik çözümlmesi çalışmalarının, gazetecilik olgusuna kuramsal bakışı, liberal gazetecilik anlayışını eleştirmek yerine, bu anlayışın öncülleri üzerine kuruludur. Gazeteciye gerçeğin nesnel bilgisine ulaşabilecek, ve dengeli haber yazdığında "siyasal yanlılıktan" kurtulacak profesyoneller olarak görmek, araççı dil anlayışı üzerine kuruludur, dilin sentaksı ve sözcük (lexical) seçimleri içinde ideolojinin nasıl kurulduğuna ilişkin analizlerde bu yaklaşım bütünüyle yetersiz bir çerçeve oluşturmuştur. Ancak nitel içerik çözümlmelerinin önemi yadsınmayacağı gibi -bunların pek çoğunda yorumlayıcı bir bakış açısını görmek mümkündür-, nicel içerik çözümlmelerinin söylem analizlerini tamamlayıcı verilerin toplanması açısından önemini yine teslim etmek gerekir. Herhangi bir konuya ilişkin haberlerin gazetelerde ve televizyon kanallarında hangi sıklıkla, ve ne uzunlukta yayınlandığı, hangi formatla yer aldığı konusunda yapılacak nicel analizler, söylemsel yapılaşma içinde güç/iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğuna ilişkin analizleri tamamlayıcı bilgileri oluşturur.

Liberal gazetecilik anlayışının ve gazetecilerin profesyonel ideolojilerinin dayandıkları "nesnellik", "tarafsızlık", "dengelik" ve "yansızlık" ilkeleri, basının ticarileşmesi ile birlikte gelişen normlardır ve büyük ölçüde pozitivist bilgikuramının öncüllerine dayanır. Eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem ananizini benimseyen eleştirel haber çözümlmeleri, bu pozitivist anlayışın sorgulanması üzerinde dururlar, ve bireyi değer yargılarından arınarak toplumsal olguları inceleyebilme yetisine sahip kişiler olarak gören anlayışın yerine, söylemler içinde biçimlenen ve dönüşen "özne" anlayışını benimserler. Değer yargılarından arınmış, soyut bir "gazeteci" kavramsallaştırması yerine, haberin dili içinde güç/iktidar ilişkilerinin kurulduğuna yönelik bir yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu yaklaşıma göre, gazeteci tarafsız bir konumdan, haber kaynaklarının aktarıcısı değil, bu kaynakların söylemlerinin yeniden üreticisidir. Haberin dili, akredite haber kaynaklarının, diğer bir deyişle siyasal, askeri, ekonomik ve sembolik seçkinlerin söylemlerini halkın diline dönüştürür ve toplumsal yapıya, statükoya yönelik uylarışının oluşmasında önemli bir role sahiptir. Gazetecileri de sembolik seçkinlerin arasında gören bu yaklaşım, liberal gazetecilik anlayışının basına yüklediği misyonu sorgularken, bu günün iletişim araçlarının, komuoyunda katılımcı demokratik değerleri yerleştirecek bir anlayıştan oldukça uzaklaştığının altını çizmiştir.

Günümüzde basın özgürlüğü düşüncesi, bütün topluma malolmuş

bir ifade özgürlüğünün savunusundan ayrılarak, gazetecilerin, yayıncıların ve gazete patronlarının özgürlüğüne dönüşmüştür. Günümüzde Türk basınında, büyük paralarla gazete değiştiren köşe yazarlarının konumları tartışılırken, "basın özgürlüğü" kavramının içi boşaltılıp, gazete patronlarının, gazetelerini biraz daha fazla satmaya yönelik çıkarları adına nasıl tekrar tanımlandığını görmek zor değil. Ancak, basın, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de eleştiriye en az tahammül gösteren kesimlerden biridir. 1970 sonrasında yapılan eleştirel haber analizleri, basının liberal misyonunu sorgularken, bu sorgulamayı spekülasyonlardan çok görgül verilere dayandırmışlardır. Bu araştırma bulguları, basın kuruluşlarında duyarlı bir bakış açısını tartışmaya açmak yerine, gazetecileri zaman zaman öfkeliendiren eleştiriler olmuştur. van Dijk, basının bu tahammülsüzlüğünü belirtirken şunları vurguluyor:

"Beklenebileceği üzere, Batılı medyalar ve siyasetçiler bu iddiaları şiddetle reddettikleri gibi, genellikle bu iddiaları destekleyen bilimsel araştırma sonuçlarını da bilmezden gelirler. İktidar ve söylem incelemelerim açısından, böylesi reddedişlerin tipik olarak "basın özgürlüğüne saldırı" bazında çerçevelendiğine tanık olmak ilginçtir. İktidar üzerine yaptığım analizler böylesi durumlarda "özgürlük" nosyonunun sıklıkla (bizim) "iktidar"ımıza ya da "denetim"imize tercüme edilebileceğini önerir." (van Dijk, 1994; 306)

Liebling'in belirttiği gibi basın özgürlüğü gazete sahibi olanlar için garantilidir. Büyük paralarla yayın kuruluşlarını değiştiren gazeteciler, basın özgürlüğünü ne oranda temsil edebilirler. Muhabirlerin, vasıfsız işçilere dönüştürüldüğü, ve köşe yazarlarının egemenliklerini kurduğu günümüz Türkiye'sinde, bu ikinci grubun ekonomik çıkarlarının gazete patronlarının çıkarları ile bütünüyle çatıştığı söylenebilir mi? Cansiperane savunulan basın özgürlüğü düşüncesi, yalnızca gazete patronlarının değil ancak bu "yıldız" gazetecilerin de çıkarlarını içinde barındırır hâle gelmiştir. Okullarını bitirdikten sonra ciddi bir işsizlik tehlikesi ile karşılaşan muhabir adayları ise, iş bulabildikleri şanslı durumlarda çok düşük ücretlerle çalıştırılırken, her an işten atılma riski ile mesleki normlara sosyalleşmekte, bu konuda, canlı eleştirel bakış açılarını koruyabilmekte ciddi bir sıkıntı ile karşılaşmaktadırlar.

Yatay ve dikey tekeleşme olgusu, basının, demokratik, özgürleşimci ideallere açık, marjinal görüşlerin de sesini duyurabileceği bir yer olarak örgütlenmesini neredeyse bütünüyle engellerken, gazete ve televizyonları, tekbiçimli, tekdüze içeriklerin yer aldığı iletişim araçlarına

dönüştürmüştür. Haber medyası, ticari kaygılarla, kamu hizmetine yönelik bir yayıncılık anlayışını terketmekte, ve tekdüze içerikleri, "halk böyle istiyor" biçiminde bir açıklama ile pazar mekanizmasının mantığını kullanarak haklılaştırmaktadır. Bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız, haber medyasının söylemine duyarlı bir bakış açısı, haber nasıl bir anlatıdır ve nasıl olmalıdır konusunda, bu günün basın pratiklerini eleştirenleri yeni açılımlar arama konusunda düşündürücü olacaktı kanısındayız.

Diğer yandan, haber söyleminin, izleyici ve okuyucular tarafından ne düzeyde "etkili" olduğu sorunu, metin analizlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde öne sürdüğümüz, ikinci ve üçüncü bölümlerde ise daha ayrıntılı biçimde tartıştığımız haber metinlerinin "kapalı" metin olma yönünde taşıdığı özellikler, okuyucu ve metin ilişkisinde, popüler kültür incelemelerinin ötesine geçen bir anlayışı zorunlu kılmaktadır. Haber metinleri sadece ürettikleri haz açısından ele alınamazlar, diğer popüler kültür ürünlerinden farklı olarak bilgi içerikleri açısından değerlendirilmeleri gerekmektedir ve bu sorun, haberin alımlanmasına yönelik görgül çalışmalarda farklı kuramsal açıklamaları da beraberinde getirmiştir. "Suskunluk sarmalı", "bilgi gediği", "gündem belirleme" kavramları, haber medyasının bilgilendirme işlevini gözönüne alan kavramlardır. Geleneksel medya kuramcılarının geliştirdikleri bu kavramlar yanı sıra, gerek geleneksel gerekse eleştirel kuramcıların üzerinde durduğu diğer bir önemli konu, haber içeriklerinin, okuyucu ve izleyicilerin bilişsel modellerinin oluşmasında, insanların dünyayı haritalandırıp anlamlandırma- larındaki önemidir.

Haberin alımlanması konusunda ortaya çıkan farklı iki çağcıl yönsemeden ilki, bilişsel mekanizmalar üzerinde yoğunlaşırken, ikincisi, metnin okunma ve izlenme anı ve anlamlandırılması üzerinde durur. Bunlardan ilki, bilgi içeriklerinin zihinsel kategorileri oluşturma- sı, anımsanması sorunları üzerinde yoğunlaşmıştır. Höijer, van Dijk ve Graber'in yaklaşımları bilişsel modellere dayanan bakış açısının günümüzde en öne çıkmış örnekleridir. Diğer yandan, kültürel çalışmalar yaklaşımını benimseyen ve bu yaklaşımı eleştirerek geliştirmeye çalışan kuramcılar, haber medyasının izlendiği anda nasıl anlamlandırıldığı üzerinde durmuşlar ve yukarıda değindiğimiz yeni "özne" kavram- sallaştırması ile ele aldıkları alımlayıcıların, farklı özne konumları do- layımı ile metni nasıl anlamlandırdığı sorununu tartışmaya açmışlar- dır. Morley, Jensen, Dahlgren'in çalışmaları bu yaklaşımın yine en öne çıkan örnekleridir.

Haber metin analizlerini, alımlama analizleri ile bütünleştirecek

kavramlar, yine kültürel çalışmalar içinde yoğunlaşmıştır ve yukarıda isimlerini belirttiğimiz dilbilimcilerin yaklaşımlarının izlerini taşır. Metin ve alımlama sorununu bütünlüklü bir kuramsal yaklaşım içinde birarada ele almak gereği açıktır. Ancak bu konuda boşluğu dolduracak bir yaklaşımın henüz oluştuğu söylenemez. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, ayırdillilik, metinlerarası okuma, alımlayıcı topluluklar gibi kökenleri eskiye uzansa da iletişim kuramları içinde yeni sayılabilecek kavramlara ve bu kavramları kullanarak alımlama sorununu ele alan araştırmacıların düşüncelerine yer verdik. Kültürel çalışmalar, ve eleştirel söylem kuramcılarının sıkça başvurduğu bu kavramlar -ki bunların arasında metinlerarasılık- gerek metin analizleri gerek alımlama sorunu üzerine yapılacak çalışmalarda bütünsel bir bakış açısının kurulmasında önemli bir konuma sahiptir (Fairclough, 1992).

Alımlama sorunu, kitle iletişim kuramları içinde en çok uğraşılan konulardan biri olagelmışse de, biz Schramm'ın görüşlerini yi teleyen Gans'a (1993) katılıyoruz; izleyici sorunu, iletişim kuramcılarının 'çin halle büyük oranda "kapalı bir kara kutudur". Bu kutu açılmadığı : İrece, medya kuramları kutuplaşmalar arasında sürüklenecek, ve alanda üzerinde ortak bir tartışmanın oluştuğu yaklaşımlar daha sonraki zamanlara kalacaktır. Yumurtu tavuk ilişkisine benzer bir ilişkidir burada söz konusu olan. Çünkü medya kuramlarındaki kutuplaşmaların pek çoğu, izleyici sorunu ve medyanın etkileri konusuna yönelik farklı açıklamardan kaynaklanmaktadır. Ancak bu kutuplaşmalar, görgül çalışmaların bulgularının dağılık kalması, ve farklı yaklaşımlardan gelen araştırmacıların, diğer yaklaşımlarla yapılan çalışmaların bulgularını gözardı etmesi ile sonuçlanmaktadır.

Livingstone'un (1993) da belirttiği gibi, geleneksel ve eleştirel kuramlar, nicel ve nitel yöntembilimler, kuram ve görgül araştırma ve hatta, kuram ve pratik ikiliklerinin oluşturduğu kutuplaşmalar aşılmadıkça, medya kuramları zıt açıklamaların birbiri ile çarpıştığı ve karşılıklı sağırılar diyalogunun sürdüğü bir alan olmaktan kurtulamayacaktır. Kanımızca farklı yaklaşımlar arasındaki diyalogun kurulacağı platform, katılımcı demokratik değerlerin öncülüğünü yapacak ve soyut bir "basın özgürlüğü" anlayışı ile kendi pratiklerini haklılaştırmaktan vazgeçecek bir haber medyasının oluşturulmasına yönelik çabalarla mümkün olacaktır. Bu da gazetecilerin, Bourdieu'nun adlandırması ile "sembolik seçkinlerin", yaptıkları işin, yurttaşların günlük yaşamlarını ilgilendiren önemli sorunlar hakkında kamusal tartışmayı oluşturmak açısından önemini kavramaları ile mümkün olacaktır.

Haberin neredeyse bütünüyle kalıplaşmış, ve profesyonel ideloloji içinde yapılaşmış anlatı yapısının kalıplarını zorlamak, medya kuruluş-

larının ekonomi politiği sorgulandığında görüleceği gibi pek de kolay bir iş değildir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, muhabirlerin niteliksiz bir işçi gibi görüldüğu durumlarda, bireysel arayışlar, işsiz kalma tehlikesi ile karşılaşan gençleri ikileme sürüklerken, eleştirel yaklaşımların karşısında Demokles'in kılıcı gibi duran profesyonel ideolojinin zaferine dönüşmektedir. Burada kitle iletişimi ve özellikle gazetecilik eğitimi veren kuruluşlara, burada çalışan öğretim elemanlarına düşen görev katlanarak büyümektedir. Garnham, 1983 yılında Journal of Communication dergisinin "Ferment" sayısında yer alan yazısında, akademisyenleri, "bilgi toplumu" çıkartkanlarının içi boş iyimserliklerine karşı uyarırken, üniversiteye düşen önemli görevin altını çizmiştir. Yeni teknolojiler, varolan üretim ilişkilerine eklenirken, bu ilişkileri dönüştürecekleri yerde çoğu kez, pekiştirici bir rol oynamaktadırlar.

Gazetecilik eğitimi veren kuruluşlar, yeni teknolojilere karşı kulaklarını tıkayamazlar, tıkamamalıdırlar da. Ancak bunu yaparken, gazetecilik eğitimini, yeni teknolojik gelişmelerin öğrencilere aktarıldığu bir yaklaşım ile elealarak, piyasaya pratik donanımı olan işgücü sürmek anlayışını öne çıkarmak yerine, üniversite eğitiminin amacını sorgulamalıdırlar. Shudson'un belirttiği gibi, üniversite eğitiminde ahlaki boyut asla gözardı edilmemelidir, çünkü bu boyut eğitimde her zaman vardı, vardır ve hep olacaktır:

"Ben sonunda, üniversitenin, belli bazı değerler ve metinleri öne çıkartan ahlaki bir eğitimci olması gerektiği düşüncesi ile, ahlaki eğitimin temelini tanımlanmasının, tamamlanmamış ve çoğu kez farkedilmeyen bir iş olduğuna teslim oluş arasında bir noktada kısırılmış durumdayım. Elbette, biliyorum ki, amaçlanıp amaçlanmamasına bakılmaksızın üniversite bir ahlaki eğitimcidir. Öğrenciler öğretmenlerinden, bizlerin neye değer verdiğimizizi, hangi değerlerle çalıştığımızı ve hangi düşünce ve karakter biçimlerini onayladığımızı öğrenirler."
(Shudson, 1987: 66)

Üniversitenin, özgürleşimci bir kamusal tartışmanın oluştuğu bir ortam olması gerektiğini vurgulayan ve eleştirel medya pedagojisini paylaşan eğitimciler, gazetecilik ve medya eğitiminde kuralların otoriter bir eğitim anlayışı ile öğrencilere aktarılmasının, öğrencileri yabancılaştırdığu, ve kendi yaşamlarından uzaklaştırdığını vurgulamışlardır. Bu eğitimcilerin arayışları, toplumsal yapıyı, daha katıımcı, eşitlikçi yönde dönüştürecek gazetecileri yetiştirmenin, baskıcı klasik pedagoji anlayışından kaçınmakla mümkün olduğu düşüncesi üzerine temel lenmektedir.

Bu çalışmada güç/iktidar ilişkilerinin haberin anlatı yapısı içinde nasıl kurulduğunu ve alınlanma sürecinde bu yapılaşmanın ne gibi sonuçları olacağını tartışırken, dil ve söyleme duyarlı bir bakış açısının benimsenmesi gerektiğini defalarca vurguladık. Bu bakış açısını, öğrencilere dikte ederek öğretip, onlardan benzer bir duyarlılığı içselleştirmelerini beklemek akıntıya kürek çekmekten farksız bir eğitim anlayışıdır. O zaman nasıl bir eğitim anlayışı benimseyerek, geleceğin iletişimcileri ve gazetecileri için, katılımcı demokratik değerlere duyarlı bir anlayışı tartışmaya açmak mümkün olacaktır. Bu sorulara yanıt aramak çabasıyla bundan sonraki sayfalarda, farklı bir gazetecilik eğitimi nasıl olmalıdır konusunda değişik görüşlere yer vermek istiyoruz.

Bu çalışmada üzerinde durduğumuz eleştirel medya kuramları, eleştirel haber analizleri, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem analizi yaklaşımlarının bir uzantısı da eğitimde benzer bir eleştirel pedagojik yaklaşımı benimsemektir. Fairclough'un belirttiği gibi, eleştirel söylem analizi, gerek metin çözümlemeleri gerekse alınlanma analizleri açısından önemli bir "siyasal kaynaktır" ve öğrencilerin "eleştirel dil bilincini" geliştirmek açısından medya eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır (1992, 212). Bu bilinç ise tepeden inmeci bir tavırla değil, tüm dilsel pratiklere eleştirel bir anlayışla bakabilmekle birlikte gelişir.

Eleştiri otoriter bir tavırla öğretilemez, öğrenciler ve öğretmen arasında canlı, iki yönlü bir iletişimin kurulduğu sınıf ortamında canlandırılır. Bu da eleştirel kuramların dikte edilmesi ile değil, her öğrencinin kendi deneyimlerine, çevresine, medaya ve haberlere kendi sözcükleri, dili ile bakıp eleştirmesi ile mümkündür. Çalışmamızı tamamlayacağı, ve ileriye yönelik önerilerle bütünleştireceği düşüncesi ile aşağıda eleştirel medya pedagojisini savunan eğitimcilerin görüşlerine yer vermek istiyoruz. Daha sonra, Türkiye'deki gazetecilik eğitimini bu görüşler ışığında değerlendireceğiz.

ELEŞTİREL MEDYA PEDAGOJİSİ

Bu çalışmada görüşlerine yer verdiğimiz düşünürler ve araştırmacılar ilk bakışta fazla "kuramsal" görülebilir. Bu bilgilerin lisans öğrencileri için "ağır" ve gereksiz olduğunu düşünenler de çıkabilir. Gazeteciliği profesyonel bir mesleki eğitim, söylem çözümlemesi ve dilbilim içinden gelen tartışmaları ise edebiyatçıların işi olarak düşünenlere söyleyebileceğimiz fazla bir şey yok. Ancak, dili ve haberin dilini, toplumsal güç/iktidarın kurulduğu, pekiştirildiği bir yer olarak görmek ve bu konuda endişeler taşıyanlar için yazdıklarımızın bir anlamı olabilir. Ve yine, medyanın ekonomi politüğünü, sadece kuramsal ana-

liz boyutunda ele alan araştırmacılar tarafından dil ve söylem tartışmaları soyut, fazla anlamı olmayan tartışmalar olarak görülebilir. Ancak, bu gün, Murdock, Curran, Schlesinger, Elliot gibi ekonomi politikçiler de, medya metinleri ve alımlama sorunlarının medya analizlerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu sadece kabul etmekle kalmayıp, bu konuda görgül araştırmalar da yapmaktadırlar.

Ve yine, iletişim eğitimini, dilin kurallarına uyarak metin yazmayı öğretmek olarak anlayan eğitimciler için yazdıklarımız fazla bir şey ifade etmeyebilir. Öğrencilerin diline duyarlı, kendi diline duyarlı, dilsel pratikler içinde otoritenin nasıl kurulduğuna duyarlı, farklı (bazen gramer olarak bozuk) dil kullanımları içinde anlamın nasıl oluştuğuna bakan eğitimciler için söylediklerimizin bir anlamı olabilir. Sözümlüz bir yandan düşünce özgürlüğünü savunurken, diğer yandan, düşüncenin ifade olduğu dili otoriter bir tavırla biçimlendirmek isteyenlere değil, öğrencilerinin yaşama bakışlarını "ifade" biçimlerine de duyarlı eğitimcilerce yöneliktir. Diğerleri için yazdıklarımız bir "safсата" olarak görülebilir. Ne yazık ki bu riski göze almak zorundayız. Medya ve gazetecilik eğitimini özgürleşimci ideallere yönelik olarak yeniden gözden geçirmek gerekmektedir. Bu, Türkiye'deki medya ve gazetecilik eğitimi veren kurumlar için daha acil ve önemlidir. Bu kaygılar Batılı akademisyenlerin en azından bir kısmını harekete geçirmişse de, Türkiye'ye yeterince yansıdığını söylemek güçtür.

Medya eğitiminin üniversitelerde ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkması 1950'lere kadar uzanmaktadır (Shomaker, 1993). Çok yeni bir alan olmasına karşın iletişim eğitimi hızla yaygınlaşmaktadır. 1970-90 arasında, ABD'de iletişim alanında eğitim gören lisans öğrencilerinin sayısı (yılda 10,324 mezundan 50,063 mezuna çıkarak) diğer disiplinlerdeki artışın üç katı oranında artmıştır (Swanson, 1993). 1990 yılında UNESCO'nun da desteği ile Toulouse'da medya eğitimine ilişkin geniş çaplı bir konferans düzenlenmiş ve burada gelişmekte olan ülkelerde medya eğitiminin durumu tartışılmıştır. Ayrıca, International Association of Mass Communication Research, medya eğitimi konusunda bir çalışma grubu oluşturmuştur (Green, 1991). Eğitime yönelik tartışmalar yeni değilse de, son yıllarda yoğunlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Journal of Communication dergisi, 1993 yılında yayınlanan "Ferment" sayılarında, eğitime ayrı bir başlık ayırmıştır. Journal of Communication Inquiry dergisi, 1994 yılı yazında, Eleştirel Medya Pedagojisi konusunda özel bir sayı yayınlamıştır.

İletişim eğitimi, iletişim konusunda duyarlı kuramcılar için önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Bir yandan, çağdaş "özne" kavramını benimseyerek diğer yandan geleneksel pedagojik anlayışı sürdür-

mek olanaksızdır. Söylemsel süreçler (discourse processes) üzerinde duran Austin, Searle, van Dijk gibi iletişim kuramcılarının, sınıf ortamında oluşan söylemsel yapılanma ile özel olarak ilgilendiklerini görmekteyiz (Coulthard, 1977; Dijk, 1994). Sınıf anlamın olduğu bir iletişim ortamıdır, ve öğretmenin tek yönlü aktarıcılığı üzerine kurulu bir eğitim anlayışı, öğrencilerin anlam oluşturma süreçlerine kulaklarını tıkadığı ve onların bilgilerini sınavlarla yoklamakla yetindiği süreç, aktardığı içerik eleştirel bakış açıları bile olsa, eleştiriyi şeyseleştirilmekten (reification) öteye gidemez.

Journal of Communication dergisinde yer alan makaleler, daha çok ABD'de iletişim eğitiminin geleceğine ilişkin kaygıları yansıtmakta ve bu kaygıların ardında, medya ve iletişim alanının "kimlik sorunu" yatmaktadır. Örneğin Schomaker, diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında iletişim disiplinin sorunları olduğunu belirtirken, bu alanda sistematik kuram oluşturma çabalarının yetersiz olduğunu belirtiyor: "Bir entelektüel disiplin olarak gücümüz kuramlarımızın gücü ile ilişkilidir..." (1993, 152). Swanson ise, iletişim konusundaki alt disiplinlerin hızlı gelişimini bir sorun olarak görürken, kültürel çalışmaların tüm bu alt disiplinleri bir araya getirecek bir merkezi güç oluşturduğunu belirtiyor. Kültürel çalışmaların anlamlandırma ve güç/iktidar sorununu ele alış biçimi, alt disiplinleri bir araya getirecek ortak bir paydayı oluşturmakta (Swanson, 1993). Yazara göre, ABD'de sosyal bilimlere ayrılan payın gittikçe daralması, alandaki aşırı uzmanlaşmayı kaldıramaz.

Görüleceği gibi ABD'li iletişim bilimcilerin alana yönelik tartışmalarının ardında iletişim alanının gelecekte üniversitede nasıl barınacağına ilişkin kaygılar var. Ancak bu kaygılara eşlik eden önemli bir vurgu da, endüstrinin, medya eğitimini biçimlendirmemesi gerektiği yönünde (Rakow, 1993). Shomaker da, alandaki sistematik kuram yokluğunu, eğitimin montaj hattına insan yetiştirmesine bağlıyor. Öğrencilere teknolojik gelişmeleri öğretmek yerine, yeni teknolojilere nasıl yanıt verecekleri, problem çözme yetilerini geliştirmek üzerine yoğunlaşan bir eğitim izlencesi ile aktarılmalı ve bu yolla, öğrencilerin yeni gelişmelere uyumları sağlanmalı. Problem çözümüne odaklanan bu eğitim anlayışı içinde, eleştirel yaklaşımların aktarıldığı derslere de yer verilmeli. Öğrencileri piyasaya işgücü olarak yetiştirmeyi durduracak bir eğitim programı, Shomaker'a göre, sıfırdan başlamalı ve bütünüyle yeni bir anlayışla tekrar biçimlendirilmeli (1993).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi dergide yer alan makalelerin temel kaygısı alanının kimliğini tanımlamak. Eleştirel yaklaşımlar, bu kimliğin bir parçasını oluşturuyor. Gazetecilik ve medya eğitiminden eleştirel kuramlar çıkarıldığında geriye kalan, daha çok piyasaya yönelik

bir eğitim anlayışı. Bu anlayış içinde, eleştiri, medyanın konumunu yeniden biçimlendirmekten çok iyileştirmeye yönelik kaygılarla biçimlenmekte, bu kaygılar ise liberal basın anlayışının üzerine kurulu. Kökenleri pragmatist ABD geleneğine dek uzanan bu yaklaşımın, basına yönelik radikal bir sorgulamayı taşıdığı söylenemez. Bu açıdan ele alındığında, eleştirel medya kuramları ve kültürel çalışmalar, iletişim alanının kimliğini tanımlamakta önemli bir konuma sahip. Ancak, bu çalışmada da ortaya çıktığı gibi, kültürel çalışmalar, farklı disiplinlerden gelen kuramların birleştikleri bir alanı oluşturuyor.

"Kitle iletişimi bir disiplin mi, yoksa bir araştırma alanı mı?" sorusu bizleri alanın kimlik arayışına yönelik tartışmalara götürüyor. Burada, iletişimin bir disiplin olduğunu ayağına yere vurarak iddia eden kuramcılarının da acaba bir kimlik arayışında olduklarını söylemek doğru olmaz mı? "Bir disiplin olmak" iddiası, iletişime ve medya kuramlarına fazla bir şey kazandırmaz aksine kaybettirir kanısındayız. Başlarını sokacak bir kovuk aramak yerine, iletişim kuramcıları, farklı disiplinler arasında bir köprü oluşturacak ve son derece canlı bir araştırma alanı olan iletişimin, bu yönü üzerinde durmalıdırlar. Psikanalizden dilbilimine, ekonomiden siyaset bilimine uzanan geniş bir disiplinlerarası alanın köprülerini oluşturacak olanlar kanımızca gelecekte, iletişim ve medya kuramcıları olacaklardır. Alandaki aşırı uzmanlaşma eğilimleri ise bu oluşumu hızlandırmaktan çok engellemektedir.

Bu çalışmada dilbilim kökenli bakış açısının siyaset biliminin temel kavramları olan güç/iktidar ve ideoloji sorunları ile, "haber" metin analizleri ve alımlama çalışmalarında nasıl buluştuğunu sergilemeye çalıştık. Disiplinler arasına duvarlar ören, ve kimliğini belli kuramları öne çıkararak onlarla övüntürcesine kuran bir akademik anlayışın, iletişimin, farklı disiplinlerden gelen farklı kuramları birleştirici rolünü kavramak ve bu köprüleri kurmak için çaba sarfetmek gibi bir kaygısı olamaz. Bu açıdan bakıldığında, kimi zayıf yönleri olsa da Fiske, Hall, Morley, van Dijk, Kress, Fowler, Murdock, Golding gibi iletişim kuramcılarının alanı canlandırmaya yönelik çalışmaları son derece önemlidir. Bu kuramcılarının çabaları, gazetecilik pratiklerini, bir meslek olarak ele almanın ne kadar yanıltıcı olduğu, ve haberin bir söylem olarak anlaşılmasının, habercilik sürecini toplumsal bağlamına oturtan bir yaklaşımı oluşturduğu düşüncesini de beraberinde getirmiştir.

Dahlgren, "basın profesyonelleri ve patronlarının, eğitimcilerle birlikte, alanın sorunları ve çözüm yollarına ilişkin tanımları kontrol ettiklerini" belirtiyor (1992b, 2). Bu açıdan ele alındığında profesyonel gazetecilik ideolojisi, eğitim kurumlarınca da pekiştiriliyor. Yukarıda adını belirttiğimiz kuramcılar ve gazetecilik eğitiminde eleştirel peda-

goji anlayışını savunanlar, bu statükocu eğilime karşı çıkarken, eğitim kurumlarının temel işlevinin eleştirel düşüncüyü canlandırmak olduğunu vurguluyorlar.

İletişim ve gazetecilik eğitiminde kurulmasını bekleyen köprüler sadece yalıtılmış disiplin alanlarından gelen kuramlar arasında değil, ancak bununla yakından ilişkili olarak, kuramsal ve pratiğe yönelik eğitim, ve hepsinden daha önemlisi, öğretmenler ve öğrenciler arasında. İşte bu noktada, yine, eleştirel medya pedagojisinin önemi ve gereğini vurgulayan medya kuramcı ve eğitimcilerinin sesine kulak vermeliyiz. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Journal of Communication Inquiry dergisi, geçtiğimiz yılda bir sayısını bu konunun tartışılmasına ayırmıştır. Dergide, Sholle gibi önde gelen medya kuramcılarının görüşlerine yer verilmiş, ve Hochheimer, Henderson gibi eğitimcilerin pratikten gelen görüşleri tartışmaya açılmıştır. Dergide yazan eğitimcilerin kullandıkları doğrudan ve samimi dil, bir eğitimci olarak kendi "özne" konumlarını açık olarak sorgulama biçimleri, akademik dilin resmi söylemine alışık olan akademisyenler için yabancı olunan bir bakış açısı oluştursa da, bu tarz bir tartışma biçiminin alana getireceği açılımların önemi yadsınamaz.

McLaughlin, dergiye giriş yazısında "...demokrasinin krizinin eğitim sisteminin yapısı ve özelliklerinden kaynaklandığını" belirtiyor (1994, 5). Yazara göre profesyonelliğe ilişkin söylemler, toplumsal kontrol ve sansüre hizmet ederken, teknolojik ve profesyonel pratikler, kuramlar, ve popüler kültüre yönelik öznel yatırımlardan gün geçtikçe daha fazla soyutlanmakta. Bu açıdan ele alındığında geleneksel eğitim, demokrasiden çok statükoya hizmet etmekte.

Medyanın yeni bir alan oluşu, disiplinlerarası karakteri, endüstri ile ilişkisi ve profesyonel eğitime yönelik hedefleri, alandaki eleştirel yöntemlerin farklı disiplinlerden gelişi, medya eğitiminin bu günkü durumunu tanımlayan temel özellikler. Ayrıca, günümüzde teknolojik söylemin enformasyon devrimi aldatmacaları ve yeni sağın geleneksel pedagojik modelleri benimsemesi, alanda yenilikçi bir pedagoji anlayışının benimsenmesini engelleyen koşullar (Sholle, 1994). Bunların sonucu olarak, medya alanındaki profesyonelleşme pedagojiyi belirliyor. Eğitim, medya endüstrisi içinde egemen olan temsil biçimlerini yeniden üretiyor. Öğretmen ise "devletin ahlaki bir eşik bekçisi konumunda" (Sholle, 1994; 17).

Eleştirel medya pedagojisinin odaklandığı en temel sorunlardan biri kuram ve pratiğin eğitim izlencesi içinde birbirinden ayrılmış olması (Sholle, 1994; Denski, 1994; Lafky, 1994). Denski'ye göre, kuram ve pratiğin bu şekilde ayrılmış olması, özellikle üretime yönelik derslerin

şizofrenik karakterini oluşturuyor:

"Üretime yönelik dersler hem şizofrenik hem de ironiktir; profesyonelleşmenin, eleştirel düşünceye açık olarak karşı bir biçimde kavramsallaştırılması şizofreniye yolaçar ve ironiktir, çünkü, medyaya yönelik üretim pratiklerinin öğrenildiği derseler, medya kültürü ve kültürel politikalara ilişkin yarıncı tartışmanın ideal ortamlarını oluşturmaktadır." (Denski, 1994; 40)

Kuram ve pratik ikiliğinin aşılması, ilk bakışta, pratiğe yönelik derslere kuramsal bilgilerin de taşınması yolu ile oluşacak sanılsa da, böylesi bir çaba, bu ikiliğin bir biçimde sürmesini de beraberinde getirecektir. Sholle'a göre, kuram ve pratiğin hiçbir biçimde ayrılması gerekir. Bunun için de aynı kişilerin bu dersleri sürdürmeleri, piyasaya hizmet eden ve montaj hattına işçi yetiştiren bir eğitim anlayışının terk edilmesi için gerekli ve zorunludur.

"Pedagoji, elde olan bilgilerin aktarılması veya öğrenilmesi gereken becerilerin listesi ile başlamamalıdır, fakat, öğrencilerin kendilerine ait problem ve gereksinimlerden yola çıkmalıdır."

.....
Medya pedagojisi endüstri ile ittifakının bedelini ödemektedir, pedagoji bu gün kontrol dışıdır." (Sholle, 1994; 23)

Eleştirel medya pedagojisini paylaşan kuramcılar, Freire'nin (1995) görüşlerinden yola çıkarak, öğretmenin sınıftaki konumu ve rolünü tartışmaya açmaktalar. Freire'ye göre özgülükçü bir eğitim, öğretmen öğrenci çelişkisini çözmekle işe başlamalıdır. Öğretmen ve öğrenciyi öyle uzlaştırmalıdır ki, her iki tarafta hem öğretmen hem öğrenci olabilmelidir. Öğretmeni değer yargılarından arınmış bir bilgi aktancısı olarak gören geleneksel pedagoji, öğrencileri de öğretmen tarafından doldurulması gereken "bidonlara", "kaplara" dönüştürür.

"Öğretmen kapları ne kadar çok doldurursa, o kadar iyi bir öğretmendir. Kaplar ne kadar pısrıkça, doldurulmalarına izin veriyorsa, o kadar iyi öğrencidir."

Böylelikle eğitim bir "tasarruf yatırımı" edimi haline gelir. Öğrenciler "yatırım nesneleri", öğretmen ise "yatırımcı"dır. Öğretmen iletişim kurmak yerine tahviller çıkarır ve öğrencilerin sabırla aldığı, ezberlediği ve tekrarladığı yatırımlar yapar. Bu, öğrencilere tanınan hareket

alanının, yatırılanı kabul ve tasnif edip yıkmaktan ibaret olduğu "bankacı" eğitim modelidir." (Freire, 1995; 51)

Özgürleşimci bir eğitim modeli içinde ise öğretmen, öğrencilere bilgileri aktaran değil, onlarla diyalog içinde olarak onlardan da birşeyler öğrenmeye çalışan kişidir. Bu eğitim modeli içinde öğretmenin sınıftaki otoriter konumunun yerini, karşılıklı iletişim alır. Laftay de (1994), öğrencilerin, sınıf ortamında, kendi dünya görüşlerinde "ideolojinin" rolünü keşfetmeleri gerektiğini vurguluyor. Öğrencilerin özgürleşimci iletişimciler olabilmeleri için, kendi üzerlerindeki ideolojik baskıyı sınıfta kurulan tartışma ortamı içinde tanımaları gerekli, ayrıca alternatif medya ürünleri yine sınıfta tartışılabilir.

Hochheimer ve Hochheimer (1994), gazetecilik eğitiminde, benzer bir yaklaşımın yararlarını vurgularken, öğrencilerin profesyonel gazetecilik ideolojisini oluşturan kavramları kendilerinin keşfedip eleştirmeleri gerektiğini vurguluyorlar. Bunun için, gazeteciliğe giriş derslerinde kendilerinin uyguladıkları yöntemin yararlı olduğunu belirtiyorlar. Bu yöntemde, öğrencilerden, herhangi bir yönlendirme yapılmaksızın bir haber medyasını takip etmeleri isteniyor. Bu durum öğrencilerde önce bir gerginlik yaratsa da ve hatta derse ve öğretmene yönelik bir şaşkınlığa neden olsa da, izlenenlerin sınıfta tartışılması, bir süre sonra özdeşünümsele bir süreci başlatıyor. Öğrenciler, kendi öznel konularından, kendi dilleri ile medyayı tartışıyorlar. O güne dek oluşmuş yargı ve beklentilerini açığa vuruyorlar. Yazarlara göre, bu yöntem, sınıfta eleştirel bir bakışın canlandırılması için itici bir güç oluşturuyor.

Eleştirel medya pedagojisini paylaşan eğitimciler, öğrencileri kendi yaşamlarından koparmaksızın ve bilgiyi şeyselleştirmeksizin eğitimin sürdürülmesi konusu üzerinde duruyorlar. Eğitimin amacı etken, katılımcı yurttaşları yetiştirmek. Öğrenciler kimliklerini sınıfta keşfetmelidirler. Benliklerini oluşturan farklı belirlenimleri (sınıf, cinsiyet, etniklik), özdeşünümsele bir süreçle açığa çıkarmalıdır. Öğrencileri bu konuda yüreklendirecek bir eğitim anlayışı, öğretmenleri bilginin otoritesi olarak gören bir anlayış yerine, eşitlerin birarada olduğu bir sınıf ortamı yaratmaya dayanıyor.

Tabii bu anlayış içinde öğretmene düşen rol kolay değil. Bilginin aktarıldığı değil, üretildiği bir sınıf ortamını, herkesin tartışmalara katıldığı bir ders ortamını oluşturmaya gerektiriyor. Bu tarz, klasik pedagojinin egemen olduğu orta öğretim kurumlarından gelen öğrenciler için, kolayca uyumlanılacak bir anlayış da değil. Kimi öğrencilerin öne çıkması, diğerlerinin kendilerini yabancı gibi hissetmesini de beraberinde getirebiliyor. Eleştirel Medya Pedagojisi özel sayısında makale-

leri yer alan kuramcı ve eğitimciler, kendi deneyimlerini ve karşılaştıkları güçlükleri, bu güçlükleri aşarken yaşadıklarını aktarıyorlar.

Eleştirel pedagoji, görüleceği gibi eğitime yaklaşımında, medya, ve iletişimin bir disiplin olup olmadığı sorusunu yanıtlamaya çalışmak yerine, sınıf ortamında diyaloga dayanan bir eğitimi canlandırmayı amaçlıyor. Bunu yaparken de, kuram ve pratik ayrımına dayalı bir eğitim anlayışından bir an önce kurtulması gerektiği üzerinde duruyor. Bu ayrım, pratiği öne çıkararak ve kuramdan ayırarak, endüstriye işgücü üretmeye yönelik bir anlayışın sonucu. Oysa medya eğitiminin temel amacı katılımcı yurttaşlar yetiştirmek, ve bu anlayışta olan kişilerin medya kurumlarında yer almasını sağlamak. Denski'ye (1994) göre, lisans eğitiminin disiplinler yapısı tarihsel nedenlere bağlı. Bu yapının ardında tanımlanmış bir pedagoji anlayışı yer almıyor. Sholle ise okulların demokratik kamusal alanlara dönüştürülmesi gerektiğini savunuyor. Bu da eğitim sistemi içinde güç/iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğunu açığa çıkarmakla mümkün:

"Açık olarak görülmelidir ki, pedagoji basit anlamda bir eğitim izlencesi, öğretim teknikleri ve değerlendirme yöntemleri geliştirmek değildir; pedagoji aynı zamanda ve esasta, güç/iktidar ilişkileri içinde bilginin nasıl yapıldığına, işler neden böyle gidiyor ve nasıl dönüştürülür sorularına ilişkindir. Eğitim de sadece, bilişsel yetileri geliştirmek, iyi çalışanları ödüllendirmek, cehaleti yok etmek ve kişisel gelişme için yansız bilgileri ezberlemek değildir. Bu bakış açısıyla, medya eğitiminde eleştirel pedagoji, herhangi bir eğitim sisteminin içinde taşıdığı güç/iktidar ve bilgi ile birlikte söylemlerin oluşturulması ve elde tutulmasına yönelik politik bir tutum olduğunun ayırdına varmakla işe başlamalıdır." (Sholle, 1994; 13)

Eleştirel medya pedagojisini savunan kuramcı ve eğitimcilerin görüşlerinin benimsenmesinin gazetecilik eğitiminin geleceğine yönelik ne gibi yararları olabilir? Yukarıda belirttiğimiz gibi bu yaklaşım eğitim sistemi içinde, derslikte ve izlencelerde, güç/iktidar ilişkilerinin nasıl kurulduğuna duyarlı bir yaklaşım. Bu ilişkiler içinde sosyalleşen öğrencilerin, kendi özne konumlarını keşfetmelerine yönelik özdeşleşimsel bir süreci sınıf ortamında canlandırmayı amaçlıyor. Eleştirel yaklaşımları öğrencilere dayatmak yerine kendilerinin keşfetmeleri üzerinde duruyor. Onların anlatılarına, dillerine, anlamlarına duyarlı bir anlayışı benimsiyor. Böyle bir yaklaşım kurumsal yapı içinde yaygınlaştığı takdirde, öğrenciler medya anlatılarının diline de benzer bir du-

yarıllıkla bakabilecekler, bu anlatılar içinde güç/iktidar sahibi kişi ve kurumların söylemlerinin nasıl üretildiğini daha kolay yakalayabileceklerdir. Ayrıca, herbiri birer medya izleyicisi olan öğrenciler kendilerinin medya metinlerini nasıl okuyup anlamlandırdıklarını anlamaya çalışacaklar, kuramsal bilgileri günlük pratikleri ve yaşantıları ile birleştireceklerdir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde Rakov ve Kranich ile Fowler'ın çalışmalarını özetlerken, araştırmacıların haberlerin anlatı yapısının pek kolay değişmeyeceği yönündeki görüşlerine yer verdik. Elbetteki bu değişimi engelleyen en önemli faktörlerden biri medyanın ekonomik yapılanmasıdır. Ancak değişimde insan faktörünün de önemi yadsınmaz. Özgürleşimci bir anlayışın ve katılımcı değerlerin toplumda yaygınlaşmasında eğitim kurumlarının rolü büyüktür. Hele iletişim, medya ve gazetecilik eğitimi veren kurumların kamusal tartışmayı canlandırmadaki itici rolü tartışılmaz. Buna inanan eğitimcilerin sayıları arttıkça, buna inanan öğrencilerin de sayıları artacaktır ve bir gün buna inanan gazetecilerin sayıları da...

TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK EĞİTİMİ

Türkiye'de medya alanında 1980'lerin sonunda bir canlanma yaşandı. Özel radyo ve televizyon kanallarının yayına başlaması, yapısal bir dönüşümü beraberinde getirmedi, getiremezdi de. Ancak yıllardır TRT kanallarında alıştığımız program türlerine yenileri eklendi, haberin anlatı yapısı popüler basının diline kaydı, görsel medya yazılı basından alışık olduğumuz haber değerlerini aktüel programlara taşıdı. Radyo kanalları, TRT yayınlarında dinlemeye alışık olmadığımız müzik türlerini evimize getirirken, televizyon kanalları TRT haberciliğinde yer almayan haber değerleri ile dikkatimizi çekmeyi başardı. "Yıldız" gazetecilerin sayısında bir patlama yaşandı. Sinema ve sahnenin "yıldızları" bile, popüler görsel haber medyasının yıldızlarına özendiler. Basın patronları ise, izleyici sayısını arttırmak için ellerinden geleni yaptılar.

Kitle iletişimi eğitimi veren kurumlarda da bir dönüşüm yaşandı. Bu da yapısal bir dönüşüm değildi elbette. İçine konduğu kap değişti ancak hamur aynı kaldı. Basın Yayın Yüksek Okulları Fakültelere dönüştü. Radyo Televizyon, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler dallarında diploma veren Basın Yayın Yüksek Okulları'nın bu bölümleri korundu ancak bölümlerin altına anabilim dalları yerleştirildi. Gazetecilik Bölümü; Genel Gazetecilik, Basın Ekonomisi ve İşletmeciliği, Basın Yayın Tekniği ve Bilişim olarak dört anabilim dalına ayrıldı, ve eğitim kadrosu bu anabilim dallarına göre ayrıştırıldı. Anabilim dallarına, lisans,

yüksek lisans ve doktora programları açma hakkı tanındı. Sonuç olarak dünyada emsali olmayan bir uzmanlaşma, tepeden inmeci bir anlayışla iletişim ve gazetecilik eğitiminin içine yerleştirilmeye çalışıldı.

Dünyada aralarına kalın duvarlar örülen disiplinler arasına köprüler kurulmaya çalışıldığı günümüzde, Türkiye'deki gazetecilik bölümleri, değil genel bir iletişim sorunsalı, kitle iletişim sorunsalı ile de köprülerini atıp, uzmanlaşmış bir alan olarak kendi kimliklerini tanımlamak zorunda bırakıldı. Bu güne dek üç farklı Üniversite'de çalışma fırsatım oldu. Bunlardan ikisi doğrudan kitle iletişimi eğitimi veren kurumlar olması açısından en azından Türkiye'de yer alan altı iletişim fakültesinin ikisini daha yakından tanıma fırsatını buldum. Ayrıca gazetecilik bölümlerinin ders izlencelerini tarayarak, eğitimde ağırlıklı olarak yer alan kuramsal ve pratiğe yönelik derslerin dökümüne de bu çalışma sırasında ulaşma fırsatım oldu.

Fakülteleşme olgusu ile birlikte, Türkiye'de medya ve gazetecilik eğitimi bir yol ayrımında bulunuyor. ABD'li medya kuramcılarının kaygılarının tersine, Türkiye'de, alana ayrılan bütçede gözle görülür bir kısıtlama yok. Tersine fakülteleşme, yeni kadroların açılmasının ve alana yeni eğitimcilerin kabulmasının kapılarını açmış görünüyor. Diğer yandan, anabilim dallarına lisans, yüksek lisans ve doktora programları açma hakkının tanınması ile, fakültere gelen öğrenci sayısında da hızlı bir artış yaşandığı söylenebilir. Ve tüm bunlara ek olarak, diğer pek çok sosyal bilim eğitimi veren bölüm gibi, İstanbul ve Marmara Üniversite'lerinin İletişim Fakülteleri ikili eğitime geçmiş durumda. Konya Selçuk Üniversite'sinde ise bu konuda geleceğe yönelik bir planlama var. Ankara ve Gazi Üniversite'leri eski öğretim biçimini sürdürdüklerinden burada öğrenci sayısında benzer bir artış yok. Ancak lisans üstü programlar eskiden tek bir anabilim dalından açılırken (İletişim Anabilim Dalı), şimdi, her bölüm bir anabilim dalı olarak program açmakta. Bu da lisans sonrası eğitimde öğrencilerin ikiye üçe katlanmasını beraberinde getirmekte.

İlginç bir uygulama Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'de yaşanmakta. Bu bölüm, fakülteleşme ile getirilen ve yukarıda belirttiğimiz dört ana bilim dalından üçünde lisans, yüksek lisans ve doktora programı açmış. ÖSYM'de Gazetecilik Bölümü için istek bildiriyor, ve lisans eğitimini "Genel Gazetecilik", "Basın Ekonomisi" ve "Bilişim" Anabilim dallarında açılan farklı üç program biçiminde sürdürüyor. Böyle bir uygulama diğer Fakülte'lere de sıçar mı bilinmez ama gelecek için bir olasılık olarak varlığını sürdürüyor.

Tüm bunlara ek olarak, yeni bir uygulama da, lise dengi, Teknik

Mesleki Eğitim Programları biçiminde alana uzman personel yetiştirmeye yönelik. Radyo Televizyon dalında bu eğitim başlamış, diğer medya dallarında da plan aşamasında. Tüm bu gelişmeler, medya ve gazetecilik alanlarında, piyasaya gün geçtikçe daha çok sayıda mesleki eğitim görmüş insan gücünün sunumunu da beraberinde getirmekte. Türkiye'de yaşanan bu gelişimin alanda oluşan talepten mi yoksa oy kaygısına yönelik miyop siyasal politikalardan mı kaynaklandığı sorusu yanıt beklemekte. Kanımızca bunlardan ikincisi alınan kararlarda daha belirleyici bir konuma sahip. Alanda yaşanan bu plansız, programsız patlama, belki bir süre gençleri eğitim sistemi içinde oyalamak açısından işe yarasa da, ve "Herkese eğitim olanağı tanıyoruz" diyen politikacılar için bir oy potansiyeli oluştursa da, endüstri üniversite ve daha geniş olarak eğitim kurumları arasındaki ilişkiler açısından değerlendirildiğinde ne yazık ki oldukça vahim, ciddi sonuçları içinde potansiyel olarak barındırmakta.

Yukarıda, medya eğitimi ile ilgilenen kuramcı ve eğitimcilerin görüşlerine yer verirken bu kişilerin ortak bir kaygısından söz ettik. Bu kaygı medya eğitiminin endüstriye işgücü yetiştirmeye yönelik olarak düzenlenmesi ile ilişkiliydi. Gazetecilerin, montaj hattında çalışan işçilere dönüşmesini kolaylaştıran bir eğitim anlayışı, eğitim kurumlarının statükocu eğilimlerini yansıtıyordu. Gerek ABD'de yaşanan bütçe kesintilerinden kaygılanarak alanın kimliğini tanımlamaya yönelik kuramcılar, gerekse, eleştirel pedagoji anlayışını benimseyerek, eğitim kurumlarını demokratik kamusal alanlara dönüştürme gereği üzerinde duran eğitimciler bu ortak kaygıda birleşiyorlar. Türkiye'de gazetecilik ve medya eğitiminin bu günkü yapılaşmasına baktığımızda ise bu kaygılar katlanarak büyümekte.

Tekelleşme olgusu, bu gün Türkiye'de alternatif medyanın gelişmesine ayak bağı olurken ve neredeyse bütünüyle engellerken, birden çok gazete ve bir televizyon kuruluşunu elinde bulunduran yayın kuruluşları, izleyici sayılarını artırmak için daha nitelikli bir habercilik ve kamusal yayıncılık anlayışını benimsemek yerine, büyük paralarla transfer edilen "yıldız" gazetecilerle ve promosyonlar aracılığı ile yayınlarını sürdürmekte. Eğitim kurumlarından alana her yıl daha büyük sayıda sunulan işgücü, ücretlerin düşük tutulmasını, her an işten çıkarılma tehdidini genç gazetecilerin kaderi haline getirmekte. Lise dengi teknik okulların eğitiminin genişletilip yaygınlaştırılmasına yönelik anlayış ise, asgari ücretle çalışabilecek, biraz bilgili, biraz uzman ancak montaj hattındaki akışa daha az karşı çıkacak gençleri endüstrinin hizmetine sunarken, özgürleşimci, demokratik idealleri neredeyse bütünüyle gözardı etmiş görünüyor. Meslekte 2-8 yıl arasında çalışmakta

olan genç gazetecilerle yaptığımız derinlemesine görüşmelerde, farklı yayın kuruluşlarında çalışmalarına karşın hepsinin birleştikleri görüş, gazete patronlarının kendilerini, her an işten çıkartılıp yenileri ile ikame edilecek sıradan işgücü olarak görmeleri idi (İnal, 1992). Gazetecilerin bununla ilişkili olarak şikayetçi oldukları diğer bir sorunsal, kendilerine meslekte "uzmanlaşma" olanağı tanınmamasıydı.

Eğitime geçmiş olan Rayo Televizyon Teknik Yüksek Okulu'nun eğitim izlencesi, zorunlu lise dersleri yanı sıra yer alan kuramsal ve pratik derslerden oluşuyor. Bir dönemlik "Anayasa" dersinin öneride yer alan içeriğini incelediğimiz zaman ise Plato'dan Saint Augustinus'a, demokrasi kuramından, anayasa hükümlerine kadar geniş tutulmuş, ve değil lise programında, yüksek lisans programlarında bile yer alamayacak kadar abartılmış bir kapsam görüyoruz. Böylesi bir eğitim anlayışının gerek geleneksel, gerek eleştirel, hiçbir pedagoji anlayışı ile uzlaşması mümkün değil. Zorlamacı, tepeden inmeci bu anlayışın yaşama geçirilmesi olanaksız. Kağıt üstünde kalan bu içeriklerin nasıl bir pratik içinde ve kimler tarafından sunulduğunun, medya eğitimi ile ilgilenen herkesin üzerinde ciddi olarak düşünmesi gereken bir konu olduğu kanısındayız.

Fakülte bünyesinde yer alan gazetecilik bölümlerinin ders izlenceleri ortak özellikler taşısa da, büyük oranda, o bölüm ve fakülte içinde ağırlıklı olan yan disiplin alanı ile biçimlenmiş durumda. Örneğin Ege Üniversitesi İ. F. Gazetecilik Bölümü işletme ağırlıklı bir eğitim verirken, Ankara Üniversite'sinde siyaset biliminin ağırlıklı olduğu görülüyor. Yan disiplinler daha çok genel kültür derslerinde hangi konuların ağırlıklı olacağını belirlerken, bu derslerin eğitim izlencesinde birinci ve ikinci sınıfta yoğunlaştığı görülüyor. Marmara, İstanbul ve Gazi Üniversite'lerinin eğitim izlencelerinde kısmen daha homojen bir dağılım seneler arasında gözlense de, Ankara, Ege ve Konya'da bu derslerin daha fazla ilk iki seneye yığılmış olduklarını görüyoruz.

Genel kültüre yönelik derslerin pek çoğu tüm fakültelerde ortak olarak yer almakta, "siyaset bilimine giriş", "anayasa", "hukukun temel kavramları", "Türkiye'nin yönetim yapısı", "sosyoloji", "ekonomi", "uluslararası politika", "araştırma yöntemleri" gibi dersler hemen bütün programlarda yer alırken, Ege Üniversitesi Gazetecilik Bölümü ikinci sınıf dersleri arasında yer alan, "pazarlama", "sosyal politika", "muhabese", "yönetim organizasyon", "personel yönetimi" gibi derslerde, belli disiplinlere yönelik bir eğilim göze çarpıyor.

Genel kültüre yönelik dersler siyaset bilimi, ekonomi, hukuk, sosyoloji, sosyal psikoloji, psikoloji gibi iletişimin aralarında köprü kurma-

ya yöneldiği disiplinler ve kuramlarla ilgili de olsa, bu dersler daha çok, bu disiplinlerde uzmanlaşmaya yönelik eğitimin giriş dersi niteliğinde olup, iletişim fakülteleri için özel olarak isimlendirilmiş değil. Bu yaklaşımı gözlemlerimiz de doğrular niteliktedir. Bunu sonucu olarak genel kültür dersleri ile ikinci ve üçüncü grup dersleri oluşturan, "iletişim ve medyaya yönelik genel kültür dersleri" ile "mesleki uzmanlaşmaya yönelik uygulama dersleri" arasında bir kopukluk olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Genel kültür derslerinden edinilen bilgiler, öğrencilerimiz için bir kulak dolgunluğundan öteye gidememektedir, ve üniversitenin son sınıflarında neredeyse bütünüyle unutulmaktadır. Bu derslerin bir kısmını fakülte dışından gelen öğretim elemanlarının verdiklerini de gözönüne aldığımızda, işaret ettiğimiz sorun daha da büyümektedir. Ancak, iletişim fakültelerinin anabilim dalları altında bu günkü uzmanlaşma biçimi, bu fakülteleri, ileride de bu dersleri verecek elemanları başka fakültelerden almak durumunda bırakacaktır. Ya da, varolan anabilim dallarının altına, farklı bir anlayış ile bilim dalları yerleştirilerek veya bu anabilim dalları bütünüyle değiştirilerek bu sorunların kısmen de olsa çözülebileceği kanısındayız.

Altı Gazetecilik Bölümü'nde yer alan "iletişim ve medyaya yönelik genel kültür dersleri" arasında benzeşme, farklılıklardan daha çok. Bu derslerden bir kısmı doğrudan gazetecilik mesleğine ilişkin olmasa da medyada üretime yönelik becerileri kazandırmayı amaçlamakta. Fotoğrafçılık, güzel konuşma (diksiyon) ve yazmaya yönelik dersler, daktilo ve bilgisayar kullanımına yönelik dersler, hemen bütün programlarda farklı isimlerle de olsa yer almakta. Bunun yanı sıra, iletişim araştırmaları, metin çözümlemeleri, içerik çözümlemesi gibi medya metinleri üzerinde görgül çalışmalara yönelik yöntembilim dersleri de farklı programlarda farklı isimlerde yer alıyor. Türk dili ve Türk ve dünya edebiyatına yönelik derslerin yanı sıra, doğrudan basına ilişkin dersler yine hemen tüm programlarda var. "Basın tarihi", "etik", "basın hukuku", "fikri haklar" bu dersler arasında sayılabilir. Ayrıca basın işletmeciliğine ve örgütlenmesine yönelik dersler de var.

Kitle iletişim kuramlarına yönelik dersler de yine bütün programlarda yer alsada, bu dersler çok genel isimlerle ve az sayıda. Adında "kuram" sözcüğünün yer almadığı giriş derslerinin nasıl bir içerikle okulduğunu tam olarak saptayamadığımızdan, iletişim kuramlarının programlar içindeki ağırlığını açık olarak anlayamasak da, bu konunun kısmen ihmal gördüğünü iddia etmek yanlış olmayacaktır. "Medya ve alımlama sorunu", "Haber metinlerinin alımlanması ve kamusal tartışma", "Medyada siyasal temsil sorunu", "Haber medyasında güç/iktidar, ideoloji ve temsil" gibi, içeriklerini net olarak adlandıran ve

biziere çağdaş medya kuramlarını çağrıştıracak dersler hiçbir gazetecilik programında yer almıyor. Ayrıca "dilbilim", "yapısalcı ve post yapısalcı dil yaklaşımları", "söylem kuramı", "anlamlandırma ve temsil" gibi yine iletişimin çağcıl sorunlarına yönelik bir eğilimi de en azından ders isimlerinde görmek mümkün değil. Gazetecilik bölümlerinde siyaset bilimi, hukuk, ekonomi, ve hatta psikoloji ve antropoloji, iletişimin temel sürecini oluşturan dil ve çağdaş dilbilimden daha fazla öne çıkmış görülüyor. Bu eğilim sosyal bilim ağırlıklı bir eğitim izlenesi benimsendiğinin açık bir kanıtı. Psikoloji ve sosyal psikoloji dersleri programda yer aldığı anda sayıları biri geçmiyor. İki programda ise antropoloji dersi yeralıyor. Bu sayı, insani bilimlere yönelik bir eğilimi temsil etmekte ne yazık ki oldukça yetersiz.

Gazetecilik mesleğinde uzmanlaşmaya yönelik dersler bir yandan yeni teknolojilerin kullanımlarına yönelirken, büyük oranda, araştırmacı gazetecilik, ajans haberciliği, magazin haberciliği, dergi haberciliği, gazete haberciliği, radyo televizyon haberciliği gibi "uzmanlaşmış" alanlarda. "Haber toplama, yazma yöntem ve teknikleri", "röportaj biçimleri", "gazete yayınlama teknikleri", "masaüstü yayıncılık", "basında bilgisayar kullanımı", "foto muhabirliği", hepsinde olmasa da birden çok fakültenin izlenesinde yer alan dersler.

Bu üç grup dersin (genel kültür dersleri, iletişim ve medyaya yönelik genel kültür dersleri ve mesleki uzmanlaşmaya yönelik uygulama derslerinin), altı fakültenin gazetecilik bölümlerinde birbirleri ile oranlarını incelediğimizde, uygulama derslerinin en düşük oranda yer aldıklarını görüyoruz. Bu oran %17 (Marmara Ü.) ile %28 (Selçuk Ü.) arasında değişirken, İstanbul Üniversite'si, %38.8 ile bu genel eğilimi bozuyor. "Basın ve çevre", "basın ve parlamento", "basın ve sağlık", "basın ve eğitim", "basın ve spor" gibi isimlerle ikinci sınıfta yer alan dersler ve bunların devamı bir anlayışla üçüncü sınıfa yerleştirilen dersler, bu fakültede gazetecilik pratiklerine yönelik sayıyı şişiriyor. Tüm altı fakültede, genel kültür dersleri ve iletişim ve medyaya yönelik genel kültür dersleri daha dengeli biçimde dağılmış. Ankara, İstanbul ve Ege Üniversite'lerinde, genel kültür derslerinin oranı, diğerleri ile karşılaştırıldığında biraz daha fazla olsa da bu fark oranı, Marmara Üniversite'sinde diğerlerini katlamış görülüyor. Bu fakülte'de genel kültür derslerinin programdaki derslerin yarısını oluşturduğu ve medyaya yönelik geleneksel kültür derslerinin neredeyse iki katı olduğu görülüyor.

İletişim ve medyaya yönelik genel kültür dersleri hemen tüm fakültelerde dört sene içinde homojen sayılabilecek bir eğilim gösteriyor.

Pratiğe yönelik dersler ise bekleneneği üzere son senelerde yoğunlaşmış. Bu dersleri, "mesleki uzmanlaşmaya yönelik uygulama derslerinden" ayırırken, kuram pratik ikiliğini -ki fakültelerde ne yazık ki oldukça yaygın bir görüş bu- benimsemek durumunda kaldık. Türkiye'de gazetecilik eğitiminde, uygulama derslerine kuramsal bilgilerin taşındığını, hele de pratiklerle, eleştirel pedagoji anlayışını benimseyenlerin olmasını gerektiğini belirttikleri biçimde bütünleştiğini düşünmek neredeyse olanaksız. İletişim fakültelerinin diğer bölümlerinde olduğu gibi, gazetecilik bölümlerinde de, uygulamaya yönelik, mesleki pratiklerin öğretildiği dersleri kimi zaman hiçbir akademik kariyeri olmayan "alaylı"lar vermekteler. Bir son sınıf öğrencisinin ders-te, "Bir hocamız, kurama ne gerek var." diyor demesi üzerine, ruh sağlığını ve kuruma saygısını korumak adına bu "hoca" nın kim olduğunu öğrenmek bile istemedim. Ancak yeterince rahatsızlık verici bu durumu, "Bütün hocalarınızın kendilerine göre 'doğru' ları vardır. Siz de bunları bilip kendi doğrunuzu bulacaksınız." diyerek geçiştirdim.

Herhalde üzerinde hiç tartışma olmayacak bir konu, üniversite eğitiminin akademik bir eğitim oluşudur. Üniversite eğitimi bir zanaat (craft) öğretmez, ve tabii ki belli kuramlara endoktrine de etmez. Ancak üniversitede öğretilecek her türlü pratik, kuramsal bakış açılarının süzgecinden geçmeli ve onlarla bütünleşmelidir. Türkiye'deki gazetecilik eğitiminde bunun ne oranda gerçekleştiğini söyleyebiliriz? Bu konuda ciddi kaygılarımız var. Bu çalışmada, giriş bölümünden başlayarak, profesyonel gazetecilik ideolojisinin haber metinlerini nasıl kapattığını, varolan güç/iktidar ilişkilerini haberin anlatı yapısı içinde nasıl yeniden kurduğunu tartıştık. Gazetecilik pratikleri içinde mesleki sosyalleşmesini gerçekleştiren kişiler, bu dil ve anlatı yapısına ne oranda duyarlı olabilirler? Bu yapılaşmayı ne oranda eleştirel bir yaklaşımla ele alabilirler? "Nesnellik", "tarafsızlık", "dengecilik" gibi mesleki ilkeleri ne oranda sorgulayabilirler? Basın özgürlüğü düşüncesinin içinde, azınlıkta kalmış düşünceleri bastıran bir anlatı yapısından kurtularak, herkesin "özne" konumunu açık olarak dışavuracağı bir dili kurmaya yönelik farklı bir "ifade özgürlüğü" fikrini nasıl yeşertip yerleştirebilirler?

İşte kaygılarımızdan kaynaklanan tüm bu sorulara bir tek cümle ile yanıt vermek istiyoruz: "Gazetecilik eğitiminde kuram pratik ikiliği aşılmalı ve birbiri ile uzlaşmayacak gibi algılanan bu ikilik ders izlenecesinde bütünleşmelidir". Bu bütünleşme bir anda sağlanamaz, ders isimlerini değiştirmekle, izlenecelere yeni biçimler vermekle de sağlanamaz. Ve hatta anabilim dalları isimlerini değiştirmekle de sağlanamaz. Bu bütünleşmeyi engelleyen tüm sorunlar zaman içinde giderilebilir,

giderilmelidir de. Ancak hepsinden önemlisi, Türkiye’de medya ve gazetecilik eğitimi veren kişiler bu anlayışı benimsemiştir. Bu da alanda kurulacak verimli bir diyalogu gerektirir. Hepsinden önemlisi, tüm kurum ve kuralları ile katılımcı demokratik sisteme yönelik istek, güven, inanç ve çaba gerektirir.

KAYNAKÇA

- ALEMDAR, K. ve KAYA, R., (1983). İletişim ve Toplum. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ANDERSON, P., (1988). Antonio Gramsci: Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji. T. Günersel (Çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- ANG, I., (1990). "Culture and Communication: Towards an ethnographic critique of media consumption in the transnational media system", *European Journal of Communication*. 5 239-260
- ALTHUSSER, L., (1991). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtı. İstanbul: İletişim Yayıncılık A. Ş.
- ALLOR, M., (1988). "Relocating the site of the audience", *Critical Studies in Mass Communication*. 5 217-233
- ARTHUR, C., (1980). "The narrator as guarantor of truth", J. Corney ve J. Hawthorn (Ed.), *Communication Studies*. GB: Edward Arnold.
- ASTROFF, R. J. ve NYBERG, A. K., (1992). "Discursive hierarchies and the construction of crisis in the news: A case study", *Discourse and Society*. 3:1 5-25
- BAKHTIN, M. M., (1992a). *The Dialogic Imagination*. M. Holquist (Ed.), C. Emerson ve M. Holquist (İngilizce'ye çev.), US: University of Texas Press.
- BAKHTIN, M. M., (1992b). *Speech Genres and Other Late Essays*. C. Emerson ve M. Holquist (Ed.), van W. McGee (İngilizce'ye çev.), GB: University of Texas Press.
- BARKER, M., (1987). "Mass media studies and question of ideology", *Radical Philosophy*. 46 27-33
- BARNEY, R. D., (1986). "The journalist and a pluralistic society: An ethical approach", D. Elliott (Ed.), *Responsible Journalism*. US: Sage
- BARTHES, R., (1982). "Language and speech (langue and parole)", J. Corner ve J. Hawthorn (Ed.), *Communication Studies: An Introductory Reader*. GB: Edward Arnold.
- BARTHES, R., (1990a). *Çağdaş Söylenler*. T. Yücel (Çev.), İstanbul: Humiyet Vakfı Yayınları.
- BARTHES, R., (1990b). *Yazı ve Yorum: Roland Barthes'dan Seçme Yazılar*. T. Yücel (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

- BAUDRILLARD, J. . (1991). Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsa-
lin Sonu. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- BELKAUI, J. M. . (1978). "Images of Arabs and Israelis in the Prestige
Press", *Journalism Quarterly*. 55 732-738
- BENNETT, T. , (1982). "Theories of media, theories of society", M. Gure-
vitch, T. Bennett, J. Curran ve J. Wollacott (Ed.). *Culture, Society and
the Media*. NY: Methuen.
- BERELSON, B. , (1954). "Content analysis", G. Lindzey (Ed.), *Handbook
of Social Psychology*. Cambridge: Addison Wesley
- BERKOWITZ, D. , (1987). "TV news sources and news channels: A study of
agenda building", *Journalism Quarterly*. 64 508-513
- BIEBER-ROBERTS, P. , İNAL, A. , MURPHY, K. , ve KEJANLIOĞLU, B. .
(1993). "Views from Turkey: An analysis of Turkish cultural 'readings'
of world figures and events", *MESA Yıllık Toplantısında sunulan basıl-
mamış metin*
- BLUMLER, J. G. , (1983). "Communication and democracy: The crisis be-
yond the ferment within", *Journal of Communication*. 33:5 summer 166-
173
- BUDD, R. W. , (1964). "US news in the press Down Under", *Public Opinion
Quarterly*. 28 39-56
- BOBBIO, N. , ve TEXIER, J. , (1982). Gramsci ve Sivil Toplum. A. İpek ve
K. Somer (Çev.), Ankara: Savaş Yayınları
- BOTTOMORE, T. , (1989). Frankfurt Okulu. A. Çiğdem (Çev.), İstanbul:
Ara Yayıncılık.
- BAŞKAN, Ö. , (1988). *Bildirişim: İnsan Dili ve Ötesi*. İstanbul: Altın Kitaplar
Yayınevi.
- CONDIT, C. M. , (1988). "The rhetorical limits of polysemy", *Critical Studi-
es in Mass Communication*. 6 103-122
- CORCORAN, F. , (1989). "Cultural studies: From old world to new world"
(Commentary on Hardt), *Communication Yearbook*. 12 601-617
- CORNER, J. , (1991). "Meaning, genre and context: The problematics of 'pub-
lic knowledge' in the new audience studies", J. Curran ve M. Gurevitch
(Ed.), *Mass Media and Society*. GB: Eduard Arnold.
- COULTHARD, M. , (1979). *An Introduction to Discourse Analysis*. London:
Longman Group Ltd.
- CULLER, J. , (1985). Saussure. N. Akbulut (Çev.), İstanbul: Afa Yayıncılık
A. Ş.
- CURRAN, J. , GUREVITCH, M. ve WOLLACOTT, J. , (1982). "The study
of the media: Theoretical approaches", *Culture Society and Media*. GB:
Methuen.
- CURRAN, J. , (1994). "Kitle iletişim araştırmalarında yeni revizyonizm: Bir
yeniden değerlendirme çabası", M. Kuçuk (Çev.) *Medya, İktidar, İdeolo-
ji*. Ankara: Ark Yayınevi

- ÇELEBİ, A. , (1990) "Söylen çözümlemesi: Gazetelerin "haber" oluşturma ve "sündem" belirleme işlevlerine eleştirel bir yaklaşım "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü".
- DAHLGREN, P. , (1988). "Crime news, the fascination of the mundane". *European Journal of Communication*. 3:189-206
- DAHLGREN, P. , (1992a). "What's the meaning of this? Viewer's plural sense-making of TV news", P. Scannell, P. Schesinger ve C. Sparks (Ed.). *Culture and Power*. GB: Sage.
- DAHLGREN, P. ve SPARKS, C. , (1992b). *Journalism and Popular Culture*. (P. Dahlgren'in Girişi ile), GB: Sage Publications Ltd.
- DAVIS, D. K. . (1990). "Finding new models for communication research: notes on surviving ferment in the field", *Communication Yearbook*. 13: 545-553
- DAVIS, H. D. , (1993). "Media Reserch: Whose Agenda?", J. Elridge (Ed.), *Getting the Message: News, Truth and Power*. GB: Routledge.
- DE FLEUR, M. L. ve BALL-ROKEACH, S. , (1989). *Theories of Mass Communication*. NY: Longman Inc.
- DE FLEUR, M. L. , DAVENPORT, L. ve CRONIN, M. , (1992). "Audience recall of news stories presented by newspaper, computer, television and radio". *Journalism Quarterly*. 69:4 1010-1022
- DENNIS, E. E. , (1992). "Freedom of expression, the university and the media", *Journal of Communication*. 42:2 spring 73-82
- DENSKI, S. , (1994). "Building Bridges: Critical Pedagogy and Media Studies", *Journal of Communication Inquiry* 18:2 (Summer 1994) 65-76
- EAGLETON, T. , (1990). *Edebiyat Kuramı*. E. Tarım (Çev.). İstanbul: Ayrintı Yayınevi
- EAGLETON, T. , (1991). *Ideology: An Introduction*. UK: Verso
- ELLIOTT, P. , MURDOCK, G. ve SCHLESINGER, P. , (1986). "Terrorism and the state: a case study of the discourses of television", R. Collins (Ed.), *Media, Culture and Society: A Critical Reader*. London: Sage
- ELLIS, J. , (1982). *Visible Fictions: Cinema: Television: Video*. GB: Routledge and Kegan Paul.
- ELLIS, J. ve COWARD, R. , (1985). *Dil ve Maddecilik: Semiyolojideki Gelişmeler ve Özne Teorisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ELUS, J. , (1993). *Language, Thought and Logic*. Illinois: Northwestern University Press.
- ERDOĞAN, N. , (1994). "Metinlerarasılık, Hegemonya ve Siyasal Alan", *Toplum ve Bilim*. 63 (Bahar). 40-56
- ETTERNA, J. S. ve GLASSER, T. L. , (1988). "Narrative form as moral force: The realization of innocence and guilt through investigative journalism". *Journal of Communication*. 38:3 8-26
- FACCARO, L. B. ve DE FLEUR M. L. , (1993). "A cross cultural experiment

- on how well audiences remember news stories from newspaper, computer, television and radio sources", *Journalism Quarterly*, 70:3 585-601
- FAIRCLOUGH, N. , (1992). "Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis", *Discourse and Society*, 3:2 193-217
- FANG, Y. , (1994). "Riots and demonstrations in the Chinese press: A case study of language and ideology", *Discourse and Society*, 5:4 463-481
- FEJES, F. , (1994). "Eleştirel kitle iletişimi araştırması ve medya etkileri: Yokolan izleyici sorunu", M. Küçük (Çev. ve Der.), *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi.
- FOWLER, R. , HOOGE, B. , KRESS, G. , ve TREW, I. , (1979). *Language and Control*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- POWLER, R. , (1991). *Language In the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- FISHMAN, M. , (1988). "Crime waves as ideology", S. Cohen ve J. Young (Ed.), *The Manufacture of News*. GB: St. Edmundsbury Press Ltd.
- FISKE, J. , (1987). *Television Culture*. London: Routledge.
- FISKE, J. , (1988). "Meaningful moments", *Communication Yearbook*, 11 246-251
- FISKE, J. , (1991). "Semiological Struggles", *Communication Yearbook*, 14 33-39
- FISKE, J. , (1993). *Power Plays Power Works*. London: Verso
- FOUCAULT, M. , (1987). *Söylemin Düzeni*. T. Ilgaz (Çev.), İstanbul: Hil Yayın.
- FOUCAULT, M. , (1983). "Power and truth", H. L. Dreyfus ve P. Rabinow (Ed.), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. US: University of Chicago Press.
- FREIRE, P. , (1995). *Ezilenlerin Pedagojisi*. D. Hattatoğlu ve E. Özbek (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- FROMM, E. , (1979a). *Hürriyetten Kaçış*. A. Yörükan (Çev.), İstanbul: Tür Yayınları.
- FROMM, E. , (1979b). *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*. Y. Salman, N. İçten (Çev.), İstanbul: Panel Yayınevi.
- GALTUNG, J. , ve ROUGE, M. , (1988). "Structuring and selecting news", S. Cohen ve J. Young (Ed.), *The Manufacture of News*. GB: St. Edmundsbury Press Ltd.
- GANS, H. , (1979). *Deciding What's News: A Study of CBS, Evening News, NBC Nightly News, Newsweek and Time*. US: Pantheon Books.
- GANS, H. , (1993). "Reopening the black box: Toward a limited effects theory", *Journal of Communication*, 43:4 29-35
- GARNHAM, N. , (1983). "Toward a theory of cultural materialism", *Journal of Communication*, 33:5 314-329
- GARNHAM, N. , (1990). *Capitalism and Communication*. F. Inglis (Ed.),

GB: Sage.

GARNHAM, N. ve WILLIAMS, R. , "Pierre Bourdieu and the sociology of culture: An introduction", F. İngiis (Ed.), *Capitalism and Communication*. GB: Sage

GIDDENS, A. , (1994). *Modernliğin Sonuçları*. E. Kuşgıl (Çev.), İstanbul: Ayrintı Yayınları.

GLASGOW UNIVERSITY MEDIA GROUP, (1976). *Bad News*. GB: Routledge.

GLASGOW UNIVERSITY MEDIA GROUP, (1980). *More Bad News*. GB: Routledge.

GLASGOW UNIVERSITY MEDIA GROUP, (1982). *Really Bad News*. GB: Writers and Readers.

GLASGOW UNIVERSITY MEDIA GROUP, (1993). *Getting the Message: News, Truth and Power*. GB: Routledge

GLASSER, T. L. , (1992). *Philosophical Issues in Journalism*. E. D. Cohen (Ed.), GB: Oxford University Press.

GRABER, D., (1971). "The press as opinion resource during the 1968 presidential campaign", *Public Opinion Quarterly*. 35 168-182

GRABER, D., (1976). "Press and television as opinion resources in presidential campaigns", *Public Opinion Quarterly*. 40 285-303

GRABER, D., (1984). *Processing the News: How People Tame the Information Tide*. NY: Longman.

GRABER, D., (1990). "Seeing is remembering: How visuals contribute to learning from television news", *Journal of Communication*. 40:3 summer 134-155

GRABER, D., (1994). "The infotainment quotient in routine television news: a director's perspective", *Discourse and Society*. 5:4 483-504

GREEN, M., (1991). "Media, education, and communities". K. B. Jensen ve N. W. Jankowski (Ed.) *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. London: Routledge.

GRIMES, T., (1990). "Encoding TV news messages into memory", *Journalism Quarterly*, 67:4 winter 757-765

GOLDING, P., ve MURDOCK, G., (1991). "Culture, communications, and political economy", J. Curran ve M. Gurevitch (Ed.), *Mass Media and Society*. GB: Edward Arnold.

GOODMAN, R. I., (1990). "Television news viewing by older adults", *Journalism Quarterly*. 67:1 spring 137-141

HACKETT, R. A., (1983). "Decline of a paradigm? Bias and objectivity in news media studies", *Mass Communication Review Yearbook*. 5 251-274

HACKETT, R. A. ve ZHAO, Y., (1994). "Challenging a master narrative: peace protest and opinion/editorial discourse in the US Press during the

- Gulf War", *Discourse and Society*, 5:4 509-541
- HALL, S., CRITCHER, J., CLARKE, J., JEFFERSON, T., ve ROBERTS, B., (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. GB: Methuen
- HALL, S., (1982). "A world at one with itself", J. Corner ve J. Hawthorn (Ed.), *Communication Studies: An Introductory Reader*. GB: Edward Arnold.
- HALL, S., (1984). "Encoding/Decoding", A. Lowe, P. Willis (Ed.), *Culture, Media and Language*. GB: Hutchinson Co.
- HALL, S., (1990). "The meaning of new times", S. Hall ve M. Jacques (Ed.), *New Times: The Changing Face of Politics in the 1990's*. GB: Lawrence and Wishart Limited.
- HALL, S., (1991). "Old and new identities, old and new ethnicities", A. D. King (Ed.), *Culture Globalization and the World System*. NY: McMillan Education Ltd.
- HALL, S., (1994). "İdeolojinin yeniden keşfi: Medya çalışmalarında baskı altında tutulmanın geri dönüşü", M. Küçük (Çev. ve Der.), *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi.
- HALLIDAY, M.A.K. ve HASAN, R., (1989). *Language, context and text: Aspects of Language in a social semiotic perspective*.
- HALLORAN, J. D., ELLIOT, P. ve MURDOCK, G., (1970). *Demonstrations and Communication: A Case Study*. Hamonsworth: Penguin Books.
- HALLORAN, J. D., (1974) Ed. *Race as News*. UNESCO.
- HALLORAN, J. D., (1983). "A case for critical eclecticism". *Journal of Communication*, 33:5 summer 270-278
- HANDERSON, L., (1994). "Communication pedagogy and political practice", *Journal of Communication Inquiry*, 18:2 summer 133-152
- HARDT, H., (1989). "The return of the "critical" and the challenge of radical dissent: Critical theory, cultural studies, and American communication research", *Communication Yearbook*, 12 558-600
- HEINDERYCKX, F., (1993). "Television news programmes in Western Europe: A comparative study", *European Journal of Communication*, 8, 425-450
- HELD, D., (1980). *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*. GB: Hutchinson Co. Publishers.
- HOCHHEIMER, J. L., (1985). "What's fit to know" (Review). *Journal of Communication*, 9 207-208
- HOCHHEIMER, J. L. ve HOCHHEIMER J. D., (1994). "All the news that's fit: Introducing journalism education as if student's lives mattered", *Journal of Communication Inquiry*, 18:2 Summer 121-132
- HODGE, R., ve KRESS, G., (1995). *Social Semiotics*. Cambridge: Polity Press.

- HOLQUIST, M., (1992). "Introduction", M. M. Bakhtin. *The Dialogic Imagination*. US: University of Texas Press.
- HOLSTI, O. R., (1968). *Content Analysis*. G. Lindzey (Ed.), *Handbook of Social Psychology*. Cambridge: Addison Wesley Press.
- HOLSTI, O. R., (1969). *Content Analysis for Social Sciences and Humanities*. Canada: Addison Wesley Publishing Company.
- HOTTOIS, J., (1985). "The spiral of Silence: Public opinion- our social skin" (Review), *The American Political Science Review*. 79:3 919-920
- HÖJER, B., (1990). "Studying viewers' reception of television programmes: Theoretical and methodological considerations", *European Journal of Communication*. 5, 29-56
- HÖJER, B., (1992). "Socio-cognitive structures and television reception", *Media, Culture and Society*. 14 583-603
- HOWARD, J. A. ve ALLEN, C., (1989). "Making meaning: Revealing attributions through analyses of readers' responses", *Social Psychology Quarterly*. 52:4 280-298
- HOWARD, J. A. ve ALLEN, C., (1990). "The gendered context of reading", *Gender and Society*. 4:4 534-552
- ISER, W., (1980). "Interaction between text and reader". S. Suleiman ve I. Crosman (Ed.), *The Reader in the Text*. NJ: Princeton University Press, 106-13
- İNAL, A., (1992). *An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production*. Basılmamış doktora tezi, Ankara: ODTÜ
- İNAL, A., (1993). "Haber üretim sürecine iki farklı yaklaşım". İLEF Yıllık
- İNAL, A., (1995a). "Kültürel çalışmalar ve izleyici sorunu üzerine", *Kuram*. 8. Kitap. 59-73
- İNAL, A., (1995b). "Yazılı basın haberlerinde yapısal yanlışlık sorunu". *Toplum ve Bilim*.
- JAMES, B., (1991). "Press participation as a civil liberty: The model of academic freedom", *Journal of Communication*. 41:1 winter 31-51
- JAY, M., (1989). *Diyaletik İmgelem: Frankfurt Okulu ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Tarihi 1923-1950*, Ü. Oskay (Çev.) İstanbul: Ara Yayıncılık.
- JANKOWSKI, N. W. ve WESTER, F., (1991). "The qualitative research in social science inquiry: contributions to mass communication research". K. B. Jensen ve N. W. Jankowski (Ed.), *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. London: Routledge.
- JENSEN, K. B., (1987). "News as ideology: Economic statistics and political ritual in television network news". *Journal of Communication*. 37:1 8-27
- JENSEN, K. B. ve ROSENGREN, K. E., (1990). "Five traditions in search of the audience". *European Journal of Communication*. 5 207-238

- MOORES, S., (1992). "Texts, readers and contexts of reading", P. Scannell, P. Schlesinger ve C. Sparks (Ed.), *Culture and Power*. GB: Sage.
- MORGAN, D. L., (1988). *Focus Groups as Qualitative Research*. US: Sage.
- MORGENSTERN, S., (1992). "The epistemic autonomy of mass media audiences", *Critical Studies in Mass Communication*. 9 293-310
- MORLEY, D., (1984). "Texts, readers, subjects", S. Hall, D. Hobson, A. Lowe ve P. Willis (Ed.), *Culture, Media, Language*. GB: Hutchinson.
- MORLEY, D., (1986). *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*. London: Routledge
- MORLEY, D. ve SILVERSTONE, R., (1991). "Communication and context: ethnographic perspectives on the media audience". K. B. Jensen ve N. W. Jankowski (Ed.), *Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research*. London: Routledge.
- MORLEY, D., (1993). "Active audience theory: Pendulums and pitfalls", *Journal of Communication*. 43:4 autumn 13-19
- MOSS, P., (1988). "Words, words, words: Radio news discourses and how they work" *European Journal of Communication*. 3, 207-230
- MURDOCK, G., (1980). "Class, power and the press: Problems of conceptualization and evidence", H. Christon (Ed.), *The Sociology of Journalism and the Press*. GB: J. H. Brookers (printers) Ltd.
- MURDOCK, G., ve HANSEN, A., (1985). "Constructing the crowd: Popular discourse and press presentation". V. Mosco ve J. Mosco. (Ed.), *The Critical Communication Review*. 3 *Popular Culture and Media Effects*. NJ: Abex.
- MUTLU, E., (1994). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- NEUMANN, E. N., (1983). "The effect of media on media effects research", *Journal of Communication*. 33:5 summer 157-165
- NEWHAGEN, E. ve REEVES, B., (1992). "The evening's bad news: Effects of compelling negative television news images on memory", *Journal of Communication*. 42:2 spring 35-41
- PIAGET, J., (1982). *Yapısalcılık*. F. Akatlı (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- PHILO, G., (1992). *Seeing and Believing: The Influence of Television*. J. Curran (Ed.), London: Routledge.
- RAKOW, L. F., (1993). "The curriculum is the future", *Journal of Communication* 43:4 (Autumn) 154-162
- RAKOW, L. F., ve KRANITCH, K., (1991). "Woman as sign in television news", *Journal of Communication*. 41 (1) 8-23
- ROBINSON, J. P., CHIVIAN, E. ve TUDGE, J., (1989). "News media use and Adolescents' attitudes about nuclear issues: An American-Soviet comparison", *Journal of Communication*. 39: 2 spring 105-113
- ROEH, I. ve COHEN, A. A., (1992). "One of the bloodiest days: A comparati-

- ve analysis of open and closed television news", *Journal of Communication*. 42:2 42-55
- ROMANO, C., (1986). "The grisly truth about bare facts", K. Manoff ve M. Shudson (Ed.), *Making the News*. US: Pantheon Books
- ROSCHO, B., (1975). *News-making*. US: The University of Chicago Press.
- SAUSSURE, F., (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. C. Bally ve A. Sechehaye (Der.). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- SCHILLER, H. I., (1973). *The Mind Managers*. Boston: Beacon Press.
- SCHRAMM, W., (1949). "The nature of news", *Journalism Quarterly*. 26, 259-269
- SCHRODER, K. C., (1987). "Convergence of antagonistic traditions? The case of audience research", *European Journal of Communication*. 2 7-31
- SCHRODER, K. C., (1994). "Audience semiotics, interpretive communities and the 'ethnographic turn' in media research", *Media, Culture and Society*. 16, 337-347
- SEARLE, J. R., (1982). "Expressions, meaning and speech acts", J. Corner ve J. Hawthorn (Ed.), *Communication Studies: An Introductory Reader*. GB: Edward Arnold.
- SINCLAIR, K., (1982). "British prestige press editorials on leadership during 1979 campaign", *Journalism Quarterly*. 59 230-234
- SHOLAR, S. E., (1994). "Habermas, Marx and Gramsci: Investigating the public sphere in organizational communication and public relations courses", *Journal of Communication Inquiry* 18:2 (Summer 1994) 77-92
- SHOEMAKER, P. J., (1993). "Communication in Crisis: Theory, Curricula, and Power", *Journal of Communication*. 43:4 (Autumn) 146-153
- SHOLLE, D., (1988). "Critical studies: From the theory of ideology to power/knowledge", *Critical Studies in Mass Communication*. 5 16-41
- SHOLLE, D., (1994). "The theory of critical media pedagogy", *Journal of Communication Inquiry*. 18:2 (Summer 1994) 8-29
- SHUDSON, M., (1982). "The politics of narrative form: The emergence of news conventions in print and television", *Daedalus*. 11:4 97-112
- SHUDSON, M., (1986). "Deadlines, datelines and history", K. Manoff ve M. Shudson (Ed.), *Making the News*. US: Pantheon Books.
- SHUDSON, M., (1987). "The new validation of popular culture: Sense and Sentimentality in Academia", *Critical Studies in Mass Communication*. V.4, N.1, 51-68
- SIGAL, L. V., (1986). "Sources make the news", K. Manoff ve M. Shudson (Ed.), *Making the News*. US: Pantheon Books.
- STEINER, L., (1988). "Oppositional decoding as an act of resistance", *Critical Studies in Mass Communication*. 5 1-15
- STEMPEL, G., (1961). "The prestige press covers the 1960 presidential campaign", *Journalism Quarterly*. 38 157-163

- SUMNER, C., (1979). *Reading Ideologies: An Investigation into the Marxist Theory of Ideology and Law*. London: Academic Press.
- SWANSON, D. L., (1993). "Fragmentation, the field, and the future", *Journal of Communication*. 43:4 (Autumn) 163-172
- TOKGÖZ, O., (1987). *Temel Gazetecilik*. Ankara: SBF ve BYYO Basımevi.
- TUCHMAN, G., (1978a). *Making News: A Study in the Construction of Reality*. US: The Free Press
- TUCHMAN, G., (1978b). "Myth and the consciousness industry: A new look at the effects of the mass media", *Studies in Anthropology and Visual Communication*. Fall, 56-62
- TUNSTALL, J., (1983). "The trouble with US communication research", *Journal of Communication*. 33:5 summer 92-95
- TURA, S. M., (1989). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- VAN DİJK, T. A., (1983). "Discourse analysis: Its development and application to the structure of news", *Journal of Communication*. 33:2 20-43
- VAN DİJK, T. A., (1988a). *News as Discourse*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- VAN DİJK, T. A., (1988b). *News Analysis*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- VAN DİJK, T. A., (1992). "Discourse and the denial of racism", *Discourse and Society*. 3:1 87-118
- VAN DİJK, T. A., (1994). "Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları", M. Küçük (Çev. ve Der.), *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi.
- VOLOSINOV, V. N., (1973). *Marxism and the Philosophy of Language*. L. Matejka ve I. R. Titunik (İngilizceye Çev.). UK: Seminar Press, Inc.
- WEIMANN, G. ve BROSIUS, H., (1992). "TV diets: Towards a typology of TV viewership", *European Journal of Communication*. 7 491-515
- WICKS, R. H. ve DREW, D. G., (1991). "Learning from news: Effects of Message consistency and medium on recall and inference making", *Journalism Quarterly*. 68:1/2 spring/summer 155-164
- WOOD, L. A. ve RENNIE H., (1994). "Formulating rape: the discursive construction of victims and villains", *Discourse and Society*. 5:1 125-148
- WOODS, P., (1977). "Discourse analysis: The work of Michael Pêcheux", *Ideology and Consciousness*. 1 57-80
- ZELIZER, B., (1993). "Has communication explained journalism", *Journal of Communication*. 43:4 (Autumn) 80-88

